
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 01479462 2

M. MANILII ASTRONOMICON

LIBER SECVNDVS

M. MANILII
ASTRONOMICON

LIBER SECVNDVS

RECENSVIT ET ENARRAVIT
A. E. HOVSMAN

LONDINII
APVD GRANT RICHARDS
MDCCCCXII

I have lightened the notes on this book, though they still are heavy, by transferring to a preface my exposition of its astrological contents, together with most of the parallels to be adduced from other astrologers. The exposition thus becomes continuous, and the reader may see the wood in spite of the trees.

150–154 The signs of the zodiac, counted from Aries, are masculine and feminine alternately: six masculine, Aries Gemini Leo Libra Sagittarius Aquarius; six feminine, Taurus Cancer Virgo Scorpius Capricornus Pisces. This division is founded not on sex but on the Pythagorean fantasy that odd numbers are male and even numbers female. The six masculine signs, so it happens, are all male creatures except Libra, and Libra could be identified with the Libripens: the feminine are less tractable, for Capricorn has a great peard under her muffler, and the line is led by a female Bull, providentially amputated at the shoulders, the softness of whose nominal sex was imputed either to the Hyades and Pleiades or to the peculiarity noticed in verse 153.

Paulus Alexandrinus ed. 1586 fol. B, Ptolemy tetr. p. 9 ed. Camerar. 1535, Firmicus math. II 1 3, Vettius Valens I 2 (pp. 5–13 Kroll), Porphyrius isag. p. 194 (comm. Ptol. tetr. ed. Basil. 1559), Ludwich's Maximus p. 105 2–5, schol. Germanici Breys. p. 107 7 sq., catalogus codicum astrologorum Graecorum I p. 144 23–5, VII pp. 194–211. comm. Ptol. tetr. p. 29 *ὅσα μὲν . . . ὑπὸ περιττοῦ ἀριθμοῦ πέφυκε . . . ἐκεῖνα ἀρσενικά ἐστιν· ὅσα δὲ ὑπὸ ἀρτίου θηλυκά. καὶ γὰρ εἰώθασιν οἱ Πυθαγόρειοι λόγον τινὰ λέγειν τοιοῦτον, ὅτι ὁ ἄρτιοσ ἀριθμὸσ τὸ τμητὸν ἔχει καὶ παθητικὸν, ὁ δὲ περιττὸσ τὸ ἄτμητον καὶ ἀπαθὲσ καὶ δραστήριον. διὸ ὁ μὲν θῆλυσ ὀνομάζεται, ὁ δὲ ἄρρην.* Sextus Empiricus puts the cart before the horse: *πρὸσ ἀστρ.* 7 *ἀρρενικὰ καὶ θηλυκὰ ἅπερ συνεργὸν ἔχει φύσιν πρὸσ ἀρρενογονίαν ἢ θηλυγονίαν· Κριὸσ γὰρ ἀρρενικόν ἐστι ζῴδιον, Ταῦροσ δὲ, φασὶ, θηλυκὸν, Δίδυμοι ἀρρενικὸν, καὶ ἐναλλὰξ τὰ λοιπὰ κατὰ τὴν ὁμοίαν ἀναλογίαν, τὰ μὲν ἀρρενικὰ τὰ δὲ θηλυκά. ἀφ' ὧν, οἶμαι, καὶ οἱ Πυθαγορικοὶ κινηθέντεσ τὴν μὲν μονάδα ἄρρεν προσαγορεύουσι, τὴν δὲ δυάδα θῆλυ, τὴν δὲ τριάδα πάλιν ἄρρεν, καὶ ἀναλόγωσ τοὺσ λοιποὺσ τῶν τε ἀρτίων καὶ περιττῶν ἀριθμῶν.*

Ptolemy tetr. p. 9 mentions two other systems, in which the sex of the signs was not fixed, but varied with the position of the horoscope.

155–157 Three signs, Gemini Virgo Aquarius, are visibly human; seven, Aries Taurus Cancer Leo Scorpius Capricornus Pisces, are visibly bestial. There remains Libra, which is reckoned human, as I explain at verse 529, because it is often held by a male human figure, and Sagittarius, in which both natures are combined. The bestial are themselves divided into *pecudes*, Aries and Taurus, and *ferae*, the five others.

C.C.A.G. I p. 166 30, v iii p. 97 14, VII p. 206 24, Hephaestio Thebanus I 1 (p. 60 19–21 Engelbrecht) *τὸ τοῦ Τοξότου δωδεκατημόριον* (i.e. *ζῴδιον*) . . . *ἀπὸ μέρουσ ἀνθρωπόμορφον*: on the other hand Ludw. Maxim. p. 110 2 has *θηριῶδεσ· Τοξότησ*, and C.C.A.G. IV p. 152 13 includes Sagittarius in a list of *θηριώδη* from which Aries Cancer and Pisces are omitted, as also does C.C.A.G. v iii p. 97 12 with the limitation *ἐκ μέρουσ δὲ καὶ ὁ Τοξότησ*. comm. Ptol. tetr. p. 67 *λογικὰ μὲν Δίδυμοι Παρθένοσ Ὑδροχόοσ, ἄλογα δὲ τὰ λοιπά. αὐτῶν δὲ τῶν ἀλόγων τὰ μέν ἐστιν ἀνήμερα τὰ δὲ ἥμερα. ἀνήμερα μὲν Λέων Σκορπίοσ, ἥμερα δὲ Κριὸσ Ταῦροσ, καὶ τὰ τοιαῦτα.*

157–196 Five of the twelve signs are double: Gemini Virgo Sagittarius Capricornus Pisces. Two of these, Gemini and Pisces, are complete pairs; two are mutilated composites, Sagittarius, half a man upon half a horse, and Capricorn, with a goat's body and a fish's tail; the fifth, Virgo, is a woman with wings on her shoulders. The Greek astrologers give the name *δίσωμα* to four only of these, excluding Capricorn (which they allow to be *διφυέσ* and *δίμορφον*) for a reason which will presently appear: the distinction drawn by Manilius in verses 167–172 between Gemini and Pisces on the one hand and Sagittarius and Capricorn on the other they express by calling the two last *ἡμιτελῆ*, a name also given to Taurus because it has no hindquarters. The four *δίσωμα* (*duplicia* Firm. II 22 8, *biformia* schol. German. Breys. p. 107 13), *Δίδυμοι Παρθένοσ Τοξότησ Ἰχθύεσ*, are equidistant, and compose one of the three tetragons into which the zodiac, as Manilius explains in II 287–96 and 654–72, is divided; they are followed, as he says in 178 sq., by the tetragon of *τροπικὰ, Κριὸσ Καρκίνοσ Ζυγὸσ Αἰγόκερωσ* (that is what becomes of Capricorn), on which he expatiates in III 618–82; and these in their turn are succeeded by the tetragon of *στερεὰ, Ταῦροσ Λέων Σκορπίοσ Ὑδροχόοσ*, which at II 664 he very improperly calls *simplicia*, a name to which three of the *τροπικά* have equal right: the regular Latin version is *solida*, Firm. II 22 8, anth. Lat. Ries. 640 2. The four *τροπικά* mark the decisive advent of the four seasons; the *στερεά* (of whom Leo is called *ἀμετάτρεπτον* and the other three *ἀμετάβλητα*) preside over months whose weather is of a settled type, thoroughly spring-like or summer-like or what-

ever it may be; the *δίσωμα* on the contrary, as Manilius explains in verses 176–96, embrace the junction of two seasons and combine the characters of both.

Sext. emp. *πρὸσ ἀστρ.* 10 *δίσωμα δὲ λέγουσιν εἶναι ζῴδια Διδύμουσ τε καὶ τὸν διαμετροῦντα τούτοισ Τοξότην, Παρθένον τε καὶ Ἰχθύασ, οὐ δίσωμα δὲ τὰ λοιπά.* comm. Ptol. tetr. p. 29 *δίσωμα (κέκληται) οὐχ ὅτι ἐκ δύο σωμάτων συνέστηκεν ἀλλ' ὅτι μεταξὺ δύο ὡρῶν εἰσι.* Maneth. IV 452–5 *ἐν ζωιδίοισι διμορφώτοισι . . ., Ἰχθύσιν ἢ Διδύμοισι συνωρίζουσι κατ' αἴθρην, | Τοξότεω κατὰ κύκλον ἢ ἐσ σταχυηφόρον ἁγνὴν | Παρθενικήν.* Ludw. Maxim. p. 105 16–8 *τροπικά· Κριὸσ Καρκίνοσ Ζυγὸσ Αἰγόκερωσ. στερεά· Ταῦροσ Λέων Σκορπίοσ Ὑδροχόοσ. δίσωμα· Δίδυμοι Παρθένοσ Τοξότησ Ἰχθύεσ,* Heph. Theb. I 1, Vett. Val. I 2, Paul. Alex. A–A 4, C.C.A.G. VII pp. 194–213. Paul. Alex. B *τροπικὰ δὲ* ♈ ♋ ♎ ♑ . . . *ἰσάριθμα δὲ τούτοισ τὰ στερεά, ἤγουν* ♉ ♌ ♏ ♒, *τῶν δισώμων ἰσαρίθμων αὐτοῖσ τυγχανόντων, ἅ ἐστι* ♊ ♍ ♐ ♓. schol. German. Breys. p. 107 (Jahn Censor. p. 78) *quartum quodque eorum aut tropicum aut solidum aut biforme . . . tropicis proxima solida, anteposita his biformia.* Heph. Theb. p. 62 26 *Αἰγόκερωσ . . . διφυέσ,* Vett. Val. p. 11 12, Ludw. Maxim. p. 108 5, C.C.A.G. I p. 166 10 sq., VII p. 208 16. Ludw. Maxim. p. 109 26 *δίμορφα· Αἰγόκερωσ Ἰχθύεσ,* C.C.A.G. V iii p. 97 4. Vett. Val. p. 11 5 *Τοξότησ . . . ἡμιτελέσ,* 13 *Αἰγόκερωσ . . . ἡμιτελέσ,* Ludw. Maxim. p. 109 2.

In citing the prose Greek astrologers, who are edited as ill as they deserve, I shall often make tacit corrections. Thus in Paul. Alex. B above I have substituted ♍ for ♑.

Jacob p. XXII invents a distinction, unknown to any Roman writer, between *gemina*, *biformia*, and *duplicia*; and Mr Bouché-Leclercq, l'astrologie Grecque p. 150, quotes Jacob in the belief that he is quoting Manilius.

197–202 The three contiguous signs of Taurus Gemini and Cancer differ from all the rest in that they rise and set hindforemost. Because in Gemini the sun is in apogee, his motion is slowest in this and in the two adjacent signs; and this retardation is fancifully derived by Manilius from the reverse position of the signs themselves.

Scaliger calls these three *ἀποστρεφόμενα* and the other nine *ὀρθοστάδια*, but I have not found those terms in the astrologers or astronomers; the former would be misleading (since *ἀπόστροφα* has a very different sense), and the latter inappropriate. Taurus is described in Vett. Val. p. 6 21 as *ἀνατέλλον ἐκ τῶν ὀπισθίων*, and the Latins perpetually call him *auersus*. Jacob p. XXII confounds these three signs with the *πλάγια* or obliquely rising signs, six in number and contrasted with six *ὀρθά*, on which Manilius touches in III 275 sqq.; and this term he translates into Christian Latin as *transuorsim orientia*. Mr Bouché-Leclercq on p. 150 again copies him, and on p. 151 taxes Manilius with Jacob's blunder.

203–222 The signs are divided into diurnal and nocturnal on three different plans. By the first (211–217), which Manilius prefers, they lie in pairs, and the pairs lie alternately: Pisces Aries, Cancer Leo, Scorpius Sagittarius, are diurnal; Taurus

Gemini, Virgo Libra, Capricornus Aquarius, are nocturnal. The reason of this division he indicates in verses 211–213 by his arrangement of the names. The six diurnal signs constitute the trigon of Aries (Aries with Leo and Sagittarius) and the trigon of Cancer (Cancer with Scorpius and Pisces): Aries is the tropical sign in which the day becomes longer than the night, and Cancer the tropical sign in which the day is longest. The six nocturnal signs compose the trigons of Libra and of Capricornus, the signs of the autumnal equinox and the winter solstice.

There is a trace of this first system in Ludw. Maxim. p. 105 6 sq., *ἡμερινά· Κριὸσ Καρκίνοσ Λέων Τοξότησ. νυκτερινά· Δίδυμοι Ζυγὸσ Αἰγόκερωσ Ὑδροχόοσ*, where however Scorpius and Pisces are omitted from the diurnal and Taurus and Virgo from the nocturnal signs. The four signs thus omitted, I note, are those immediately adjacent to the equinoctial signs, and they were perhaps called *ἐπίκοινα*; for the cod. Berol. 173 at C.C.A.G. VII p. 212 17 has a defective list which may be completed thus: *ἡμερινὰ μέν εἰσι* ♈ ♋ ♌ ♐. *νυκτερινὰ δὲ* ⟨♊ add. Boll⟩ ♎ ♑ ♒, *ἐπίκοινα δὲ* ⟨♉ add. Boll⟩ ♏ ♍ ♓ (ita scripsi pro ♊).

The second system (218–220), by which the six consecutive signs from the vernal equinox onwards, Aries Taurus Gemini Cancer Leo Virgo, are diurnal, and the rest, Libra Scorpius Sagittarius Capricornus Aquarius Pisces, nocturnal, is still more evidently built upon the same foundation: the diurnal signs are those in which the day is longer than the night.

C.C.A.G. IV p. 152 18–20 quoted in my note on verse 218.

The third system (221 sq.), which identifies diurnal with masculine and nocturnal with feminine, and so repeats the scheme of verses 150–154, is, like that scheme, Pythagorean and merely numerical: *φῶσ* was conceived to be *περιττόν* and *σκότοσ* to be *ἄρτιον* (Arist. metaph. I 5, p. 986 Bekk.).

Ptol. tetr. p. 9 *ἓξ μὲν τῶν δωδεκατημορίων* (=*ζῳδίων*) *ἀπένειμαν τῇ ἀρρενικῇ φύσει καὶ ἡμερινῇ, τὰ δὲ ἴσα τῇ θηλυκῇ καὶ νυκτερινῇ. καὶ ἡ μὲν τάξισ αὐτοῖσ ἐδόθη παρ' ἓν . . . τῆσ δὲ ἀρχῆσ ἀπὸ τοῦ Κριοῦ . . . λαμβανομένησ . . . τὸ μὲν τοῦ Κριοῦ δωδεκατημόριον καὶ ἔτι τὸ τῶν Χηλῶν ἀρρενικὰ ἔδοξε καὶ ἡμερινά.* C.C.A.G. VII p. 212 17 (cod. Vind.) *ἡμερινὰ μέν εἰσιν* ♈ ♊ ♌ ♎ ♐ ♒, *νυκτερινὰ δὲ* ♉ ♋ ♍ ♏ ♑ ♓, p. 213 1 sq. *ἀρσενικά εἰσιν ἅπερ καὶ ἐν τοῖσ ἔμπροσθεν ἡμερινὰ ἐγράψαμεν*, 4 sq. *θηλυκὰ καὶ νυκτερινά*, Iohann. Camat. 2373.

In Heph. Theb. I 1 (pp. 46–67) all is confusion: Leo Virgo Scorpius Sagittarius Capricornus have the epithet *ἡμερινόν*, Aries Cancer Aquarius Pisces *νυκτερινόν*, Taurus Gemini Libra neither.

223–233 Cancer and Pisces are aquatic, Aries Taurus Leo and Scorpius terrestrial, Capricornus and Aquarius betwixt and between; nothing is said of Gemini Virgo and Libra, which

are at once terrestrial and human, nor of Sagittarius, which is half human and wholly terrestrial. I have found no astrologer quite agreeing with Manilius in this division.

C.C.A.G. I p. 165 16 *χερσαῖα δὲ Κριὸσ Ταῦροσ Δίδυμοι Λέων Παρθένοσ Ζυγὸσ Σκορπίοσ* (so too V iii p. 97 22 sq.). 34 *ἔνυδρα δὲ ἐκλήθησαν ὅσα ἐν ὕδασιν ἢ παρ' ὕδασιν ἢ μέροσ τι ὕδατοσ ἔχουσιν, Ἰχθύεσ Καρκίνοσ Αἰγόκερωσ Ὑδροχόοσ Τοξότησ· ἐν ὕδασιν μὲν ♓ ♋, ἀπὸ μέρουσ δὲ ♑ καὶ ♒ ♑ μὲν διὰ τὸ οὐραῖον, ♒ διὰ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐκχεῖσθαι τὸν Ἠριδανὸν ποταμόν· ♐ δὲ διὰ τὴν Ἀργὼ τὸ πλοῖον καὶ τὸ ὑποκείμενον πέλαγοσ* (in V iii p. 96 32–4 ♒ ♑ ♐ are called *πάρυγρα*); then follows a cross-division, *ἀμφίβια δὲ Καρκίνοσ καὶ Αἰγόκερωσ* (so V iii p. 97 24). But in Ludw. Maxim. p. 106 6–9, *χερσαῖα· Κριὸσ Ταῦροσ Δίδυμοι Λέων Παρθένοσ Ζυγὸσ Τοξότησ* and *ἔνυδρα* (*κάθυγρα* in C.C.A.G. V iii p. 97 25)· *Καρκίνοσ Αἰγόκερωσ Ὑδροχόοσ Ἰχθύεσ*, Sagittarius is transferred to the *χερσαῖα* and Scorpius, perhaps by accident, omitted; then comes a strange list of *ἀμφίβια· Ταῦροσ Καρκίνοσ Σκορπίοσ Τοξότησ*. Hephaestio I 1 gives the epithet *χερσαῖον* to Aries Taurus Leo Scorpius and Sagittarius, *ἔνυδρον* to no sign, *νηκτόν* to Pisces, and *ἀμφίβιον* to Cancer and Capricornus: upon the human signs Gemini Libra Virgo and Aquarius he confers no title of this sort. Other lists, as comm. Ptol. p. 67, Vett. Val. I 2, C.C.A.G. IV p. 152 and VII pp. 194–213, are too incomplete and desultory to be worth quoting.

The term *ὑδατῶδεσ*, which Scaliger misapplies, does not belong to this classification but to another, which may be found in Ludw. Maxim. pp. 105 24–106 2 and C.C.A.G. IV p. 152 21–3.

234–243 Three signs, Cancer Scorpius Pisces, are fruitful, like the prolific creatures from which they take their names. Three are barren: the Virgin; the Lion, because the lioness was thought to bear cubs once only; and Aquarius, for the reasons suggested in verse 239. The remaining six are neither barren nor notably fertile.

The Greeks have various names for these qualities, and allot them variously to the signs. The *πολύγονα* in Ludw. Maxim. p. 108 20 and C.C.A.G. I p. 166 4 and V iii p. 97 17 are the *fecunda* of Manilius, Cancer Scorpius Pisces; in C.C.A.G. VII pp. 194–211 and Vett. Val. I 2 only Cancer and Pisces are so called, and Scorpius is *πολύσπορον* or *πολύσπερμον* instead; in C.C.A.G. VII p. 212 21 sq. and V iii p. 97 16 all three are *πολύσπορα* and in Ptol. tetr. p. 49 all three are *πολύσπερμα*, while in Ludw. Maxim. p. 108 21 and C.C.A.G. I p. 166 3 the *πολύσπερμα* are Aries Taurus Pisces: Hephaestio I 1 calls Cancer and Pisces *γόνιμα*. *sterile* is *ἄγονον* or *στεῖρον* or *στειρῶδεσ*, but I find no one who at once extends and confines any of these terms to the three *sterilia* of Manilius, Leo Virgo Aquarius. C.C.A.G. I p. 166 5 sq. *ἄγονα δὲ καὶ στεῖρα ταῦτα· Παρθένοσ Αἰγόκερωσ Ὑδροχόοσ· λέγεται δὲ καὶ ὁ Λέων διὰ τὸ μονοτοκεῖν.* Ludw. Maxim. p. 108 23 *ἄγονον· Αἰγόκερωσ. στειρώδη· Δίδυμοι Παρθένοσ Τοξότησ Αἰγόκερωσ.* In Heph. Theb. I 1 Leo Virgo Sagittarius Capricornus are *στειρώδη*; in Ptol. tetr. p. 49 Leo and Virgo are given as examples of *στειρώδη*, and in C.C.A.G. V iii p. 97 18 sq. these two are *στειρώδη* while Taurus Virgo Capricornus are *ἄγονα*. Then there are the *ὀλιγόγονα*: Aries Taurus Leo

Aquarius in Ludw. Maxim. p. 108 22, Sagittarius in C.C.A.G. I p. 166 5, Aries Taurus Sagittarius in VII pp. 194–211, Aries Taurus Sagittarius Aquarius in Vett. Val. I 2.

244–255 There are three running signs, Aries Leo Sagittarius; three standing, Gemini Virgo Aquarius; three sitting, Taurus Libra (which is sometimes shown not as suspended but as sunk into a heap) Capricornus; three lying, Cancer Scorpius Pisces. This classification seems peculiar to Manilius.

The *βαδιστικά* and *ἑρπυστικά*, into which the *χερσαῖα ἄλογα ἀνήμερα* or *ferae terrenae* are divided in Ptol. tetr. comm. p. 67, are quadrupeds and reptiles, and the division is one of nature and not of posture. The accusation of Mr Bouché-Leclercq astr. Grecque p. 151 n. 3 that Manilius 'confond les signes qui marchent ou courent, comme le Lion et le Sagittaire, avec les signes "rapides" qui se lèvent rapidement sur l'horizon, comme le Bélier,' and his statement that 'le Bélier n'est pas représenté courant, mais au repos,' are false, as may be seen from the Farnese globe or the Bianchini planisphere or the Leyden Germanicus.

256–264 Four signs are maimed: Scorpius, whose claws have been cut off to form the constellation Libra; Taurus, which limps and has one leg doubled under it; Cancer, which is eyeless; and Sagittarius, who is one-eyed.

Here again Manilius stands alone. The *μελοκοπούμενα* of C.C.A.G. I p. 166 9 sq. include indeed Taurus Cancer Scorpius Sagittarius but include also Aries Leo Capricornus Pisces; the list of Ludw. Maxim. p. 109 3 sq. is Aries Taurus Leo Libra Scorpius Sagittarius Pisces, of C.C.A.G. V iii p. 97 20 sq. Aries Taurus Cancer Leo Scorpius Capricornus Pisces; in VII pp. 194–211 Aries Taurus Leo Capricornus Pisces are so called, in Vett. Val. I 2 Taurus and Pisces only. The epithet *ἡμιτελέσ*, given to Taurus Sagittarius Capricornus, has nothing to do with this matter, and has been noticed at verses 167–172.

265–269 Pisces Aries Taurus belong to spring, Gemini Cancer Leo to summer, Virgo Libra Scorpius to autumn, Sagittarius Capricornus Aquarius to winter. Such at least is the natural interpretation of Manilius' words, and it accords with what he has said in verses 176–196 about the four signs which he here places at the head of the seasons; but most astrologers begin the seasons with the tropical signs.

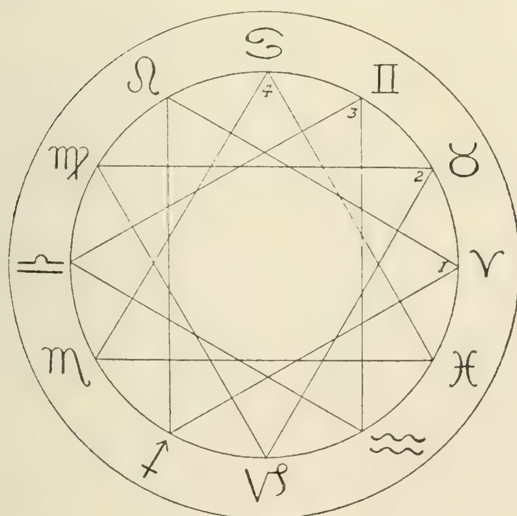
Ludw. Maxim. p. 105 19–22 *ἐαρινά·* Κριὸσ Ταῦροσ Δίδυμοι. *θερινά·* Καρκίνοσ Λέων Παρθένοσ. *μετοπωρινά·* Ζυγὸσ Σκορπίοσ Τοξότησ. *χειμερινά·* Αἰγόκερωσ Ὑδροχόοσ Ἰχθύεσ, Paul. Alex. A–A 4, C.C.A.G. VII pp. 194–213, IV p. 152 20. In anth. Lat. Ries. 864 (P. L. M. Baehr. v. p. 379) there is a third system: the vernal signs are Aquarius Pisces Aries, the summer begins with Taurus, and so on. Hephaestio I 1 bestows the names of the seasons on the tropical signs alone.

270–432 From these classifications of the signs according to their natures and qualities we pass to their configurations or aspects, that is their conjunction by certain geometrical lines or figures. The most obvious and striking of these local relations, direct opposition, is postponed till verse 395: the trine and square and sextile aspects are given precedence, and first among them comes the prime favourite of astrologers, the trigon.

Firm. II 22 1 (quoted in my note), Paul. Alex. E, Ptol. tetr. p. $9^{u.}$, Porph. isag. p. 186, Gemin. isag. 2, Sext. emp. πρὸσ ἀστρ. 39, Hermipp. I 19. Some of these authors ignore the hexagon, some the direct opposition, some both; Geminus adds συζυγία, to which Manilius will come at verse 466.

273–286 In the circle of the zodiac there are inscribed four equilateral triangles, in such manner that each angle falls upon a different sign: the signs are thus grouped in the following trigons.

1. Aries Leo Sagittarius.
2. Taurus Virgo Capricornus.
3. Gemini Libra Aquarius.
4. Cancer Scorpius Pisces.

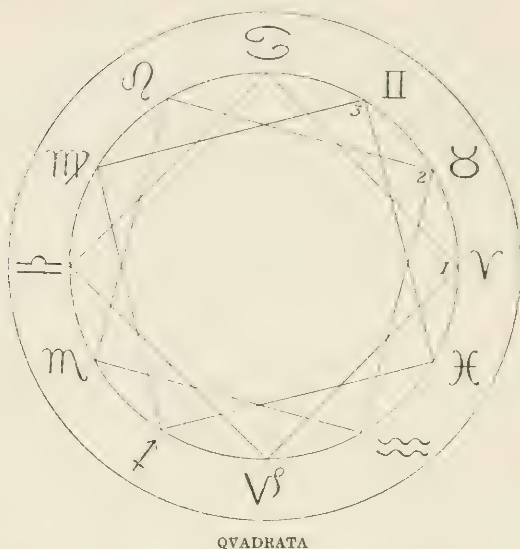

TRIGONA

Gemin. 2 7 (quoted in my note on verse 282), Ptol. tetr. pp. $10^{u.}$–11, Paul. Alex. B, Firm. II 22 3, 23 4.

287–296 Three squares are similarly inscribed in the circle, and form the following tetragons of signs.

1. Aries Cancer Libra Capricornus.
2. Taurus Leo Scorpius Aquarius.
3. Gemini Virgo Sagittarius Pisces.

QVADRATA

These three tetragons, of which Manilius speaks at length in verses 654–672, are identical with the *τροπικά*, the *στερεά*, and the *δίσωμα*, which I enumerated at 157–196.

Gemin. 2 16 (quoted in my note on verse 290), Firm. II 22 5.

297–351 Now follows a long digression in which readers learning astrology before they have learnt arithmetic are put on their guard against a puerile miscalculation. They must not suppose that the side of a trigon consists of 5 whole signs; for $5 \times 3 = 15$, and all the signs of the zodiac are only 12. $12 \div 3 = 4$: therefore 4 signs, or their equivalent, compose the side of a trigon. The reckoning, in fact, had better not be made by signs, *signiliter*, *ζῳδιακῶσ*, but by degrees of the circle, *partiliter*, *μοιρικῶσ*: these are 360, therefore the side of a trigon contains 120 and no more, and should be measured, not from sign to sign, but from point to point, —e.g. from the 15th point of Aries to the 15th of Leo. So also with

tetragons: the side of a tetragon consists not of 4 but of 3 signs, or of 90 degrees, inasmuch as $12 \div 4 = 3$ and $360 \div 4 = 90$. To Romans, whose slovenly use of their ordinal numbers had already in Manilius' lifetime thrown the new Julian calendar out of gear, because the pontifices did not know what Caesar and Sosigenes meant by *quarto quoque anno*, these lessons from the dame-school were not superfluous; but Greek readers receive similar monitions from the so-called Porphyry, isag. pp. 186 sq. *ὁρᾶν δὲ χρὴ εἰ κατὰ μοίρασ ἔχουσι τέλεια τὰ σχήματα καὶ μὴ μόνον ζῳδιακῶσ, ὁ μὲν τρίγωνοσ σχηματισμὸσ διὰ μοίρασ ρκ′, ὁ δὲ τετράγωνοσ διὰ μοίρασ ϛ′, ὁ δὲ ἑξάγωνοσ διὰ μοίρασ ξ′, ὁ δὲ διάμετροσ διὰ μοίρασ ρπ′. πολλάκισ γὰρ κατὰ μὲν ζῴδιά εἰσιν ἐσχηματισμένοι, κατὰ δὲ μοίρασ οὐκέτι.* The inordinate length of Manilius' exposition is perhaps after all less due to a low estimate of his readers' knowledge of ciphering than to the pleasure he takes in exercising that eminent aptitude for doing sums in verse which is the brightest facet of his genius.

352–357 The trine aspect, says Manilius, has much more force than the quadrate. This statement, which he repeats by implication in verses 673–680, is confirmed by no astrologer within my knowledge, and by some it is apparently contradicted.

Thus Firmicus II 23 says indeed (4) *trigonum . . . maxima . . . cum horoscopo . . . societate coniungi* but also says (5) *quadratum quoque cum horoscopo . . . ualidissima radiationis societate coniungi*; Censorinus de die nat. 8 9 is equally impartial, *duae uisiones τετράγωνοι et τρίγωνοι perquam efficaces*, and so is the author of Cens. frag. 3 8 (schol. German. Breys. pp. 199 and 223) *aspiciunt inter se stellae ex quinto signo, quod dicitur trigonon, et habent maximam consensionem, item a quarto, quod dicitur tetragonon . . ., et in alterutrum maximum praestant effectum.* The difference usually made between the trigon and the tetragon is a difference not of force but of quality; the former is harmonious or good and the latter discordant or evil: Firm. II 22 4 and 6, Paul. Alex. E and schol. D 4, Sext. emp. 40, Ptol. tetr. p. 9$^{u.}$, Porph. isag. p. 186, Hermipp. I 19, C.C.A.G. VIII ii p. 74 17–9.

358–384 Two hexagons inscribed in the circle connect the alternate signs as follows.

1. Aries Gemini Leo Libra Sagittarius Aquarius.
2. Taurus Cancer Virgo Scorpius Capricornus Pisces.

Thus one hexagon consists of the masculine and the other of the feminine signs.

HEXAGONA

Some astrologers, as I said above, ignore the hexagon, and some even of those who mention it declare it to have little efficacy, as does Manilius himself and the authors whom I cite in the note to verse 358. But, like the trigon, it is held to be harmonious by Firmicus II 22 7 *hexagona hoc idem sunt quod trigona, nisi quod minoris potestatis*, Ptol. tetr. p. 9u., Hermipp. I 19, C.C.A.G. VIII ii p. 74 18. The scholiast at Paul. Alex. D 4 asserts however that this relationship is good only between Gemini and Leo, between Sagittarius and Aquarius, between Virgo and Scorpius, and between Pisces and Taurus, that is between signs which see or hear one another,—a form of intercourse to which we shall come at verse 485. Manilius himself at II 572 sq. speaks worse of the hexagon: *plerumque manent inimica tertia quaeque | lege, in transuersum uultu defixa maligno.*

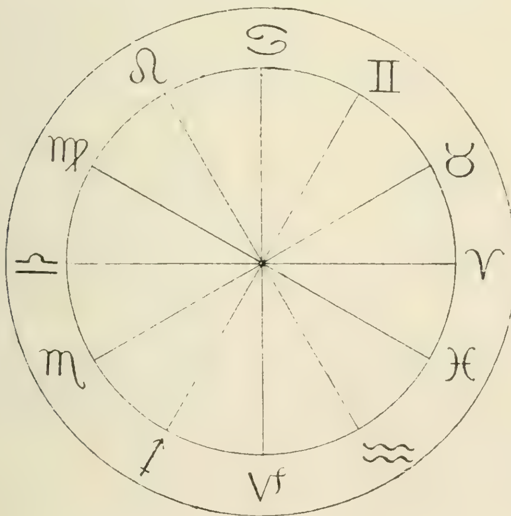
385–389
391–394 There might be formed a dodecagon by drawing a straight line from each sign to its next neighbour, but the efficacy of this aspect is null. Null also are the relations of signs divided from one another by four intervening signs, since the line which joins them is not the side of any equilateral figure which can be inscribed in the circle. Thus, if a line be drawn from Aries to Virgo, a line of equal length, 150°, can be drawn from Virgo to Aquarius, but a third line, drawn from Aquarius, must end at Aries, and will therefore contain only 60°, so that the figure formed will be an isosceles triangle.

Paul. Alex. E 2 *ἡ τῶν ἀσυνδέτων πρὸσ ἄλληλα ζῳδίων σχέσισ ἔχει τὴν διάστασιν ἀπὸ δύο καὶ ἓξ καὶ ὀκτὼ καὶ δεκάδυο τὸν ἀριθμόν, λέγεται δὲ καὶ ἀπόστροφα πρὸσ*

ἄλληλα τὰ πρὸσ τήνδε τὴν διάστασιν τὸν ἀριθμὸν εἰληφότα ζῴδια. Heph. Theb. I 11, Ptol. tetr. p. 10, comm. Ptol. p. 35. Firm. II 23 7 *quae uero loca sunt ita posita, ut partes eorum nulla uel duplicatione uel triplicatione uel quadruplicatione integrum* CCCLX *partium numerum perficiant, nulla cum horoscopo nec cum alio signo societatis ratione iunguntur. ac per hoc, quodcumque signum extra hunc numerum fuerit inuentum, pigrum et ableptum dicitur.* Cens. de die nat. 8 6 and 10, Auson. 369 13 sq. and 24 sq. The denial of sympathy to adjacent signs is criticised by Geminus 2 14, *καίτοι εὔλογον ἦν ἐκ τῶν μάλιστα σύνεγγυσ συγκειμένων ζῳδίων συμπάθειαν γίνεσθαι*, and Paulus E 3 allows certain of the *ἀσύνδετα* to be brought into relationship by what Geminus calls *συζυγίαι*, with which we are not here concerned. Censorinus too is willing to concede to neighbouring signs *imbecillum conspectum*, and Manilius himself in verse 681 says that they preside over the relations of neighbours.

395–432 There remains the aspect of direct opposition, which joins the confronting signs by six lines drawn through the centre of the circle. This aspect is powerful but, Manilius here says, discordant no less often than harmonious; less often harmonious than discordant, he says at verse 652. The opposed signs are these:

1. Aries and Libra.
2. Taurus and Scorpius.
3. Gemini and Sagittarius.
4. Cancer and Capricornus.
5. Leo and Aquarius.
6. Virgo and Pisces.

DIAMETRA

Gemin. 2 2 *κατὰ διάμετρόν εἰσι ζῴδια τὰ κατὰ τὴν αὐτὴν διάμετρον κείμενα. ἔστι δὲ τάδε·* Κριὸσ Ζυγὸσ, Ταῦροσ Σκορπίοσ, Δίδυμοι Τοξότησ, Καρκίνοσ Αἰγόκερωσ,

Λέων Ὑδροχόοσ, Παρθένοσ Ἰχθύεσ: in comm. Arat. Maass p. 128 15-7 the same list is given under the name of *ἀντίζυγα*. Concerning the potency of this aspect there is no dispute: Cens. de die nat. 8 10 *a septimo zodio, quod est contrarium, plenissimus potentissimusque conspectus*; but about its quality there are two opinions. Firmicus II 22 2 goes further than Manilius, *haec semper maligna ac minax radiatio est*; and similarly Paul. Alex. D 4 *ἀσύμφωνον τὸ διάμετρον*, Ptol. tetr. p. 9^{u}, comm. Ptol. p. 33 *τὰ . . . διάμετρα . . . μάχησ καὶ ἐναντιότητόσ ἐστι δηλωτικά*, Porph. isag. p. 186, Cens. frag. 3 8 (schol. German. Breys. pp. 199 and 223) *estque maxime aduersum*. Hermippus I 19 on the other hand says *καὶ οἱ κατὰ περιττοὺσ τῶν ἀστέρων σχηματισμοὶ πρὸσ ἀλλήλουσ ἐπιζευγνύμενοι συμπαθεῖσ τέ εἰσι καὶ ὠφέλιμοι, καὶ τούτων μᾶλλον ὁ καθ' ἑβδομάδα, ὃσ καὶ κατὰ διάμετρόν ἐστιν*, and so also Gemin. 2 5 *δοκοῦσιν οἱ κατὰ διάμετρον γεννώμενοι συμπάσχειν ἀλλήλοισ καί, ὡσ ἂν εἴποι τισ, ἀντικεῖσθαι ἀλλήλοισ.*

From the coupling of signs by diameters of the circle one would now naturally proceed to their coupling by other straight lines. But this theme is postponed till verse 466: the next business, says Manilius, is the ascription of the twelve signs to their twelve tutelary deities. The only imaginable reason why this matter should be treated at this point, just after the *διάμετρα*, is that the gods and goddesses are so arranged in the zodiac as to form six diametrical pairs.

433–452 Each of the twelve signs has one of the twelve great gods for its guardian, a system ascribed by Diodorus II 30 to the Chaldaeans: *τῶν θεῶν δὲ κυρίουσ εἶναί φασι δώδεκα τὸν ἀριθμὸν, ὧν ἑκάστῳ μῆνα καὶ τῶν δώδεκα λεγομένων ζῳδίων ἓν προσνέμουσι.* The distribution is as follows.

Aries: Minerua.	Libra: Volcanus.
Taurus: Venus.	Scorpius: Mars.
Gemini: Apollo.	Sagittarius: Diana.
Cancer: Mercurius.	Capricornus: Vesta.
Leo: Iuppiter.	Aquarius: Iuno.
Virgo: Ceres.	Pisces: Neptunus.

In the case of Aries Gemini Virgo Libra Scorpius Sagittarius Aquarius and Pisces, perhaps also of Capricorn, Manilius has so chosen his words as to suggest the cause which associates the sign with the god.

The emblems of the same gods are attached to the same signs on the bas-relief surrounding the circular altar of Gabii figured in Visconti's Monumenti Gabini, tavola VIII. Aries and the emblems on either side of him have perished, except the tail of Venus' dove at the feet of Taurus; but Gemini have Apollo's tripod, Cancer Mercury's tortoise, Leo Jove's eagle, Virgo Ceres' basket, Libra Vulcan's *pilleus*, Scorpius Mars' wolf,

Sagittarius Diana's hound, Capricorn Vesta's lamp, Aquarius Juno's peacock, Pisces Neptune's dolphins. In the two menologia rustica, the Colotianum and the Vallense, mentioned by Scaliger and now shown on pp. 280 sq. of C.I.L. I i ed. 2, the gods, through an error explained by Mommsen Roem. chron. ed. 2 p. 306, have all slipped one place westward, so that Minerva has Pisces, Venus Aries, and so on throughout the circle. Scattered traces of the system are found elsewhere, as in Seruius (cited at verse 439) and in Valens I 2 ed. Kr. pp. 5–14. The scheme of the planetary houses, so important in later astrology, is an altogether distinct affair with a very different origin; and it is only a fortuitous coincidence that Taurus is one of the two houses of the planet Venus, and Scorpius one of the two houses of the planet Mars.

The gods, by this arrangement, are sorted in couples, males facing females.

Minerua : Volcanus.	Mercurius : Vesta.
Venus : Mars.	Iuppiter : Iuno.
Apollo : Diana.	Ceres : Neptunus.

The same six pairs are sculptured on the triangular pedestal known as the Ara Borghese, Visconti Mon. Gab. tavole A, B, C. Some of the figures, especially Apollo and Vulcan, are mutilated, but all are recognisable.

453–465 Still more digression. The signs have dominion severally over the parts of the human body. Aries rules the head, Taurus the neck, Gemini the arms, Cancer the breast, Leo the sides and shoulder-blades, Virgo the belly, Libra the loins, Scorpius the groin, Sagittarius the thighs, Capricornus the knees, Aquarius the shanks, and Pisces the feet.

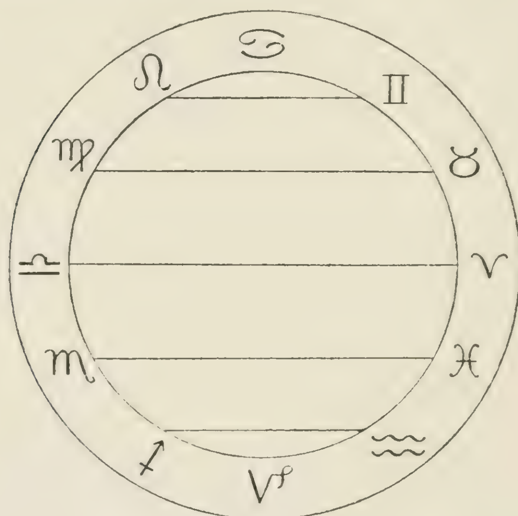
The same list is repeated in IV 701–9 and occurs with little variation in many other astrologers whom I enumerate in my note.

466–484 Now we return to the geometrical relations of the signs, from which we were led away at verse 433; and we come to the relation κατὰ συζυγίαν, by parallel lines drawn across a diameter of the circle. Manilius himself says nothing to indicate that geometry is at the bottom of this matter, but swims contentedly on the surface amidst the metaphors in vogue. Three συζυγίαι are treated in the next paragraph, verses 485–519: that to which Geminus isag. 2 27 gives the name, and which unites the signs, usually called βλέποντα, on either side of the diameter joining the solstitial signs; that which unites the signs, usually called ἀκούοντα, on either side of the diameter joining the equinoctial signs; and a third, peculiar to Manilius, which unites, or rather fails to unite, in sexual love the masculine and feminine signs on either side of a diameter drawn from the first point of Taurus to the first point of Scorpius. The enmity and friendship, *odium* and *foedus*, of the signs, mentioned in verse 469, are expounded later, in verses 520–580 and 608–640: these are not συζυγίαι, though they are in great measure geometrical.

485–519 The *uidentia*, the *audientia*, and the *amantia et insidiantia*.

The *uidentia* are generally called in Greek βλέποντα or βλέποντα ἄλληλα, but also ὁρῶντα. They are defined in Heph. Theb. II 22 (C.C.A.G. VI p. 100 11 sq.) βλέποντα δὲ ζῴδια τὰ ἴσον ἀπέχοντα τῶν τροπικῶν ζῳδίων and enumerated in Ludw. Maxim. p. 106 10 sq. ὁρῶντα· Δίδυμοι Λέων, Ταῦρος Παρθένος, Κριὸς Ζυγὸς, Σκορπίος Ἰχθύες, Τοξότης Ὑδροχόος, the two tropical signs Cancer and Capricorn being excluded. Statements which entirely, or so far as they go, agree with the above are to be found in Paul. Alex. D 3, Porph. isag. p. 193 (where there are misprints both in the Greek and in the Latin translation), C.C.A.G. I p. 155 11–3, Gemin. 2 32. But Ptolemy tetr. pp. 9[u] sq. and Hephaestio I 10 put the tropical points for the tropical signs, as Geminus advises in 2 33–9, so that the *uidentia* will be Gemini and Cancer, Taurus and Leo, and so forth, with no exclusion of any sign. The chapter Vett. Val. I 8, in spite of its title, does not deal with this relation.

The scheme therefore is the following.

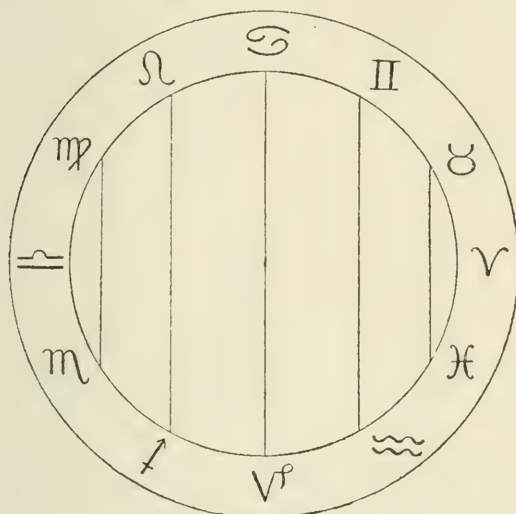
VIDENTIA

Manilius' MSS deviate from the scheme at 487 sq. *Taurum . . . qui . . . uidet . . . Pisces.*

The *audientia* are called in Greek ἀκούοντα or ἀκούοντα ἀλλήλων, and are divided into κελεύοντα (or προστάσσοντα) and ὑπακούοντα, the northernmost of each pair commanding and the southernmost obeying. They are defined in Heph. Theb. II 22 (C.C.A.G. VI p. 100 8 sqq.), a passage which I have corrected in the Classical Quarterly 1908 p. 53, ἀκούει δὲ ἀλλήλων τὰ ἴσον ἀπέχοντα τῶν ἰσημερινῶν ζῳδίων (τοῦ ἰσημερινοῦ ζῳδιακοῦ cod.), and are enumerated in Ludw. Maxim. p. 106 12 sq. ἀκούοντα· Ταῦρος Ἰχθύες, Δίδυμοι Ὑδροχόος, Καρκίνος

Αἰγόκερωσ, Λέων Τοξότησ, Παρθένοσ Σκορπίοσ (then follows 14–20 *κελεύοντα καὶ ὑπακούοντα· Ταῦροσ κελεύει Ἰχθύσιν, Ἰχθύεσ ὑπακούουσι Ταύρῳ* and so on): the equinoctial signs Aries and Libra are excluded. Similarly Paul. Alex. E—E 2, Porph. isag. p. 193 (where again there are misprints), C.C.A.G. I p. 155 13 sq.; but Ptolemy tetr. p. 9v. and Hephaestio I 9 divide the *audientia*, as they divide the *uidentia*, by points and not by signs.

The scheme is the following.

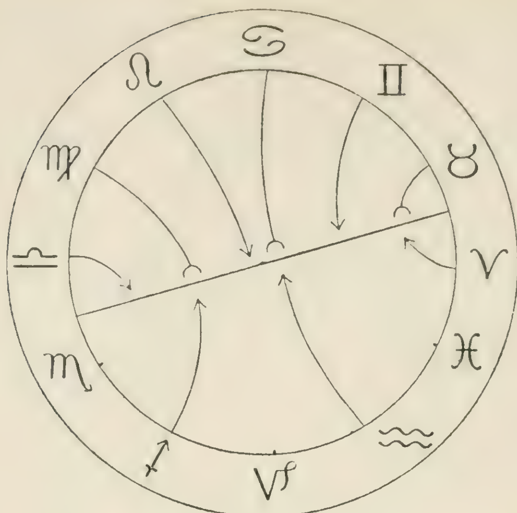

AVDIENTIA

Manilius' MSS deviate from the scheme at 497 *Leo cum Geminis ... coniungit ... aurem*, 502 sq. *Scorpion ... ille ... audit ... Libram.*

The *amantia* and *insidiantia* are apparently unknown except to Manilius, who arranges them as follows. From the point or *μεσεμβόλημα* between the first masculine sign Aries and the first feminine sign Taurus there is drawn a diameter of the circle; and across the wall thus built the masculine signs play Pyramus to a series of treacherous or apathetic Thisbes. Each pays court to that feminine sign which is equidistant with himself from the dividing point, and she, if a northern sign, repays him with trickery, if a southern, with indifference. The scheme therefore is the following.

Aries loves Taurus, who tricks him.
Gemini love Pisces.
Leo loves Capricornus.
Libra loves Scorpius.
Sagittarius loves Virgo, who tricks him.
Aquarius loves Cancer, who tricks him.

AMANTIA ET INSIDIANTIA

Manilius' MSS deviate from the scheme at 488 (Tauri) *Virgine mens capitur*, 498 *Centaurus Geminos et Capricorni diligit astrum* (Leo nihil).

520–535 Now begins the rehearsal of enmities between the signs, already mentioned in verse 469. Of the four trigons, which I enumerated above at 273–286, the first, Aries Leo Sagittarius, and the third, Gemini Libra Aquarius, are mutually hostile, as being not only opposite in place but diverse in nature, the former bestial and the latter human. This statement I find nowhere but in Manilius.

536–607 From the enmities of whole trigons we pass to the enmities of single signs. These are traced by Manilius to three sources: geometry (572–578), zoology (536–538), and the freedom of the will (539 sq.). *a.* A sign is attacked by the opposite sign and by the two other members of that opposite sign's trigon. *b.* A human sign is attacked by bestial signs and a bestial sign by human. *c.* There are sallies of pure caprice. Each sign's assailants may be classified under these three heads as follows.

Aries: *ab* Libra Gemini Aquarius, *b* Virgo.
Taurus: *a* Scorpius Cancer Pisces, *b* Libra.
Gemini: *ab* Sagittarius Aries Leo.
Cancer: *ab* Virgo, *a* Capricornus Taurus, *b* Libra.
Leo: *ab* Aquarius Libra Gemini, *b* Virgo.

Virgo: *ab* Pisces Cancer Scorpius, *b* Capricornus.
Libra: *ab* Aries Leo Sagittarius, *b* Taurus Cancer Scorpius Capricornus.
Scorpius: *ab* Virgo, *a* Taurus, *b* Gemini Libra Aquarius, *c* Leo Sagittarius.
Sagittarius: *ab* Gemini Libra Aquarius, *b* Virgo.
Capricornus: *b* Gemini Libra Aquarius Virgo.
Aquarius: *ab* Leo Aries Sagittarius.
Pisces: *ab* Virgo, *b* Gemini Aquarius, *c* Sagittarius.

Thus the only wanton attacks are those made by a pair of bestial signs: by Leo on Scorpius and by Sagittarius on Scorpius and Pisces. Both assailants are male, and make their assaults on females; which is a contrast to the chivalrous forbearance shown by the same two beasts and their partner Aries towards their female and human persecutor Virgo. There are other cases of abstention from hostility in which law succumbs to choice: Cancer does not attack the opposite sign Capricorn (which is strange to one who remembers 417–423), while Capricorn, though it attacks Cancer, attacks neither Scorpius nor Pisces, the signs of Cancer's trigon, and is attacked by neither of them; nor is there war between every bestial and every human sign.

On these enmities Manilius again is our sole informant.

The MSS deviate from the scheme at 542, 543, 545, 552, 553, 555.

608–640 The less fertile and attractive topic of friendship is soon despatched. Friendship in heaven has no foundation but geometry, and even that is insecure. Signs of the same trigon are by courtesy supposed to be on friendly terms; but only the third trigon, Gemini Libra Aquarius, deserves its reputation. In the first trigon Aries is a good soul and all for a quiet life, but the violence and fraud of his partners Leo and Sagittarius are now and again too much for his patience. In the second trigon Taurus has no true amity with Capricorn and many quarrels with Virgo; Cancer in the fourth too often finds Scorpius a secret enemy and Pisces a fickle friend. Only from Manilius do we learn these details.

643–692 Still we are not out of the wood. Beside the permanent causes of enmity or friendship between sign and sign there are temporary causes (645–683) depending on the revolution of the heaven through that imaginary framework of *cardines* and *templa* which will be erected in verses 788 sqq. Beside the causes which affect whole signs there are causes affecting only parts of

them (687–689); and these depend on a matter to which we now proceed, the *dodecatemoria*.

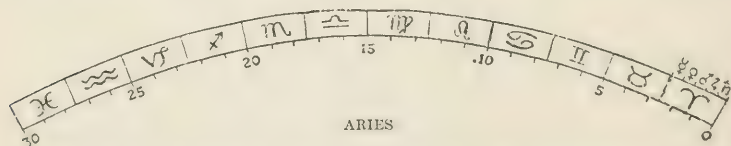
693–737 Manilius, treating of this subject, has fallen into a confusion which deprives of coherent sense a whole paragraph of his exposition, verses 722–737. That confusion I have analysed in my notes: here, to explain and perhaps excuse it, I have collected and arranged the various accounts of the dodecatemory, together with much casual mention which lets us see how many notions were attached to the name. The materials are dispersed and fragmentary, and the order and sequence which I here bestow upon them are conjectural; but this history, true or no, will explain the variety of the evidence and harmonise its discord. I advise no one to read Mr Bouché-Leclercq's account of the matter, l'astrol. Grecque pp. 299–303, unless he wants to be confused and misled.

Manil. II 693–712.
Ptol. tetr. p. 13 ll. 26–35.
comm. Ptol. p. 48 ll. 22–7.
C.C.A.G. I p. 93 med., VIII ii p. 113 19 sq.

Each of the 12 zodiacal signs was divided not only into 30 equal portions called *μοῖραι* or *partes* or degrees, but also, by another partition, into 12 equal portions called *δωδεκατημόρια*. Since the degrees were 30, it followed that each dodecatemory contained $2\frac{1}{2}$. Each sign was itself a twelfth part of the zodiac, and often styled *δωδεκατημόριον* by astronomers, so that the full title of one of these subdivisions was *δωδεκατημόριον δωδεκατημορίου* (which Scaliger falsely and absurdly applies to the planetary dodecatemories of Manil. II 738–748); but this was generally shortened in use.

Manil. II 713–722.
Sext. emp. *πρὸσ ἀστρ.* 9.
C.C.A.G. VIII ii pp. 113 sq.

The 12 dodecatemories in each sign were allotted to the 12 signs in order; the first to the sign containing it, the second to the next, and so on to the end. Thus the first dodecatemory of Aries belonged to Aries itself, the second to Taurus and the twelfth to Pisces; the first of Taurus to Taurus itself, the second to Gemini and the twelfth to Aries. Let the leader serve for an example.

The row of five planets here figured in the first dodecatemory will be explained when we come to verses 738–748.

The importance of the dodecatemories resided chiefly in this: that a planet's influence was supposed to be modified not only by the sign in which it stood but by the sign in whose dodecatemory it stood. When the Moon stood in the first dodecatemory of Aries, the influence of Aries and of no other sign was blent with hers. But when she stood in his second dedecatemory, then the influence of Taurus became an ingredient in her effects.

Porph. isag. p. 194 ll. 26–32. comm. Ptol. p. 48 ll. 2–6. C.C.A.G. I p. 93 med., pp. 154 sq.

It was therefore necessary, after noting the degree which a planet occupied in the sign it was traversing, to ascertain also what sign was the possessor of the dodecatemory wherein that degree was situate. The most obvious method was to count the dodecatemories from the beginning of the sign until the degree at which the planet stood was reached; in other words, to take the number of the degree, give $2\frac{1}{2}$ of that number to the sign itself, $2\frac{1}{2}$ to the next sign, and so on till the number failed and, by failing, announced the possessor of the dodecatemory. For example, let the Moon be stationed in the 9th degree of Aries: it is desired to know in what sign's dodecatemory that degree is included. Out of 9 give $2\frac{1}{2}$ to Aries, $2\frac{1}{2}$ to Taurus, $2\frac{1}{2}$ to Gemini, and there remains but $1\frac{1}{2}$: the number has failed in the sign of Cancer, and to Cancer's dodecatemory does the 9th degree of Aries belong.

Manil. II 726–31, 735–8. comm. Ptol. pp. 47 sq. C.C.A.G. I p. 154 sq. Firm. II 13 2.

This method was the most obvious; but fractions are not so easy to handle as round numbers, so another method was devised for clearness and smoothness. Multiply by 12 the number of the degree in which the planet is stationed, and then, in the same order as before, allot 30 instead of $2\frac{1}{2}$ to each successive sign. $9 \times 12 = 108$: give 30 to Aries, 30 to Taurus, 30 to Gemini, and there remains but 18: again the number has failed in Cancer, and to his dodecatemory belongs the 9th degree of Aries.

The 'tertia methodus' (virtually identical with the first) set forth by Bentley at Manil. II 736 exists neither, as Bentley states, in Porph. isag. p. 194 ll. 26–32 nor anywhere else outside Bentley's head. There is nothing in Porphyry about the number 5 except τοῖσ ε' ἑξῆσ in l. 29; and that is a mere blunder for τοῖσ ἐφεξῆσ. Here I may remark that several other of the passages which I am citing in the margin contain corruptions which upset their arithmetic; but they can easily be corrected by anyone who has a little astrology and a little Greek.

Thus much, and no more, had the planets to do with the dodecatemories. It was because the planets were powerful that

the dodecatemories, which influenced them, were important; but the dodecatemories did not belong to the planets: the very essence of their character was that they belonged to the 12 signs of the zodiac.

Paul. Alex. K, Heph. Theb. I 18, C.C.A.G. I p. 127 29 sq., 154 11, V iii p. 122 17, Firm. II 13 2 *stella cuius dodecatemorion quaeritur.*

Porph. isag. p. 194 l. 26, Vett. Val. p. 341 6 sq., C.C.A.G. I p. 93 med., 122 med., 127 29 sq., V iii p. 112 23, 126 25.

But unfortunately, because the dodecatemories were seldom mentioned except in connexion with the planets, and because they were oftenest mentioned in connexion with the most powerful planet, the Moon, there came into existence and frequent use the phrases 'the dodecatemories of the planets,' τὰ δωδεκατημόρια τῶν ἀστέρων, and especially 'the dodecatemory of the Moon,' τὸ δωδεκατημόριον τῆσ Σελήνησ. This properly meant *dodecatemorium* (signi cuiusuis) *in quo Luna constituta est*: the genitive designated not the permanent owner (as in τὸ Ταύρου δωδεκατημόριον) but the temporary occupant of the dodecatemory. But the looseness of the phrase left room for a misconception of its meaning, and its meaning accordingly was misconceived: the dodecatemory began to be regarded as the Moon's property and no longer as the property of a sign of the zodiac. And to this inaccuracy, first of speech and then of thought, there was added another. When the calculation was complete, the result was announced, not in the correct form, 'the Moon is in Cancer's dodecatemory,' but thus: 'the Moon's dodecatemory is Cancer'; and slovenly language again created an erroneous notion. The phrase was believed to mean what it said: it was supposed that the Moon, when visibly stationed in the 9th degree of Aries, invisibly possessed, as her dodecatemory, the sign of Cancer. This error would be encouraged by the circumstance that the word δωδεκατημόριον signified in astronomy a zodiacal sign.

C.C.A.G. I p. 93 med. has first rightly περὶ δωδεκατημορίων τῶν ζῳδίων and then wrongly ἐκεῖνο τὸ ζῴδιόν φασιν εἶναι δωδεκατημόριον τοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἀστέροσ. Similar is VIII ii p. 113 4–12.

But on reflexion it did not seem natural or plausible that the Moon or any other planet, because it was stationed in a certain degree of a sign, should become the tenant of a whole sign elsewhere. It seemed more reasonable that this invisible tenancy should be restricted to a single degree. Accordingly the calculations, whose original aim was now misapprehended, were perverted in use. Their aim was supposed to be the discovery, not of a sign, but of a

certain degree of a sign; and this degree was supposed to be given by the exact point at which the multiplied and distributed number was exhausted. Because $9 \times 12 = 108$ and $108 - 90 = 18$, it was supposed that when the Moon stood in the 9th degree of Aries her dodecatemory was the 18th degree of Cancer. If the other calculation was employed, in which $2\frac{1}{2}$ without multiplication was distributed to the successive signs, it now became necessary to multiply the residue by 12 in order to secure the same result: $1\frac{1}{2} \times 12 = 18$.

Firm. II 13 3.

comm. Ptol. p. 48 l. 12 ἡ ἡμίσεια . . . ὅ ἐστι μοῖραι ζ′

The notion of a dodecatemory having been thus unrecognisably distorted and the true purpose of the calculations altogether lost, men began to enquire why the distribution of the number should begin at the beginning of the sign in which the planet stood and not rather at the degree which it actually occupied: that method seemed much more exact and rational. It was therefore adopted: if the Moon stood in the 9th degree of Aries, the sum given to Aries was 21 $(= 30 - 9)$ instead of 30; and the Moon's dodecatemory was thus removed 9 degrees further, from the 18th to the 27th degree of Cancer. There is a shorter way of securing the same result: instead of thus adding the multiplicand to the product, add 1 to the multiplier. Multiply by 13 instead of 12, and distribute, as originally, 30 to each sign: $9 \times 13 = 117$, and $117 - 90 = 27$; the 27th degree of Cancer is again the Moon's dodecatemory. Nor were dodecatemories now ascribed to planets only: dodecatemories of the four *κέντρα* or *cardines* and of the twelve *κλῆροι* or *sortes* are calculated by Paulus in the same way.

Vett. Val. p. 19 8–13.
Ioh. Camat. 3003–22.

Paul. Alex. K.
C.C.A.G. I p. 154 13–6, 155 2–4.

But now, if a dodecatemory is a single degree, why is it called *δωδεκατημόριον*? A degree is $\frac{1}{360}$ of the zodiac, $\frac{1}{30}$ of a sign, but not $\frac{1}{12}$ of anything. Apparently *δωδεκατημόριον* must mean a *μόριον* at which you arrive by operating with the number *δώδεκα*. If so, the term need not be restricted to a place discovered by any of the particular operations described above: any other *μόριον* can no less properly receive the name, provided only that the number 12 is somehow employed in ascertaining it. Hence there was invented a new sort of 'dodecatemory of the Moon,' discovered by a method similar to the regular method of discovering the *κλῆροσ τύχησ*. A measurement was taken from the place of the Sun to the place of

the Moon: from the number of degrees all the thirties (if it was over thirty) were cast out, and the residue was distributed, as far as it would go, through the signs of the zodiac, beginning with the sign in which the Moon stood, at the rate of $2\frac{1}{2}$ degrees ($\frac{1}{12}$ of a sign) apiece. It is the latter part of this operation that Manilius, not knowing what he is about, performs in verses 732–734.

Porph. isag. p. 194 ll. 36–41. C.C.A.G. VIII ii p. 50 med.

738–749 Each sign is further subdivided into more minute parts, also called dodecatemories, which are allotted not to the signs but to the planets. In size these planetary dodecatemories are half a degree, that is $\frac{1}{720}$ of the circle or $\frac{1}{60}$ of a sign or $\frac{1}{5}$ of the dodecatemory described in verses 693 sqq. Each of those larger dodecatemories therefore comprises 5 of these, and these 5 are assigned to the 5 planets in order. In what order, Manilius forgets to say; but presumably in the usual order of the planets, which he himself observes at I 807 sq. and V 6 sq.: Saturn Jupiter Mars Venus Mercury. In this order therefore I have shown them in the figure on p. xxii.

Why are these divisions called δωδεκατημόρια? Because, as each planet possesses one of them in each of the larger dodecatemories, he possesses 12 of them in each of the signs; so that one planetary dodecatemory is $\frac{1}{12}$ of the property possessed in a sign by a planet.

These planetary dodecatemories are found in Manilius alone.

788–807 The zodiac is divided into four quadrants of 90 degrees each by four *cardines*, κέντρα, points. So at least the astrologers call them, and κέντρα they are in so far as they divide the ecliptic, which is a mathematical line; but since the zodiac is a band conventionally supposed to be 12 degrees in breadth, the *cardines*, in so far as they divide the zodiac, must be transverse lines 12 degrees long. This however is immaterial: what needs to be remembered, and what commentators on Manilius usually forget, is that the *cardines* are without magnitude so far as concerns the longitudinal measurement of the zodiac, and merely cut it into four quarters.

The place of these four points is fixed as regards the observer, but perpetually changing as regards the zodiac itself. They are the points at which the zodiac, revolving with the sky, is at any moment intersected by the horizon and the meridian, both of which are riveted fast to the spectator. To the east of him he has the *horoscopus* or *ortus*, to the west the *occasus*, overhead the *medium caelum*, underfoot the *imum caelum*.

Such at least is the fond fancy of the more innocent astrologers: that the four *cardines* are found where the zodiac is intersected by the horizon and the meridian, and that they cut the zodiac into four equal parts. Twice and only twice in the twenty-four hours, for an observer posted outside the tropics, does this dream come true. Only at the two moments of the sidereal day when the equinoctial points, the 1st of Aries and the 1st of Libra, coincide with the horizon, are the four *cardines* equidistant and the zodiac quartered. At all other times the distance from the ascendant to the mid-heaven is greater or less than the distance from the mid-heaven to the occident; and twice a day, when the solstitial points are on the horizon, the error, in the latitude of Rome at the date of Manilius, would amount to 25 degrees. When for example the 1st point of Cancer was on the eastern horizon, the meridian cut the zodiac not at the 1st point of Aries but between the 5th and 6th degree of Pisces, and the *cardo* thus created, the *medium caelum*, was 115 degrees distant from the *horoscopus* and only 65 from the *occasus*.

This grave discrepancy between false theory and the practical consequences of that untoward fact, the obliquity of the ecliptic, is recognised by Porphyry isag. pp. 197 sq. and Pancharius C.C.A.G. VIII ii p. 67, who prescribe means for rectifying the error; Geminus 2 20–26 makes blunders as gross as those which he corrects (21 Αἰγόκερω πρώτησ μοίρασ δυνούσησ Κριοῦ πρώτη μοῖρα μεσουρανήσει κτλ.); Firmicus II 15 4 vaguely signifies that he is aware of the difficulty.

Another inaccuracy is involved in the use of the terms *medium caelum* and *imum caelum*. These, in the plain sense of the words, should mean the zenith and the nadir, but they actually signify only the highest and lowest points of the zodiac, which never mount to the zenith nor sink to the nadir except between the tropics, and which in northern latitudes incline so far to the south and the north respectively that some astrologers call the MC southern and the IMC northern. To hear Manilius talk, 'tertius excelsi signat fastigia caeli,' 'ima tenet quartus fundato nobilis orbe,' you would fancy that the one were sheer overhead and the other plumb underfoot.

Firm. II 15 1 (quoted in my note), Sext. emp. πρὸσ ἀστρ. 12 sq. οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πάντων τούτων τὰ ἐπὶ ἑκάστησ γενέσεωσ κυριεύοντα ζῴδια πρὸσ τὴν τῶν ἀποτελεσμάτων ἔκβασιν, καὶ ἀφ' ὧν μάλιστα τὰσ προαγορεύσεισ ποιοῦνται, τέσσαρά φασιν εἶναι τὸν ἀριθμὸν, ἅπερ κοινῷ μὲν ὀνόματι κέντρα καλοῦσιν, ἰδιαίτερον δὲ τὸ μὲν ὡροσκόπον, τὸ δὲ μεσουράνημα, τὸ δὲ δῦνον, τὸ δὲ ὑπόγαιον καὶ ἀντιμεσουράνημα, ὃ καὶ αὐτὸ μεσουράνημά ἐστιν. ὡροσκόποσ μὲν οὖν ἐστὶν ὅπερ ἔτυχεν ἀνίσχειν καθ' ὃν χρόνον ἡ γένεσισ συνετελεῖτο, μεσουράνημα δὲ τὸ ἀπ' ἐκείνου τέταρτον (measuring upward and westward) ζῴδιον σὺν αὐτῷ ἐκείνῳ, δῦνον δὲ τὸ διαμετροῦν τῷ μεσουρανήματι· οἷον (ἔσται γὰρ σαφὲσ ἐπὶ παραδείγματοσ) Καρκίνου

ὡροσκοποῦντοσ μεσουρανεῖ μὲν Κριόσ, δύνει δὲ Αἰγόκερωσ, ὑπὸ γῆν δέ ἐστι Ζυγόσ. Sextus here, with a common negligence of phrase, identifies the *κέντρα* or *cardines* with the *ζῴδια* or signs of the zodiac in which at a given moment they are contained: similarly Hephaestio I 1 and others call Cancer *ὡροσκόποσ κόσμου* because the 15th degree of Cancer was on the eastern horizon at the creation of the world, while Paulus A 3 says more accurately *ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ ζῳδίῳ ὁ τοῦ κόσμου ὡροσκόποσ.*

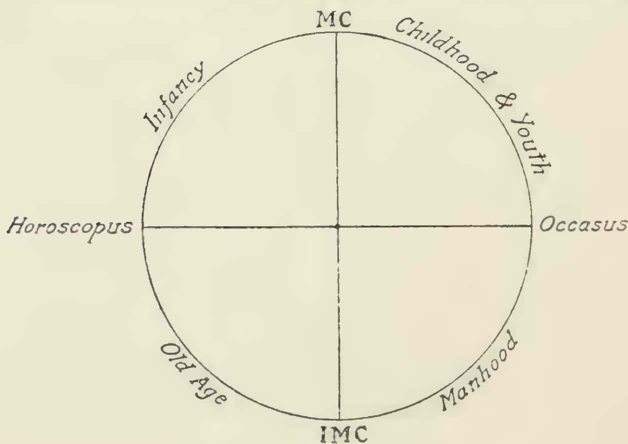
808–840 The four *cardines* are ranged by Manilius in this order of dignity: *medium caelum, imum caelum, horoscopus, occasus.* To the MC he assigns fame, honours, and success in public life; to the IMC wealth and its sources; to the Ascendant character, talents, and the general tenour of life; to the Occident the end of life and of labours, together with marriage, social intercourse, and religion.

The MC is placed first of the *cardines* not only by Manilius but by Ptolemy and Firmicus; Hephaestio prefers the *horoscopus*; the opinion of Dorotheus is doubtful. Further variations of order are given in my note on verse 809, and no astrologer is in full agreement with Manilius.

841–855 The four quadrants or *interualla* into which the zodiac is at any moment divided by these four cardinal points have severally assigned to them the four periods of human life. To the superior eastern quadrant belongs infancy, to the superior western quadrant childhood and youth, to the inferior western quadrant manhood, and to the inferior eastern quadrant old age.

Paulus D 2–3 assigns youth to the first, middle age to the second, old age to the third, extreme old age and death to the fourth. He calls them *τεταρτημόρια*, and I find them in no other astrologer; the term *μεσοκέντρια* was apparently invented by Scaliger.

The *cardines* and *interualla* together compose the following figure.

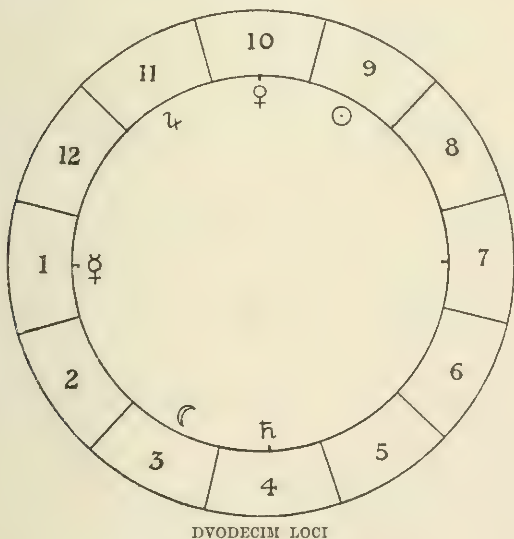

CARDINES CVM INTERVALLIS

856–967 Now we come to another and commoner method of dividing the circle: οἱ δώδεκα τόποι, also called ἡ δωδεκάτροποσ, a division into twelve equal parts like the division of the zodiac into signs.

Since Stephanus' thesaurus quotes no authority for δωδεκάτροποσ except Salmasius, I note five places where it occurs: Vett. Val. p. 179 11 and 33, p. 334 4 and 18, C.C.A.G. v iii p. 89 9. It is explained aright by Salmasius de an. clim. pp. 187 sqq., but Mr Boll in his sphaera, p. 310 n. 5, confounds it with the zodiac.

These twelve parts are denominated τόποι by the Greeks and usually *loca* by Manilius, who also gives them other names, such as *templa* (which I shall use) or *sedes* or *partes*. Four of them necessarily contain the four cardinal points, and the *templum* is often called by the name of the *cardo*. The whole circle of temples is a rigid and stationary frame through which the wheel of the zodiac revolves, so that each temple is occupied by the twelve zodiacal signs in due succession. The scheme is the following.

DVODECIM LOCI

The numeration here given is that of Paulus Alexandrinus, Vettius Valens, Firmicus, Manetho (I 135, V 278, VI 312, 315), Dorotheus (uu. 112, 161, 223, in C.C.A.G. VI pp. 91 sqq.), Hephaestio Thebanus (ibid.), Antiochus Atheniensis (C.C.A.G. I p. 110 33, p. 111 35), and of astrologers in general: it starts from the *templum* containing the *horoscopus* and proceeds downward. Manilius himself assigns no numbers to his *templa*.

In distributing to these twelve temples their several provinces and functions there is so much disagreement between Manilius and other

astrologers that I will not recite it: their agreement, where they do agree, is mentioned in my notes.

I begin with the four *loca principalia*, 1, 10, 7, 4, which Manilius (918–958) places last.

1 (939–947), containing the *horoscopus*, is called *Stilbon*, if I understand Manilius aright, and is conventionally regarded as the abode of the planet Mercury. It presides over *fortuna natorum* and *uota parentum*.

10 (918–927), containing the MC, is called *Fortuna* and is the abode of Venus. It presides over marriage.

7 (948–958), containing the *occasus*, is called *Ditis ianua*. It presides over the end of life and also over good faith and constancy.

4 (929–938), containing the IMC, is called *Daemonium* and is the abode of Saturn. It presides over the fortunes of fathers and of old men.

Here let it be noted, for it is commonly neglected or ignored, that the provinces of these four *templa* are very different from those of the four *cardines* contained in them, which were set forth by Manilius in verses 808–840.

These four temples compose a tetragon: it will be well to take next what Manilius (881–917) immediately prefixes, the four other temples which are geometrically related, by trigon or by hexagon, to the *horoscopus*.

11 (881–890), next to the MC on the eastern side, is called ἀγαθὸσ δαίμων in Greek, which Firmicus renders *bonus daemon* or *bonus genius*, Manilius otherwise, and is the abode of Jupiter. Manilius loads it with praises, and forgets in his enthusiasm to tell us what it presides over.

9 (905–909), next to the MC on the western side, is called *Deus* and is the abode of the Sun. It presides over *corporum nostrorum uitia et fortuna*.

5 (891–904), next to the IMC on the western side, is called *Daemonie*. It presides over health and sickness.

3 (910–917), next to the IMC on the eastern side, is called *Dea* and is the abode of the Moon. Over what it presides the manuscript text of Manilius leaves us in doubt.

There remain the four temples, treated first (864–880) by Manilius, which stand in no proper geometrical relation to the *horoscopus*, being either adjacent to it or five places away. They have no special provinces but are all vaguely maleficent.

12 (864–6 and 868–70) next above the *horoscopus*.

8 (871–879) next above the *occasus.*

6 (871–879) next below the *occasus.*

2 (866–870) next below the *horoscopus.*

Of these, 12 and 6 are each described as *porta laboris*, 8 and 2 are said to be *Typhonis sedes.*

What is said of the planets in connexion with the twelve temples has nothing to do with the regular doctrine, not found in Manilius, of the planetary houses, *domus*, οἶκοι, which are signs of the zodiac. Mercury for example, here placed in the first temple, has for his houses the signs of Gemini and Virgo. It will be observed that Mars, alone among the planets, has no temple for his abode.

G Gemblacensis, Bruxellensis 10012, saec. XI. usus sum et collatione a P. Thomasio anno 1888 edita et ea quam Bechertus in apparatu exhibuit; quae quibus in uersibus discrepabant, 295, 308, 387, 816, 863, 868, 880, 969, dubitationes meas inde natas beneuole sustulit I. van den Gheyn, librorum manu scriptorum Bruxellensium custos

L Lipsiensis 1465, saec. XI. totum codicem photographice expressum penes me habeo. quo in conferendo Bechertum, etsi multo et plura et grauiora quam par erat omisit, raro tamen falsa testatum deprehendi; Breitero neque de hoc libro neque ulla alia de re credendum est

L^2 eiusdem corrector non multo minus antiquus

M Matritensis M 31, scriptus circa an. 1417. quae huius codicis paginae Manilium continent, earum ut photographa mihi parare possem tres uiri strenui et amici coniuncta opera perfecerunt, Grant Richards, Ericus Maclagan, dominus Gulielmus de Osma. unde uerum esse comperi quod anno 1903 coniecceram, ex Matritensi ortos esse quos in libri I editione adhibui codices Vrbinates 667 et 668. neque aliter iudicandum est de ea Vossiani 390 parte quae a uersu circiter 665 libri II usque ad finem libri V pertinet; cui opinioni a Breitero iam anno 1893 significatae quae obstare uidebantur difficultates remouere conatus sum in Classical Quarterly anni 1907 pp. 290–8: nunc omnis dubitandi causa sublata est

* editoris coniecturae, magnam partem anno 1903 prolatae in libri I editione pp. 84–90

M. MANILII

ASTRONOMICON

LIBER SECVNDVS

MAXIMVS Iliacae gentis certamina uates
et quinquaginta regum regemque patremque
pectoraque Aeacii uictamque sub Hectore Troiam,

1–149 prooemium **2** Priamum, uide Hom. Il. VI 244–6, XXIV 495; quamquam fuisse inter Manilii editores qui Agamemnonem intellegerent facile credet qui eos nouerit **3 pectoraque aeacii** *, **hectoreumque facit** libri (**haect- GL**) hoc loco, **castra ducum et caeli** in dittographia I 766, *Hectoreamque facem* Dulcinius, mutatione, oratione, sententia pariter improbabili; Bentleius uersum deleuit. atqui ubi de Iliade sermo est non tam Hector amouendus erat quam requirendus Achilles; is uero haud longe abest, si quidem FACIT idem paene est atque EACII (sicut Non. p. 85 in Telamonis Enniani uersu Bergkius *Aeaci et* restituit pro *faciet*, in Hor. carm. III 19 3 pro *Aeaci* cod. Bernensis *faci*⁷ exhibet), CAELI autem et EACLI eisdem constant litteris et anth. Lat. Ries. 631 5 *Aeacides* in *caeides* corruptum est. *Aeacius* pro *Aeacides* posuit Ouidii imitator her. VIII 33 *at pater Aeacio promiserat* (sic enim Riesius ex cod. Puteaneo qui *aecio* habet, reliqui *aeacidae*), sicut *Telamonius* et *Cephisius* pro substantiuis ipse Ouidius; item opinor Columella X 174 sq. *et male damnati maesto qui sanguine surgunt* | *Aeacii flores*, qui etiam 348 *Amythaonius* dixit pro *Amythaonides*. hinc in Sen. Tro. 44–8 scribendum conicio *uidi execrandum regiae caedis nefas* | *ipsasque ad aras maius admissis* (*admissum* libri, uide Ag. 29 *maius . . . commisso scelus*) *scelus*, | *Aeacius* (*Aeacis* cod. Etrusc., *Aeacidae* plerique, barbare Scaliger *Aeacidis*) *armis cum ferox, scaeua manu* | *coma reflectens regium torta caput*, | *alto nefandum uulneri ferrum abdidit*. Manilius ut hoc loco *Aeacius* ita I 869 *Titanius* substantiuum fecit. quod autem Wolfius litt. anal. I p. 61 ne adiectiuorum quidem genetiuos in *-ii* exeuntes apud hunc poetam reperiri confirmat, refellitur uersu I 802, ubi *aetherii* et necessarium est et in **M** seruatum. quamquam fortasse uix minus probabiliter scriberetur *Aeacidum*. superest ut ex *Hectoreumque*, quod simpliciorem interpolandi conatum prae se fert quam *castra* ista *ducum*, eruatur quod orationi sententiaeque satisfaciat. scriptum fuisse puto *Hectoraque facit* (contrario errore Il. Lat. 674 *pectoris* unus liber pro *Hectoris*), inde metri causa factum *Hectoreumque*. in altero exemplari, cum *pectoraque caeli*

erroremque ducis totidem, quot uicerat, annis
luctati remo geminata*que* Pergama ponto

sine sensu ferri animaduerteretur, paulo doctior adhibita est coniectura; quamquam fortasse subest id genus mendi quo in Plauti cod. Ambrosiano pro *Hector* Cas. 995 scriptum est *ecastor*. *magni pectora Achillis* Silius commemorat XI 450, Propertius IV 11 39 *Persen proaui simulantem pectus Achilli*; adde Catull. 64 338 sq. *Achilles | hostibus haud tergo sed forti pectore notus*, Ouid. art. I 209 *tergaque Parthorum Romanaque pectora dicam*

uictam in I 766 **G** et ex **metam** corr. **M**, ***uictam** (erasa ut uidetur **m**) **L**, **tutam** libri hoc loco. argumento Iliadis significando illud magis conuenit: *uictam sub Hectore* idem ualet quod *uicto Hectore uictam*; similiter IV 24 sq. *Troia sub uno | non euersa uiro* (saluo Aenea salua), Petron. 119 48 sq. *in uno* (Catone) *uicta potestas | Romanumque decus*, Aetn. 590 *extinctosque suo Phrygas Hectore*, anth. Pal. VII 139 1 Ἕκτορι μὲν Τροίη συγκάτθανεν, Auson. 231 (Peip. p. 77) *Hectoris hic tumulus, cum quo sua Troia sepulta est: | conduntur pariter, qui periere simul*, anth. Lat. Ries. 431 7 sq. *aut ut Achilleis infelix Troia lacertis | quassata Hectoreo uulnere conciderit*, 630 7 sq. *ille Menoetiadae soluit me uindice poenas, | Pergama tunc ferro procubuere meo*, 631 3 sq. *occubuit telo uiolenti uictus Achillis, | occubuere simul spesque salusque Phrygum*, Sen. Tro. 128 sq. *tecum cecidit, summusque dies | Hectoris idem patriaeque fuit*, Il. Lat. 978 (Hectore cadente) *Troes sua funera maerent*, 1019 sq. *ruit omnis in uno | Hectore causa Phrygum*, 1040 *Hectoris interitu uicisti Dardana regna*, 1054 *illo namque rogo natorum funera cernunt*, 1056 *ardebat flamma namque Ilion illa*, Hom. Il. XXIV 243 sq. ῥηΐτεροι γὰρ μᾶλλον Ἀχαιοῖσιν δὴ ἔσεσθε | κείνου τεθνηῶτος ἐναιρέμεν   ceterum quod Breiterus in Fleck. annal. uol. 139 p. 197 simpliciter huc transtulit I 766, *Hectoreumque facit* nescio quo modo ex V 300 *Hectoris ille faces* ortum esse opinatus, illa *castra ducum et caeli* (quae qui scripsit, is Graios et Troianos cum suis utrosque deis inter se bellantes non tam significauit quam significare uoluisse deprehenditur) neque asyndeton commendat neque in proximo uersu positum ducis nomen   4 *uicerat*: Scaliger attulit Luc. I 299 sq. *bellorum o socii, qui mille pericula Martis | mecum, ait, experti decimo iam uincitis anno*   **5 luctati remo*** (=**inctantem o**), **instantem bello** libri, **iactati pelago** Bentleius, postquam ad Hor. carm. I 6 7 alia temptauit; *instantis* (hoc Fayus) *pelago* imperite praetulit Pingraeus, tamquam sic propius ad libros accederet. ceterorum coniecturae eo inutiles sunt quod nullum reponunt genetiuum, quem casum propter praecedentia *totidem quot uicerat annis* requiri Iacobus quoque sensit, neque enim error Vlixis Troiano bello uicerat, sed Vlixes nondum errabundus; ne illud addam, nudum ducis nomen nec satis eleganter et nimis infinite poni. Bentleius adscripsit Ouid. amor. II 1 31 *quique tot errando quot bello perdidit annos*, art. III 15 sq. *est pia Penelope lustris errante duobus | et totidem lustris bella gerente uiro*, Claud. laud. Ser. 27 de Vlixe *saeui totidem bellis quot fluctibus anni*: adde Cic. de off. III 99 *illi* (Vlixi) *non modo cum hostibus uerum etiam cum fluctibus, id quod fecit, dimicare melius fuit quam* etc., Man. I 762 sq. *terraeque marisque triumphis | naturae uictorem Ithacum*, qui loci quaeque hic statim subiciuntur potius *luctati pelago* quam *iactati* scribendum suadent, quo modo Silius locutus est XIV 454 *crudo luctari pelago*. ad meam coniecturam quod attinet, uide Ouid. trist. IV 5 19 *remis ad opem luctare ferendam*, Verg. Aen. VII 28 *in lento luctantur marmore tonsae*, VIII 89 *remo ut luctamen abesset*. *lu* et *in* confusa memini Verg. Aen. VI 725, ubi *ingentem* Mediceus pro *lucentem*, Sil. XII 448, ubi *linabat* libri plerique pro *innabat*, Man. IV 29 in **M**, qui *lucludi* pro *includi* exhibet, sicut etiam

ultimaque in patria captisque penatibus arma
ore sacro cecinit; patriam quoi turba petentum,
dum dabat, eripuit, cuiusque ex ore profusos
omnis posteritas latices in carmina duxit
amnemque in tenues ausa est deducere riuos
unius fecunda bonis. sed proximus illi
Hesiodus memorat diuos diuumque parentis

lustratum pro *instratum* ad Stat. silu. III 1 36; *ti* autem et *n* litterae in his libris haud raro permutantur, uelut mox uersu 9 *lances* pro *latices* **GL**, I 207 *terens* pro *teretis* **M**, III 487 *multiplicatis* pro *multiplicans* **L** et ut uidetur **G**, V 226 *uitio* pro *uino* omnes. neque paucis locis *r* et *t* confusa sunt, huius libri uersibus 117, 339, 756, 824, 921 **que pergama** eximie Bentleius ad Hor. carm. I 6 7, **per agmina** libri. *que* excidit sequente *pe*, quemadmodum in **G** uersu huic proximo et III 449 et 616, in **GL** V 599, in **M** II 832, IV 482, 624; tum ex *per gama* factum est *per agm̄a*, sicut I 501 in **M** *per magna*. eundem omnibus litteris errorem, *laudata per agmina* pro *laudataque Pergama*, ipse Bentleius inuenit in Cantabrigiensi codice Ouidii heroidum XVII 205. huius loci memor fuit aut Valerius Flaccus aut librarius aliquis Arg. III 513, ubi codices corrupte *pulchro reserantem Pergama ponto* (*pulso . . . ponto* Columbus, *pulchro . . . coepto* Burmannus). ceterum uide Ouid. her. I 51 *diruta sunt aliis, uni mihi* (Penelopae) *Pergama restant*, Tibull. II 3 43 *praeda uago iussit geminare pericula ponto* 6 **captisque L²**, **captis G**, **capitisque LM**. *captis*, quos proci occuparant 7 **patriam** Bonincontrius, **patria** libri cui Gronouius diatr. p. 365, **quae GL**, **que M**; *quoi* forma dispicitur etiam sub *quod* II 888 et *quo* IV 449 **turba petentum***, **iura petentem** libri, idem III 47 *latentem* pro *latentum*. ciuitatium uatem sibi uindicantium multitudo patriam ei certatim tribuendo eripuit: IV 3 sq. *dum quaerimus aeuum* | *perdimus*, hoc est *quaerendo*, Cic. pro Arch. 19 *Homerum Colophonii ciuem esse dicunt suum, Chii suum uindicant, Salaminii repetunt, . . . illi alienum, quia poeta fuit, post mortem etiam expetunt*, Stat. silu. V 3 130 sq. *Maeoniden aliae . . . aliis natalibus urbes* | *diripiunt*, certam. Hom. et Hes. circ. init. Ὅμηρον δὲ πᾶσαι ὡς εἰπεῖν αἱ πόλεις καὶ οἱ ἄποικοι αὐτῶν παρ' ἑαυτοῖς γεγενῆσθαι λέγουσιν. sententiam primus restituit Bentleius argutissimo sane commento *patriam cui Graecia, septem* | *dum dabat, eripuit*. quod autem scribi uolunt auctore Gronouio *patriae cui iura petenti* similiaue, ut ad *dabat* et *eripuit* praecipiatur *omnis posteritas* ex u. 9, quid hoc est, patriae iura petiisse Homerum, et ab omni posteritate petiisse? inter 7 et 8 **omnia peruolitans M**, quod uersus 66 initium est 8 **dabat GL**, **dabit M** **profusos L**, **profusus M**, **profusas G**

9 **latices** corr. man. 2 ex **latites M**, **lances GL**. Apoll. Sid. ep. VIII 9 5 uu. 2–4 *quid doctos Heliconidum liquores . . . nunc in carmina commouere temptas?* Scaliger adscripsit Ouid. amor. III 9 25 sq. *Maeoniden, a quo ceu fonte perenni* | *uatum Pieriis ora rigantur aquis*, Ael. uar. hist. XIII 22 Γαλάτων δὲ ὁ ζωγράφος ἔγραψε τὸν μὲν Ὅμηρον αὐτὸν ἐμοῦντα, τοὺς δὲ ἄλλους ποιητὰς τὰ ἐμημεσμένα ἀρυτομένους 10 *diducere* ne conicerent Marklandum et Bentleium prohibere debuit illud *tenues*: Seru. ad Verg. buc. VI 5 *lana quae deducitur in tenuitatem*, Macr. Sat. VI 4 12 *deductum pro tenui et subtili eleganter positum est*. uide praeterea Plin. n.h. III 119 *Padus . . . deductus in flumina et fossas* et Hageni append. Seru. p. 225 4 (ad Verg. georg. I 114) *deducit, id est . . . deriuat* 12 **diuumque parentis GL**, **dominumque potentis M**.

et chaos enixum terras orbemque sub illo
infantem et primos titubantia sidera cursus
Titanasque senes, Iouis et cunabula magni
et sub fratre uiri nomen, sine matre parentis,
atque iterum patrio nascentem corpore Bacchum,
23 siluarumque deos sacrataque numina nymphis.

Hes. theog. 105–7 *ἀθανάτων ἱερὸν γένοσ αἰὲν ἐόντων, | οἳ Γῆσ τ' ἐξεγένοντο καὶ Οὐρανοῦ ἀστερόεντοσ | Νυκτόσ τε δνοφερῆσ, οὕσ θ' ἁλμυρὸσ ἔτρεφε Πόντοσ* **13** *chaos enixum terras*, theog. 111 sq. *ἤτοι μὲν πρώτιστα Χάοσ γένετ', αὐτὰρ ἔπειτα | Γαῖ' εὐρύστερνοσ.* *sub illo*, Hor. epist. II 1 99 *sub nutrice puella uelut si luderet infans*, Aetn. 595 *sub truce nunc parui ludentes Colchide nati* **14** **cursus** Bechertus, **corpus** libri, *partus* Bentleius, *primum . . . corpus* codd. Pal. et Par. theog. 126 sq. *Γαῖα δέ τοι πρῶτον μὲν ἐγείνατο ἶσον ἑαυτῇ | Οὐρανὸν ἀστερόεντα*, at 381 sq. post uentos *ἀστέρα τίκτεν Ἑωσφόρον Ἠριγένεια | ἄστρα τε λαμπετόωντα, τά τ' οὐρανὸσ ἐστεφάνωται.* Becherti coniecturam non tam Vergilii locus Aen. V 331 sq. *uestigia presso | haut tenuit titubata solo* defendit (nedum Aen. X 283 *egressique labant uestigia prima*, ubi plus auctoritatis habet *egressis*) quam Aen. XII 386 *alternos longa nitentem cuspide gressus* et Val. Fl. II 93 *alternos aegro cunctantem poplite gressus* **15 iouis et G, iuuisse LM.** Germ. phaen. 34 sq. *fidae comites prima incunabula magni | fouerunt Iouis*, Ouid. met. VIII 99 *Iouis incunabula Creten*, Pacat. paneg. Theod. 4 5 *terra Cretensis parui Iouis gloriata cunabulis* **16** Iouem Iunonis fratrem eundem et uirum, Mineruae patrem matre carentis **matre** I. L. Hugius in commentatione de Hesiodi *ἔργοισ μεγάλοισ* an. 1835 p. 10, **fratre** libri, proinde quasi hoc nouum sit ac mentione dignum, sine fratris concubitu feminam peperisse. Vulcani origo, quam significari putant, ideo notabilis fuit quia eum mater peperit *sine uiro* siue *coniuge*, uel, quod eodem redit quodque in lemmate primae editionis Scaligeranae inuenio, *sine patre*, theog. 927 *Ἥρη δ' Ἥφαιστον κλυτὸν οὐ φιλότητι μιγεῖσα | γείνατο, καὶ ζαμένησε καὶ ἤρισε ᾧ παρακοίτῃ.* uerum cum sic satis incommode oratio a Ioue ad Iunonem digressa rursus uersu insequenti ad Iouem reuertatur non dubito quin res haud paulo illustrior hic significata sit, quam commemorauit Hesiodus theog. 924 *αὐτὸσ δ' ἐκ κεφαλῆσ γλαυκώπιδα Τριτογένειαν . . . γείνατο.* uide Ouid. fast. V 231 sq. *sancta Iouem Iuno nata sine matre Minerua | officio doluit non egisse suo*, 239 sq. *pater est factus neglecto coniugis usu | Iuppiter et solus nomen utrumque tenet.* cum toto uersu comparari possunt Mart. XI 4 3 sq. *Iuppiter . . . et soror et summi filia tota patris* **17** Ouid. fast. III 717 sq. *puer ut posses maturo tempore nasci, | expletum patrio corpore matris opus*, met. IV 12 *satumque iterum solumque bimatrem.* Bacchum bis natum Hesiodus in theogonia non narrauit, sed 940 sq. *Σεμέλη τέκε φαίδιμον υἱὸν . . . Διώνυσον* **18 et 23**, illum a Breitero, hunc a Bentleio eiectum, a Schradero autem post 40 collocatum, inter se transposui; qui cur in codicibus sedem mutarint demonstrant uerba bis posita *atque* 17 et 22, *numina* siue *rumina* 18 et 23. de uersu 18 dicam suo loco: 23 absurdum reddit qui eum excipit 24; quippe siluarum deos in naturae usus condere nec pacis nec belli opus est, sed nugae merae: contra apte illi maioribus deis uu. 15–17 commemoratis subiciuntur. de nymphis Hesiodus theog. 184–7 *Γαῖα . . . γείνατο . . . Νύμφασ, ἃσ Μελίασ καλέουσ' ἐπ' ἀπείρονα γαῖαν*, quibus in fragmento a Strabone X p. 471 seruato accedunt satyri, *οὔρειαι Νύμφαι θεαὶ ἐξεγένοντο | καὶ γένοσ οὐτιδανῶν Σατύρων καὶ*

19 quin etiam ruris cultus legesque notauit
20 militiamque soli, quod colles Bacchus amaret,
quod fecunda Ceres campos, quod Pallas utrumque,
atque arbusta uagis essent quod adultera pomis;
18 omniaque inmenso uolitantia lumina mundo,

ἀμηχανοεργῶν. iam omnia recte procedunt: rusticorum numinum u. 23 mentione facta ad res rusticas et in ea materia occupatum carmen transitur; deinde, cum u. 18 usus astronomiae memoratus sit, ad eos poetas progreditur oratio qui dedita opera astrorum figuras descripserunt **23 numina GL, rumina M** **nimphis GLM, nimphas** cod. Flor. frustra *lymphis* Breiterus in Fleck. annal. uol. 139 p. 197, neque enim, ut Iuppiter sede Capitolina, sic nymphae aquis sacratae sunt, et longe aliter *indigenis sacratus aquis*, datiuo casu, sacerdos dicitur Val. Fl. VI 294; neque rectius *flumina* P. Thomasius in not. et coni. an. 1891 p. 7, nam flumina suis deis, nymphis fontes sacrati sunt. ac forma quidem orationis quin in Florentino restituta sit uix dubitari sinunt hi loci, Ouid. her. IV 171 *satyri montanaque numina panes*, fast. VI 323 *satyros et rustica numina nymphas*, met. I 192 *sunt mihi semidei, sunt rustica numina nymphae*, XIV 327 sq. *illum fontana petebant* | *numina naiades*, Verg. georg. I 10 *agrestum praesentia numina fauni*, Stat. Theb. IV 684 *agrestes fluuiorum numina nymphae*, silu. I 5 2 *nec lassata uoco totiens mihi numina Musas*, Auson. 418 73 (Peip. p. 289) *Boeotia numina Musae*, Mosell. 177 *lasciuos paganica numina faunos*, Claud. 28 200 *rustica numina faunos*, Luc. I 313 *Marcellusque loquax et nomina uana Catones*, VI 795 *popularia nomina Drusos*, VII 408 sq. *feralia nomina Cannae* | *et . . . Allia*, VIII 404 sq. *iacuere sorores* | *in regum thalamis sacrataque pignora matres*, quamquam ab altera parte opponi potest Sil. VIII 253 *sacrataque nomina Marti*; *nymphas* autem propter *sacrata* in datiuum abiisse credibile est. sed nullo sensu nymphae simpliciter *sacratae* dicuntur (nam Hesiodus theog. 346 Oceaninas ἱερὸν γένοσ appellauit, ἱερωμένον non item); itaque cum Ellisius falso ex **M** *saciata* rettulisset, cumque notissima esset nympharum cum satyris societas, anno 1903 *sociata* proposui: nunc haud scio an probabilius sit *secreta* collatis Hor. carm. I 1 30–2 *me . . . nympharum . . . cum satyris chori* | *secernunt populo*
19 notauit P. Francius in exemplari Gottingensi auct. class. Lat. 1366, **notarit G, rogarit LM** et pro uar. scr. **G**, *rogauit* cod. Flor. **20** *militiamque soli*, IV 145 sq. Taurus mense Aprili *militiam indicit terris et segnia rura* | *in ueteres reuocat cultus* *quod . . . amaret*: uide Caes. b.c. I 23 3 *pauca apud eos loquitur, quod sibi a parte eorum gratia relata non sit* quaeque praeterea Maduigius composuit opusc. II p. 236 **21 pallas** Bentleius, **bachus** libri, sicut etiam u. 20. Lucr. V 1373–5 *olearum* | *caerula . . . plaga . . . per tumulos et conualles camposque profusa* **22 adultera GL, et ultra M.** Bullialdus attulit Plin. n.h. XVII 8 *insita et arborum quoque adulteria excogitata sunt, ut nec poma pauperibus nascerentur.* ceterum haec de segetibus uineis oliuetis insitionibus praecepta apud Hesiodum non habentur, fortasse in μεγάλοισ ἔργοισ tradita; similiter enim Propertius II 34 77 sq. *Ascraei ueteris praecepta poetae,* | *quo seges in campo, quo uiret uua iugo* **18 inmenso L** et (imm-) **G, uniuerso M** **lumina** cod. Cusanus, **rumina M, numina GL.** numina per mundum uolitantia nemo aut Graecus aut Romanus animo fingebat, nisi forte ridiculi causa et contemptim: sidera uolitare Manilius dixit I 200, 806, II 415, V 733. hic autem uersiculus, ut

pacis opus, magnos naturae condit in usus.
astrorum quidam uarias dixere figuras,
signaque diffuso passim labentia caelo
in proprium cuiusque genus causasque tulere;
Persea et Andromedan poena matremque dolentem
soluentemque patrem, raptamque Lycaone natam,

post 17 propter siderum in u. 14 mentionem ferri nequit, ita hoc loco positus optime se habet; multa enim de siderum in anni temporibus signandis utilitate Hesiodus in ἔργοισ praecipit, atque eius nomine astronomiam siue astrologiam extitisse referunt Athenaeus XI p. 491 C et Plinius n.h. XVIII 213, quale carmen *pacis opus* esse et Germanicus phaen. 5–14 et ipse Manilius I 13 confirmant **24** omnia sidera in ordinem redigit ut eis usibus inseruiant quos sibi proposuit natura, hoc est agri culturae, rei amplissimae. *pacis opus* sic per appositionem adiungitur in Ouid. met. V 111 sq. *non hos adhibendus ad usus, | sed qui, pacis opus, citharam cum uoce moueres* **25–38** his uersibus praeter Aratum significari possunt ei poetae quos commemorat epigramma in uita illius seruatum, *πάνθ' Ἡγησιάναξ τε καὶ Ἕρμιπποσ τὰ κατ' αἴθρην | τείρεα καὶ πολλοὶ ταῦτα τὰ φαινόμενα | βίβλοισ ἐγκατέθεντο*, uel qui praeterea in Hygini astronomicis et in catasterismis Eratosthenicis auctores laudantur, Musaeus, Epimenides, Alexander Ephesius, Cleostratus Tenedius, alii. sed quod Scaligero Eratosthenes potissimum tangi uisus est, 'qui' inquit '*τὰ φαινόμενα* cum caussis suis et fabulis conscripsit,' conscripsit sane Eratosthenes eo argumento *καταλόγουσ*, sed prosa oratione, ut hinc alieni sint; neque, si in Erigonae et Mercurii carminibus de certorum quorundam siderum causis egit, ideo prae ceteris hoc loco intellegendus est **26** *diffuso*, patulo, Mart. III 31 1 *diffusi iugera campi* **27** *causas*, I 316 *nixa . . . species genibus, sibi conscia causae*, Ouid. fast. V 697 '*dic' ego respondi 'causam mihi sideris huius*' **28** **Persea** Scaliger, **Persi GL**, **Parsi M**, *Persei* cod. Flor., quod cum et absurdam haberet sententiam et uitiosam elisionem non potuit non placere Iacobo Bechertoque, quorum alter II 286 *dextera erit Tauro Capricornus*, alter IV 597 *uespero ab astro* Manilio adfinxit, cum scire possent eum ne in secunda quidem dactyli syllaba longas uocales elisisse *et* secundo loco positum coniungit *tulere* u. 27 et *uoluerunt* u. 36: signa in causas suas tulere et uoluerunt Persea ceteraque astra ex uariis casibus pendentia per aethera reuolui **andromeden poena** Bentleius, **andromedae poenas** libri constructione uerborum non intellecta, quam ne qui uerba ipsa restituit quidem intellexit. nam Bentleius ablatiuum cum *ductam* u. 31 (quod ut fieri posset, *raptam* u. 29 in *raptu* mutauit) coniungebat, ut hi quattuor, Perseus Andromeda Cassiepia Cepheus, poena ad sidera ducti dicerentur, quod de Perseo plane falsum est, occisa Gorgone caelum merito **29** *soluentem* cum ad *patrem* omnes rettulerint nemo adhuc explicauit; neque enim aut filiam ipsius iussu uinctam aut poenas eius Cepheus soluit, neque ita in caelo figuratus est tamquam aut has aut illam soluere conetur. quamobrem et Scaliger in ed. 1 et Bentleius *solantemque* scripserunt, quod Gronouius e cod. Veneto enotauit. sed *soluentem* ἀπὸ κοινοῦ positum ad *Persea* refertur, *que* particula *matrem* et *patrem* coniungit, qualem uerborum ordinem exhibent I 875, II 325 sq., III 152 sq., IV 179, V 479, 638 sq. *hic stadium fraudare fide poteritque uideri | mentitus passus.* Perseus non tantum Andromedan poena soluit

officioque Iouis Cynosuram, lacte Capellam
et furto Cycnum, pietate ad sidera ductam
Erigonen ictuque Nepam spolioque Leonem
et morsu Cancrum, Pisces Cythereide uersa,
Lanigerum uicto ducentem sidera ponto,
ceteraque ex uariis pendentia casibus astra
aethera per summum uoluerunt fixa reuolui.
quorum carminibus nihil est nisi fabula caelum
terraque composuit mundum quae pendet ab illo.
quin etiam ritus pastorum et Pana sonantem
in calamos Sicula memorat tellure creatus,
nec siluis siluestre canit perque horrida motus
rura serit dulcis musamque inducit in aulas.

sed eadem opera parentes natae uicem dolentes et poenae participes 30–33 ablatiui *officio lacte furto pietate ictu spolio morsu Cythereide uersa* a *ductam* participio pendent 35 cetera GL², ceteras LM 38 mundum *, caelum libri e glossemate, quod si in hoc uersu retinetur in superiore mutandum erit scribendumque *mundus*; artificium enim in iteratione uocabuli apparet nullum, neglegentiae uero talia adscribere non licet. causa corruptelae intellegitur ex I 276 *caelo* cod. Cus. pro *mundo*, 444 *caeli* L² pro *mundi*, 505 *caelo* G pro *mundo*, II 811 *caelum* cod. Par. pro *mundum*; adde C.G.L. IV 120 41 (259 38, 539 46) *mundus caelum.* ceterum haec paucis scribo, qui ea et legere et expendere uelint: maior turba est eorum qui me docere parati sunt Horatium *Postume Postume, occidit occidit* geminasse, Vergilium ter in uno uersiculo eandem uocem posuisse, *me, me, adsum qui feci, in me conuertite ferrum*, Manilium ipsum II 124 sq. scripsisse *caeloque ueniret* | *quod uocat in caelum* 39 ritus pastorum Bentleius, ritus pe*corum (erasa c ut uidetur) L, pecorum ritus GM metri causa, quam transpositionem ne quis bis factam miretur, sciat etiam codicis Marc. XII 69 librarium quod in Cusano, exemplari suo, inuenerat *ritus pecorum* in *pecorum ritus* mutasse, cum Vossiani aliam corrigendi uiam inierint, *ritus pecorumque.* pecorum ritus Theocritus non memorat, neque bucolici carminis id argumentum est, sed ritus pastorum, pecorum pastus, hoc est pecora pascendi actio: anth. Lat. Ries. 564 3 sq. de Vergilio *qui pecudum pastus, qui cultum fertilis agri,* | *mox Anchisiadae bella ducis cecini* 40 creatus L²M, creatis GL. Theocritus *Siculae telluris alumnus* appellatur Ter. Maur. 2127 41 *nec siluis siluestre canit*, et siluis non siluestre canit. raro *nec* ea ratione positum, quam ad I 656 exemplis illustraui, a uocabulo ad quod negatio pertinet diuellitur; sic tamen IV 736 *nec te, Bacche, pari donantem munere terras* pro *et te munere dispari donantem*, Ouid. ex Pont. IV 7 4 *nec me testis eris falsa solere queri*, Auian. fab. 6 7 *nec se Paeoni iactat cessisse magistro*, in comoedia Ter. Phorm. 114 *neque . . . aequom*, in prosa Liu. XXXII 10 6 *nec . . . ab ullis*: paulo minus audacter Lucanus I 72 *nec se Roma ferens* *motus serit dulcis*, dulces spargit adfectus 42 aulas *, auras libri, *arua* cod. Flor. et Scaliger, multo melius Bentleius *antra*; nam in *arua* musam iam Hesiodus induxerat, qua uoce georgica significant qui ea bucolicis contraria ponunt, anth. Lat.

ecce alius pictas uolucres ac bella ferarum,
ille uenenatos anguis aconitaque et herbas
fata refert uitamque sua radice ferentis.
quin etiam tenebris inmersum Tartaron atra
in lucem de nocte uocant orbemque reuoluunt
interius uersum naturae foedere rupto.
omne genus rerum doctae cecinere sorores,

Ries. 563 1 *Sicanius uates siluis, Ascraeus in aruis*, prooem. Aeneid. 2 sq. *egressus siluis uicina coegi | ut quamuis auido parerent arua colono.* *aulas* dicit pastorum, αὐλάς, ut Propertius III 13 39 *uacuam pastoris in aulam*, Statius silu. II 2 109 sq. *Tirynthia . . . aula* pro Baulis, ubi Herculem Geryonae bubus siue aulam siue caulam fecisse tradunt Seruius ad Aen. VII 662, Symmachus epist. I 1 5. *aura* pro *aula* scriptum extat Mart. IX 35 3, Non. p. 505 3, *aulas* pro *auras* Val. Fl. VI 113 43 *pictas uolucres* dubitari potest utrum ὀρνιθογονίαν (non sane Aemilii Macri sed fortasse Boei) an de aucupio siue ἰξευτικῇ carmen significet *bella ferarum*, uenationem, ut IV 178 et 224, κυνηγητικῶν argumentum. designatur autem non Grattius sed quicumque primus Graeco carmine eam materiam tractauit 44 **aconitaq. et*, hic nata per** libri. apparet ordinem esse *refert herbas fata* (hoc est mortem) *uitamque radice sua ferentes*, ut illa *nata per* extra sententiam uagentur orationemque perturbent; quorum in locum Bentleius *gramina et* substituit. sed ne *hic* quidem, post *Sicula tellure creatus . . . alius . . . ille* orationi non necessarium, sententia commendat; nam unum certe nouimus eumque clarum poetam qui et serpentes et herbas mortiferas salutaresque percensuerit, θηριακῶν et ἀλεξιφαρμάκων scriptorem Nicandrum. ille autem alex. 12–73 statim post prooemium de aconito disserit, quod omnium uenenorum ocissimum esse dicit Plinius n.h. XXVII 4. scriptum suspicor i*conata* eo transpositionis genere cuius in praef. lib. I p. lviii multa exempla collegi pluribus omissis, uelut I 791 *Luuius Hasdribalis* L, Mart. VII 28 3 *Tartesiacis Tartisiaces*, IX 5 1 *Prisco Crispo*, X 4 1 *caligantem galicantem*, Nemes. buc. IV 27 *ueteranus ueneratus*: de *que et* in *per* mutato uide ad u. 5 adnotata et praesertim I 156, ubi simillimo errore *perfudit* scriptum est pro *que effudit.* ceterum ne *prata per herbas* proponerem et collatis quae ad I 245 disputaui *per prata* interpretarer, retentus sum eisdem tribus uerbis mox u. 53 diuerso et usitato sensu positis; Breiterus non est retentus 45 **sua** cod. Monac., **suam GLM** propter *uitam*

46 **immersum** Scaliger, **inmensum** libri. Verg. Aen. VI 267 *pandere res alta terra et caligine mersas* **tartaron atra** Gerardus Vossius ad Val. Fl. IV 258, **tartaron atrum** iam Scaliger, **tartara natram G**, **tartara nacta M**, **tartara natum L**. Culic. 270 *cerberon umquam, cerbero numquam, cerbera numquam* libri. 47 rupto naturae foedere reuoluunt atque explicant, quemadmodum uolumina euoluunt legentes, eam orbis partem quae interius uersa est, hoc est cauae telluris crustam solidam ita inuertunt ut interior eius superficies iam non intro spectet. haec uerborum interpretatio est: de re Scaliger 'puto innui, qui νεκυομαντικά scripserunt, aut raptum Proserpinae. si aliud praeter hoc intelligitur, per me quidem esto'; idem adfert Aetn. 76 sq. *uates | sub terris nigros uiderunt carmine manes.* Lucani catachthonion, quo spectare creditur Stat. silu. II 7 57 *et sedes reserabis*

omnis ad accessus Heliconos semita trita est,
et iam confusi manant de fontibus amnes
nec capiunt haustum turbamque ad nota ruentem.
integra quaeramus rorantis prata per herbas
undamque occultis meditantem murmur in antris
quam neque durato gustarint ore uolucres
ipse nec aetherio Phoebus libauerit igni.
nostra loquar, nulli uatum debebimus orsa,
nec furtum sed opus ueniet, soloque uolamus
in caelum curru, propria rate pellimus undas.
namque canam tacita naturae mente potentem
infusumque deum caelo terrisque fretoque
ingentem aequali moderantem foedere molem,
totumque alterno consensu uiuere mundum
et rationis agi motu, cum spiritus unus
per cunctas habitet partes atque inriget orbem
omnia peruolitans corpusque animale figuret.
quod nisi cognatis membris contexta maneret
machina et inposito pareret tota magistro

inferorum, ipso nomine ad Graecum exemplar referri uidetur **50 helicones** libri **52 nota GL, uota M** 54 nondum murmurantem, sed secum ipsam meditantem murmur quod antris relictis editura est **55 gustarint GL²**, **gustarunt LM** **56 libauerit** Voss. 390, **librauerit GL²**, **liberauerit LM.**

57 orsa Dulcinius, **ora** libri, quod ab Iacobo reductum haec aetas tenet, gaudente apud inferos Stoebero. *orsa* pro coeptis uerbis, quae Seruii interpretatio est, Vergilius posuit Aen. VII 435, XI 124, et post eum alii; *ora* qui potuit poni? nam in Man. V 478–80, ubi libri uel magis absurde de comoediarum ac praesertim Menandri recitatore *uoce poetis . . . referet . . . ora | et sua dicendo faciet*, et Statius et Ausonius *orsa* se legisse testari uidentur cum alter silu. II 1 114, alter 322 46 (Peip. p. 263), in re simili *orsa Menandri* commemorant. item *orsa* pro *ora* Heinsius restituit in Val. Fl. II 242 sq. *sed tibi nunc quae digna tuis ingentibus ausis | orsa feram*, pro *ora* uel *ossa* Naugerius cons. Liu. 210 *tristia cum medius rumperet orsa dolor*

59 *uolamus in caelum curru* cum pariter ac *rate pellimus undas* per translationem dictum esse appareret neque *caelum* pro sideribus eorumque notitia accipi posse, Bentleius *campum* coniecit. at poetis, sicut V 99 Bellerophontae, caelum campus est: Prop. III 1 9–11 *me Fama leuat terra sublimis . . . et mecum in curru parui uectantur Amores*, Stat. silu. II 7 107 sq. *rapidum poli per axem | Famae curribus arduis leuatus* **60** ordo est *deum tacita mente potentem naturae* **66** Plat. Tim. 30 B *δεῖ λέγειν τόνδε τὸν κόσμον ζῷον ἔμψυχον ἔννουν τε*, Diog. Laert. VII 142 *ὅτι . . . ζῷον ὁ κόσμοσ . . . Χρύσιππόσ φησιν*, quem eam quaestionem *ἐν τῷ πέμπτῳ περὶ θεῶν* tractasse auctor est Philodemus de piet. I 14–5. sed cum nec Chrysippus nec Plato nec Platonis interpres Cicero

ac tantum mundi regeret prudentia censum
non esset statio terris, non ambitus astris,
erraretque uagus mundus standoue rigeret,
nec sua dispositos seruarent sidera cursus
noxque alterna diem fugeret rursumque fugaret,
non imbres alerent terras, non aethera uenti
nec pontus grauidas nubes nec flumina pontum
nec pelagus fontis, nec staret summa per omnis
par semper partis aequo digesta parente,
ut neque deficerent undae nec sideret orbis
nec caelum iusto maiusue minusue uolaret.
motus alit, non mutat opus. sic omnia toto
dispensata manent mundo dominumque sequuntur.

Manilio notus fuerit, a Posidonio eum hoc didicisse statuit Ed. Muellerus de Posid. Man. auctore p. 30, qui praeterea huc refert locum plane alienum Ouid. met. xv 342, ubi de orbe terrae sermo est 69 **censum** Scaliger, **sensum** libri ut I 12 71 **erraret . . . standoue** Oudendorpius in epistula anno 1755 scripta, edita a C. F. Webero Luc. uol. I p. xxi, idemque ad Appul. met. I 3, **haereret . . . standoque** libri. errandi haerendique uerba passim confusa esse (uelut Culic. 51) Oudendorpius adnotauit, quod quam facile fiat demonstrat G *herret* pro *erret* exhibens III 389. *erraret uagus* Manilius dixit ut II 714 *ne uagus . . . erres*; similiter de planetis Horatius epist. I 12 17 *uagentur et errent*, Cicero Tim. c. 10 *uaga et mutabili erratione labuntur*, contra ib. c. 6 (deus) *ab omni erratione eum* (mundum) *liberauit*, Appuleius de mund. 29 *cum caelum . . . inerranti cursu feratur*: in primis huc faciunt Luc. I 642 sqq. '*aut hic errat' ait 'nulla cum lege per aeuum | mundus et incerto discurrunt sidera motu, | aut, si fata mouent*,' etc. prorsus recte Bentleius, cum perperam uersum deleri uellet, 'quis sani capitis totum mundum *uagum* appellauerit?' quem contra inconsiderate disputat Pingraeus uol. II p. 307 et multo magis Iacobus progr. Lubec. 1834 p. 3. sol, nox, sidera (etiam fixa, non sane in I 52, quem uersum Pingraeus adfert, sed Germ. phaen. 17, Sen. Thy. 834, Oct. 389) uaga sunt, quae abeunt e conspectu redeuntque; mundus uolubilis uersatilisque, non uagus. nam in *soliuagus* adiectiuo uis alterius membri adeo delitescit ut Cicero, quemadmodum de off. I 157 *soliuagam cognitionem* posuit pro solitaria, ita Tim. c. 6 *caelum soliuagum* Latine dixerit ubi Graece Plato οὐρανὸν ἕνα μόνον ἔρημον; neque aliter iudicandum est de laud. Pis. 19 *aetheriae moles circumuaga flammae* 72 *sua*, quod a Bentleio sollicitatum Bechertus absurda interpretatione tueri conatur, non minus recte dictum est quam Ouid. remed. 176 *ut sua, quod peperit, uix ferat arbor onus*, fast. IV 459 *ut uitulo mugit sua mater ab ubere rapto.* a dispositis cursibus aberrarent sidera eos seruare solita 73 *que* negationem continuare propter Iacobum dicendum est 77 **par** cod. Flor., **pars GLM**

aequo parente, aequitate parentis ministra, ut Iuu. I 13 *adsiduo ruptae lectore columnae* 78 **sideret** Bentleius, **sidera** libri **orbis GLM**, **nobis** pro uar. scr. **GL** propter metrum, eandem ob causam **et orbis** cod. Venetus 79 **minusue**

hic igitur deus et ratio, quae cuncta gubernat,
ducit ab aetheriis terrena animalia signis,
quae, quamquam longo, cogit, summota recessu,
sentiri tamen, ut uitas ac fata ministrent
gentibus ac proprios per singula corpora mores.
nec nimis est quaerenda fides: sic temperat arua
caelum, sic uarias fruges redditque rapitque,
sic pontum mouet ac terris inmittit et aufert,
atque haec seditio pelagus nunc sidere lunae
mota tenet, nunc diuerso stimulata recessu,
nunc anni spatio Phoebum comitata uolantem;
sic submersa fretis, concharum et carcere clausa,
ad lunae motum uariant animalia corpus

Voss. 390, minusque GLM. pudendo errore Fayus et Pingraeus adiectiua pro aduerbiis habuerunt 83 etheriis Bonincontrius, aeternis libri, quorum utrum Scaligero et Bentleio, utrum Iacobo et Becherto placuerit, non opus est dici 84 interpunxi ad mentem Pingraei, qui recte interpretatus est *quae, licet procul summota, cogit tamen sentiri*: uide II 383 *sic quamquam alternis par est natura figuris*, id est *quamquam eae alternae sunt.* de hyperbato dixi ad I 58. quae sententia requireretur iam Fayus se uidere ostenderat scribendo *quae cogit, quamquam longo* 85 uitas G, uita LM 87 nimis Bentleius, minus GL, munus M. 'non diu et magno labore quaerenda sunt argumenta: sponte se offerunt' Bentleius. fides ab analogia quaeritur, *sic* 89 ac terris GL, a terra M 90 sidere Scaliger, sidera libri. Luc. I 413 sq. *an sidere mota secundo* (id est δευτέρῳ, luna) | *Tethyos unda uagae lunaribus aestuet horis* 91 tenet cod. Venetus sicut coniecerat Scaliger, tenent GLM diuerso Voss. 390, diuiso GLM nunc sidere lunae mota, quod plenum ac rursus nouissimum maiores aestus mouet, diiduum minores; nunc stimulata eiusdem lunae in diuersas partes recessu a medio mundi circulo, qua de re Plinius n.h. II 215 *eadem* (luna) *in aquilonia et a terris longius recedente mitiores* (aestus sunt) *quam cum in austros digressa propiore nisu uim suam exercet* 92 *anni spatio uolantem* recte coniunxit F. Iunius. significantur aestus *solis annuis causis duobus aequinoctiis maxime tumentes et autumnali amplius quam uerno, inanes uero bruma et magis solstitio*, quae Plinii uerba sunt loco supra adlato *comitata* ut Gell. XIV 1 3 *oceanus quasi lunae comes cum ea simul senescit adolescitque* itaque uniuersae rationi u. 89 declaratae primum menstruarum, deinde annuarum uarietatum causae subiciuntur, quas eodem ordine recenset Plinius 93 sic M, si GL. et haec et quae his similia traduntur a Cicerone de diu. II 33, Horatio serm. II 4 30, Plinio n.h. II 109, 221, IX 18, 96, XXXII 59, Augustino ciu. dei V 6, omnia a Posidonio sumpta esse Germanorum nemo ignorat, apud quos iam dudum constat Romanos praeter Posidonium nihil legisse. huius autem libros tam flagranti studio conquirebant diripiebantque ut multo ante quam Rhodi scriberentur Romae innotescerent. unde enim, nisi ex illis, Lucilius ea haurire potuit quae a Gellio XX 8 4 seruata sunt, *luna alit ostrea et implet echinos*?

et tua damna, tuas imitantur, Delia, uires;
tu quoque fraternis sic reddis curribus ora
atque iterum ex isdem repetis, quantumque reliquit
aut dedit ille refers et sidus sidere constas;
denique sic pecudes et muta animalia terris,
cum maneant ignara sui legisque per aeuum,
natura tamen ad mundum reuocante parentem
attollunt animos caelumque et sidera seruant
corporaque ad lunae nascentis cornua lustrant
uenturasque uident hiemes, reditura serena.
quis dubitet post haec hominem coniungere caelo,
cui . . . .
eximium natura dedit linguamque capaxque
ingenium uolucremque animum, quem denique in unum
descendit deus atque habitat seque ipse requirit?
mitte alias artes, quarum est permissa facultas
inuidios*a* adeo, nec nostri munera census:

95 **tua** Bentleius, **tum M** Bentleio ignotus, **cum GL** 96 **reddis GL**, **reedes M** **curribus GL**^{2} et post co litteras transfixas **M**, **cruribus L.** luna ad solem accedens os ac speciem minuit, quod cum facit, fraterno currui id, quod ab eo acceperit, reddere fingitur, et rursus ab eodem repetere, cum recedens augetur: Plin. n.h. II 46 (lunam) *in coitu quidem non cerni, quoniam haustum omnem lucis auersa illo regerat unde acceperit.* quantum autem sol uel decrescenti reliquit uel dedit crescenti, tantum luna nostris oculis refert: Plin. ib. 45 *tantum ex se terris ostendat quantum ex sole ipsa concipiat* 97 **reliquit** cod. Bodleianus, **relinquis GLM** 98 **refers** Bodl., **refert GLM** **constas G** sicut coniecerat F. Iunius, **constans LM.** Vett. Val. ed. Kroll. p. 1 14 *ἡ σελήνη γενομένη ἐκ τῆσ ἀντανακλάσεωσ τοῦ ἡλιακοῦ φωτόσ*, schol. Arat. 455 *ὅτε δὲ αὐτοῦ χωρίζεται . . . πάλιν . . . ὥσπερ γεννᾶται* 100 Sen. dial. VII 5 2 *homines quos in numerum pecorum et animalium redegit hebes natura et ignoratio sui* adscripsit Bentleius 103 Scaliger attulit Plin. n.h. VIII 2 *auctores sunt in Mauretaniae saltibus ad quendam amnem cui nomen est Amilo nitescente luna noua greges eorum* (elephantum) *descendere ibique se purificantes sollemniter aqua circumspergi atque ita salutato sidere in siluas reuerti* post 105 uersum excidisse intellexit Iacobus, cui inserendum esse iam F. Iunius uiderat

106 **eximium GL**, **eximum M** 108 **requirit GL**^{2}, **requiret LM** 109 **mitte L**^{2}**M**, **mittet L**, **mitto G.** 'nulla usquam in toto Manilii poemate persona ullius uerbi prima in *o* desinens legitur' Iacobus progr. Lubec. an. 1834 p. 5, cuius obseruationis ipse postea oblitus est cum ad IV 636 Doruillii coniecturam *taceo* furaretur 110 **inuidiosa***, **infidos GL**, **insidos M**, *infidas* Regiomontanus et uarie interpretati editores omnes, quo nihil excogitari potuit peruersius. poeta enim, cum praeteritionis figura usus hominum cum deo coniunctionem etiam ex aliarum praeter astrologiam artium facultate eis concessa satis apparere significet, non potest eas artes tamquam *infidas* uituperare et uituperationem

[mitto quod aequali nihil est sub lege tributum,
quo patet auctoris summam, non corporis, esse;
mitto quod certum est et ineuitabile fatum
materiaeque datum est cogi sed cogere mundo]
quis caelum posset nisi caeli munere nosse,
et reperire deum, nisi qui pars ipse deorum est,
atque hanc conuexi molem sine fine patentis
signorumque choros ac mundi flammea tecta
aeternum et stellis aduersus sidera bellum
[ac terras caeloque fretum subiectaque utrisque]
cernere et angusto sub pectore claudere posset,
ni sanctos animis oculos natura dedisset

addito insuper *adeo* insignire: contrarium requiritur, ut laude aliqua extollantur. *inuidiosa*, usque ad inuidiam larga, maior quam pro mortali condicione. eodem pertinent illa *nec nostri census*, '*qui ne sont point de nostre fond*, quas non a nobis sed a deo concessas habemus,' ut ait Fayus. hoc igitur dicitur, praeter aliarum artium copiam amplissimam et dotes non humanas sed plane diuinas, maxime caeli noscendi facultate nostra comprobari homines deo cognatos esse **111–114** delebat Iacobus progr. Lubec. an. 1834 p. 5, **112** iam Bentleius deleuerat. ac priores quidem duo, uersus hinc alienissimi, eo pertinent ut demonstretur mundum non casu coisse: in 113 sq. sine ullo consilio Stoicorum placita congeruntur **111 mitto GLM, mitte** Voss. 390 **112 quo** Scaliger, **quod** libri **autoris** Bonincontrius, **auctores** libri **summam M** sicut coniecerat Scaliger, **summa GL**. eiusdem erat poetae uniuersum a deo creatum esse inde colligere, quod inaequale esset, et haec duo, auctorem et corpus, inter se contraria ponere **113** *mitto quod et* Scaliger, uereor ne scriptorem ipsum corrigens. Suid. s.u. *εἱμαρμένη: εἱρμόσ τισ καὶ ἐπισύνδεσισ ἀπαράβατοσ δι' αἰτίαν ἀναπόδραστον* **114 datum M, fatum L, sat G** propter metrum, cui **que** delendo consuluit **L**[2]. Plut. de placit. I 4 *Ζήνων Μνασέου Κιτιεὺσ ἀρχὰσ μὲν τὸν θεὸν καὶ τὴν ὕλην, ὧν ὁ μέν ἐστι τοῦ ποιεῖν αἴτιοσ, ἡ δὲ τοῦ πάσχειν* **115 posset G, possit LM**, uide 121 **munere nosse** Gronouius obs. I c. 11 et Gatakerus ad M. Anton. V 27, **munera nosset (noscet M)** libri **116 qui GL**, om. **M** **pars ipse** Scaliger, **pars ipsa GL, ipsa pars M.** similis in libris error IV 155 *labor est etiam ipsa uoluptas*, Tac. ann. XV 72 3 *Nymphidio . . . nam et ipsa pars Romanarum cladium erit* **117** pro *atque* magis concinne Bentleius *quisue* **sine L**[2]**M, nisi GL** **patentis** Scaliger, **parentis** libri **119** *stellis*, planetis *sidera* zodiaci potissimum *bellum*, motum contrarium **120** deleuit Scaliger ed. 1, quem qui finxit, uoluisse uidetur *et caelo subiectas terras fretumque, eaque quae terris fretoque subiecta sunt*, quae Huetii interpretatio est uersum contra Scaligerum defendentis. at terras fretumque etiam pecudes, terris fretoque subiecta ne ingeniosissimi quidem uiri cernunt; neque ex eo, quod terras cernimus, efficitur caelo uenire quod in caelum uocet **121 posset G, possit LM** **122 sanctos** *, **tantos** libri, cum uulgo diceretur *santus*. *tantos oculos* absurde nec Latine dici pro *tam acres* (Colum. III 8 1 *acrioribus mentis oculis*), *tantam oculorum aciem* (Cic. acad. II 122 *acies humani ingenii tanta*), Bentleius intellexit: 'quantos,

cognatamque sibi mentem uertisset ad ipsam
et tantum dictasset opus, caeloque ueniret
quod uocat in caelum sacra ad commercia rerum?
quis neget esse nefas inuitum prendere mundum
et uelut in semet captum deducere in orbem?
sed, ne circuitu longo manifesta probentur,
ipsa fides operi faciet pondusque fidemque;
nam neque decipitur ratio nec decipit umquam.
rite secunda uia est ac ueris credita causis
euentusque datur qualis praedicitur ante.

obsecro? an quanta Polyphemi *lata acies, per quam sollers euasit Vlixes, Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar?'* in loco huius simillimo, libri *περὶ κόσμου* initio, haec leguntur, *ἡ . . . ψυχὴ . . . ῥᾳδίωσ . . . τὰ συγγενῆ γνωρίσασα καὶ θείῳ ψυχῆσ ὄμματι τὰ θεῖα καταλαβοῦσα*; quos autem Appuleius interpres *diuinos oculos* uocat, ei non minus recte *sancti* dicuntur, quemadmodum Vergilius Aen. II 686 *sanctos ignis* appellauit diuinitus missos; uide etiam C.G.L. III 171 29, 238 40 *sanctum θεῖον*, Appul. apol. 50 *diuinum morbum . . . quod animi partem rationalem, quae longe sanctissima est, eam uiolet.* Manilius IV 906 sq. (homo) *ad sidera mittit | sidereos oculos*, 933 *ne dubites homini diuinos credere uisus* **animis G, animi LM.** IV 194 sq. (Erigone) *faciet . . . oculos menti*, 875 *quos . . . dedit natura oculos . . . mentis* **123 sibi** cod. Flor., **sui GLM.** sus quid hic agat nescio **125** inter incredibilia, quae ab eis hominibus, quibus in Manilio recensendo fortuna me succedere uoluit, commissa sunt, hoc non ultimum locum habet, quod, cum Iacobus siue sua siue typothetarum culpa *caeli* pro *rerum* in contextu exhibuisset, illud Breiterus pro uera emendatione amplexus est, adiecta in notis librorum discrepantia

126 *et primas* (**GL**, *prima* **M**) *quas dant leges nascentibus astra*, qui uersus ne tum quidem, si tolleretur *primas*, hoc loco apte positus uideri posset, deleuit Bentleius, ego post **270** collocaui **128** *mundum*, hoc est rerum caelestium scientiam, *in semet*, in mundo siue caelo, *captum deducere in* hunc *orbem* terrestrem. *uelut* non ad sola uerba *in semet captum* refertur sed uniuersae orationis audaciam excusat. similiter luditur in duplici *dei* nominis significatione I 50 *inque deum deus ipse tulit* **130** *ipsa fides*, hoc est praedicta uera euadentia, operi faciet *fidem* atque auctoritatem. idem adnominationis genus habent Plaut. Pseud. 90 *certumst mihi ante tenebras* (uesperum) *tenebras* (mortem) *persequi*, Ouid. met. IX 723 *quamque uirum* (marem) *putat esse uirum* (maritum) *fore credit Ianthe*, trist. I 11 12 *omnis ab hac cura* (studio) *cura* (aegrimonia) *leuata mea est*, Man. III 86 *donec uenit orbis in orbem* **131** *ratio* mathematicorum, astrologia **132** *secunda* Pingraeus *sequenda* interpretatus est, quod ipsum scripserat Fayus; cod. Flor. *secanda* habet, heroici paene spiritus uerbum nec huic rei congruens. sed uiam ueris causis credere quid sit aut quo iure Latine dici putetur (nam aliter, apud Ouidium praesertim, homines credi dicuntur, quibus aliquid adfirmantibus creditur) tam mihi obscurum est quam fuisse uidetur Bentleio, qui uersum sic immutauit, *arte secanda uia est, a ueris tradita causis*, hac addita interpretatione: 'in praedictionibus astrologicis procedendum est secundum artis regulas a Chaldaeis ex ueris obseruationibus traditas; et tum certe euentus datur,

quod Fortuna ratum faciat, quis dicere falsum
audeat et tantae suffragia uincere sortis?
  haec ego diuino cupiam cum ad sidera flatu
ferre, nec in turba nec turbae carmina condam,
sed solus, uacuo ueluti uectatus in orbe
liber agam currus non occursantibus ullis
nec per iter socios commune regentibus actus,
sed caelo noscenda canam, mirantibus astris
et gaudente sui mundo per carmina uatis,
uel quibus illa sacros non inuidere meatus
notitiamque sui, minima est quae turba per orbem.

qualis praedicitur.' mihi uerborum, modo sana sint, hic ordo esse uidetur, *uia rite ac ueris causis credita est sequenda*, id est recte ac ueras ob causas credidimus uiam nos sequi oportere; quarum causarum continuo subicitur praecipua. *uia* autem idem est quod in uersu superiore positum *ratio*; quae duo nomina et Cicero passim sic coniunxit, uelut Verr. I 49 *certam uiam atque rationem qua omnes illorum conatus inuestigare et consequi possim*, et Vergilius in loco iniuria attemptato a Ribbeckio, ab aliis non satis efficaciter defenso, Aen. IX 67 sq. *qua temptet ratione aditus et quae uia clausos | excutiat Teucros uallo atque effundat in aequor.* sane fatendum est hoc uersu remoto optime cohaerere 131 et 133; sed interpolandi nec causa nec consilium apparet 134 ratum faciat GL, faciat ratum M

135 *suffragia . . . sortis*: 'utrumque uerbum comitiale' Scaliger. Fortuna, cui quasi praerogatiuae sors exiit, prima suffragium tulit, quod, si sapimus, nostrum faciemus, ut fere solebat populus Romanus in comitiis 137 turba Schraderus ab Iacobo progr. Lubec. an. 1834 p. 7 commemoratus, turbam libri, *terram* Bentleius, nam *turbae* et *in turbam* idem significant. sublato mendo inter se respondent *in turba* et u. 138 *solus*, *turbae* et u. 141 *caelo noscenda* condam G, quondam LM. est futurum indicatiui 138–141 interpunxi. *sed* particula per anaphoram repetita est, ut Catull. 64 141, Tibull. I 7 44–6, Ouid. met. I 594 sq., V 17 sq., 507 sq. *non in turba* inquit *carmina condam, sed solus canam, ueluti* (hoc est *ueluti si*, ut Ouid. met. IV 595 *ueluti cognosceret*) *currus agam* (praes. subi.) *nullis occursantibus; non turbae condam carmina, sed caelo noscenda canam.* sic tollitur iustissima Bentlei in uu. 138–40, quales scribebantur, offensio. nihilo autem durius *ueluti* ad *agam* quam uersu 84 *quamquam* ad *summota* refertur, interposito hic *uectatus*, illic *cogit*
orbe non caelum significat sed circum, gyrum equestrem 139 liber agam Bentleius, uerbere agam iam Scaliger, ubera tam LM, umbrato et curru GL^2, qua inepta interpolatione Gronouium deceptum esse cum Bentleio miror

140 per iter GL, partim M regentibus F. Iunius, gerentibus libri, quae duo uerba et III 119 et apud alios scriptores passim permutata sunt. *actus* sunt ἐλάσεις, ut I 573, III 595; hae autem reguntur, non geruntur. ordo est *nec ullis per commune iter socios actus regentibus* 141 mirantibus GL^2, tyrantibus corr. in gyrantibus L, rexantibus M, quorum errorum initium ab *m* semel scripta repetendum uidetur 143 *uel quibus*, uel eis noscenda quibus
illa, astra *sacros meatus* Scaliger interpretatur accessum ad diuina, ut

illa fluit, quae diuitias, quae diligit aurum,
imperia et fasces mollemque per otia luxum
et blandos aduersa sonos dulcemque per aures
affectum, ut modico noscenda ad fata labore.
hoc quoque fatorum est, legem perdiscere fati.
  et primum astrorum uaria est natura notanda
carminibus per utrumque genus. nam mascula sex sunt,
diuersi totidem generis sub principe Tauro:
cernis ut auersos redeundo surgat in artus.
alternant genus et uicibus uariantur in orbem.

eadem sint *sacra commercia rerum* u. 125: mihi non liquet, nam aliter *sacro meatu* dicitur I 250, aliud etiam hoc nomen declarare solet ubi de astris sermo est, uelut Verg. Aen. VI 849, Luc. I 663; et ita Manilius II 168 *signa meant*

145–148, qui quales in libris habentur a nullo poeta Latino scribi potuerunt, Bentleius eiecit **145** *illa fluit.* fluat stetne non multum interest; illud dicendum erat, maiorem altera atque adeo maximam esse. quod cum pars interpretum se furtim supponere posse sperauerit, pars ne senserit quidem deesse, Pingraeus, simplicis et recti iudicii homo, *illa frequens* reposuit; neque incredibile est altera syllaba ab insequenti uerbo hausta alteram utcumque reconcinnatam esse. sed fortasse post 144 uersus intercidit in quo fuerit uelut *maxima passim* **147** **blandos . . . sonos** Scaliger ed. 1 (idem *ad uerba*), **blandis . . . sonis** libri propter *aduersa*, quamquam *blandis aduersa sonis* quae sint aut quo nomine diligantur nemo adhuc explicauit. sed *aduersa* quo referri deberet cum Scaliger non uidisset, uidit F. Iunius, scilicet ad subiectum sententiae, turbam illi minimae turbae ex aduerso positam. etsi aptius uidetur *diuersa*, in quod casu et errore Scaliger incidit cum in ed. 2 *blandis diuersa sonis* coniceret; nec raro ea uerba confusa sunt, uelut mox u. 170 **148** *ut modico labore ad noscenda fata*, ut res non magni laboris, si cum fatorum inuestigatione comparentur. ita recte Iacobus: Scaligero homines modici laboris siue *ἀφερέπονοι* dici uidebantur, qui fatis noscendis non multum laboris impenderent **149** hoc quoque a fatis datum habemus, non nostra sponte facimus, ut fati legem uelimus perdiscere. IV 118 *hoc quoque fatale est, sic ipsum expendere fatum* **150–269** signa zodiaci secundum singulorum naturam in sua quodque genera uariis rationibus distribuuntur

150–154 masculina et feminina. Paul. Alex. ed. 1586 fol. B *ἀρσενικὰ ζῴδιά εἰσι τάδε·* Κριὸσ Δίδυμοι Λέων Ζυγὸσ Τοξότησ Ὑδροχόοσ. *θηλυκὰ δὲ ζῴδια τὰ τούτων ὑπόλοιπα·* Ταῦροσ Καρκίνοσ Παρθένοσ Σκορπίοσ Αἰγόκερωσ Ἰχθύεσ. *καὶ καθόλου εἰπεῖν ὅσα περιττὸν ἀριθμὸν ἐκδέχεται, ἀπὸ πρώτου* Κριοῦ *ἀρχόμενα, ταῦτα ἀρσενικὰ νοείσθω, ὅσα δὲ ἄρτιον, ταῦτα θηλυκά* **151** *genus*, sexum, ut 152, 154, 380, 384, 388, 412, 414; aliter 224 et saepius **153** V 232 *cernis ut ipsum etiam sidus uenetur in astris* **auersos . . . artus** Bentleius, **auersus** iam Scaliger, **aduersus . . . arcum** libri. uide V 38 *suos puppis consurgit in ignes*, 206 *in uastos surget Nemeaeus hiatus*, I 341 (Cycnus) *diductas uolitat stellatus in alas* quaeque ibi adnotaui, Ouid. met. V 96 *sanguine defectos cecidit collapsus in artus.* in V 140 *Taurus in auersos praeceps cum tollitur ortus*, ubi iterum Bentleius *artus*, alterum defendit III 415 *tolluntur ad ortus*; hoc loco neque *auersus . . . in ortum* neque *in altum* ulla re praestare iudico. *arcum* iam

humanas etiam species in parte uidebis,
nec mores distant: pecudum pars atque ferarum
ingenium facient. quaedam signanda sagaci
singula sunt animo, propria quae sorte feruntur:
nunc binis insiste; dabunt geminata potentis
per socium effectus. multum comes addit et aufert,
ambiguisque ualent, quis sunt collegia, fatis
ad meritum noxamque. duos per sidera Pisces
et totidem Geminos nudatis aspice membris.
his coniuncta manent alterno bracchia nexu,
dissimile est illis iter in contraria uersis.
par numerus, sed enim dispar natura notanda est.
atque haec ex paribus toto gaudentia censu

Scaligero suspicionem mouerat; etenim in hoc uersu, ubi certam ob causam mira quaedam Tauri proprietas denotatur, intempestiue de circinata orbita omnibus signis communi (neque enim facile aliud ea uoce significari potest, ne hoc quidem facillime) mentio inicitur. de auerso Tauro et de scribarum in conuertendo eo assiduitate dixi ad I 264. significat poeta iure pro feminino haberi qui auersus surgat, cum ea cinaedi positio sit, uelut Sen. n.q. I 16 2. ita IV 518–21 *at, quos prima creant nascentis sidera Tauri,* | *feminei incedunt. nec longe causa petenda est . . . auersus uenit in caelum* **155–157** humana et ferina. catal. cod. astrol. Graec. I p. 166 30 *ἀνθρωποειδῆ Δίδυμοι Παρθένοσ Ζυγὸσ* (de quo dicam ad II 529) *Ὑδροχόοσ· Τοξότησ δὲ ἀπὸ μέρουσ διὰ τὸ ἀνθρώπειον σῶμα.* reliquorum, id est *τῶν ἀλόγων*, Aries et Taurus *ἥμερα* siue pecudes sunt, *ἀνήμερα* et proprio nomine ferae Cancer Leo Scorpius Capricornus Pisces **156 mores G, moris LM.** mores sub illis signis nascentium non distant ab ipsorum siderum humanitate **157–196** singula et bina. cetera singula sunt, bina Gemini Virgo Sagittarius Capricornus Pisces. aliorum astrologorum locos congessi in praefatione **157 quaedam** Bentleius, quae iam libri, quo errore effectum est ut singula siue simplicia, binis contraria, nusquam commemorarentur, ferina uero iam singillatim signanda esse, quod tamen non fit, et, quod quo spectet aegre exputes, propria sorte ferri dicerentur. has tantas nugas Scaliger et notauerat et, cum *etiam* rescriberet, sustulerat; reuocarunt Iacobus et Breiterus **158 sorte L², forte GLM.** *propria sorte*, sine consortio. hunc uersum Bentleius sententia postulante cum sequentibus continuauit, libri a u. 159 *nunc binis* nouam paragraphen ordiuntur: Iacobus Bechertus Breiterus utrum maluerint neminem docendum puto **159** sensus post tertium trochaeum incisus est etiam 162 et minus grauiter III 411, nam I 417 similesque uersus non numero *potentis per socium effectus*, quorum potentiam socius temperat, maiorem minoremue reddendo **160 addit GL², addet LM** **161 ambiguisque M, ambiguis G, ambiguusque L**

165 Piscium signum *ἀντικείμενον ἑαυτῷ* uocatur Maximi a Ludwichio editi p. 109 21, Vett. Val. p. 13 3, C.C.A.G. v iii p. 96 31 166 *natura* in Geminis concors, discors in Piscibus 167 *toto gaudentia censu* Scaliger

signa meant, nihil exterius mirantur in ipsis
amissumue dolent, quaedam quod, parte recisa
atque ex diuerso commissis corpore membris,
ut Capricornus et intentum qui derigit arcum
iunctus equo: pars huic hominis, sed nulla priori.
[hoc quoque seruandum est alta discrimen in arte,
distat enim gemini duo sint duplane figura.]
quin etiam Erigone binis numeratur in astris,
nec facies ratio duplex; nam desinit aestas,
incipit autumnus media sub Virgine utrimque.
idcirco tropicis praecedunt omnibus astra

uertit per ὁλόκληρα. III 72 *totum hominis censum* 168 exterius mirantur GL², exterminantur L, exterminatitur M 169 amissumue cod. Flor., admissumue LM, admissumque G dolent GL², dolens LM quod GL, que M *quaedam quod*, id quod quaedam signa dolent miranturue: dolent parte recisa, mirantur membris ex diuerso corpore commissis. intellexit Fayus. ceteros transuersos egit pronomen relatiuum post suum locum reiectum, ut Hor. serm. I 4 81 *uixi cum quibus*, Man. I 281 *sidereus circa medium quem uoluitur orbis*, II 283 *desunt quae*, V 422 *uenit ex illo quisquis*. hoc uersu et II 283 poetam id egisse dicas, ne pes quartus una uoce spondiaca constaret

170 diuerso GL, aduerso M 171 ut GL, utque L², ut quae M et Breiterus in Fleck. annal. uol. 147 p. 419, et hic G, om. LM intentum qui M, qui intentum GL. similes uersus collegi ad I 47 utrumque signum et διφυέσ et ἡμιτελέσ appellatur, uelut Vett. Val. p. 11, Ludw. Maxim. pp. 108 sq.

172 *iunctus equo*, I 270 *mixtus equo*, Ouid. amor. I 4 9 *nec equo mea membra cohaerent* hominis M, oris GL, ut u. 190; quippe scriptum fuerat *hōis*. Heph. Theb. I 1 (ed. Engelbr. p. 60 21) τὸ τοῦ Τοξότου δωδεκατημόριον (id est *signum*) . . . ἀπὸ μέρουσ ἀνθρωπόμορφον priori M et cod. Venetus sicut coniecerat Lannoius, prioris GL 173 174 deleuit Bentleius: 'uersus spurii et barbari. *alta arte* putidissimum. *dupla figura* non esset quod cuculus hic uolebat, sed *figura duplo maior* altera.' accedit ut masculinum genus in *gemini* rationem non habeat. ceterum *duplus* pro duplici posuit Sidonius ep. VIII 9 5 u. 10, *duplaeque frondis | hinc bacas quatiam uel hinc corymbos*, cuius aequalis fuisse potest qui hos uersus finxit 174 ne GL, ue L²M 176 facies cod. Flor., facie GLM. nec duplex Virginis facies ratio est quamobrem in binis ea numeretur, nam adest altera ac potior ratio. idem non solum de Virgine sed de Geminis Sagittario Piscibus dicit comm. Ptol. tetr. ed. Basil. 1559 p. 29, δίσωμα κέκληται οὐχ ὅτι ἐκ δύο σωμάτων συνέστηκεν ἀλλ' ὅτι μεταξὺ δύο ὡρῶν εἰσι. duplicem Virginis faciem Manilius commemorauit etiam u. 662 *duplicemque in Virgine formam*: scilicet alas habet, uelut in sphaera Farnesiana, unde πτερωτόν appellatur Ludw. Maxim. p. 108 8, Heph. Theb. I 1 (p. 55 14), Vett. Val. p. 11 4, C.C.A.G. I p. 166 31, VII p. 202 16, σύνθετοσ καὶ καταπτερωμένη Iohann. Camat. 775. ordinem uerborum defendunt Prop. II 26 7 *ne forte tuum mare nomen haberet* (tuum nomen), Man. V 568 *felix illa dies redeuntem ad litora duxit* (illa litora), alia multa 177 utrimque L², utrumque GLM 178 *tropicis*, ut apud plerosque praeter Ptolemaeum, et solstitialia et aequinoctialia significat. ad haec duo tropicorum binorumque

bina, ut Lanigero, Chelis Cancroque Caproque,
quod duplicis retinent conexo tempore uires.
ut, quos subsequitur Cancer per sidera fratres,
e Geminis alter florentia tempora ueris
sufficit, aestatem sitientem prouehit alter;
nudus uterque tamen, sentit quia uterque calorem,
ille senescentis ueris, subeuntis at ille
aestatis: par est primae sors ultima parti.
quin etiam Arquitenens, qui te, Capricorne, sub ipso
promittit, duplici formatus imagine fertur:
mitior autumnus mollis sibi uindicat artus
materiamque hominis, fera tergo membra rigentem
excipiunt hiemem mutantque in tempora signum.

tetragona reditur uu. 656–63 179 *Capro*, Capricorno, ut IV 745 ex Bentlei emendatione *gelidumque Caprum*, anth. Lat. Ries. 617 5 *Capri*, 619 *liquidi caper aequoris*, 622 *pelagi capella*, 623 *aequorei capri*, 626 *Neptunia capra*; cuius sideris forma expressius significata est II 659 *caper . . . genitusque ad frigora piscis* **180 retinent** Regiomontanus, **retinet libri** **181 quos** Regiomontanus, **quod libri** **182 e M, et GL**, ut V 131 *et gelido* idem pro *egelido*, *ex* cod. Flor. et editores usque ad Bentleium, qui cum **M** nondum notus esset ex uno recenti codice id restituit quod IV 152 omnes exhibent *e Geminis*. nec tamen defuit qui ad *ex* recurreret ueris cod Bodl., **uires GL, uiris** | uoluisse uidetur **M**. Lucr. VI 359 *cum tempora se ueris* (*ris* codd.) *florentia pandunt* **184 calorem G, colorem LM** **185 ueris** Dulcinius, **uires libri** at Scaliger, **et libri**, quam particulam Latini ista condicione non ponebant, sed aut *at* aut nullam **186 aestatis G, aetatis L, aeratis M**

par M sicut coniecerat Bentleius, **pars GL** pro *parti* Bentleius *sorti*, quod mihi minus uenustum uidetur **187 quin etiam** Bentleius, ut artificem decuit, **nec iam GLM, nec non** L^2 et pro uar. scr. **G**, quae ab imperito homine facta coniectura imperitis hominibus adhuc placet *sub ipso* Fayus interpretatur *post se* adlato Verg. Aen. V 323 sq. *quo deinde sub ipso* | *ecce uolat calcemque terit iam calce Diores*, ubi Seruius *post ipsum*, *iuxta ipsum*; et eadem ratione Aries u. 192 Pisces *prae se* mittere dicitur. contra Ellisio duplex Sagittarii forma in se quasi augurium continere uidetur Capricorni et ipsius duplicis; qui praepositionis usus habetur II 16 et 623. etiam tertio modo *sub ipso* accipi potest, ut sit *infra se*, collato I 672 *hunc* (zodiacum) *tenet a summo Cancer, Capricornus ab imo*, quemadmodum bis Scorpius Libra inferior dicitur, II 502, IV 778 **188** *fertur* nescio utrum pro *meat*, ut V 488, dictum sit an, quo sensu et *feror* et saepius *dicor* ponuntur, pro *est*, ut II 607, 609, 688, IV 161, 332 *sub Geminis pars tertia fertur*. eadem oritur dubitatio II 303, 411 **189 artus GL, arcus M** **190 hominis M, oris GL** ut 172. inepte oris non figuram lineamentaque sed materiam commemorari iam Regiomontanus aliique uidentur sensisse, qui cum libris aliquot recentibus multo ante Bentleium *hominis* scripserunt **fera tergo** GL^2, **ferat ergo L, fera ergo M** **rigentem GL, ferentem M** **191 mutant** Iacobus, **nuncia LM, nunciā** L^2, **nunc iam G.** mutant signum Capricorni temporum mutationi

quosque Aries prae se mittit duo tempora Pisces
bina dicant: hiemem *hic* claudit, uer incohat alter.
cum sol aequoreis reuolans decurrit in astris,
hiberni coeunt cum uernis roribus imbres.
utraque sors umoris habet fluitantia signa.
  quin tria signa nouem signis coniuncta repugnant
et quasi seditio caelum tenet. aspice Taurum
clunibus et Geminos pedibus, testudine Cancrum
surgere, cum rectis oriantur cetera membris;
ne mirere moras cum sol auersa per astra

conuenienter: Hor. epist. II 2 188 sq. *in unum* | *quodque caput uoltu mutabilis*, quae recte ita distinxit Doederleinus. *noua dant* Salmasius de an. clim. p. 320, quo significari uult 'nouum tempus auspicantur'; *mittunt* sine sensu idoneo editores ante Iacobum **193** *dicant*. Non. p. 292 *dicare, indicare, nuntiare. Lucilius lib.* XXX *sicubi ad auris* | *fama tuam pugnam claram mi adlata dicasset.* comm. Ptol. tetr. p. 29 *δίσωμα προσαγορεύεται, σημαίνει γὰρ καὶ παρωχηκυῖαν ὥραν καὶ μέλλουσαν* **hic** addidit Bentleius, quod si necessarium esse dixero, clamabunt uno ore quotquot ubique sunt Iacobi Becherti Breiteri *alter* ex posteriore membro posse audiri; locum, ubi sic audiatur, non adferent **194** *aequoreis astris*, Piscibus; idem significantur u. 196 **195** *cum* praepositio **uernis M, uertus L, uer tunc GL²** **roribus** Scaliger, **roboris** libri **196 sors umoris** Scaliger, **sursum oris** libri. *sors*, genus, Anglice 'sort,' ut u. 222 *signa* Pisces minus recte appellantur quam *astra* et *sidera* et singulari numero *signum*, nam aliter Geminos *nautis laetissima signa* Germanicus dicit phaen. 541; sed ita anth. Lat. Ries. 623 6 *Pisces, duo signa sub uno*, Ouid. fast. II 458–60 *Piscis . . . te . . . fratremque tuum, nam iuncta micatis* | *signa* **197–202** auersa sunt et orientem spectant tria, Taurus Gemini Cancer **197 quin** Scaliger, **quod** libri, cuius mendi causa perspicitur u. 223. quamquam conferenti mihi 527 *quod tria signa tribus signis contraria fulgent* et 244 sq. *nec tu nulla putes in eo commenta locasse* | *naturam rerum, quod sunt currentia quaedam* interdum probabilius uidetur intercidisse uersum huiusmodi, ⟨*quin etiam illa tibi memori res mente notanda est,*⟩ *quod* **coniuncta GL², quod iuncta L,** neque aliud uoluit **M.** *coniuncta*, continuata: *signis* a *repugnant* pendet

199 *clunibus* Taurus caret, qui *ἡμίτομός ἐστι καὶ τοὺς ὀπισθίους οὐχ ἔχων πόδας*, ut ait scholiastes Arat. 167, item Ouidius fast. IV 717 sq. *uacca sit an taurus non est cognoscere promptum:* | *pars prior apparet, posteriora latent*; sed eodem errore caudam ei apposuerunt Nicander ther. 122 sq. *αἵ θ' ὑπὸ Ταύρου* | *ἀλκαίην ψαίρουσαι ὀλίζωνες φορέονται* et, quos Scaliger commemorauit, Vitruuius IX 3 1 *progreditur ad caudam Tauri* et Plinius n.h. II 110 *in cauda Tauri septem quas appellauere Vergilias* *testudine*, *χελείῳ*, Arat. 494 sq. *τέμνει . . . ὑπένερθε χελείου* | *Καρκίνον* **201 ne LM, nec G.** ne forte mirere, ut I 859, II 951, 423 (ubi iterum **G** *nec*), IV 393 (ubi solus **M** *ne* seruauit). uide quae at I 557 adnotaui **auersa** Scaliger ed. 1, **aduersa** libri, quod cum sic defendit Bentleius, 'Taurus quidem auersus surgit, sed ob id ipsum sol *aduersum* eum et a fronte incurrit,' fallitur, in errorem inductus ab Ouidio met. II 80, de quo loco dixi ad I 264

aestiuum tardis adtollat mensibus annum.
nec te praetereat nocturna diurnaque signa
quae sint perspicere et propria deducere lege,
non tenebris aut luce suam peragentia sortem
(nam commune foret nullo discrimine nomen,
omnia quod certis uicibus per tempora fulgent
et nunc illa dies, nunc noctes illa sequuntur,)
sed quibus illa parens mundi natura sacratas
temporis adtribuit partes statione perenni.
namque Sagittari signum rabidique Leonis
et sua respiciens aurato uellere terga,
tum Pisces *et* Cancer et acri Scorpios ictu,

202 rei a Gemino isag. 1 40–1, Cleomede I 6 30, Ptolemaeo synt. III 4 expositae causa poetice ficta redditur. sol Geminos et utrimque uicina signa Taurum et Cancrum propterea tardius permeabat quia ἀπόγειον eius in Geminis situm erat. recte in uniuersum Bullialdus in tertia editione Scaligerana; ipse enim Scaliger 'moras longarum dierum' significari crediderat, quo in I 568–70 spectant *moram* et *tarda lumina* *aestiuum annum*, aestiuam partem anni, ut Hor. epod. 2 29 *annus hibernus* pro hieme *adtollat* usque ad *summi fastigia Cancri* **203–222** diurna et nocturna: quae cum nec nocturna nec diurna sint, id quod poeta uu. 205–8 confitetur, non mirum est uanissimam dispertitionem plus uno modo factam esse **203** **praetereat** Bonincontrius, **praetereant** libri procliui errore, *poeniteat* Regiomontanus. ceterum ne te praetereant Iacobus Bechertusque qua sermonis Latini peritia sint perspicere; quibus non dubito quin simile uisum sit Ouid. amor. I 8 38 *quantum quisque ferat respiciendus erit*, infinitiuum *perspicere* quomodo in istam orationem cogi posset non quaesierint

208 nec qui eiecit Bentleius intellexisse uidetur neque eorum, qui retinuerunt, quisquam recte interpretatus est. *nunc illa*, nocturna uidelicet u. 203 commemorata, *dies*, *nunc illa*, diurna ibidem secundo loco posita, *noctes sequuntur* comitanturque **209** **parens** GL², **pars** LM **sacratas** Scaliger, **sacrata est** libri **211–217** diurna sunt tria uicinorum signorum paria binis interiectis diuisa, Pisces Aries, Cancer Leo, Scorpius Sagittarius; illa autem bina interiecta nocturna sunt, Taurus Gemini, Virgo Libra, Capricornus Aquarius. diurna igitur habentur Aries, qui diem nocte longiorem, et Cancer, qui longissimum reddit, cum suis uterque trigonis, Leone Sagittario, Scorpio Piscibus: nocturna his opposita. hanc distributionem apud alios non inueni

211 **rabidi** G, **rapidi** L²M, **rapidis** L. haec duo adiectiua, ut ad I 396 dixi, librariis, quibus opinor in bifero Centauri corpore sors est nascendi concessa, libet commutare rabiemque auferre leoni: ablatam reddi nolunt qui leones rapidos Latine dici non posse nec ipsi didicerunt nec Lachmanno ad Lucr. IV 712 docenti credere animum inducunt. sed Iacobo et Breitero Leo, quem hic equorum epitheto auctum ferunt dissentiente Gemblacensi, tum demum rabere uidetur cum eum omnes tres libri, non duo tantum, rapidum exhibent; itaque apud illos u. 211 *rapidique Leonis*, u. 550 *rabidique Leonis* legimus

212 *respiciens*, I 266, IV 506 **213** **tum** Regiomontanus, **nunc** libri, *tunc*

aut uicina loco, diuisa aut partibus aequis,
omnia dicuntur simili sub sorte diurna.
cetera, uel numero consortia uel uice sedis,
interiecta locis totidem, nocturna feruntur.
quin etiam sex continuis dixere diurnas
esse uices astris, quae sunt a principe signo
Lanigeri, sex a Libra nocturna uideri.
sunt quibus esse diurna placet quae mascula surgunt,
femineam sortem tutis gaudere tenebris.

Bentleius, cuius formae in enumerando positae nullum exemplum metro tutum apud poetas Latinos repperi **et** priore loco add. cod. Monacensis, om. **GLM** **acri scorpios** Scaliger, **cancri scorpion** libri **214** uicina loco sunt Pisces Arieti, Cancer Leoni, Scorpius Sagittario; aequis partibus, hoc est binis signis interiectis, diuisa sunt Aries a Cancro, Leo a Scorpio, Sagittarius a Piscibus. intellexit Scaliger **215** *simili sub sorte*, 243 *pari sub sorte* **216 uel . . . uel** Breiterus in Fleck. annal. uol. 139 p. 199, **sex . . . uel** iam Fayus, **nec . . . nec** libri; uersum post 222 traiecit Bullialdus, deleuit Bentleius. *uel* et *nec* confusa sunt etiam Prop. II 20 10, Ouid. met. X 21, Stat. silu. IV 9 40, Mart. V 49 5, XII 48 8, Iuu. XI 57. *uel . . . uel* hic, ut saepe, uix differunt ab *et . . . et*. cetera signa, quae et numerum (sex enim sunt) et uicem sedis (nam bina cum binis alternant) cum diurnis signis communem habent, totidem locis interiecta quot locis illa interiecta sunt, hoc est tribus, feruntur nocturna. haec mihi exponenda reliquit Breiterus, qui ut I 398 sq. ita hoc loco in emendationem incidit imprudens; ipse enim *consortia* dixit esse '*consortia* als *nocturna*,' uersum 214 interpretatus est peruersissime, uerba *uel numero uel uice sedis* omnino oblitus est interpretari. itaque postea, quod casu inuenerat, iudicii errore deseruit, ut coniecturam sensu uacuam *nunc . . . nunc* Ellisio surriperet

218 *quidam etiam* F. Iunius non sine specie. fuerunt qui diurna dicerent in quibus sole collocato dies nocte longior est, Arietem Taurum Geminos Cancrum Leonem Virginem, reliqua nocturna. C.C.A.G. IV p. 152 18–20 ἡμερινὰ Κριὸσ Σκορπίοσ (immo Ταῦροσ) Δίδυμοι Καρκίνοσ Λέων Παρθένοσ. νυκτερινὰ Ζυγὸσ Σκορπίοσ Τοξότησ Αἰγόκερωσ Ὑδροχόοσ Ἰχθύεσ **219 astris** Bentleius, **castris** libri, quae translatio quam commode adhibita II 963 sq. *aliena capessunt | regna et in externis subsidunt hospita castris* tam hoc loco inepta est. in Auson. 369 28 (Peip. p. 96), quem uersum Scaliger attulit, *castra* stationem significat solis per zodiacum iter facientis **220 libra M**, **libris GL**, cuius erroris causam aperiunt uerba in **M** et **L** sic perperam diuisa, *lanigeris ex alibra*, *lanigeris exalibris*; ut abicienda sit coniectura admodum ingeniosa quam Bentleius **M** nondum inuento protulerat *chelis*, id est ♎*is* **221 222** uide 151–4. haec Ptolemaei sententia est, tetr. p. 9 ed. Camer. an. 1535

221 mascula om. **M** **222 femineam** Scaliger, **feminea in GL^{2}M**, **feminea L**, *femineam in* cod. Monacensis **sortem** Bentleius, **noctem** libri: 205 *noctem* cod. Cusanus pro *sortem*, uide etiam 958. Bentleius adscripsit Ouid. met. VI 679 *quattuor ille quidem iuuenes totidemque crearat | femineae sortis*, IX 676 *utque marem parias: onerosior altera sors est* *tutis*. 'cur autem tenebrae luce tutiores?' Bentleius. nempe quia feminei sexus nequitiam celant:

quin non nulla tibi nullo monstrante loquuntur
Neptuno debere genus, scopulosus in undis
Cancer et effuso gaudentes aequore Pisces.
at, quae terrena censentur sidera sorte,
princeps armenti Taurus regnoque superbus
lanigeri gregis est Aries pestisque duorum
praedatorque Leo *et* dumosis Scorpius aruis.
sunt etiam mediae legis communia signa,

Euripides in Meleagro, Stob. flor. 64 10, *ἡ γὰρ Κύπρισ πέφυκε τῷ σκότῳ φίλη, | τὸ φῶσ δ' ἀνάγκην προστίθησι σωφρονεῖν* librorum scripturam *feminea in noctem* seruarunt Iacobus Bechertus Breiterus, quibus uerbis quam sententiam subiecerint homines linguae Latinae ignari quaere apud Iacobum pp. 214 sq. **223–233** umida siue *ἔνυδρα* sunt Cancer et Pisces, terrena siue *χερσαῖα* Aries Taurus Leo Scorpius, communia Capricornus et Aquarius; de Geminis Virgine Libra Sagittario silentium est, quae Ludw. Maxim. p. 106 6–9 inter *χερσαῖα* referuntur. aliorum placita in praefatione collegi **223 quin** Scaliger, **quid M, quod GL** **tibi** Lannoius, **sibi** libri: 203 *nec te praetereat*, 244 *nec tu . . . putes.* sibi loquantur necne, quid ad nos? **224** *scopulosus*, litoreus, ut cercyros Ouid. hal. 102 *scopulorum fine moratus.* Ael. h.a. VII 24 *καρκίνων γένη διάφορα καὶ φῦλα ποικίλα ἀκούω εἶναι. καὶ γὰρ οὖν καὶ πετραῖοί εἰσιν.* **ita** Priap. 61 11 *aquosus anser* pro aquatico, Sen. Oed. 152 *latebrosa serpens* pro latebricola, Plin. n.h. XV 24 *frutice saxoso* pro saxatili; nam *paludosos Sugambros* Prop. IV 6 77 dubito utrum pro palustribus positum sit an potius ad id genus pertineat de quo ad IV 602 dicendum erit **225 aequore** codd. Bodl. et Monac., **in aequore GLM** praepositione ex uersu superiore repetita. falso Scaliger 'ad catasterismum Piscium alludit. nam Pisces in aqua, quae ab urna Aquarii defluit, dicuntur natare'; neque enim aequor illa aqua est, sed fusio, *χύσισ*: ipse autem Aquarius cur *aequoreus iuuenis* appelletur dicam ad II 558. immo significatur genus uniuersum non, sicut cancri, circa scopulos haerens sed mari gaudere solitum patenti atque effuso: Hor. epist. I 11 26 *locus effusi late maris arbiter*, Vell. II 43 1 *effusissimum Hadriatici maris traiecit sinum*, Luc. I 605 sq. *effusam longis anfractibus urbem | circumeunt*, IV 19 *explicat hinc tellus campos effusa patentis*, VI 270 *effuso laxat tentoria campo*, VIII 369 sq. *effusaque plano | Tigridis arua solo* **226 at** Bechertus orationem male distinguens, **ut** libri sine sensu, neque enim Neptuno genus debent terrena; *sunt* Breiterus, cui coniecturae cum repugnaret *est* u. 228 positum, hoc quoque mutatum iit. antecedit enuntiatum relatiuum, ut 181 et 192 **228 pestis** Gronouius obs. III c. 15, **positi GL, posid M, positis** cod. Cusanus, **hostis** Scaliger **229 et** addidit Bentleius, et sententia, de qua mox dicam, postulante et, quod animaduertit Bechertus de Man. emend. rat. p. 55, suadente metro; *leo* enim finalem apud Manilium praeter hunc locum octiens corripit, semel producit in uersu interpolato V 697. accedit ut hic uersiculus ad exemplar Vergilianum factus sit, georg. II 180 *tenuis ubi argilla et dumosis calculus aruis.* sed ordo uerborum, quem qui ceperit noui neminem, huiusmodi est, *Taurus armenti princeps est, regno lanigeri gregis superbus est Aries, pestis praedatorque duorum sunt Leo et Scorpius*, cum chiasmo; nam praedatur pecudes leo, scorpius pestifero ictu petit, *pestis importuna* appellatus a Plinio

ambiguus tergo Capricornus, Aquarius undis,
[parsque marina nitens fundentis semper Aquari]
umida terrenis aequali foedere mixta.
non licet a minimis animum deflectere curis,
nec quicquam rationis eget frustraue creatum.

n.h. XI 86 **231 ambiguus GL**[2]**, ambugius L, ambiguis M tergo *, terrae** libri: similiter II 950, Germ. phaen. 721, Colum. X 7 *terra* pro *terga*, contra *terga* pro *terra* Il. Lat. 875. librorum scriptura hoc significat, 'Capricornus, de quo terra, Aquarius, de quo undae ambigunt,' praeterea nihil; qua in sententia ualde admirabili hoc non minimum admirationis habet, quod de Capricorno sola terra, solae undae de Aquario ambigere dicuntur; ut multo minus nugatoria sint quae V 419 circumferuntur *ambiguus terrae partus pelagoque creatur*, ubi *pelagi* scribendum et dixi olim et ex eis quae mox dicturus sum apparebit. non meliores igitur genetiui futuri erant, *ambiguus terrae*, *ambiguus undarum*; sic enim Capricornus de terra, Aquarius de undis ambigere diceretur, quemadmodum est apud Tacitum *futuri ambiguus* hist. III 43. nam ut per *ambiguus* adiectiuum significetur id quod Graece dicitur *Αἰγόκερωσ γαίησ τε καὶ ὕδατοσ ἀμφίβιοσ θήρ* Maneth. IV 23, *Αἰγόκερωσ . . . γηθαλάσσιον* C.C.A.G. VII p. 208 14, duplici opus est genetiuo, *Capricornus terrae undarumque ambiguus*, id est inter terram undasque; sicut IV 795 *ambiguum sidus terraeque marisque*, Tac. ann. II 24 *ambiguas hominum et beluarum formas*, 40 *ambiguus pudoris ac metus*, Auson. Mos. 239 *ambiguis fruitur ueri falsique figuris*, Aetn. 599 *terrae dubiusque marisque*, Stat. Theb. IX 493 *undarum ac terrae dubio*, Luc. IX 304 *in dubio pelagi terraeque*, IV 156 *dubiique fugae pugnaeque*. sed quam restitui sententiam, ea uero haec est: Capricornus tergo in piscem desinente, Aquarius undis urna effusis factus ambiguus, ut utrum *χερσαῖοσ* sit an *ἔνυδροσ* dubitemus. ita plane Rhetorius siue is Antiochus est C.C.A.G. I p. 165 fin. *ἔνυδρα . . . ἐκλήθησαν . . . ἀπὸ μέρουσ . . . Αἰγόκερωσ καὶ Ὑδροχόοσ· ♑ μὲν διὰ τὸ οὐραῖον, ♒ δὲ διὰ τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐκχεῖσθαι τὸν Ἠριδανὸν ποταμόν*, Leo (philosophus, non, ut Heegio uisum est, Nemeaeus) C.C.A.G. V iii p. 96 32 *πάρυγρα . . . ♒ διὰ τὸν Ἠριδανὸν, ♑ διὰ τὸ οὐραῖον.* **232 nitens GL, tutens M.** hunc uersum cum Scaliger *mari nitens* et in superioribus *et aequoris* pro *Aquarius* nouando reliquae orationi accommodare studuisset nec tamen sententiam effecisset aut aptam aut tolerabilem, Bentleius alienum esse perspexit: scilicet cum suo loco omissus et alicubi in margine adscriptus esset, ob Aquarii nomen huc traductus est. quem si eo transferre uolumus ubi illius sideris mentionem deesse appareat, ante IV 490 collocandus erit, id quod fecit Bentleius uerbis *parsque marina nitens* et illius uersus *est* in *pars est prima nocens . . . et* mutatis; nec multo minore negotio rem transigi posse puto. sin locum quaerimus cui minima mutatione aptari queat et unde facillime potuerit excidere, is post V 537 inuenietur, *talia Cassiope nascentum pectora finget* | *parsque* m a r i n a s c e n s *fundentis semper Aquari* **233 aequali** Scaliger, **atque illi** libri, ut 826 **foedere** F. Iunius, **degere GL, de genere M,** *lege remista* Scaliger ed. 1: mox Iunii emendationem uidet uisamque cupit potiturque cupita. II 62 *aequali moderantem foedere molem* **234–243** fecunda et sterilia et inter utrumque posita. Manilio Cancer Scorpius Pisces fecunda sunt, Leo Virgo Aquarius sterilia, media Aries Taurus Gemini Libra Sagittarius Capricornus: alii quid de ea re praeceperint in praefatione exposui

235 *est* in fine uersus addidit Bentleius, quod sine causa factum esse ostendi

fecundum est proprie Cancri genus, acer et ictu
Scorpios et partu complentes aequora Pisces.
sed sterilis Virgo est, simili coniuncta Leoni,
nec capit, aut captos ecfundit, Aquarius ortus.
inter utrumque manet Capricornus corpore mixto
et qui Cretaeo fulget Centaurus in arcu,
communisque Aries aequantem tempora Libram
et Geminos Taurumque pari sub sorte recenset.
  nec tu nulla putes in eo commenta locasse
naturam rerum, quod sunt currentia quaedam,
ut Leo et Arquitenens Ariesque in cornua tortus;

ad I 86   236 *proprie*, *διαφερόντωσ*   238 simili GL², similis LM. C.C.A.G. I p. 166 5 sq. (*ἄγονον*) *ὁ Λέων διὰ τὸ μονοτοκεῖν*, Her. III 108, Arist. h.a. VI 31   239 et Aquarius ortus (id est partus, ut IV 206, 668, V 46) aut non concipit aut, si quos tamen concepit, effundit urna sua, ut fiat abortio. uide Ouid. fast. VI 293 sq. de Vesta siue flamma *iure igitur uirgo est, quae semina nulla remittit | nec capit*, Sen. Phaed. 172 *uteroque prolem capere*, Iuu. II 32 sq. *cum tot abortiuis fecundam Iulia uuluam | solueret et patruo similes effunderet offas.* Aquarius Ganymedes est, unde Firmicus III 6 9 *si Venus in hoc signo fuerit inuenta, . . . faciet steriles et qui filios creare non possint et qui se numquam uelint coniugialibus affectibus copulare et qui puerorum semper coitu gaudeant*   240 mixto GL², mixtum LM. IV 238 *ferae mixtum est hominis per sidera corpus*   241 *in arcu*, arcum gerens, ut Ennius apud Seru. Aen. V 37 *leuesque secuntur in hastis* et postea multi. *ἐν τόξοισ διαγωνίζεσθαι* iam Graeci dicebant, Xen. mem. III 9 2   242 *communis*, inter utrumque manens   tempora M sicut coniecerat Scaliger, tempore GL, quod cum aut nullum sensum faceret aut falsum, praestabilius uisum est Iacobo et Breitero. I 689 *temporaque aequantem gyrum*, Auien. phaen. 58 sqq. *cur spatium lucis, madidae cur tempora noctis | Libra celerque Aries . . . aequarent*, Luc. IV 58 sq. *aequatis ad iustae pondera Librae | temporibus*   244–255 currentia sunt Aries Leo Sagittarius, stantia Gemini Virgo Aquarius, sedentia Taurus Libra Capricornus, iacentia Cancer Scorpius Pisces. hanc doctrinam alibi non repperi

244 locasse Bentleius, uocasse libri, cuius erroris exemplis ad I 245 adlatis accedant Lucr. V 12, Verg. Aen. XI 542, Cic. legg. II 19   246 *in cornua tortus* audacter dictum uidetur pro *in torta cornua desinens* (Cic. n.d. II 111 *contortis Aries cum cornibus*, Luc. IX 514 *tortis cornibus Hammon*, Varr. r.r. II 2 4 *arietes . . . tortis cornibus pronis ad rostrum*), cui loquendi generi non plane similia sunt Ouid. met. X 538 *celsum in cornua ceruum* (Hom. Od. X 158 *ὑψίκερων ἔλαφον*), XI 753 *spatiosum in guttura mergum*, nedum Verg. Aen. X 725 *surgentem in cornua ceruum.* flexae retro ceruicis significatio uerbis inesse nequit; quod autem Bentleius e cod. Veneto adsciuit *in cornua toruus*, id ne Latinum quidem esse puto; nam longe aliter dicitur Verg. georg. III 232 *irasci in cornua*, Man. IV 509 *in cornua fertur*, Nemes. buc. IV 34 *pro niuea coiere in cornua uacca*, neque Silii uerba XV 61 sq. *uerti superum quae saepe parentem | nunc auis in formam, nunc torui in cornua tauri* sic ut Bentleius uolebat

aut quae recta suis librantur stantia membris,
ut Virgo et Gemini, fundens et Aquarius undas;
uel quae fessa sedent pigras referentia mentes,
Taurus depositis collo sopitus aratris,
Libra sub emerito considens orbe laborum,
tuque tuo, Capricorne, gelu contractus in astris;
quaeue iacent, Cancer patulam distentus in aluum,
Scorpios incumbens plano sub pectore terrae,
in latus obliqui Pisces semperque iacentes.
quod si sollerti circumspicis omnia cura
fraudata inuenies amissis sidera membris.
Scorpios in Libra consumit bracchia, Taurus

coniungenda sunt **247 librantur GM, librentur L** 249 *referentia*, repraesentantia, ut v 161 *tantus erit per membra uigor referentia uentos*

251 Libra non numquam in se collapsa figuratur, uelut in menologio rustico Vallensi et in sphaera Arolsiana. *sub emerito orbe laborum*, post emeritos labores, qui in orbem acti redeunt: ita Scaliger et Huetius collato Verg. georg. II 401 *redit agricolis labor actus in orbem.* Bentleio *emenso* pro *emerito* reponenti obstant Ouid. fast. III 43 *quominus emeritis exiret cursibus annus*, met. XV 226 *emeritis medii quoque temporis annis*, Sen. Ag. 908 *stat ecce Titan dubius emerito die*, Stat. silu. III 5 7 *quattuor emeritis per bella, per aequora lustris*, Nemes. buc. I 19 *emeritae permensum tempora uitae*, Claud. in Ruf. II 473 *huc post emeritam mortalia saecula uitam | deueniunt* 252 *tuo gelu*, cum brumale Capricorni signum proprie *gelidum* dicatur I 375, IV 745, Germ. phaen. 7, 289, Auien. Arat. 56 et ex mea coniectura 1252, κατεψυγμένον Ludw. Maxim. p. 106 26 et C.C.A.G. VII p. 208 15. *contractus*, cum iusta minus parte zodiaci obtineat *angusto Capricornus sidere flexus*, ut I 271 appellatur. sed *in astris*, quae uerba II 261, 531, IV 142, 425, V 232 suam uim habent, hoc loco inertia sunt, ut Scaliger ed. 1 *in artum* proposuerit: mihi probabilius uidetur *tuque tuos, Capricorne, gelu contractus in artus* collato Prop. IV 8 41 *nanus et ipse suos breuiter concretus in artus*; sequitur enim, quod ex eodem est genere, *Cancer patulam distentus in aluum* **253 quaeue** Breiterus in Fleck. annal. uol. 139 p. 202, **contra LM, contrat G** **iacent** Bentleius, **iacet** libri forma orationis, cuius praeter Breiterum nemo rationem habuit, haec est, *quod sunt currentia quaedam, aut quae recta librantur, uel quae fessa sedent*; quibus tribus membris poetam hoc quartum, *quaeue iacent*, subnexuisse tam certum est ac manifestum ut de origine corruptelae quaerere superuacaneum sit; sed uidetur *queue* in *que* et mox in *q;* contractum intercidisse, *contra* coniectura potius additum esse quam errore ex uersu superiore iteratum **254 plano GL², planos L, planūs M** **pectore G, corpore LM** et supra scr. man. 1 **G** minus proprie. ordinem uerborum hunc esse, *incumbens terrae sub pectore* positae, propter incredibilem Fayi et Breiteri errorem dicendum est **256–264** debilia sunt et mutila quattuor, Taurus Cancer Scorpius Sagittarius. ne hic quidem Manilio cum ceteris astrologis conuenire dixi in praefatione **256 257** *si circumspicis, inuenies.* V 650 sq. *si consurgit* (modo fides sit librariis), *dabit*, IV 525 sq. *cum profert, dabit*, 572

succidit incuruo claudus pede, lumina Cancro
desunt, Centauro superest et quaeritur unum.
sic nostros casus solatur mundus in astris
exemploque docet patienter damna subire,
omnis cum caelo fortunae pendeat ordo
ipsaque debilibus formentur sidera membris.
  temporibus quoque sunt propriis pollentia signa:
aestas a Geminis, autumnus Virgine surgit,
bruma Sagittifero, uer Piscibus incipit esse.
quattuor in partis scribuntur sidera terna;
hiberna aestiuis, autumni uerna repugnant.

nascetur, cum exit 259 **incuruo** Regiomontanus, **in curuo** libri **pede GL**^{2}, **per de LM** **cancro** Regiomontanus, **cancri** libri, quem casum, sequente praesertim *Centauro superest*, nemo Latinus facile positurus erat. schol. Arat. 893 *ὁ Καρκίνοσ ἐπὶ πρόσωπόν ἐστιν ἐμπεπηγὼσ τῷ οὐρανῷ*, quamquam non nullis eae stellae quae Asini dicuntur *δοκοῦσιν ὀφθαλμοὶ εἶναι Καρκίνου*, et oculos eius commemorat Aratus 496 260 Sagittario, cuius obliqua imago est, alter superest ac relictus est oculus, alter non comparet et desideratur. unius fit mentio C.C.A.G. v i p. 208 25 *τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ Τοξότου* 261 **nostros GL**^{2}, **nostro LM** 265–269 aestiua sunt Gemini Cancer Leo, autumnalia Virgo Libra Scorpius, hiberna Sagittarius Capricornus Aquarius, uerna Pisces Aries Taurus. aliorum astrologorum dissensionem uide in praefatione 268 **terna** Fayus, **terrae** libri 269 **autumni** *, **autumnis GM** et corr. ex **autumnus L**. *autumnus* adiectiuum pro autumnali, usurpatum a rei rusticae scriptoribus Catone et Columella eorumque simili Plinio, poetarum nemo posuisse uidetur Ausonio antiquior aut eo cuius uersus de IV temporibus habentur anth. Lat. Ries. 864, P.L.M. Baehr. v p. 379. nam carm. de mens. (anth. Lat. 665, P.L.M. I p. 210) uu. 17 sq. *temporis autumni* (al. *temporibus autumnis*), *September, uincta racemis* | *uelate*, quae uerba nec sensum habent nec constructionem, correxit Hauptius, *tempora maturis*; graui autem errore lexicographi uersum huius libri 425 adlegant, ubi *autumno* datiuus est substantiui. *autumni*, *τοῖσ ὀπώρασ*, ut Luc. I 446 *Taranis Scythicae non mitior ara Dianae*, Mart. III 36 5 sq. *ut in thermas . . . te sequar Agrippae, cum lauer ipse Titi*, anth. Lat. Ries. 163 1 *conubii bellique deas superauit amorum*, Cic. Tusc. v 105 *malo enim Graecorum quam nostra proferre*; quibus exemplis quominus addatur eleg. in Maec. I 109 *uiscera dissecti mutauerat arietis agni* (uisceribus) non Latinitas impedit sed sententia, quae *agno* requirit. paullo minus dura sunt quae praepositionem habent, Prop. II 8 23 *sua cum miserae permiscuit ossa puellae*, Varr. l. L. VIII 60 *ut in his singularibus, sic in multitudinis*. similia ad u. 552 adferenda erunt. uix sentitur idem loquendi genus in II 537 sq. *nam, quaecumque nitent humana condita forma* | *astra, manent illis inimica et uicta ferarum* 270–432 exponitur de signorum per lineas formasque geometricas coniunctione, qua trigona tetragona hexagona diametra efficiuntur, nec non de signis inconiunctis. Firm. II 22 1 *instituendum mathematicum etiam illud in primis docere debemus, quid sit diametrum* (Man. II 395–432), *quid trigonum* (273–286), *quid quadratum* (287–296), *quid hexagonum*

nec satis est proprias signorum noscere formas
126 et priuas quas dant leges nascentibus astra;
271 consensu quoque fata mouent et foedere gaudent
atque aliis alia succedunt sorte locoque.
circulus ut dextro signorum clauditur orbe,
in tris aequalis discurrit linea ductus
inque uicem extremis iungit se finibus ipsa,
et, quaecumque ferit, dicuntur signa trigona,
in tria partitus quod ter cadit angulus astra
quae diuisa manent ternis distantia signis.
Laniger ex paribus spatiis duo signa, Leonis

(358-384), *quid ableptum* (385-394), *quod sit etiam trigonum dextrum, quod sinistrum* (284-6, 293). uersui 270 praemissa sunt in libris *quae cauta* (om. **G**, scribendum *coniuncta*) *et* (om. **G**) *eorum dextra aut sinistra* **270** proprias signorum *formas* noscere non satis esse nemo post lectos uersus 150-269 docendus erat, in qua carminis parte non solae formae (de quibus in uu. 203-22 et 265-9 omnino non fuit sermo) sed *astrorum uaria est natura notata*. quid hoc loco dici debuerit clare ostendit comm. Ptol. tetr. p. 30 *πληρώσασ τὴν καθ' αὑτὰ τῶν ζῳδίων δύναμιν νῦν μεταβέβηκεν ἐπὶ τὴν πρὸσ ἄλληλα, ἥτισ συνίσταται ἐν τῇ τῶν σχημάτων θεωρίᾳ*, idque ipsum dictum fuisse demonstrat u. 271, *consensu quoque fata mouent*, quibus uerbis fieri non potest quin antecesserit aliquid de singulorum siderum uiribus effectuque. quod ut reciperaret Bentleius *formas* in *sortis*, non aptissimum uerbum, mutauit: ego huc reuocaui uersum incommode superiore loco positum **126** priuas Scaliger, primas **GL**, prima **M**. *primus* pro *priuus* Lucretii codices III 373, IV 261, Iuuenalis VIII 68, Horatii aliquot serm. II 5 11. hoc adiectiuo Manilium non puto usurum fuisse nisi in proximo uersu posuisset *proprias*

272 alia Bentleius, aliae libri sorte **GL**[2], forte **LM** et in marg. man. 1 **G**. aliis alia sorte siue discriptione alioque loco siue interuallorum spatio succedunt continuanturque. *aliae* (formae) cum sententiae repugnaret, Fayus, homo metri ignarus, *alia* (signa) substituit, Bentleius *alias alia* (sorte); sed *aliis* propter succedendi uerbum seruandum erat, id quod fecerunt Iacobus et Bechertus **273** *ut* pro *ἦχι* posuerunt Cicero phaen. 2, Germanicus 233

dexter signorum orbis dicitur qui in dextram partem, hoc est in occidentem, uoluitur; quam zodiaci conuersionem cur poeta hoc loco significandam putarit mox uu. 292 sq. apparebit. Verg. Aen. X 885 *laeuos equitauit in orbis*, Iuu. VI 495 sq. *laeuum . . . comas . . . uoluit in orbem*. toto uersu nihil declaratur nisi hoc: *in concluso signorum circulo* **274 275** tres lineae aequales diuersis regionibus ducuntur et finibus suis extremis iunguntur; hoc est inscribitur *τρίγωνον ἰσόπλευρον* **276** *trigona* adiectiuum. ut 290 *quadrata*; contra substantiua sunt *trigonum* 299, *quadrati* 333

277 partitus **M** sicut coniecerat Scaliger, partitur **GL** **279** ex Ellisius noct. Man. p. 41 iterumque p. 42, e iam Scaliger, et libri. quod temere et sine ratione ab Ellisio coniectatum est (is enim per poetas Latinos discurrere consueuit locos sectando ubi superiores critici *et* in *e* mutarint, uelut I 203, 428, 864, II 182, 446, ut *ex* se malle profiteatur) tamen probandum uidetur

atque Sagittari, diuerso conspicit ortu;
Virginis et Tauri Capricorno consonat astrum;
cetera sunt simili ratione triangula signa
per totidem sortis, desunt quae, condita mundo:
[sed discrimen erit dextris scaeuisque: sinistra
quae subeunt, quae praecedunt dextra esse feruntur;
dexter erit Tauro Capricornus, Virgo sinistra.]
hoc satis exemplo est. at, quae diuisa quaternis
partibus aequali laterum sunt condita ductu
quorum designat normalis uirgula sedes,
haec *quadrata* ferunt. Libram Capricornus et illum
conspicit ante Aries atque ipsum a partibus aequis

ob II 167 *ex paribus* **280** *diuerso ortu*, nam Sagittarius Lanigero prior oritur, Leo posterior. ortus autem propterea fit mentio quia inde pendent quae de dextris laeuisque signis tradentur uu. 292 sq. **282** Gemin. 2 7 *κατὰ τρίγωνον δέ ἐστι* Κριὸσ *Λέων* Τοξότησ, Ταῦροσ Παρθένοσ Αἰγόκερωσ, Δίδυμοι Ζυγὸσ Ὑδροχόοσ, Καρκίνοσ Σκορπίοσ Ἰχθύεσ· *τὰ πάντα τρίγωνα ἰσόπλευρα τέσσαρα* *triangula* Cicero appellauit de diu. II 89, item opinor Germanicus frag. VI
283 sortis Scaliger, **tortis** libri. *totidem sortis*, alteras duas discriptiones, ut 272 *sorte*; falso enim Scaliger *μοίρασ*, id est zodiaci partes trecentesimas sexagesimas, interpretatus est. reliqua recte intellexit Scaliger, distinxit F. Iunius, quem praeter necessitatem *quae desunt* nouasse ostendunt quae ad 169 adnotaui. ordo est *cetera triangula signa, quae desunt* (hoc est quae uu. 279–81 non nominantur), *simili ratione per totidem sortes mundo condita sunt*, Gemini Libra Aquarius, Cancer Scorpius Pisces. his Manilius uersum **287** subiecerat, *hoc* (quod uu. 279–81 de duobus ex quattuor trigonis est expositum) *satis exemplo est* **284–286** cum causa deleuit Bentleius, 'nam mox uersu 293 hoc de dextris et sinistris quasi prius non dictum memorat auctor,' contra quem Iacobus progr. Lubec. an. 1834 p. 11 ita disputat ut uerba, quae exscripsit, non legisse uideatur. sed in eo Bentleius errauit quod posteriorem uersus 283 partem simul eiecit quodque illa *hoc satis exemplo est*, quae quam commode uersibus 279–83 subiungantur paulo ante explicaui, eadem damnatione complexus est
284 scaeuisque *, **laeuisque** iam Iacobus progr. Lubec. an. 1834 p. 12, **seu eusa M, seu causa GL**: fuerat *seueuisq.* (ca *supra*) ceterum *scaeuus* adiectiuum Manilius non magis positurus erat quam hexametrum post quintum trochaeum sic incisurus, *scaeuisque: sinistra.* de sententia dicam ad 293 **286 dexter GM, dextera L** **287 ad quae GL, athuc M** 289 *quorum* laterum *normalis uirgula*, normae regula duplex rectum angulum efficiens **290 quadrata** (= □ **ta**) praeclaro inuento Bentleius, **ta GM** et ut uidetur **L**, **ca (haecca) L**[2]. Gemin. 2 16 *κατὰ τετράγωνον δέ ἐστι* Κριὸσ Καρκίνοσ Ζυγὸσ Αἰγόκερωσ, Ταῦροσ Λέων Σκορπίοσ Ὑδροχόοσ, Δίδυμοι Παρθένοσ Τοξότησ Ἰχθύεσ· *τὰ πάντα τετράγωνα τρία* **291 ante** *, **hahunc** (sed **ha** eras.) **L**, **hunc G**, **hinc M** sicut coniecerat Lannoius, quod Fayus *deinde* interpretatur, Pingraeus 'c'est ainsi que'; in archetypo *hanc* fuisse suspiceris, quamquam fortasse non minus ueri simile est

Cancer et hunc laeua subeuntis sidera Librae.
semper enim *in* dextris censentur signa priora.
sic licet in totidem partis diducere cuncta
ternaque bis senis quadrata effingere signis,
quorum proposito reddentur in ordine uires.
  sed si quis contentus erit numerasse quadrata,

an̄ propter *ari-* intercidisse. Aries Capricornum conspicit ante se positum, προηγούμενον siue dextrum, ipse laeuus atque ἑπόμενοσ: Priap. Verg. 2 3 *agellulum . . . ante quem uides*, Man. II 502 *Libra . . . animo complexa est Scorpion infra*, id est inferius collocatum. huiusmodi autem aliquid sententia flagitat, neque enim solum Capricornum Aries sed Cancrum quoque quadrati ratione conspicit, sicut trigoni ratione Leonem pariter et Sagittarium uu. 279 sq., *diuerso* ut ait *ortu*. itaque et ad *Libram* et ad *ipsum* auditur *ante*; quartum membrum aduerbio non indiget, in quo est *laeua subeuntis* 293 in addidi. *dextris censentur* iam Scaligero 'mirum genus loquendi' uisum est, neque iniuria, *censere* enim cum datiuo coniunctum *attribuere* significat (ut II 653 et Senecae loco ibi adferendo), cum ablatiuo *aestimare*; horum autem neutrum uult poeta, sed priora signa inter dextra referri, quod quibus usu uenit, ea *in dextris censeri* Latine dici possunt, uelut Liu. VII 18 5 *plebes contra fremit: quid se uiuere, quid in parte ciuium censeri?* ceterum *priora* Manilius dicit quae prius oriuntur, haec autem dextra esse consentiunt schol. Paul. Alex. E 4 δεξιὰ λέγεται ⟨τὰ⟩ ἐν τοῖσ ἡγουμένοισ, ἀριστερὰ δὲ τὰ ἐν τοῖσ ἑπομένοισ et C.C.A.G. I p. 155 27 sqq., neque re dissentit, etsi uerbis forsitan discrepare uideatur, Firmicus II 22 4 *dextrum trigonum est, quod ab eo signo, a quo incipimus, retro est, sinistrum uero, quod abante; ut puta Arietis dextrum trigonum est Sagittarius, sinistrum uero Leo*, 6 *quadratum Arietis sinistrum Cancer, dextrum Capricornus, sicut in ceteris omnibus quadratis, quod retro fuerit, dextrum est, quod abante fuerit, sinistrum*; is enim non motum caeli et ortus signorum respicit sed usitatum numerandi ordinem, quo ab Ariete profecti Capricornum Sagittariumque post nos relinquimus, ad Cancrum et Leonem uersus progredimur 294 sic licet Scaliger, scilicet libri diducere Scaliger ed. 1 in adnotatione, deducere libri. *in totidem partes diducere* idem est quod uu. 287 sq. *diuidere quaternis partibus* 295 terna Voss. 390, terra GLM quadrata Voss. 390, quadrate GLM effingere Lannoius, fringere GLM, fingere L^2. scriptum fuerat nimirum male diuisis litteris *quadratae ffingere* 296 reddentur Bentleius, redduntur libri. reddentur uersibus 656–72; nunc omittuntur 297–351 quae tribus uerbis Geminus tradit 2 7 ὑποτείνει ἡ τοῦ τριγώνου πλευρὰ ὑπὸ ζῴδια μὲν τέσσαρα, μοίρασ δε ρκ′, 16 ὑποτείνει ἡ τοῦ τετραγώνου πλευρὰ ὑπὸ ζῴδια μὲν τρία, μοίρασ δὲ ϙ′, ea Manilius ut popularibus suis, si forte possit, inculcet, per uersus amplius quinquaginta omni ope adnititur: tantae molis erat Romanam gentem bis bina quot essent perdocere. summam admonitionis sic reddit Bentleius: 'quod tot uersibus auctor ostendit, hoc tantum est. errabis, inquit, si in latere trigoni quinque integra signa numeraueris. cum enim in toto aequatore'—immo zodiaco—'sint partes siue gradus 360, pars tertia eius numeri siue 120 latus efficit trigoni. atqui, si quinque signa numeres, efficiunt partes 150. similiter errabis, si in latere quadrati quattuor signa integra numeres. cum enim

diuisum *ut* signis mundum putet esse quaternis,
aut tribus ac binis signis ornare trigonum,
ut socias uires et amicos exigat ortus
foederaque inueniat mundi cognata per astra,
falsus erit. nam, quina licet sint undique signa,
qui tamen e trinis, quae quinto quoque feruntur
astra loco, fuerint nati, sentire trigoni

numeri 360 pars quarta pro quadrati latere sit 90, quattuor signa efficient 120. ergo numerabis a principio primi signi ad principium postremi, non a principio ad finem nec a fine ad principium ; illo enim pacto numerus iusto maior erit, hoc autem iusto minor.' **298 ut** addidit Scaliger. ea opinione, ut putet

299 tribus ac binis*, **tria sub quinis** libri, sententia aut nulla, *contentus erit tria sub quinis signis ornare trigonum, ut socias uires exigat*, aut absurdissima, *numerasse quadrata, ut putet tria sub quinis signis ornare trigonum.* et quid est omnino *tria* (signa opinor) *sub quinis signis*? quae uerba ne qui se simulant quidem interpretari Fayus et Pingraeus interpretantur. pro illis *tria sub quinis* nihil ad sensum requiritur praeter *quinque*, quam numeri notam poeta ut uersum expleret similiter dilatauit in 313 *duo sunt ternis dirimentibus astra. quinas* pro *binas* exhibent Pal. et Veron. in Verg. Aen. v 96, *bina* pro *quina* una codicum familia Mart. I 11 1 ; quamquam hoc loco transpositione potius litterarum erratum suspicor, *tri*-asub-*cuinis*. quod si quis *paribus quinis signis* malit, habeat, quo id commendet, 302 *quina . . . undique signa* ; nam aliter u. 334 dicitur *trinis paribus* (lineis) *facies cum membra trigoni*

ornare, instruere **300** *amicos* inter se *ortus* non signorum sed hominum eis nascentium, ut II 509 et locis ad 239 adlatis. II 653 *corpora censentur . . . amica trigonis*, 675 sq. *haec ad amicitias . . . ducunt* **303 e trinis***, **ex signis** libri, quale loquendi genus, *ex signis, quae astra quinto quoque loco feruntur*, cum uix minus inconditum esset atque abhorrens quam quae I 384 sq. legebantur *uno in astro, sidus nostro quod contigit orbi* (quod contra emendate et Latine scribitur IV 841–5 *luna quibus defecit in astris, . . . haec quoque signa . . . languent*), Bentleius *astra* in *posta* mutauit, qua forma post Lucretium et Silius in epico carmine XIII 553 et nisi fallor Vergilius usus est Aen. VII 598 *nam mihi parta quies, somnique* (Chr. Wordsworthius, *omnisque* libri) *in limine postus* (libri *portus*) | *funere felici spolior* (neque ullo praeterea bono), Manilius in opere didascalico ut usurus fuerit non est ueri simile : certe multo facilius librarii *et rinis* in *ex sinis* et hoc in *signis* mutaturi erant, de quo scribendi uitio dixi ad I 408. trigoni latus a prima parte Arietis initium capiens in ultima Cancri parte terminatur, ut Leo totus in altero sit latere, item totus in tertio Sagittarius ; quo pacto haec tria signa mutuo trigoni affectu non coniunguntur. sed Manilius cum homines ex eis natos trigoni uires sentire posse negat, nimium dicit ; illud dicere debebat, facile fieri posse ut non sentirent. neque enim semper aut necessario linea a signi principio ducitur ; quae si a medio incipit Ariete, in medio Leone desinit, ut illas certe siderum partes societ. prudentius Porphyrius in isagoga (comm. Ptol. tetr. p. 187) πολλάκισ γὰρ κατὰ (sic scribendum pro τὰ) μὲν ζῴδιά εἰσιν ἐσχηματισμένοι (οἱ ἀστέρεσ), κατὰ δὲ μοίρασ οὐκέτι de *feruntur* uide ad 188

304 fuerint G et man. 1 corr. ex fuera **L, fuerunt M** **nati G, natis LM**

non poterunt uires: licet illud nomine seruent,
amisere loco dotes numerisque repugnant.
nam, cum sint partes orbis per signa trecentae
et ter uicenae, quas Phoebi circuit ardor,
tertia pars eius numeri latus efficit unum
in tris perducti partes per signa trigoni.
hanc autem numeri non reddit linea summam,
si signum a signo, non pars a parte notetur,
quod, quamuis duo sunt ternis dirimentibus astra,
si tamen extremam laeui primamque prioris
inter se conferre uoles numerumque notare,
ter quinquagenas implebunt ordine partes;
transibit numerus formam finisque sequentis
consumet ductus. licet ergo signa trigona
dicantur, partis non seruant illa trigonas.
haec eadem species fallet per signa quadrata
(quod, cum totius numeri, qui construit orbem,
ter *denae* quadrum partes per sidera reddant,

305 interpunxit Iunio et Fayo praeeuntibus Bechertus. astra quinto quoque loco posita, non homines ex eis nati, trigona nominantur et iustis numeris repugnant nomine GL^2, nomina LM 308 ter uicenae L^2, tunc uicinae GLM 310 perducti L^2, praeducti GLM; nihilo deterius esset producti 312 *a parte notetur*, nota numeri a parte ducti signetur 313 ternis (=iii) Bentleius dirimentibus Bonincontrius, adiri mentibus GL, andri mentibus M, *tribus mediantibus* iam Regiomontanus. II 277 sq. *astra | quae diuisa manent ternis distantia signis*, 393 *duo signa . . . mediis submota quaternis* 314 extremam Regiomontanus, extremum libri que M sicut coniecerat Bentleius, om. L, ue GL^2 315 uoles L^2M, uolens GL

numerum GL^2, numeri LM 317 *formam*, σχῆμα trigonum *finis* acc. plur., *sequentis ductus* gen. sing. 319 *trigoni* Fayus praeter necessitatem; etenim, ut *signa trigona*, ita *partes trigonae* sunt quae trigonum efficiunt; quarum iustum numerum non seruant quinque signa uno ordine continuata, naufragium enim facient partes unius in illis (u. 330) 322 denae*, triginta (tringinta ut alibi M) libri: conflata sunt *ter denae* et *triginta*. metri uitium, quod paene miror neminem hac aetate adlato Mart. XII 26 1 *sexagintă teras* (ita enim codices) defendisse, recte Bentleius ferri posse negauit; sententiam uerborum, quae uix minus uitiosa est, nemo uidetur curasse. in quibus non tam id uitupero, quod nullo auctore *quadrum* ponitur pro parte quarta (quo sensu *quadram* Censorinus usurpauit de die nat. 11 9, atque ita hoc uersu Regiomontanus), quam disputationis contextum ac progressionem desidero. neque enim haec recta est argumentatio, 'cum XC zodiaci partes partem quartam totius numeri (nam *numeri quadrum* coniungunt) efficiant, inde euenit ut quattuor signa CXX partes, duo signa LX partes obtineant': recte aut sic concluditur, 'cum XC

euenit ut, prima signi de parte prioris
si partem ad summam ducatur uirga sequentis,
bis sexagenas faciat; sin summa prioris
et pars confertur subiuncti prima, duorum
signorum in medio numerum transique referque,
triginta duplicat partes, pars tertia deerit);
et, quamuis quartum a quarto quis computet astrum,
naufragium facient partes unius in ipsis,

partes quartam totius numeri efficiant, euenit ut quattuor signa iustum lateris modum XXX partibus excedant, duobus signis ad eundem explendum XXX partes desint,' aut certe sic, 'cum singula signa XXX partes obtineant, euenit ut quattuor signa CXX partes, duo LX obtineant.' cuiusmodi est quod restitui. cum totius numeri uu. 307 sq. recensi partes tricenae per sidera distributae quadrum siue *τετράγωνον* reddant, hoc est cum singula signa triginta partes contribuant ad quadrum efficiendum, inde euenit ut quattuor signa CXX partes, duo signa LX partes possideant; quarum summarum neutra quater multiplicata efficit CCCLX, ut pro quadri latere esse possit. ad uerba quod attinet, uide III 492 sq. *ex hac tricenas summa per sidera partes* | *distribues.* apparet quid de aliorum coniecturis statuam, Bentlei *nongentae* (uoluit *nonaginta*, sed non multum interest), Iacobi *ter quadra* (neut. plur.) *triginta*, Postgatii *ter quadra* (fem. sing.) *triginta . . . reddat* **323** post **325** collocat **G**: scilicet cum 324 sq. propter homoeoteleuton, sicut in Voss. 390 factum est, excidissent, alieno loco repositi sunt **euenit GL^{2}, et uenit LM** *prioris* ex duobus illis signis angularibus de quibus quaeritur: mox *sequentis* et *subiuncti* idem significant quod u. 314 *laeui* **325 sin L^{2}M, in GL** **326 subiuncti** Regiomontanus, **subiunctis libri** **327 transique referque *, transitque refertque libri** propter *confertur* et *duplicat*, sublata orationis structura. nam et nominatiuus deest (frustra enim adesse iubent *uirga* ex protasi enuntiati aliter conformati petitum), et ultra modum incondite sic uerba copulantur, *transitque refertque duplicat.* apparet sententiam esse debere 'si a summa prioris parte ad subiuncti primam numeramus, partes fiunt LX,' ut apodosis uerbis *triginta duplicat partes* contineatur; pro *numerum refert* requiri fere *ita ut numerus referatur.* imperatiuus ita ponitur ut Iuu. XIII 26 sq. *rari quippe boni, numera, uix sunt totidem quot* | *Thebarum portae*, Colum. V 2 5 *hunc numerum in se multiplicato, fiunt pedum nonaginta milia*: si numerum transeas referasque, inuenies eum triginta partes duplicare; nec dissimiliter ipse Manilius V 46 sq. *tolle sitos ortus hominum sub sidere tali,* | *sustuleris bellum Troiae.* ceterum *transi* hoc uersu *transcurre* significat, ut I 378 et IV 398, non *transili*, ut II 368 **328** *duplicat* is numerus audacter sane, sed sine ulla ambiguitate, iuxta ponuntur *triginta partes* orbis trecentesimae sexagesimae et *pars tertia* siue triens summae efficiendae *duplicat, deerit*, III 345 sq. *effugiunt . . . erit*, 350–4 *efficitur . . . perit . . . quaerentur . . . abducent*, 567–80, IV 495–7, 544 sq. **329** *et* coniunctio quique eam sequuntur uersus duo non ad proxime praecedentia spectant sed ad u. 320; nam in praua ratione uu. 325–8 exposita non unius ex quattuor astris partes naufragium faciunt sed duo, primum et extremum, excluduntur. quare olim 329 sq. illuc transtuli **330** *naufragium facient*, ἀφανισθήσονται neque earum rationem habebit qui recte calculos subducere didicerit. sed *in ipsis*, si ad partes refertur, nugatorium est, sin ad astra, soloecum

quae quamquam in partis diuisi quattuor orbis
sidera quadrata efficiunt, non lege quadrati
censentur: minor est numeri quam cardinis usus.
non igitur satis est signis numerasse trigona
quadratiue fidem quaeri per signa quaterna.
quadrati si forte uoles effingere formam,
aut trinis paribus facies cum membra trigoni,
hic poscit quintam partem centesima summa,
illic amittit decimam. sic conuenit ordo.
et, quiscumque quater iunctis fauet angulus usque,

uidetur; neque enim aut hic aut IV 860 uim eius pronominis propriam agnoscere possum, ut utrobique peruagato errore pro *illis* id scriptum suspicer. *ipsum* pro *eum ipsum* positum est II 291 similiterque *ipsa* I 698

post hunc uersum collocaui **684–686**, quos ad hanc disputationem pertinere tam manifestum est quam ab illo loco alienos esse, ubi Scaligerum Bentleium Iacobum multum et frustra exercuerunt. hic casu omissi uersui 683 propter *cardinis* nomen subiecti sunt, quemadmodum 232 ut post 231 insereretur effecit in utroque commemoratus Aquarius **684** *quae* partes

partis L, partes GL², partibus M. de *partes* u. 330 et *partis* u. 684 uide ad 328 **diuisi** Scaliger, **diuisit** libri **686** *numeri* quaternarii

cardinis, puncti angularis, quod in certam signi partem incidit, unde ratio proficisci debet **331 trigona M** sicut coniecerat Scaliger, **trigonas GL**, *trigonum* Bentleius propter *quadrati* u. 332, sed uide 297 *quadrata* 299 *trigonum* **332 quaeri** Bentleius, **caeli** libri. *caeli* siue cum *quadrati* coniungas siue ad *signa* referas, nihil est aut *caeli* aut *quadrati fidem numerasse.* fides quadrati quaeritur atque exigitur (II 591 *fidem quaerat*, III 503 sqq. *sic erit . . . quaerendus . . . horoscopus . . . ut, cum exacta fides steterit, . . . fallere non possint summi fastigia caeli*) ut inde uera ducantur fatorum praesagia, quae, si per signa quaterna ac non per partes nonagenas quadratum struxeris, falsa erunt **quaterna LM, quadrata quaterna G**

332–335 recte edd. uett. ac iam codices quidam interpunxerant, praue Scaliger et Bentleius **333 334** *si uoles, facies cum*: III 590–4 *si constiterit, cum consistet* **334** *paribus* lineis, nisi fallor, quemadmodum Graeci eo quod est γραμμή omisso dicebant *αἱ παράλληλοι, ἡ εὐθεῖα, ἡ ὑποτείνουσα.* Mart. Cap. VI 712 *aequilaterum . . . quod tribus paribus lineis lateribusque concurrit*, Colum. V 2 5 *tribus paribus lateribus triquetrum metiri* **335** 'centesima in trigoni latere poscit sui quintam, ut fiat 120; in quadrati latere amittit sui decimam, ut fiat 90' Bentleius **336** *ordo* rationis arithmeticae: III 218 sq. *nec me uulgatae rationis praeterit ordo, | quae binas tribuit signis surgentibus horas* **337** *quiscumque* locis, quod ex insequenti uersu auditur **iunctis** Scaliger, **iunctus** iam Regiomontanus, **cunctis** libri ut I 439. *quater iunctis*, quadruplici serie conexis: II 275 (linea) *extremis iungit se finibus ipsa.* Martialis cum dicit X 51 11 sq. *nec illic | sunt triplices thermae nec fora iuncta quater* fortasse nihil significat nisi *quadruplicata* siue *quattuor*, sicut idem IX 84 9 *bis trieteride iuncta* posuit pro *sex annis*, Firmicus II 23 6 *numeri bis iuncti* pro *duplicati* *fauet*, quo uerbo qui similiter usus sit non noui, ita pro *incidit* positum uidetur ut simul adsit eligendi et delectum adhibendi

quaeque loca in triplici signarit linea ductu
cum sinuata uiae linquet dispendia recta,
his natura dedit communi foedera lege
inque uicem adfectus et mutua iura fauoris.
quocirca non omnis habet genitura trigonis
[consumet ductus licet ergo signa trigona
dicantur partis non seruant illa trigonis]
consensum signis, nec, cum sunt forte quadrata,
continua inter se seruant commercia rerum.
distat enim, partis consumat linea iustas
detractetne modum numeri, quem circulus ambit,
nunc tris efficiens, nunc quattuor undique ductus,

notio **338 signarit GL²**, **signaret LM**. de *fauet*, *signarit* uide ad 328

339 sinuata Pingraeus, **signata** libri **recta GL**, **tecta M** *uiae dispendia*, hoc est itinera longiora, appellat tres circuli arcus, quos relinquit uitatque recta trigoni linea breuioribus spatiis ab angulo ad angulum currens. hos autem arcus linea non signat, sed tria tantum circuli puncta; neque, si uel maxime signaret, ulla cum ui aut pondere sic idem uerbum repeteretur, *quae loca signarit cum signata linquet dispendia.* sinuata ea dispendia sunt *conuexo recessu*, ut dicit II 374: uide IV 600 *litoraque in Syrtis reuocans sinuata uadosas*, 755 *Euxinus Scythicos pontus sinuatus in arcus*, anth. Lat. Ries. 139 1 *flexilis obliquo sinuatur circulus orbe. recta*, quod qui reuocauit Iacobus stolide ad *dispendia* rettulit, quomodo accipiendum esset primus Breiterus uidetur intellexisse: superiores *rectae* ex interpolatis codicibus receperant, quod quot errores procrearit nihil attinet dicere. quamquam planius et melius scriberetur *uia* . . . *recta* ablatiuo casu; neque enim genetiuo opus est, dixitque Tacitus, ut ann. I 63 6 *compendiis uiarum*, ita XII 28 1 eodem sensu *propioribus compendiis*, quemadmodum ipse Manilius II 928 *ut breuia in longo compendia carmine praestem.* diuersa significatione Martialis IX 99 5 *tu qui longa potes dispendia ferre uiarum*, id est incommoda

342–346 non quicumque signo aliquo horoscopante gignitur coniunctionem concordiamque habet cum signis ei signo trigonis, ut necessario amici sint qui sub Ariete quique sub Leone Sagittarioue nascuntur; quod idem in quadrata signa ualet **342 trigonis LM**, **trigonos GL²** ad *ductus* u. 343 accommodatum **343 344** (=318 319) deleuit Scaliger ed. 1 iterumque Bentleius, omittit cod. Par. si fides Stoebero. aberrauerat librarius a *cons-* u. 345 ad *cons-* u. 318 **344 trigonis** ita libri propter *signis* u. 345

345 nec GL², **ne L**, **ue M** **346 continua** libri, quod uereor ut recte reduxerit Iacobus. *continua* commercia, usque a principio ad finem quarti cuiusque signi continuata; sola enim quattuor puncta angularia inter se consentiunt. **continuo** Regiomontanus cum eoque Scaliger et Bentleius, quod unice aptum uidetur **347 enim** Bentleius, a quo Latine discere noluerunt Pingraeus Iacobus Bechertus, **enim an** libri: II 651 *distat enim surgatne eadem subeatne cadatne* **348 ne** Bentleius, **que** libri *detractet* modum, recuset: idem est *numeris repugnant* u. 306 *numeri* CCCLX partium **349 efficiens** Scaliger ed. 1, **efficiet** libri, quo non minus inconditum est quod Scaliger ed. 2

quos in plura iubet ratio procedere signa
interdum, quam sunt numeris memorata per orbem.
  sed longe maior uis est per signa trigoni
quam quibus est titulus sub quarto quoque quadratis.
altior est horum submoto linea templo,
illa magis uicina meat caeloque recedit
et propius terras accedit uisus eorum
aeraque infectum nostras demittit ad auras.
  debi*li*a alternis data sunt commercia signis,

praetulit *efficiat*, cum tamen interpretaretur 'quae aut trigonum aut tetragonum facit,' id est *efficiens* **350 iubet** Scaliger, **iuuet** libri *ratio* arithmetica, ut III 246 *quem numerum debet ratio sed non capit usus.* haec autem ratio, a prauo profecta initio, si uerbi causa trigoni latus quinque integris signis formaueris, id est partibus CL, postulat ut reliqua duo latera in plura signa partesque producantur quam habet zodiacus, in signa uidelicet quindecim siue partes CCCCL **351** *numeris memorata per orbem*, enumeratione CCCLX partium comprehensa **352–357** trigonum plus ualere quam quadratum confirmat Manilius, praeterea, quem nouerim, nemo **352** pro *trigoni* Bentleius *trigonis* scripsit, quod requirit sane ratio grammatica; *eorum* enim pluratiuum u. 356 quo referatur non habet, cum *signa* hoc uersu 352 commemorata non trigoni sint sed zodiaci. sed illud elegantia praestare uidetur, sequente in proximi uersus exitu *quadratis*, ut excusetur neglegentia sermonis. *per signa*, in zodiaco, ut II 307, 310, III 87, 120, 128, 491 **353** *quibus*, eorum quibus. III 493 sq. *distribues primam uicem quo Phoebus in astro fulserit*, id est *ei astro in quo* *sub quarto quoque* quid significet facilius sentitur quam qui id significare possit explicatur; est autem fere 'cum quarto quoque signo censeantur' **354** '*linea*, *ἡ ὑποτείνουσα*. *templo*, arcu suo' Scaliger. *templum* fortasse totius caeli ambitum significat, ut II 806 *imum templi summumque cacumen*, Cic. de r.p. VI 15 *illum globum, quem in hoc templo medium uides, quae terra dicitur*, Varr. l.L. VII 7 *quaqua intuiti erant oculi, a tuendo primum templum dictum; quocirca caelum . . . dictum templum.* eadem dubitatio oritur ad II 668 **355** *illa*, trigoni **356** *propius terras* ut I 315 *proxima frigentis Arctos* *uisus eorum* (trigonorum, ut dixi ad 352) mutuus, hoc est linea superiore uersu commemorata. Cens. de die nat. 8 8 sq. *cum* (sol) *in quartum signum peruenit et media duo sunt, uidet κατὰ τετράγωνον, quoniam linea illa, qua uisus pertendit, quartam partem orbis abscidit. cum in quinto autem est tribus interiacentibus mediis, κατὰ τρίγωνον aspicit; nam tertiam signiferi partem uisus ille metitur. quae duae uisiones τετράγωνοι et τρίγωνοι* etc. Sext. emp. *πρὸσ ἀστρ.* 39 de planetis *ἐπιβλέπειν δὲ λέγονται ἀλλήλουσ . . . οἱ κατὰ τρίγωνον ἢ τετράγωνον φαινόμενοι. κατὰ τρίγωνον . . . ἐπιθεωροῦσιν ἀλλήλουσ ἀστέρεσ οἱ τριῶν ζῳδίων ἔχοντεσ τὸ μεταξὺ διάστημα.* eodem sensu *uisus* ponitur uu. 371, 386, 575, fortasse etiam 377; alio et proprio 468 et 508 **357 infectum GL², ineffectum LM.** II 856 sq. *omne . . . signum . . . partibus inficitur mundi* **demittit** cod. Flor., **dimittit GLM** *aera* habent astra IV 483, 499, fortasse 743 **358-384** alterna siue tertia quaeque siue hexagona **358 debilia** satis bene Iacobus, **deuiaque G** suprascr. man. 1 et ut uidetur **L²**, **diuiaque M** et ut uidetur **L**, **dubiaque G** in textu,

mutua nec magno consensu foedera seruant,
inuita angusto quod linea flectitur orbe.
nam, cum praeteriens formatur singula limes
sidera et alterno deuertitur angulus astro
sexque per anfractus curuatur uirgula in orbem,
a Tauro uenit in Cancrum, tum Virgine tacta
Scorpion ingreditur, *tum* te, Capricorne, rigentem
et geminos a te Pisces auersaque Tauri
sidera contingens finit, qua coeperat, orbem.
alterius ductus locus est per transita signa
utque ea praetereas, quae sunt mihi, singula, dicta,

at dubia Bentleius. *deuia* adiectiuum sensus, *que* coniunctionem oratio respuit. Porph. isag. p. 186 *ὁ ἑξάγωνοσ σχηματισμὸσ ἀδρανέστεροσ*, C.C.A.G. I p. 156 28 *αἱ ἑξάγωνοι δορυφορίαι ἀνειμένωσ ἐνεργοῦσιν*, Cens. de die nat. 8 4 (conspectus) *ualidiores alii, infirmiores alii habentur*, 6 (sol) *cum in tertio est signo, hoc est uno medio interposito, tunc primum illum locum unde profectus est uidere dicitur, sed ualde obliquo et inualido lumine*, 13 *quia languido iam radio infirmum lumen κατὰ ἑξάγωνον mittatur*, schol. Germ. Breys. p. 199 5 et p. 223 12 *cetera dissident uel leuiter aspiciunt, ut tertium quodque, quod dicitur hexagonon* **360** 'parce que la ligne qui décrit l'hexagone se prête comme malgré elle à se courber, après n'avoir soutendu qu'un petit arc' Pingraeus. *inuita flectitur* quae angulos facit obtusos **361 praeteriens** *, **praedales LM, per tales GL^2**, ut uideatur olim fuisse *praetales* **formatur** (*nam cum formatur talis per singula limes*) Ellisius noct. Man. p. 46, **formantur** libri, ut mox 363 *curuantur* pro *curuatur*, 377 *uagantur* pro *uagatur* plerique. non singula formantur sidera sed singulis praeteritis sideribus linea hexagoni: II 369 *utque ea praetereas quae sunt mihi singula dicta*, 376 *singula circuitu quae tantum transeat astra.* hoc dici debere sensit Bentleius, sed coniectura eius Pingraeo et Becherto probata *pertransit formatus* uerbum habet nec sensu aptum nec Plinii auctoritate satis commendatum. ceterorum conata melius omittuntur **362** *deuertitur*, hospitio accipitur

363 curuatur GL^2, curuantur LM. idem est quod u. 360 *flectitur* *in orbem*, ut fine principium tangat: iterum 367 *orbem* de hexagoni circuitu, qui 370 *circulus* appellatur **365 tum** Bentleius, quod post *-tur* excidisse putandum est, **quo** libri, *dein* anonymus saec. XVI in Ellisii noct. Man. p. 212, recta sententia, synizesi non Maniliana. ad *quo* Huetius *a* praepositionem uel ex 364 uel ex 366 audiri uult: paulo minus insane *tacto* ex *tacta* repetisset

rigentem GL, regentem M ut I 314, ac uulgaris is error est, ne quis inde coniciat *quo te, Capricorne, relicto*, obstante etiam II 553 *et te, Capricorne, rigentem* **366** *a te* ut I 626 *tuis ab astris* **auersaque tauri** Huetius, **aduersaque tauro** libri. Taurum a tergo contingit linea a Piscibus ueniens. aduersa Tauro sunt omnia zodiaci sidera praeter Geminos et Cancrum

368 post **369** collocat **G** **368 alterius M, alternis GL** **est** anonymus Ell. noct. Man. p. 212 et Scaliger, **et** libri **369** *utque*, et ita comparatus ut. ordo est *utque ea, quae mihi dicta* siue commemorata *sunt* (Taurum Cancrum Virginem Scorpium Capricornum Pisces), *singula praetereas*: uide II 814 et

flexibus et totidem similis sit circulus illi.
374 tertia conuexo conduntur signa recessu ;
371 transuersos igitur fugiunt subeuntia uisus,
quod nimis inclinata *ia*cen*t* limisque uidentur
uicinoque latent : ex recto certior ictus.
et, quia succedit conuexo linea caelo
singula circuitu quae tantum transeat astra,
uis eius procul est altoque uagatur Olympo
et tenuis uires ex longo mittit in orbem.
sed tamen est illis foedus sub lege propinqua,

quae ad I 58 collegi **370 sit L², it G, in LM,** *fit* cod. Monac. et editores plerique ante Iacobum, qui ueram scripturam, quam omnium codicum esse mentitus est, reduxit et recte enarrauit, 'alter ductus est per signa transita, et ita, ut signa dicta praetereas et circulus sit illi similis' **illi** Fayus, **illis** libri **374**, quem Bentleius deleuit, Scaliger autem ed. 1 ante 358 reiecerat, ante **371** collocaui, ubi requiritur subiectum sententiae ; neque enim sola sex transita signa *transuersos fugiunt subeuntia uisus* *tertia*, singulis interiectis dirempta **conuexo** Bonincontrius, **conuerso GL, cūuerso M,** *conuecso* Scaliger. *conuerso* probauit Stoeberus, reuocauit Bechertus, Breiterus etiam interpretatus est, ut *conuerso recessu* esset 'durch das Zurücktreten des Bogens' **371** *subeuntia* participio cum deesset, ad quod recte referri posset, substantiuum, necessario pro subiecto sententiae accipiendum erat ; itaque Fayus 'quae post priora sequuntur' esse dixit, quasi haec magis uisus fugiant quam quae antecedunt ; cuius leuitatis exsors Bentleius *sexangula* substituit. sed Iacobus participium, etsi quo referendum esset quaerere neglexit, recte tamen sic accepit, 'fugiunt uisus, quia transuersos subeunt.' signa hexagona subeunt illa quidem inter se conspectus (neque enim his, ut u. 386 cohaerentibus, mutuus ademptus est uisus), sed, quos non plane effugiunt, fugiunt quodam modo, cum transuersi sint nec certum ictum habeant **372 nimis GL², nemis LM** **inclinata iacent *, inclinata cue M, inclinat ac ne L², inclinat anne GL,** *inclinant aciem* Regiomontanus, *inclinata acie* Breiterus, qui studiis ab anno 1854 usque ad 1908 productis Manilii artem metricam non assecutus est. haud minus uitiosas elisiones intulerunt Thomasius I 798, Postgatius IV 173 et 602, Ellisius II 45 *limis* Ter. eun. 601 **373** *uicino*, alteri hexagoni signo proxime posito. *latere* cum datiuo habetur etiam III 582 *lateat . . . quaerentibus* : utrumque locum neglexit C. F. G. Muellerus in syntaxi nom. et acc. p. 127, cum perperam adferret Lucr. III 280, ubi *tibi* datiuus est quem uocant ethicus. simillimum est Sil. XII 614 sq. *hostique propinquo | Roma latet* **375 quia M, que L, quae GL²** *connexo* cod. Flor., quod pro *propinquo* accipiebatur ; sed propinquitatem satis significat *succedit* **377 uis GLM,** uisus cod. Venetus, unde uisus eis Bentleius collato 356, fortasse uere ; quamquam *uis uires mittit*, quod illi displicebat, non maiorem neglegentiam habet quam Lucr. VI 319 sq. *uis frigida uenti . . . ea quae tanta ui missa superne est*, Man. I 844-6 *ignis . . . lampadas . . . ramosos fundit in ignes*. frustra autem Pingraeus *uagatur* et *mittit* non ad *uis* sed ad *linea* referri uult *procul* a nobis **uagatur** cod. Flor., **uagantur GL²M, uaganter L** **379 foedus** anonymus Ell. noct.

quod non diuersum genus est coeuntibus astris,
mascula sed maribus respondent, cetera sexus
feminei secum iungunt commercia mundi.
sic, quamquam alternis, par est natura figuris,
et cognata iacent generis sub legibus astra.
  iam uero nulla est haerentibus addita signis
gratia; nam consensus hebet, quia uisus ademptus.
in seducta ferunt animos, quae cernere possunt.
sunt etiam aduersi generis conexa per orbem
mascula femineis semperque obsessa uicissim.
[disparibus non ulla datur concordia signis.]

Man. p. 212 et Scaliger, **foebus M**, **phebus GL**. similiter erratum est 401 et 577 *propinqua* lex dicitur quae rectius propinquitatis diceretur, ut 384 *generis sub legibus* **380 est** om. **G** **coeuntibus** Ellisius noct. Man. p. 47, **quod euntibus** libri, *est genus alternantibus* Bentleius. Lucr. IV 641 *quod turnicibus* quadratus pro *coturnicibus*, Verg. Aen. IV 116 *quod fieri* Med. et Gud. pro *confieri*, Luc. V 691 *quod mittere* ZPU pro *committere*, Auian. fab. 30 8 *quod geminata* multi et antiqui codd. pro *congeminata*, Man. II 197 *quod iuncta* **LM** pro *coniuncta*; contra III 314 *coaequali* codd. recc. et edd. uett. pro *quod aequali*. *coeuntibus*, hoc schemate coniunctis, II 676 sq. astra trigona *ut . . . ipsa . . . coeunt . . . sic nos coniungunt* *genus*, sexus: uide II 151–4, unde intellegitur feminea esse astra hexagoni uu. 364–7 descripti, mascula alterius **382 secum iungunt** anonymus Ell. noct. Man. p. 212 et Bentleius, **se coniungunt** libri. *secum*, cum femineis **383 quamquam** Bentleius, **quicquam** libri, quod qui barbare dici ignorarent nec tamen poetam Latinum edere uererentur nostra aetas uidit duos, Bechertum et Breiterum. *quamquam* ut II 84 sq. *quae, quamquam longo, cogit, summota recessu,* | *sentiri tamen*

alternis cod. Bodleianus, **alterius GLM** **par est** anonymus Ell. noct. Man. p. 212, qui ut Scaligero Bentleioque non nullas, ita mihi hanc emendationem praeripuit, **paret** libri, quo uerbo nihil fingi potest peruersius; natura enim tantum abest ut alternis figuris pareat, ut illius schematis incommodis resistat et, sicut in oppositis signis u. 416, locum uincat. *dispar* signorum *natura* commemoratur u. 166. hexagoni signa, quamuis alterna, quod obest, tamen, quod prodest, parem habent naturam: sic 410 sq. opposita, *quamquam aduersis fulgent contraria signis,* | *natura tamen interdum sociata feruntur*, 669 sq. quadrata *parem referunt . . . sortem* | *ac ueluti cognata manent*

385–389 uicina inter se signa mutuis affectibus carent, *nam plures proximantia sibimet zodia inuicem se uidere omnino negauerunt* ait Censorinus de die nat. 8 6, quamquam ipse minus adseueranter loquitur, *sol cum in proximum signum transcendit, locum illum conceptionis aut imbecillo uidet conspectu aut etiam nec conspicit* **385** *haerentibus* inter se, confinibus, ut III 466, IV 356, 860 pro proximis **386 hebet** Scaliger, **habet** libri **ademptus GL²**, **adeptus LM** **387 in seducta** Bullialdo praemonstrante Huetius, **inseducta GM**, **inse ducta L** *seducta*, remota **389** *obsessa*, duobus alterius sexus signis media interposita **390 ulla GL²**, **nulla LM**. hunc uersum, extra contextum orationis positum et immani mendacio insignem, deleui. nam *dis-*

sexta quoque in nullas numerantur commoda uires,
uirgula per totum quod par non ducitur orbem
sed duo signa ferit mediis submota quaternis,
tertius absumpto ductus non sufficit orbe.
at, quae diuersis e partibus astra refulgent
per medium aduerso mundum pendentia uultu
et toto diuisa manent contraria caelo
septima quaeque, loco quamuis submota feruntur,
ex longo tamen illa ualent uiresque ministrant
uel bello uel pace suas, ut tempora poscunt,
nunc foedus stellis, nunc et dictantibus iras.

paribus adiectiuo non potest non significari sexus diuersitas, de qua in uersibus 388 sq. sermo fuit: atqui signis sexu disparibus quadrata formantur, his autem *natura dedit communi foedera lege* | *inque uicem adfectus et mutua iura fauoris*; quae qui modo uersibus 340 sq. confirmauit, is nunc contraria proferre creditur. ne interpolatorem quidem tanto opere delirasse puto ut hoc dicere uoluerit, sed eo potius consilio uersiculum finxisse ut uersui 394 subiceretur, *disparia* autem *signa* ea intellegerentur quae disparibus lineis coniuncta sunt, nulla ut efficiatur forma aequilateralis; quo de genere sunt *sexta* **391–394** sexta, id est quattuor interpositis diuisa. Cens. de die nat. 8 10 *a loco sexto conspectus omni caret efficientia; eius enim linea nullius polygoni efficit latus* **391** 'ordo est *sexta quoque signa*, ut Aries et Virgo, habentur commoda in nullas uires. *commoda* hic est adiectiuum' Bentleius. commoda ad uires praebendas, ut IV 124 *fecundis in uellera* **392 par** Bonincontrius, **pars** libri **393 ferit** Bentleius nondum cognitis **L** et **M** codicum lectionibus, **ferunt M**, **fecit L**, **facit G** **394 absumpto** Regiomontanus, **adsumpto L^{2}M**, **assumpto GL**. prima linea ad sextum signum (uelut ab Ariete ad Virginem), altera ad alterum sextum (id est a Virgine ad Aquarium) ducta, absumptae sunt circuli partes CCC, ut ad tertium ductum efficiendum non restent nisi LX, fiatque triangulum aequicrurium. is igitur ductus cum debeat CL partium esse, sit autem LX tantum, non sufficit. Scaligeri errores coarguit Bullialdus

395–432 signa διάμετρα, *contraria* (u. 397) siue *aduersa* (415) siue *diuersa* (432) appellata **395 at quae** Scaliger, **atque ea** libri **e GM, ex L**; IV 593 *e partibus* omnes **396 aduerso GL^2, aduersos LM.** ordo uidetur esse *uultu per medium mundum aduerso*, nam pendere per medium mundum quid sit parum intellegitur. *tendentia* Bentleius non sine specie, neque enim haec sidera magis pendent quam cetera omnia. *aduersos tendentia uultus*, quo ducere uideri possunt **LM**, ut *uultus* pro acie accipiatur, minus recte dicitur quam I 649 *circumfer facilis oculos uultumque* **397 manent GL^2, manet LM**

398 interpunxit Scaliger, cui Bentleium assensum esse, restitisse Iacobum Bechertum Breiterum, quiuis sua sponte intellegit **399 ualent GL^{2}M** sicut coniecerat Scaliger, **manent L** **401 foedus** Bentleius, **phoebo** libri. II 469 *odium foedusue gerunt* *stellis*, planetis, quamuis id neget Bentleius; neque enim aliter explicationem habent *nunc . . . nunc* et superiore uersu commemorata *tempora*. contraria signa suas ministrant uires; concordesne an

quod si forte libet, quae sunt contraria, signa
per titulos celebrare suos sedesque, memento
solstitium brumae, Capricornum opponere Cancro,
Lanigerum Librae (par nox in utroque diesque est),
Piscibus Erigonen, iuuenique urnaeque Leonem;
Scorpios e summo cum fulget, Taurus in imo est,
et cadit Arquitenens Geminis orientibus orbi.
[obseruant inter sese contraria cursus.]
sed, quamquam aduersis fulgent contraria signis,
natura tamen interdum sociata feruntur,
et genere amplexis concordia mutua surgit:

discordes, id a planetarum positione pendet, quae temporibus uariatur. Gemin. isag. 2 6 *αἱ τῶν ἀστέρων ἐποχαὶ ἐν τοῖσ κατὰ διάμετρον ζῳδίοισ κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν καὶ συνωφελοῦσι καὶ συμβλάπτουσι τὰσ γενέσεισ κατὰ τὰσ παραδεδομένασ δυνάμεισ τῶν ἀστέρων*, Porph. isag. p. 186 *ὁ δὲ διάμετροσ* (*σχηματισμὸσ*) *ἀντίζηλοσ, χείρων δὲ ἐὰν κακοποιὸσ* (*ἀστήρ*, uel Mars uel Saturnus) *ὑπάρχῃ*. nam quod Bentleius nusquam in hoc carmine de planetis agi dicit, quid uerum sit exponit Pingraeus uol. II p. 308; ex multis illis locis quibus eorum mentio fit maxime huc pertinent III 89, 101, 155 sqq. **dictantibus iras GL, ditantibus istas M** **402 sunt LM, sint G** **405 est** om. **G** **406** *iuuenique urnaeque*, iuueni urnam tenenti, Aquario, ut II 659 *caper genitusque ad frigora piscis* pro capro in piscem desinenti, id est Capricorno **408 cadit GL²**, **cadet LM**, quod defendi potest exemplis ad u. 328 collatis **orbi** Fayus, **orbe** libri, quod retinuerunt Iacobus Bechertus Breiterus, cum Bentleius eandem quam Fayus emendationem fecisset. *orbi*, terris: II 791 *ab exortu caeli nascentis in orbem*, III 282 *orientia in orbem*, V 632 *fulgebit et orbi* **409** nulla copula cum proximis cohaerentem deleuit Bentleius; Iacobus, ut aliquem orationis sententiaeque contextum efficeret, *obseruant* in *hos seruant* mutauit, *hos* autem esse uoluit 'eos, ut aut unum tantum in caelo sit, aut alterum oriatur, alterum occidat.' uersum ab eodem atque 390 interpolatore factum suspicor, qui quae Manilius quinque uersibus 404–8 exposuerat pedibus claudere uellet senis. Gemin. isag. 2 3 *συμβέβηκε δὲ τούτοισ, ὅταν τὸ ἕτερον αὐτῶν ἀνατέλλῃ, τὸ κατὰ διάμετρον δύνειν, καὶ τοὐναντίον* **410–414** schol. Paul. Alex. D 4 *ἀσύμφωνον τὸ διάμετρον, διότι, εἰ καὶ ἀπὸ ἄρρενοσ εἰσ ἄρρεν ἐστὶν ἢ ἀπὸ θήλεοσ εἰσ θῆλυ, ἀλλὰ τοῦ ἑνὸσ ἀνατέλλοντοσ τὸ ἕτερον δύνει, καὶ διὰ τοῦτο μέσον πώσ ἐστι τοῦ τε συμφώνου καὶ ἀσυμφώνου* **410 aduersis G** et corr. ex **aduersu L**, **aduersus M.** quod Aries Libra cetera *aduersis signis* fulgere dicuntur, cum ipsa signa sint, prorsus simile est 494 *aduerso Capricornus conditus astro*; uide etiam ad I 539 adnotata **411** de *feruntur* uide ad 188 **412 genere** cod. Flor. **amplexis** Iacobus, **genera exemplis GLM.** una transposita littera effectum credas *genera emplexis*, deinde syllabarum traiectione *ex-empl-is*. *amplexis* plurali numero absolute ponitur pro *se mutuo amplexis*, ut Ouid. her. IV 139 *uiderit amplexos aliquis*, Val. Fl. IV 702 *uix primis amplexi luminis oris*, Plaut. asin. 640 et 642 *complexos fabulari*, Plin. n.h. VIII 126 *ambobus cubantibus complexisque.* ad sensum recte Bentleius *generis uinclis.* Scaliger et plerique (nam Fayum Bechertumque praetereo), cum sic uerba distinguunt, *et genere: exemplis* etc., illud *exemplis* accipere

mascula se paribus uel sic, diuersa suorum
respondent generi. Pisces et Virginis artus
aduersi uolitant, sed amant communia iura,
et uincit natura locum ; sed uincitur ipsa
temporibus, Cancerque tibi, Capricorne, repugnat
femina femineo, quia brumae dissidet aestas.
hinc rigor et glacies niuibusque albentia rura,
hinc sitis et sudor nudusque in collibus orbis,
aestiuosque dies aequat nox frigida brumae.

uidentur pro *certis quibusdam signis*, nec recto uocabuli usu nec sententia commoda, cum duo tantum signa commemorentur quibus mutua non surgat concordia, Cancer et Capricornus **413 mascula M** et sub ras. **L, mascua L** ex corr., **miscua GL²** **se . . . sic*** distinctione mutata, **si . . . si** libri, *quod . . . quod* Bentleius: 'quid hic uolunt *si, si*? certe in contrariis et ex diametro oppositis numquam non respondent mascula maribus, feminea feminis.' *si* pro *se* scriptum est u. 486, pro *sic* u. 93 **est** in fine uersus deleuit Scaliger, quod saepe librarii addiderunt, uelut I 170, V 197, 430 *par* cum ablatiuo semel Sallustius, Ouidius bis coniunxit. *uel sic* est *quamquam aduersis fulgent contraria signis.* mascula masculis, diuersa siue feminea generi suorum, hoc est femineorum, respondent, *συσχηματίζονται*: uide II 151 sq. *mascula sex sunt, | diuersi totidem generis*, 381 *mascula sed maribus respondent* **414 artus*, astra** libri, *astrum* Regiomontanus. *Virginis astrum* singulari numero Manilius posuit II 281, 548, 568, sicut *Tauri* II 281, 625, *Capricorni* II 498, IV 323, *Lanigeri* III 290, *Geminorum* III 569, *astra* pari condicione nusquam. sed hac sublata offensione superesse in masculino *aduersi* adiectiui genere soloecismum animaduertit Bentleius, qui scripsit duplici mutatione *Pisces sic* (praestat fortasse uel *ut*, hoc est uelut, exempli gratia, uel quod IV 869 certa emendatione restitutum est *en*) *Virginis astro | aduersi uolitant. Virginis artus* pro Virgine, ut ipse Manilius *Lycaoniae . . . membra puellae* pro Callistone, Auienus posuit Arat. 276, *Virgineos artus* 1127, idem 1217 *artus Anguitenentis* pro Ophiucho ; hexametri clausula *uirginis artus* semel apud Catullum, bis in Ciris carmine habetur ; *molles* Sagittarii *artus* Manilius commemorauit II 189, *nudos* Aquarii IV 797

416 *natura*, sexus communis ; *locum*, situm contrarium **420** *in collibus*, quod ad locutionem attinet, aliquo modo defendi posse uidetur collato Lucani fragmento de Phaethontis incendio quod seruauit scholiastes ad Stat. Theb. VI 322, *totis in montibus ardens | terra* ; sententia autem prorsus recta est, cum colles sicci esse soleant et graminibus arescentibus magis nudentur quam ualles campique irrigui. Bentlei mutatio *in solibus*, cum neque omnino necessaria sit neque per se aut bona aut probabilis, Becherto et Breitero adridet, qui non omnes Bentlei coniecturas spernunt, sed ueras et ingeniosas. multo melius scriberetur, quod illis *niuibus albentia rura* responderet, *nudusque coloribus orbis*: ita Tib. I 4 29 *quam cito purpureos deperdit terra colores* uere in aestatem transeunte, Germ. phaen. 152 *tristissima tellus* mense Iulio, Sen. Phaed. 764–7 *non sic prata nouo uere decentia | aestatis calidae despoliat uapor, | saeuit solstitio cum medius dies | et noctes breuibus praecipitant rotis* **421 aestiuos . . . aequat** cod. Flor., **aestiuo . . . aequant GLM**

sic bellum natura gerit, discordat et annus,
ne mirere in ea pugnantia sidera parte.
at non Lanigeri signum Libraeque repugnant
in totum, quia uer autumno tempore differt
(fructibus hoc implet maturis, floribus illud)
sed ratione parist, aequatis nocte diebus,
temporaque efficiunt simili concordia textu
permixtosque dies, mediis hiemem inter et aestum
articulis unum seruantia utrumque teporem,

422 *natura* rerum, non, ut u. 416, signorum genus **annus** Scaliger, **annum** libri 423 **ne LM, nec G**: uide quae ad I 557 et ad II 201 adnotaui **mirere GL²**, **minrere** ut uidetur **M**, **miserere L** *ea parte*, eis zodiaci anniue partibus 424 **repugnant** Bentleius, **repugnat** libri; contrario errore **M** *repugnant* u. 417 pro singulari. non utrumque signum repugnare dicitur, quod quid sit aegre quis intellegat, sed sibi repugnare signorum par; quare plurali opus est 425–430 hic ante omnia tenendum est, quod non Iacobos tantum et Breiteros sed etiam Bentleium fefellit, in his sex uersibus de uere et autumno, non de Ariete Libraque sermonem esse, quae duo signa cum inter se non in totum repugnare dicta sint u. 424, eius rei causa nunc exponitur; uersu demum 431 ad *sidera* oratio redit iterumque mutuus eorum commemoratur affectus: prorsus itidem ut uu. 417–22 primum Cancer Capricorno repugnare dicitur, deinde causa repugnantiae a bruma et solstitio repetitur, tum sequitur *ne mirere . . . pugnantia sidera* 425 *autumno* datiuum esse et substantiuum dixi ad II 269. uer et autumnus tempore illa quidem differunt sed pari sunt ratione. IV 338 sqq. *Libra . . . pariter . . . regentem* | *noctes atque dies diuerso in tempore secum* | *Lanigerum sequitur*

426 parenthesi inclusit Bechertus **fructibus GL²**, **fluctibus LM** *hoc* tempus, *illud* tempus: sine causa idonea *hic*, id est autumnus, codd. Vossiani et Florentinus, ut *illud* ad *uer* referatur 427 **pari est GL**, **parest M** **equatis** Vrb. 667, **xquatis M**, **aequalis GL**, aequali Regiomontanus usitatiore uerborum structura 428 *efficiunt* uer et autumnus, ut supra monui; non enim Arietis Libraeque consensus efficit ut anni tempestates similes sint, sed ipse earum similitudine efficitur 429 *permixtos dies* contra Bentlei offensionem tuetur Pingraeus collato I 579 *ueris et autumni currens per tempora mixta*: adde Lucr. VI 371 sq. *calor extremus primo cum frigore mixtus* | *uoluitur, autumni quod fertur nomine tempus*, Stob. ecl. I p. 262 Chrysippi sententiam *ἔαρ ἔτουσ ὥραν κεκραμένην ἐκ χειμῶνοσ ἀπολήγοντοσ καὶ θέρουσ ἀρχομένου . . . μετόπωρον δὲ ὥραν ἔτουσ τὴν μετὰ θέροσ μὲν πρὸ χειμῶνοσ δὲ κεκραμένην* 430 **unum** Bentleius, **uno** libri **utrumque teporem** *, **utrimque tenorem** iam Bentleius, **tempore utrumque** libri. unius *m* litterae transpositio, qua item in scholiis Bernensibus Lucani VIII 365 *tempore* scriptum est pro *teporem*, fecit ut et uerborum ordo et casus adiectiui mutandus esset. de rariore hac in quarto pede elisione uide II 184 *sentit quia uterque calorem*, 704, IV 466, 474 *septima inutilis aestu*. *utrumque* nominatiuo casu, et uer et autumnus (similiter Lucr. VI 499 sq. *utrumque* | *et nubes et aquam*), cum participii plurali coniunctum est ut Hor. serm. I 5 28 sq. *missi magnis de rebus uterque* | *legati.* recte fortasse sed sine causa

quo minus infesto decertent sidera bello.
talis erit ratio diuersis addita signis.
his animaduersis rebus quae proxima cura?
noscere tutelas adiectaque numina signis
et quae cuique deo rerum natura dicauit,

Scaliger *utrimque* coniecit; multo peius Iacobus, errore iam ante notato *efficiunt* et *seruantia* ad Arietem Libramque referens, *utrumque* uult esse 'et aestum et hiemem,' quomodo aut aestus uere aut hiemps autumno *seruari* possit non explicat. immo uer et autumnus, mediis inter hiemem aestumque articulis (II 657, IV 325) siue nodis anni posita, unum ambo eundemque teporem seruant: uide III 664 sq. *tepore* | *autumni*, Colum. II 10 2 *teporem autumni*, anth. Lat. Ries. 568 3 *autumno dat hiemps mixtum uicina teporem*, Germ. frag. IV 98 sq. *Chelae dum frigore primo* | *extremum autumni superent glaciante teporem* (ita scripsi in Classical Review 1900 p. 37 pro *terrore*), Catull. 46 1 *iam uer egelidos refert tepores*, Ouid. fast. I 664 *tepido uere*, V 602 *tepidi tempora ueris*, art. III 185 *uere tepenti*. adde Lucr. II 517 sq. *ambit enim calor ac frigus, mediique tepores* | *interutrasque iacent explentes ordine summam* **431 infesto decertent G** et man. rec. in **L**, **infestos decernent LM**. *quo minus decertent sidera*, ut eam ob rem Aries et Libra minus decertent: I 474 sq. *quo clara magis possis cognoscere signa*, | *non uarios obitus norunt.* diuersos Iacobi et Breiteri errores omitto **432**, quem propter *diuersis*, quod eadem ui uu. 395 et 521 positum esse oblitus erat, deleuit Bentleius, ita additus est ut V 250 et 537, cum quibus etiam in tempore uerbi congruit. *erit*, hoc est *inuenietur*, sic ponitur etiam II 550, 810, 867, 870, alibi **433–452** de his uersibus uere Scaliger 'haec nihil πρὸσ τὴν οἰκείωσιν ζωδίων,' idem de **453–465** 'non magis haec πρὸσ τὴν οἰκείωσιν τῶν ζωδίων pertinent quam tutelae supra positae, et alium locum postulabant.' etenim cum uersibus 270–432 exposita sit signorum per formas geometricas facta coniunctio, his per *quin etiam* u. 466 apte subnecti poterant *propriae*, quibus inter se astra conueniant, *leges*; medii uero interiecti 433–465 ordinem rerum perturbant, frustraque poeta tutelas noscendi curam *proximam* esse praedicat, quae longe hinc remota est et multo minus alieno loco ante u. 270 agitata esset: simplicius u. 453 imperio utitur et accipere nos iubet quae ibi tradere constituit. quid statim post u. 432 sequi deberet iam codicis **G** librarius uidetur sensisse, qui titulum uersui 466 praescribendum *signorum commercia* duobus locis, et ante 433 et ante 439, praecepit **433** interrogationis notam posuit Iacobus; Bentleius *rebus* in *restat* mutato constructionem reciperauit, quam Scaliger neglexerat **434–452** tutelae duodecim deorum totidem signis attributae, quo de loco in praefatione disserui

435 quae cuique cod. Flor., **que quique M, quaecūque L, quaecunque G.** *quae* relatiuum esse (noscere ea signa quae suo cuique deo natura dicauit) ostendit indicatiuus uerbi modus, cuius in pendenti interrogatione positi quod unum apud Manilium extat exemplum III 385 sq. *quanto uariantur tempora motu* | *et quibus e causis, dictum est* leni emendatione sustulit Tappertzius. ac poterat hoc loco non minus facile reponi *dicarit* (ita Verg. Aen. VII 207 pro *penetrarit*, quod solus seruauit R, in FMP *penetrauit* legitur), sed non opus est; nam alibi quoque enuntiatum relatiuum ita ponitur ut ab interrogatiua orationis forma non multum differre uideatur, uelut Mart. IX 27 13 sq. *pudet fari* | *Catoniana, Chreste, quod facis lingua*, Ouid. trist. IV 10 43 sq. *saepe suas*

cum diuina dedit magnis uirtutibus ora
condidit et uarias sacro sub nomine uires,
pondus uti rebus persona imponere posset.
Lanigerum Pallas, Taurum Cytherea tuetur,
formosos Phoebus Geminos; Cyllenie, Cancrum,
Iuppiter, et cum matre deum regis ipse Leonem;
spicifera est Virgo Cereris fabricataque Libra
Vulcani; pugnax Mauorti Scorpios haeret;

uolucres legit mihi grandior aeuo, | *quaeque nocet serpens, quae iuuat herba, Macer*, ubi libri minus boni *necet* et *iuuet* **436–438** Prodicus Ceus apud Sext. emp. *πρὸς φυσ.* I 18 *καθόλου πάντα τὰ ὠφελοῦντα τὸν βίον ἡμῶν οἱ παλαιοὶ θεοὺσ ἐνόμισαν*, Cicero n.d. II 60 sq. ex Stoicorum sententia disputans *quidquid . . . magnam utilitatem generi adferret humano, id non sine diuina bonitate erga homines fieri arbitrabantur* (Graeciae sapientissimi et maiores nostri). *itaque tum illud, quod erat a deo natum, nomine ipsius dei nuncupabant, ut cum fruges Cererem appellamus, uinum autem Liberum . . . ; tum autem res ipsa, in qua uis est maior aliqua, sic appellatur, ut ea ipsa nominetur deus, ut Fides, ut Mens . . . uides Virtutis templum, uides Honoris . . . quid Opis? quid Salutis? quid Concordiae, Libertatis, Victoriae? quarum omnium rerum quia uis erat tanta, ut sine deo regi non posset, ipsa res deorum nomen obtinuit.* haec, quae Balbus apud Ciceronem homines, Manilius rerum naturam constituisse dicit; num praeterea quisquam, nescio. deum *genitorem uirtutum ipsamque uirtutem* uocat Appuleius de mundo 31 **438 posset** cum Bonincontrio Tappertzius de coniunctionum usu apud Man. 1892 p. 76, **possit** libri, quod cum seruent omnes, nemo defendit. idem error II 115, 121, 479, IV 38, 627, contrarius IV 918

439–447 *Lanigerum Pallas* textrix, *Taurum* suae potentiae monumentum *Cytherea tuetur, formosos Phoebus Geminos* formosior ipse, *Cyllenius Cancrum* testudine sua, cuius u. 199 mentio facta est, curuae lyrae parenti commendatum, *Iuppiter* deorum rex ferarum regem *Leonem regit, spicifera est Virgo Cereris* deae spiciferae *fabricataque Libra Vulcani* fabri, *pugnax Mauorti* bellatori *Scorpios haeret, Sagittarium Diana* uenatrix, *Capricornum* gelu contractum *Vesta fouet*, ignis dea et foci, *Aquarius* Leoni Iouis tutelae e regione oppositus *Iunonis astrum est agnoscitque suos Neptunus Pisces.* sic marium feminarumque ex aduerso positorum paria fiunt: Iuppiter cum Iunone, Apollo cum Diana, Mars cum Venere, Neptunus non ut Liu. XXII 10 9 cum Minerua sed cum Cerere sorore, Vulcanus non cum Vesta sed cum Pallade opifice, Mercurius non cum Cerere sed nescio qua ratione cum Vesta compositus

439 Seru. ad Aen. XI 259 *Mineruae Aries esse dinoscitur* **441 regis GLM, regit L²**. ordo, quem obscuriorem reddunt omissa pronomina et coniunctio post suum locum reiecta, hic est: tu, Cyllenie, Cancrum et tu, Iuppiter, Leonem regis. alterum uocatiui incommodo loco positi exemplum habet IV 605 *usque canes ad, Scylla, tuos.* ceterum uerba *cum matre deum* non communem cum Ioue tutelam Leonis signi caelestis Cybelen gerere significant sed id animal Idaeae matris famulum esse (IV 760); neque enim huc pertinent quae Seruius ad Aen. XII 118 tradit de matre deum certam caeli partem non habente sed in omnibus zonis potestatem cum omnibus deis communem, quod quale sit intellegitur ex Mart. Cap. I 42–61 **443 mauorti** cod. Cusanus,

uenantem Diana uirum, sed partis equinae,
atque angusta fouet Capricorni sidera Vesta ;
e Iouis aduerso Iunonis Aquarius astrum est
agnoscitque suos Neptunus in aethere Pisces.
hinc quoque magna tibi uenient momenta futuri,
cum ratio tua per stellas et sidera curret
argumenta petens omni de parte uiasque
artis, ut ingenio diuina potentia surgat
exaequentque fidem caelo mortalia corda.

mauortis GLM **444** 'uirum quidem, sed qui altera parte sui equus sit' Scaliger **445 angusta GL, augusta M**: I 271 *angusto* (iterum *augusto* **M**) *Capricornus sidere flexus.* IV 243 *Vesta tuos, Capricorne, fouet penetralibus ignes* **446** e Scaliger, **et** libri, quo retento Cartaultius in Revue Critique an. 1892 fasc. 28 p. 27 fortasse non minus probabiliter *astrum* in *astro* mutauit, ut *Iouis aduerso astro* esset *astrum Iouis* (Leonem) *aduersum habens. ex aduerso* cum genetiuo semel Vitruuius, saepius Plinius posuit. librorum scripturam seruarunt Iacobus et Breiterus, seruasset Scaliger, si didicisset *aduerso* duplici modo explicari posse, ut aut *animo hostili* significaret aut idem ualeret quod *ex aduerso* **447 aethere** Columna Ennii sui p. 265, **aequore** libri, quod Stoeberus se digna interpretatione defendit, 'Neptunus, in aequore existens, agnoscit pisces aethereos suos.' haec duo nomina passim inter se mutantur, uelut Verg. buc. I 59, Ouid. met. IV 623, fast. I 457, II 458, III 416, Sen. H. f. 928. 'quamuis in caelo sunt, tamen ut suos dominus agnoscit' Bentleius: uide anth. Lat. Ries. 619 6 *geminique sub aethere Pisces* **448 futuri GM, futura L.** Liu. III 12 6 *iuuenem egregium . . . maximum momentum rerum*

449 per F. Iunius, **fer L, fers M, fert GL²** **curret LM, curat GL²** **450 petens** anonymus Ell. noct. Man. p. 213 et F. Iunius, **petes** libri oratione minus commoda, cum sic post u. 448 requiratur uelut *namque.* neque tam omni de parte argumenta petitum iri dicendum erat quam, cum omni de parte peterentur, ex hac quoque tutelarum doctrina magna futuri uentura momenta **451 diuina** Bonincontrius, **diuisa** libri, 'hoc est attributa' inquit Bechertus, contra Iacobus 'id est artis ingenio descripta potentia,' quorum neutrum aut illo uocabulo significari aut, si significaretur, hoc loco ferri potuit. petentur omni de parte argumenta et artis uiae siue μέθοδοι (III 45 *certas det in arte uias*), ut ingenio tuo humano (dat.) diuina surgat (exsistat, ut II 412) potentia *exaequentque fidem caelo mortalia corda*, id est non minus ueracia euadant quam caelum ipsum. apparet perperam Bentleium, cum Ouid. met. VIII 159 *ingenio fabrae celeberrimus artis* legisset, mutata uerborum distinctione scripsisse *omni de parte uiaque,* | *artis ut ingenio* etc. **452 exaequentque GL², exen quen LM**

453-465 partes corporis humani singulis signis attributae. eadem fere traduntur Paul. Alex. A 3—B et B 3, Sext. emp. πρὸσ ἀστρ. 21 sq., Heph. Theb. I 1 pp. 47-65, Vett. Val. II 36 pp. 109-11, C.C.A.G. V iii pp. 128 sq., VI p. 83, cod. Par. 2426 in Maassii anal. Eratosth. p. 141, Firm. II 24, nisi quod Sextus clunes Virgini, Librae ilia, Hephaestio latera cum pectore Cancro, Leoni cor, Firmicus cor Cancro, pectus Leoni tribuit; confusa et sibi repugnantia leguntur Porph. isag. p. 198 et C.C.A.G. VII

accipe diuisas hominis per sidera partes
singulaque in propriis parentia membra figuris,
in quis praecipuas toto de corpore uires
exercent. Aries caput est ante omnia princeps
sortitus censusque sui pulcherrima colla
Taurus, et in Geminis aequali bracchia sorte
scribuntur conexa umeris, pectusque locatum
sub Cancro est, laterum regnum scapulaeque Leonis,
Virginis in propriam descendunt ilia sortem,

195–211. apud Manilium breuiore forma haec iterantur IV 701–9 **453** *sic per haec signa tota membra hominis diuiduntur* Firmicus **454 propriis GL^{2}, proprias LM.** *in* deleuit Scaliger, *que* contra Manilii usum ui positionis producens, ut *figurae* essent 'characteres signorum ἐν σχεδιογραφίαισ corpori humano uulgo appingi soliti,' ♈♉ ceteri, quemadmodum numerorum notae *figurae* appellantur IV 208. paulo melius sub figurarum nomine ipsa signa intellegerentur, ut III 669 *per totas . . . figuras*, 676 *in tropicis . . . figuris.* librorum scriptura a Bentleio restituta quid significare possit quaerit Pingraeus, ceteri non quaerunt. mihi necessario sic uerba accipienda uidentur, 'singula membra in suis quaeque corporibus parentia,' quo sensu *figura* positum est IV 701 *humana est signis discripta figura,* V 555 *ipsa suae custos . . . figurae.* sed hoc cum plane otiosum sit, *parentia* autem suum requirat datiuum neque quicquam agat qui *in proprias . . . figuras* scribi uelit, adhuc teneo, quod anno 1903 proposui, *singulaque in-⟨periis⟩ propriis parentia membra*, ut *piis* ante *ppis* (i supra) interciderit, *figuris* uersus explendi causa additum sit **455 praecipuas GL^{2}, praecipua LM.** *in quibus* membris sidera *praecipuas toto de corpore uires exercent*, hoc est maiores quam in reliquis corporis humani membris. dico propter Fayum et Pingraeum **457 sortitus** Scaliger, **sortitur** libri **colla** cod. Flor., **collo GLM** Taurus colla sortitus est census sui, ita ut ea in censu suo numeret: sic II 110 *nec nostri munera census* **458** Bentleio *Geminis* in *Geminos* mutandum uidebatur; sed nec plane simili ratione dicitur II 268 *quattuor in partes scribuntur sidera terna*, et *in Geminis scribuntur* idem esse uidetur quod IV 705 *bracchia sub Geminis censentur* *aequali sorte*, duo inter duos partita **460** concinnius esset uel *latera scapulaeque* uel *laterum scapularumque regnum*, barbare enim Fayus *scapulae* pro genetiuo accipit; quare conieci *latera in regnum scapulaeque Leonis,* | *Virginis in propriam discedunt ilia sortem* (nam *discedo* et *descendo* multis locis confusa sunt, uelut III 478, Verg. Aen. IX 20, 40, Luc. II 392, III 724, IX 419, Val. Fl. I 285, IV 645, Stat. Theb. VI 620, Calp. buc. VII 69, Nemes. buc. II 89, Il. Lat. 279), ut discessione facta huc latera et scapulae in Leonis regnum, illuc in Virginis sortem ilia uenire dicerentur, quod commendare uidebatur IV 706 *te scapulae, Nemeaee, uocant teque ilia, Virgo.* sed parem paene inaequalitatem habent quae a poeta IV 759 sqq. scripta esse sane probabile est, *Phrygia, Nemeaee, potiri . . . regnoque* (*regnique* libri) *ferocis* | *Cappadocum Armeniaeque iugis* **461** *descendunt.* 'cur autem *descendant* magis quam *ascendant*?' Bentleius. opinor, quia haec sors et haec pars corporis ante commemoratis inferiores

Libra regit clunes, et Scorpios inguine gaudet,
Centauro femina accedunt, Capricornus utrisque
inperitat genibus, crurum fundentis Aquari
arbitrium est, Piscesque pedum sibi iura reposcunt.
quin etiam propriis inter se legibus astra
conueniunt, ut certa gerant commercia rerum,
inque uicem praestant uisus atque auribus haerent
aut odium foedusue gerunt, conuersaque quaedam
in semet proprio ducuntur plena fauore.
idcirco aduersis non numquam *est* gratia signis,

sunt 462 **regit GL², reget LM** 463 *femina* etiam IV 708 464 **imperitat** Bentleius, **imperat (inp- M) et** libri, ut durissime hoc uno uersu coniunctio quarto loco posita sit, quae tribus tantum ad tertium detruditur, I 619, II 941, IV 353. Ellisius noct. Man. pp. 50 sq., ne Bentleio pareret, hanc causam commentus est, frequentatiua Manilium raro aut numquam recipere, qui unum uolitandi uerbum plus duodeciens recepit, praeterea *agito*, *crepito*, *domito*, *fluito*, *latito*, *minitor*, alia multa *fundentis* participium quaeritur num absolute poni possit, cui praeterquam duobus locis aut additur accusatiuus, II 248 et 525 *fundens et Aquarius undas*, 492 *iuuenem aeternas fundentem Piscibus undas*, Cic. phaen. 272 *ante pedes gelidum riuum fundentis Aquari*, anth. Lat. Ries. 622 6 *atque amnem fundens et Pisces*, aut facile ex proximis auditur, II 505 sq. *oculis sinum fundentis* (id fundentis) *Aquari* | *conspicere.* superest praeter hunc uersum alter, sed corruptus, II 232 *parsque marina nitens fundentis semper Aquari*, ubi Bentleius *umentis* iterumque hoc loco *crurumque umentis* proposuit. leniore mutatione scriberetur *fulgentis* collatis Cic. phaen. 172 *radiantis Aquari*, Arat. 392 ἀγανοῦ Ὑδροχόοιο, Man. I 275 *fulgentis Arctos*; sed bis librarios hoc in illud corrupisse non est ueri simile 466–484 titulus in **LM** seruatus sic scribendus est: *signorum commercia, auditus, uisus, amores* (*mores* **LM**), *odia* 468 *in uicem praestant uisus* siue mutuo uidentur quae pari utrimque spatio a tropicis signis Cancro et Capricorno distant, Gemini et Leo, Taurus et Virgo, Aries et Libra, Pisces et Scorpius, Aquarius et Sagittarius. haec Graeci βλέποντα nominant. *in uicem auribus haerent* siue se mutuo audiunt paribus interuallis ab aequinoctialibus signis Ariete et Libra distantia, Taurus et Pisces, Gemini et Aquarius, Cancer et Capricornus, Leo et Sagittarius, Virgo et Scorpius. haec apud Graecos modo ἀκούοντα modo προστάσσοντα καὶ ὑπακούοντα dicuntur, et ita quidem ut imperent septentrionalia (uelut Taurus Piscibus), australia oboediant, cuius discriminis Manilius memor fuit II 504. uisus auditusque signorum uersibus 485–514 exponuntur 469 *odium* quae gerunt, uersibus 520–580 enumerantur; quae *foedus*, uersibus 608–640: sequitur 641 *sic erit e signis odium tibi paxque notanda.* sed quae signa *conuersa in semet proprio ducantur plena fauore* neque Manilius usquam docuit neque apud alios me legere memini. falluntur enim qui tale aliquid uu. 485 et 501 de Ariete Libraque tradi putant, neque huc referri posse uidetur quod uu. 494 sq. et 507 sq. et Cancer et Capricornus uisus in se conuertere dicitur 471 **nonnumquam G, non umquam L, nouum quam M** **est** addidit Bentleius, quod multo facilius a librariis

et bellum sociata gerunt; alienaque sede
inter se generant coniunctos omne per aeuum,
a triquetris*que* orti pugnant fugiuntque uicissim;
quod deus, in leges mundum cum conderet omnem,
adfectus quoque diuisit uariantibus astris,
atque aliorum oculos, aliorum contulit aures,
iunxit amicitias horum sub foedere certo,
cernere ut inter se possent audireque quaedam,

quam a poeta omitti potuit *aduersis*, *τοῖς κατὰ διάμετρον* *non numquam*: II 411 aduersa *interdum sociata feruntur*, 652 *crebrius aduersis odium est* 472 *sociata*, paribus lineis coniuncta, trigona quadrata hexagona *aliena*, *ἀλλότρια* siue *ἀσύνδετα*, nullius formae aequilateralis lineis sociata: Paul. Alex. E *ἀπόστροφα ἤτοι ἀσύνδετα*, Heph. Theb. I 11 et Ptol. tetr. p. 10 *ἀσύνδετα καὶ ἀπηλλοτριωμένα*, papyr. Oxyrh. III 464 15 sq. *τῶν δέ τε φαύλων* | *ἀλλοτρίων ὄντων κρεῖσσον ἔφυ τὸ θέμα*, Firm. II 23 1 *auersa ab horoscopo et quodam modo aliena*. significantur *haerentia* et *sexta*, II 385–94 **473 generant G, gerant LM** **474 a (uel in) triquetrisq. orti*, utrique trisorti M, utrique ***sorti L, utrique sorti G.** Q litteram hausit O, quemadmodum **GL** in V 136 *leuibus obnoxia* exhibent pro *leuibusque*, in Lucr. V 342 omnes libri *at oppida* pro *atque*; nam minus placet *et*, minus etiam *at triquetris*, coniunctio autem necessaria est. metro consuluerunt cod. Flor. et Bentleius alter *et* alter *aut* post *utrique* inserendo, sententiae non item, quam qualem esse uellent cum nec Scaliger nec Bentleius significarit, Fayus et Pingraeus *utrique sorti* interpretantur 'generis ac loci sorti,' 'l'impulsion et de leur nature et de leur position,' cum tamen *generis* siue *naturae* mentio nulla praecessit; nam si quis, quod in hac studiorum nostrorum condicione futurum suspicor, *propriis legibus* (u. 466) alteram illam sortem significari dixerit, ex eo quaerendum erit num, quia propriis legibus astra conueniant, *idcirco* (471) illis ipsis legibus repugnent. Pingraeus autem cum sic locum enarrat, 'que quelques autres enfin, résistant à l'impulsion et de leur nature et de leur position, s'évitent mutuellement,' illa *quelques autres* de suo addere coactus est, cum in poetae oratione, qualem eam exhibuit, non de aliis signis haec dicantur sed nimis absurde de eisdem, quae proxime ante commemorata sunt, *alienis sede*. nunc, cum in archetypo fuisse appareat *utrique trisorti*, omnia plana fiunt. ut illis *aduersis est gratia signis* respondet *bellum sociata gerunt*, ita his *aliena generant coniunctos* respondere debet uelut *coniunctissima generant inimicos*; quae sententia una addita littera, una mutata, efficitur. omnium enim artissime cohaerent trigona, quibus, ut ait II 352 sq., *longe maior uis est* . . . *quam* . . . *quadratis* ceterisque; uide etiam 673-80, Maneth. III 361 sq. *τρίγωνοι, . . . τόδε πάμπαν ἄριστον* | *σχῆμα πέλει*: ac tamen eiusdem trigoni signis Virgine et Capricorno nati se mutuo oderunt II 552 sq. et 561–3. trigona autem ut semel II 282 *triangula* ita hic semel *triquetra* Manilius appellauit: sic quinquiens Plinius in libro secundo, Gellius II 21 10 siue potius Varro *trigona, id est triquetras figuras*. *pugnant fugiuntque uicissim*, secum pugnant seseque inuicem fugiunt 477 *aliorum*, uelut Arietis et Librae, *oculos, aliorum*, uelut Cancri et Capricorni, *aures* inter se *contulit* **479 possent G, possint LM** *audireque* Lucr. I 134 similiaque apud eundem haud raro, *uidereque* Culic. 305, *saepeque* Tib. I 8 10, *taleque* Prop. II 14 26, qualia

diligerent alia et noxas bellumque mouerent.
his etiam propriae foret indulgentia sortis,
ut se diligerent semper sibique ipsa placerent;
sicut naturas hominum plerasque uidemus
qui genus ex signis ducunt formantibus ortus.
consilium ipse suum est Aries, ut principe dignum est,
audit se Libramque uidet, frustratur amando
Taurum; Lanigero qui fraudem nectit et ultra
fulgentis geminos audit per sidera Pisces,

Vergilius et Ouidius uitarunt **480** *diligerent* inter se, quod ex superiore uersu audiendum est. *alia* nominatiuus. peruerse haec distinxit Bentleius, adeo peruerse, ut ei adsensi sint Iacobus Bechertus Breiterus **481** indulgerent suae sorti, hoc est sibi **485–514** de hoc loco, antequam ad singula accedam, pauca mihi in uniuersum sunt dicenda. in quo quae de signis se uidentibus et audientibus poeta tradit, ea et planissima sunt, nisi quod tribus locis, 487 sq., 497 sq., 503, turbas intulit corrupta librorum memoria, et recte iam ab aliis intellecta. contra in eis quae de amantibus et fraudem nectentibus praecipiuntur a uero aberrarunt et ceteri et ipse Bentleius. nam quod Bentleius ad u. 503 et in schematis Fayus et Iacobus *odium* commemorant signorum, signa se odio habentia Manilius uersu demum 541 enumerare incipit, his autem uerbis, 487 *Lanigero qui fraudem nectit*, 496 *Cancri captatur Aquarius astu*, 500 *Sagittifero conatur nectere fraudem*, 519 *illi insidias tendant* (quibuscum comparari possunt Prop. II 32 19 sq. *insidias in me componis inanes*, | *tendis iners docto retia nota mihi*), non odium significat sed, ut una uoce Francogallica comprehendam quod homini Romano pluribus dicendum erat, *coquetterie*. etenim odium et hostilis animus non ei, qui hoc loco commemoratur, amori siue ἔρωτι, sed amicitiae siue φιλίᾳ, de qua uersibus 608–640 agetur, contraria sunt; id quod satis ostendunt Gemini Pisces u. 493 amantes, u. 568 bello urguentes, Libra Scorpium u. 502 amans, u. 559 fugans. de signorum amore et fraudibus amatoriis quae Manilius exponit haec sunt. mares feminas amant: princeps masculorum Aries Taurum femineorum principem, Tauro uicini Gemini uicinos Arieti Pisces, his proximus Aquarius Cancrum illis proximum, ceteri deinceps. ex feminarum numero quae in septentrionali zodiaci parte positae sunt meretricio animo amatoribus suis fraudem nectunt (sicut Propertius II 9 31 sq. *nobis* inquit *facile est uerba et componere fraudes*: | *hoc unum didicit femina semper opus*), Taurus Arieti, Cancer Aquario, Virgo Sagittario; de australibus Scorpio Capricorno Piscibus silentium est, ut uideantur se permittere amari amoris ipsae expertes. certe nulla his uersibus diserte commemorantur signa quae mutuis animis ament amentur: non ergo huc spectat 469 *odium foedusue gerunt*; de 518 autem dicam cum eo peruentum erit **485** *consilium ipse suum est Aries* neque praeter se cuiquam aures praebet consiliario, quod sequenti uersu breuius et planius declaratur, *audit se.* Ouid. fast. III 276 Egeria *Numae coniunx consiliumque fuit* **486** se Carrio ant. lect. II 7, si libri *frustratur* passiuo sensu ut I 879 *frustrata*: uerbum deponens apud Manilium non extat. cur frustretur, causa statim redditur **487** nectit om. **G** *ultra* Lanigerum *fulgentes*, qui Tauri et Piscium medius est **488** geminos* ex u. 498, uidet

Virgine mens capitur *uisa.* sic uexerat ante
Europam dorso retinentem cornua laeua
indutusque Ioui. Geminorum ducitur auris

atque libri. 'audit Pisces sane, uidet Virginem. nam non potest eundem audire et uidere. profecto nesciebat Manilius, quid scribebat, et potius ipse neque audiebat neque uidebat se' Scaliger, sicut sescenta alia poetae exprobrauit quorum culpam meliores codices postea prolati in librarios transtulerunt. prudentius igitur Huetius 'Taurus audit Pisces, Virginem uidet; quod ignorasse Manilium uel non animaduertisse haudquaquam sane credibile est. locum potius uitiatum censuerim. quid si legamus *et ultra fulgens haud uidet ast audit per sidera Pisces*?' at Bentleius 'sane Taurus uidet Virginem; noster uero hic maluit se poetam magis quam astrologum ostendere, et sciens prudens schema deseruit, ut Europam et Iouem induceret.' itane uero? Europam et Iouem qui inducere uellet, ei Tauri uisus una cum auditu ad Pisces derigendus erat, auertendus autem a Virgine? *geminos* cum propter praecedens *-gentis* omissum (ut IV 573 *animus* in **GL** post *primis*) et in margine adscriptum esset, errore in uersum 498, cuius numeros orationemque perturbat, inlatum esse conicio: *gemini Pisces* IV 273, 358, 385, 490, 583 habentur, II 162 *duos per sidera Pisces.* ceterum ei quod est *uidet* aliquid praesidii ex *fulgentis* participio peti posse non nego: illud pernego, Manilium hac tanta confusione se implicasse inde credibile fieri, quod IV 359 sq. procliui errore quique cuiuis minus attendenti accidere potuerit Arietem et Taurum pro Capricorno et Aquario nominarit **489 uisa sic *, sic quondam libri.** uidet Taurus Virginem sicut u. 499 Virgo Taurum; non amat, quod masculorum signorum proprium est, nedum feminam. haeserunt interpretes in rei errore et schematis derelictione: haerere debebant etiam in hac abundantia orationis, *quondam ante*, quae duo aduerbia idem ualent. talia Plautus et Terentius frequentant, trin. 1141 *neque eum ante usquam conspexi prius*, eun. 246 *olim isti fuit generi quondam quaestus*, Augusteae aetatis poetam non decent, neque enim huc pertinet *prius antequam* (πρότερον πρίν) apud Vergilium Propertiumque positum. nimirum cum *ui-sa* inter *ur* et *sic* excidisset ad uersum explendum *quondam* uel ex IV 831 *sic quondam merserat orbem* uel ex I 325 *qua quondam ceperat Orpheus* adscitum est. uerba *Virgine mens capitur uisa*, sicut 501 sq. *Libra uidendo Lanigerum complexa est*, uidendi actionem significant per circuitum, neque his magis quam illis necessario inest amoris notio. subesse eam uideri non negauerim, in quo poetae consilium agnosco Ioui Europaeque aditum in carmen patefacientis. quamquam etiam u. 508 Capricornum sese non uidere tantum sed mirari significatur *sic*, mente per oculos capta **490** utra manu Europa Iouis cornu tenuerit reticent, quibus de summa rei constat, Moschus II 126, Nonnus Dion. I 68, Statius Theb. VIII 229, IX 335 sq., Silius XIV 569, Ouidius amor. I 3 24; hic tamen met. II 874 et fast. V 607 dextram dicit: cum Manilio faciunt Lucianus dial. marin. XV 2 *τῇ λαιᾷ μὲν εἴχετο τοῦ κέρατοσ* et Achilles Tatius I 1 *τῇ λαιᾷ τοῦ κέρωσ ἐχομένη*, item, sed cogente necessitate aliqua, qui consuit centonem Vergilianum anth. Lat. Ries. 14 29 *laeua taurum cornu tenet.* neque magis inter pictores conuenit **491** in his *uexerat Europam cornua retinentem indutusque Ioui* coniunctio ex abundanti addita ea copulat quae cum grammatica forma paria non sint copulatione non indigent, ut Verg. Aen. X 734 *obuius aduersoque occurrit*, VI 640 sq. *largior hic campos aether et lumine uestit* | *purpureo*, Sall. Iug. 5 4 *cuius in Africa magnum atque late imperium*

ad iuuenem aeternas fundentem Piscibus undas
inque ipsos animus Pisces oculique Leonem.
Cancer et aduerso Capricornus conditus astro
in semet uertunt oculos, in mutua tendunt
auribus, et Cancri captatur Aquarius astu.
at Leo cum Geminis aciem coniungit et aurem
Centau*ro fe*rus et Capricorni diligit astrum.
Erigone Taurum spectat sed Scorpion audit
atque Sagittifero conatur nectere fraudem.
Libra suos sequitur sensus solumque uidendo
Lanigerum atque animo complexa est Scorpion infra.

ualuit. quod Bentleius addidit *est* nocet sententiae *indutus*, Ouid. met. II 850 *induitur faciem tauri*, Man. V 381 *ipse deum Cycnus condit* geminorum ioui L 493 animus Voss. 390, animum GLM, ut 422 *annum* pro *annus* 494 conditus Scaliger, conditur GL^{2}, conditor LM 495 uertunt G, uertitur LM, unde uertitur in semet L^{2} oculos Bentleius, oculosque G, oculis LM in mutua G, in muta M, immutaque L 496 cancri M, cancer GL *captatur*: 'sensus est Cancrum insidiari Aquario et fraudem illi nectere' Huetius. ita 519 *captentur*, Cic. acad. II 94 *quid enim ad illum qui te captare uult, utrum tacentem irretiat te an loquentem?* Liu. XXXII 33 11 *insidiari et captare* astu Bentleius, astro libri. multo facilius fieri potuit ut librarii *astu* pro *astri* habitum in *astro* mutarent, obuersante fortasse u. 667 *Aquarius astro*, quam ut poeta, cum significantissimo uocabulo uti posset, tris uersus 494 496 498 claudere mallet eadem circumlocutione. *astus* prope idem est quod 487 et 500 *fraus*: Stat. Ach. I 283 *fraudes astumque*, Sen. Tro. 613 *nunc aduoca astus, anime, nunc fraudes*, 523 *nectit . . . astus. captatur astu* ut Auson. 177 3 (Peip. p. 41) *nullum insidiis captas*, Ouid. met. XIII 193 sq. *astu | decipienda*, Sil. VI 482 *astu fallere*, Verg. Aen. XI 704 *uersare dolos . . . astu* 498 centauro ferus *, centauro iam Scaliger, centaurus libri: excidit *rofe* ante *rufe* sequitur in libris geminos, quod unde mihi uenisse uideatur dixi ad 488; tum et habent LM, quod metri causa delet L^{2}, omittit G. *Centauro gemino* Bentleius, *geminum* Ellisius noct. Man. p. 51, in cuius uocis iteratione nullam artem possum agnoscere. *ferus* eadem mente additum puto qua 511 *nudus*: sicut nudus Aquarius audit Geminos et ipsos nudos (II 163, 184), sic Leonis auris cum Centauro coniungitur ea feritate quae II 616 et 621 utrique signo communis esse dicitur. Q. Cic. ap. Auson. Peip. p. 107 (anth. Lat. Ries. 642, frag. poet. Rom. Baehr. p. 315) 6 *Leo proflat ferus ore calores* ad *Centauro* auditur *cum* ex priore loco, ut 493 *inque ipsos animus Pisces oculique* (in) *Leonem* 501 *suos sequitur sensus*, quid ipsa sentiat uelitque animum attendit et adsequi studet, quod inter nos facere solemus audiendo: audit igitur sese 502 infra om. G in fine uersus longioris. *infra* se locatum, inferiorem, magis australem, ut IV 778–80 post Libram commemoratam sequitur *inferius . . . sidus . . . Scorpius*: eadem ratione mox II 510 *summi . . . Cancri*, 512 *sublimem . . . Cancrum.* simillimus est etiam in aduerbii pro adiectiuo positi usu Auieni locus Arat. 962 sqq. *Erigone tepidum sese summittit in austrum | uirgineosque pudens zonae super inuidet artus,*

ille uidet Pisces, audit quae proxima Librae.
nec non Arquitenens magno parere Leoni
auribus atque oculis sinum fundentis Aquari
conspicere adsueuit solamque ex omnibus astris
diligit Erigonen. contra Capricornus in ipsum
conuertit uisus (quid enim mirabitur ille
maius, in Augusti felix cum fulserit ortum?)
auribus et summi captat fastigia Cancri.
at nudus Geminis intendit Aquarius aurem
sublimemque colit Cancrum spectatque reducta
tela Sagittiferi. Pisces ad Scorpion acrem
derexere aciem cupiuntque adtendere Taurum.
has natura uices tribuit, cum sidera fixit.

hoc est (nam uerba tradita editores corruperunt nec recte interpretatus est uir alioqui prudens et acutus Winterfeldus de Auieni metaphr. p. 30) circulo aestiuo supra se posito, *sed Leo, sed Cancer borealis tramite caeli* (hoc est eodem illo circulo) | *uiscera protendunt* **503 quae proxima librae** Bullialdus in Scaligeri ed. 3, **que per omnia libram** libri, quod et mendacium habet, audit enim Scorpius Virginem, et in illis *per omnia* inanem uerborum sonum; quae cum recte atque ut aliquid sententiae conferant ponantur in II 724 *uoluitque per omnia quaeri*, III 65 *sanxitque per omnia summam*, 68 sq. *quicumque per omnia casus* | *humana in uita poterant contingere*, IV 671 *diuesque per omnia tellus*, V 65 sq. *unumque per omnia uerbum . . . portans*, 473 *agilesque per omnia seruos* (item I 213 *perque omnia par est*, IV 160 *perque omnia seruit*; adde ex scriptore huius locutionis non minus amanti, Velleio, II 33 1, 35 2, 40 2, 69 6, 79 1, 91 3, 100 3, 125 5, 127 1, 130 5), hoc loco nulla cum ui adiecta uersum tantum explent. *proxima* cum in *p omnia* mutatum esset, consectarium erat ut sequentis uocis casus ad *audit* accommodaretur. quamquam in emendata scriptura datiuus non Latinitatis causa (uide I 315 *proxima frigentis Arctos*) sed perspicuitatis reponendus erat, cui etiam sic consuli potest ut scribatur *quae proxima Libram* ⟨*est*⟩. *oditque per omnia libram* Bentleius prauissime, Scorpio auditum eripiens, odium tribuens non falsum ille quidem sed alio et suo loco, uersibus 554–6, commemorandum **504** *parere auribus*, *ὑπακούειν*, quod quid sit dixi ad u. 468, simulque cur Arquitenens oboedire, Leo *προστάσσειν* siue *κελεύειν* putetur, ut Ludw. Maxim. p. 106 18 *Λέων κελεύει Τοξότῃ, Τοξότησ ὑπείκει Λέοντι* **505** ordo est *conspicere sinum Aquari* id *fundentis* **509** Germ. phaen. 558, Suet. Aug. 94 **510** *auribus captat* ut Catull. 61 54 sq. *te*, Hymen, *timens cupida nouos* | *captat aure maritus*, Verg. Aen. III 514 *auribus aera captat*, longe alio sensu ac uu. 496 et 519 *captare* dicitur *summi fastigia Cancri*, Cancrum in summo fastigio positum zodiaci; *hunc* enim *tenet a summo Cancer, Capricornus ab imo*, I 672 **511** *nudus* quo consilio ponatur dixi ad 498. uide IV 797 *Iuuenis* (hoc est Aquarius) *nudos formatus mollior artus* **aurem GL²**, **aurum LM** **513** *acrem* masculini generis esse persuadent II 544 *Scorpius acer*, 236, 213 (nam V 697 omitto), quamuis Valerius Flaccus *acrem* | *intendens aciem* dixerit III 571 sq. **515** *uices*, adfectus ultro citroque motos **fixit**

his orti similes referunt per mutua sensus,
audire ut cupiant alios aliosque uidere,
[horum odio nunc horum idem ducuntur amore]
illis insidias tendant, captentur ab illis.
  quin aduersa meant alterna trigona trigonis,
alteraque in bellum diuerso limite ducit
linea. sic ueri per totum consonat ordo.

GL, finxit M. illud uerum est, cum haec omnia, uisus auditus amor insidiae, positione, non qualitate signorum efficiantur; ne illud addam, pro *finxit* potius *fecit* fuisse dicendum **516 sensus** Voss. 390, **census GLM** **517 alios GL²**, **alius LM** **518 ducuntur LM, ducantur G** uersum deleui, quem qui, male intellectis quae u. 469 legerat *odium* et *foedus* nominibus, inseruit, cum hoc tantum uellet, *horum odio, horum amore ducuntur*, hexametri absoluendi necessitate poeta misellus duo uerba coactus est adicere, quorum alterum, *nunc*, quam moleste abundet comparatis hinc 517 et 519, illinc 208 et III 556 sentietur, alterum, *idem*, omni sensu uacuum est. neque enim haec duo, *nunc horum odio ducuntur*, *nunc horum* (id est aliorum) *amore ducuntur*, eam inter se rationem habent quam Latini addito *idem* pronomine insigniebant; uelut nemo umquam sic locutus est, *nunc Lydiam odi, nunc idem Chloen amo*: quod contra recte dicitur *nunc Lydiam, nunc idem Chloen odi*, recte *Lydiam nunc odi, nunc idem amo.* sed ne sublatis quidem *nunc* et *idem* tibicinibus, ut ruat metrum fiatque quem interpolator quaerebat sensus, ullo pacto hic uersus cum superioribus conciliari potest; in quo quod **G** mutato uerbi modo orationis structurae, quam ille neglexisse uidetur, succurrit, eo uel apertior fit sententiae repugnantia. 'has' inquit poeta '*uices* natura signis tribuit, his orti similes referunt *per mutua* sensus,' ut inde proueniant quae mox uersibus 517–9 appellantur; appellantur autem u. 518 odium et amor. atqui is amor, qui uu. 485-514 in sex signis commemoratur, mutuus non est neque in uices exercetur; odium ibi commemoratur nullum, sed in tribus signis fraus meretricia, cuius u. 519 mentio fiet; ut raro manifestius quam in hoc de quo disputamus uersiculo falsarius deprehendatur **519** *captentur* ut 496. hoc uersu significatur Tauri et Arietis, Cancri et Aquarii, Virginis et Sagittarii fraudis intentae amorisque frustrati inter se commercium

520–535 primum trigonum tertio inimicum **520 alterna***, **etiam GLM**, cui **que** metri causa addidit **L²**, oleum in incendium. *alterna* et *aeterna* uulgo permutantur, *etña* autem uix differt ab *etiā*: haud dissimili errore aegr. Perdic. 189 ex *radios alternaque* factum est *radiosa et namque. etiam* non uersus magis quam sententia respuit; proinde enim dicitur quasi de singulorum siderum inimicitiis in superioribus sermo fuerit, quae uersibus demum 541 sqq. commemorantur; frustra igitur Bentleius *et tota* Iacobus *et iuncta* coniecerunt. ordo est *alterna trigonis*, ut Ouid. trist. III 1 61 *signa peregrinis ubi sunt alterna columnis*: aduersa meant duo trigona quae reliquis duobus alterna sunt; id quod sequenti uersu confirmatur **521** *altera* ex duabus, quae in quattuor trigonis momentum faciunt, lineis diametris, ea uidelicet quae Arietem Libramque, non quae Cancrum et Capricornum coniungit. secundum et quartum trigonum inter se non esse inimica etiam ex uu. 541–569 colligitur **522** III 207 *fundamenta ruunt artis nec consonat*

namque Aries, Leo et Arquitenens, sociata trigona
signa, negant Chelis foedus totique trigono
quod Gemini excipiunt fundens et Aquarius undas.
idque duplex ratio cogit uerum esse fateri,
quod tria signa tribus signis contraria fulgent,
quodque aeterna manent hominum bella atque ferarum.
[humana est facies Librae, diuersa Leonis.]
idcirco et cedunt pecudes, quod uiribus amplis
consilium est maius. uictus Leo fulget in astris,
aurea Lanigero concessit sidera pellis,
ipse suae parti Centaurus tergore cedit,

ordo 523 trigona GL, trigono L^2, item M, sed propterea quia scriba sex uocibus omissis ad insequentem uersum delapsus est. *signa trigona* legimus II 276, 318, *astra trigona* 674. uno solum loco Manilius duos continuos uersus eadem eiusdem uocabuli forma clausisse uidetur, III 369 sq. *orbe*, ubi plena interposita distinctione tollitur offensio; nam I 223 sq. duplex *gentes* ferri non posse Bentleio assentior, II 698 sq. *esse* et V 440 sq. *ille* etiam aliis nominibus suspecta sunt 524 om. M, nisi quod, ut dixi, in superiore uersu *trigono* habet pro *trigona* 525 *fundens et Aquarius undas.* haec uerba cum bis posita sint, et hoc loco et u. 248, Bentleius illic nihil, hic 'repone' inquit '*fundens et Aquarius urnam.* sic *fundere pocula, pateram, carchesia*'; quem Pingraeus ita redarguit ut alterius uersus non reminiscatur 527 'Aries Librae, Gemini Sagittario, Leo Aquario opposita sunt' Scaliger 528 quodque G, qucque LM 529 deleui. interpolator, cum uereretur ne legentes fugeret sub Librae siue Chelarum nomine cogitandum esse libripendem, 'humana' ait 'est facies Librae.' hoc satis bene, sed supererat pisci patinae mensura, quam ut impleret nimis iiculariter adiecit 'diuersa Leonis,' tamquam periculum fuerit ne leonem pro homine haberemus: de Ariete trigoni ductore idem monere neglexit; itaque ad hunc usque diem, opinor, ignoramus utrum humana sit illius pecudis facies an diuersa. ceterum de re uide Ludw. Maxim. p. 108 1 sq. *ἀνθρωποειδῆ Δίδυμοι . . . Ζυγὸσ . . . Ὑδροχόοσ*, C.C.A.G. I p. 166 30 sq., Lyd. de ostent. C 9 B *εἰ Διδύμοισ ἢ Ζυγῷ ἢ Ὑδροχόῳ γένηται τὸ τοιοῦτον, ἀνθρωποειδοῦσ ὄντοσ τοῦ τριγώνου*, Vett. Val. p. 10 18 *Ζυγὸσ . . . ἀνθρωποειδέσ*, p. 341 16, Heph. Theb. I 1 (p. 57 3), C.C.A.G. VII p. 203 fin., uirilem figuram in artis monumentis apud Thielium, antike Himmelsbilder pp. 25 et 70, Bollium, sphaerae tab. V, Roscherum, lex. myth. I p. 2002 531 *uictus*, propterea quia uictus est, Nemeaeus est enim, spolioque ad sidera ductus, II 32

532 *pellis*, *δέροσ*, tergus apud Colchos mactato dereptum. schol. German. Breys. p. 80 6 sq. *ideo eum pallere ait Pherecydes quod deposito uellere aureo in caelum sit receptus*, p. 143 19 sq. (Aeetae) *suam auream pellem, antequam inter astra procederet, concessisse.* huius rei Manilius memor fuit V 33 *nec pelle immunis ab ipsa*, non item I 263, II 212 533 parti Fayus, partis libri, *ferae partis* multo minus argute Bentleius. *suae parti* pro *sui*, ut IV 884 sq. *nostrumque parentem | pars sua perspicimus*, 297 *conceduntque suas partes retinentibus astris* tergore cedit L^2, ergo recedit GLM. Centaurus ob tergum

usque adeo est minor huic *uirtus*. quid mirer ab illis
nascentis Librae superari posse trigono?
nec sola est ratio quae dat nascentibus arma

equinum totus parti sui cedit; id est homine, qui ipsius dimidia tantum pars est, inferior inuenitur, ferinis membris debilitatus **534 535** Bentleius delere quam emendare maluit **534 minor huic uirtus***, **uirtus** iam Scaliger, **hominis uictus** libri; frustra Iacobus *homini*, quod cum anno 1834 de Centauris ab Hercule fusis fugatisque interpretatus esset, in editione autem *est homini uictus* pro 'hominis uirtuti omnia cedunt' accipi iussisset sese hominem ratus suaeque uirtuti sermonem Latinum cessurum, mox Postgatius silu. Man. p. 9 ista uerba 'homine minor est' significare uoluit, quo iure, ipse uiderit. quid quod sic inuertitur argumentatio? neque enim haec recte procedunt, 'usque adeo homine inferior est Centaurus ut propter equinum tergum humana sui parte inferior sit': requiritur 'usque adeo equus homine inferior est,' quod restitui. *huic*, tergori ferino, tanto minus est uirtutis quam homini, ut ultro uires detrahat Centauro ex equo atque homine mixto. Scaliger postquam suam coniecturam *usque adeo est hominis uirtus* 'tanta est hominis uirtus' interpretatus est, 'nouum' inquit 'genus loquendi.' 'immo' ait Bentleius 'et nouum et mirum' **quid** Postgatius silu. Man. p. 9, **qd M**, qui utrum *qd* an *qđ* uoluerit incertum est, **quod L**, **quo GL²**: similiter I 744 *quid* **M**, *quod* **L**, *quo* **GL²** **535 nascentis GL²**, **nascenti LM** **trigono LM**, **trigonum GL²** et editores omnes *nascentis* acc. plur. mirabile non est homines a Leone Ariete Sagittario nascentes posse superari a trigono Librae, hoc est ab hominibus inde nascentibus, quemadmodum loquitur etiam 545 sq. *quos Geminorum sidera formant, | his cum Lanigero bellum est.* quod ad datiuum attinet, uide II 965 *mihi . . . canentur*, III 314 *lustratur . . . Phoebo*, 569 *uinceris astro*, IV 302 *habitantur . . . signis* **570–578** transpositione multis nominibus necessaria ante **536** collocaui, unde cum librarii incuria a 535 *trigono* ad 578 *trigona* aberrantis excidissent, postea alieno loco repositi sunt. alieno inquam; nam et multo rectius uersus 579 sq. *per tot signorum species contraria surgunt | corpora, totque modis totiens inimica creantur* statim enumerationi hostium uersu 569 absolutae subiciuntur quam huic rationis geometricae expositioni, et omni sensu priuantur illuc traiecta uerba *nec sola est ratio* u. 570. quae quod Pingraeus enarrat 'plusieurs causes concourent,' errore implicatur cum Scaligero communi, cuius haec adnotatio est, 'neque uero una est ratio τῆσ οἰκειώσεωσ καὶ ἀνοικειότητοσ τῶν ζωδίων.' atqui *una* Latini pro eo quod est *simplex* dicebant, *sola* non dicebant. hoc qui primus atque adeo solus sensisse uidetur Fayus exprimendum curauit *nec sola haec ratio*; quam lectionem Breiterus cum in textum non recipiat in adnotatione interpretatur. sed *haec ratio* quo referatur non habet, quoniam quidem inimicitiarum supra uersibus 541–569 enumeratarum ratio ferme adhuc obscura est et inferiore demum loco, uersibus proxime insequentibus 572–8, declaratur. itaque requiri uidebatur *nec nulla est ratio* uel quod minore cum mutatione anno 1903 proposui *nec sic dest ratio*, hoc est ne in tanta quidem tamque multiplici inimicitiarum turba: nunc melior sese aperuit uia. etenim his nouem uersiculis praemissis una eaque praecipua causa tot inimicitiarum tam specie confusarum, quas poeta uu. 541 sqq. memoraturus est, lectori traditur alioquin haesuro: alteram suppeditant 536–8, in quibus mirari editores debuerunt cur *breuior ratio* diceretur longior et in duos integros hexametros

inque odium generat partus et mutua bella ;
sed plerumque manent inimica tertia quaeque
lege, in transuersum uultu defixa maligno,
quodque, manent quaecumque loco contraria signa
aduersosque gerunt inter se septima uisus,
tertia quaeque illis utriusque trigona feruntur ;

dilatata expositio eiusdem rationis quam paucioribus uerbis comprehensam iam ante accepimus, *quod aeterna manent hominum bella atque ferarum et cedunt pecudes.* his igitur in uniuersum praemonitis ad singula accedamus

570 hoc dicit : 'quod *rationis* mentionem feci u. 526, non sola ratione efficiuntur siderum inter se inimicitiae (est enim aliquis etiam libidini locus, ut uu. 539 sq. dicendum erit), sed plerumque tamen rationem habent geometricam ; quippe tertiis utrimque a se signis astra inimica sunt.' ab hac ratione longe maior pars inimicitiarum mox uu. 541–569 enumerandarum explicationem accipit **571** generat cod. Flor., generet **GLM** bella*, uelle libri. Sil. XI 348 pro *uelle* recte Heinsius *belli* ; in Germ. phaen. 544 contrariam mutationem adhibui (Classical Review 1900 p. 33), *te quoque, fecundam meteret cum comminus hydram | Alcides, ausum morsu contingere uelle* (*bello* libri) | *sidere donauit, Cancer, Saturnia Iuno,* ubi *bello sidere* belli critici coniungunt. *in mutua uelle* quominus pro *in mutuam uoluntatem* siue *in amicitiam* Latine dici putetur non intercedo, nam quod Woelfflinus arch. lex. Lat. III p. 78 infinitiuum solis *inter* et *praeter* praepositionibus ante medium secundum saeculum subici confirmat, nempe qui condendis lexicis dant operam scriptores Latinos ita legere solent ut uerba inuolent asportentque, formam dicendi non percipiant ; quo factum est ut neque hoc uersu *in* ad *uelle* pertinere debere ille intellegeret neque in Pers. I 9 sq. *ad canitiem et nostrum istud uiuere triste | aspexi* infinitiuum a praepositione pendere ; sicut etiam in thes. ling. Lat., cum Arnobium *ad* cum infinitiuo posuisse tradatur, de Persio silentium est. uerum cum toto hoc loco de solis inimicitiis agatur peruersa sic efficitur sententia, quam quod corrigere sibi uisus est Postgatius silu. Man. p. 25 *mutua nolle* scribendo, ea uerba num alienationem significare possint non quaero, certe inimicitiam non significant, licet apud Prosperum qui fertur legatur uoc. gent. I 3 *quid est odisse nisi nolle ?* **572** *manent inimica lege*, II 607 *inimica sorte feruntur* **574** quodque*, quoque libri : 528 et 654 *quodque* **G**, *quoque* **LM** quaecumque cod. Flor., quicumque **GLM**. hac una mutatione plerique defungi se posse arbitrantur ; ex quibus si unde *quo* relatiuum suspensum sit quaesieris, aut tacendum eis erit aut respondendum hanc esse orationis formam, '*quo loco* manent quaecumque (ἁτταδήποτε) inter se contraria siue septima signa, *eo loco* tertia quaeque illis feruntur trigona utriusque,' ut tertia eandem ac septima sedem obtinere dicantur. hoc quos non praeteriret duo omnino fuerunt Manilii editores, Bentleius, quod expectes, et, quod mirere, Fayus. ac Bentleius quidem sic orationi sententiaeque consuluit ut *illinc* u. 576 poneret pro *illis*, quo seruato Fayus scripsit minore mutatione *quaeque manent quocumque loco.* sed restat *que* coniunctio u. 574 posita peruersa sententia, 'tertia inimica sunt, *et* contrariis inter se signis tertia utriusque trigona sunt,' ubi requiri apparet *nam* uel *quia.* quare anno 1903 *quoque* in *quippe* mutandum esse conieci, ut *loco contraria* eodem modo acciperetur quo II 398 *loco submota*, II 214 et IV 850 *uicina loco*,

ne sit mirandum si foedus non datur astris
578 quae sunt aduersis signis cognata trigona.
536 quin etiam breuior ratio est per signa sequenda:
nam, quaecumque nitent humana condita forma
astra, manent illis inimica et uicta ferarum.
sed tamen in proprias secedunt singula mentes
et priuata gerunt secretis hostibus arma.
Lanigero genitis bellum est cum Virgine natis

significaretque *contrarium locum habentia*: nunc leniore usus sum remedio. etenim inimicitiae quae inter tertia quaeque signa intercedit duae adferuntur causae: una, de qua iam uu. 358–60 et 371–8 sermo fuit, per participium significata, *in transuersum uultu defixa maligno*, hoc est *utpote defixa*; cui alteram subnectit *que* particula, *quod tertia quaeque illis signis, quaecumque inter se contraria sunt, utriusque trigona feruntur.* rem exponit Scaliger: 'sunto duo opposita, Libra et Aries. tertium signum utrimque ab alterutro est trigonum alterius oppositi. tertium signum utrimque ab Ariete, Gemini et Aquarius, trigona Librae signi oppositi. eodem modo tertia utrimque a Libra Leo et Sagittarius sunt trigona Arietis signi oppositi' **577 ne sit M, nescit GL**, *nec sit* cod. Cusanus, quod utrum mali libri amore an puri sermonis orationisque apte continuatae odio a Becherto inlatum Breiterus tenuerit aegre dispicitur. uide ad I 557 adnotata **foedus** anonymus Ell. noct. Man. p. 214 et Scaliger, **phoebus M, phebus GL** **578 aduersis GL², aduersi LM**, *aduersi . . . trigoni* (hcc cod. Flor.) Scaliger praua sententia, cum requiratur *aduersorum trigonorum*. nam tertia alicui signo astra, cum duo sint, signis (plus uni) trigoni illi aduersi, hoc est sui, cognata esse nequeunt, quorum unum solum superest: cognata sunt tertia astra aduerso siue septimo signo, tertia quaeque aduersis signis. ueram scripturam, quam ne Scaliger quidem improbauerat, reduxit Iacobus. sensus est 'ab aliis astris foedus negatur eis astris quae signis ex illorum aduerso positis cognata sunt trigoni ratione,' quae cognatio maxima est. potuit dicere *trigono*, sed adiectiuum eodem redit **536–538** geometricae inimicitiarum rationi adiungitur altera a diuersa signorum natura ducta, quae *breuior* dicitur ut cui exponendae duo uersus sufficiant, cum illa septem quaesierit **538** diuersa cum ui adiectiuo *inimica* et *uicta* participio datiuus additur **539 540** supersunt, quae neutram ad rationem referri possunt, priuata odia ex mera libidine suscepta, Leonis Sagittariique erga Scorpium, erga Pisces Sagittarii **540** *secretis*, propriis et peculiaribus, ut Liu. I 52 6 *ne ducem suum neue secretum imperium propriaue signa haberent, miscuit manipulos. secretis hostibus* ablatiuus est quem uix satis apte absolutum dicas, quippe cui absoluendo desit uerbi quod est *sum* participium, *ἰδίων αὐτοῖσ ὄντων πολεμίων, secretos hostes habentia*: sic Cic. de r.p. II 5 *quod ei fuit illa manu copiisque facillimum*, hoc est illam manum copiasque habenti. haec ut mihi exponenda essent communis Fayi Pingraeique fecit error, qui significari putant 'bellum gerunt aduersus occultos hostes' **541–569** duodecim signorum inimicitiae. ex his XXIX uersibus, ad quos tractandos Scaliger commoto animo uidetur accessisse, primus aliquid quod sanae mentis homini conueniret effecit Gronouius obs. II c. 5 **541 genitis L², gentis GLM** *cum Virgine natis*, cum eis qui

et Libra Geminisque et eis quos perluit Vnda.
in partus Tauri sub Cancro nata feruntur
pectora et in Chelis et quae dat Scorpius acer
et Pisces. at quos Geminorum sidera formant
his cum Lanigero bellum est eiusque trigono.

Virgine nati sunt. huius uerborum ordinis, quo inter praepositionem et ablatiuum alter ponitur ablatiuus ab illo pendens, Maduigius ad Cic. de fin. III 33 et adu. crit. II p. 514 non nulla exempla protulit ex prosae orationis scriptoribus, uelut Cic. de fato 5 *in brumali die natis*, epist. ad fam. XII 30 7 *cum ignominia dignis*: apud poetas quod plane simile sit non inueni nisi Ouid. her. XXI 232 *a Delphis fata canente deo*, quamquam parem fere ambiguitatem praeferunt et legentes paulum morantur her. XVI 198 *cum dis potando nectare*, met. I 231 *in domino dignos . . . penates*, Luc. VI 272 *super aggere tutas . . . ripas*. apud Graecos plura habentur quale est Aesch. supp. 237 ἀφ' Ἑλλάδοσ τόπων **542 geminis . . . unda** om. **M**. **geminisque et eis** *, **gemini pisces** (**piscis G** ante corr.) **GL**, *et Geminis simul et* anonymus Ell. noct. Man. p. 213, *et Geminis et si* Bentleius, in qua lectione *si quos* pro relatiuo positum non commendant 544, 545, 548, 564, 568. *eis* extat II 744 in eadem uersus parte, *uiresque in eis*, et a Bentleio inlatum est uersui 377 coniectura non improbabili; praeterea apud bonos poetas non inueniri testes sunt Meaderus et Woelfflinus arch. lex. Lat. XI p. 374. *pisces* non tam ex *sq.eteis* ortum puto quam ad illa *quos perluit unda* adscriptum ab aliquo qui cum II 492 *iuuenem aeternas fundentem Piscibus undas* similiaque I 272 sq. legisset hos significari crediderit neque intellexerit homines sub Aquario natos dici, ut II 564. Iacobus quam litterarum expers fuerit hic optime perspicitur, qui seruata librorum scriptura haec adnotauit, 'in breuitatem uersus omnes inimicos concludit, neglecta structura.' quamquam uel hoc praestat eorum peruersitati qui ne piscis uocabulo sibi carendum esset certissimos Arietis hostes et Librae Aquariique socios Geminos expulerunt. uelut Scaliger *gemini Piscis quos protulit unda* (nullo uinculo praecedentibus adnexum) edidit, quibus uerbis cum ipse Piscium partus significari uellet, Fayus Aquarii intellexit, neque ea peior est interpretatio; uere enim Bentleius 'unda Piscium nusquam in caelo est,' neque absurde idem '*gemini Piscis* male, cum alias dicat *geminos Pisces*.' ceterum *Libra Geminisque* a *natis*, *eis* a *cum* suspensum est **perluit** *, **pertulit GL**, *protulit* cod. Flor., pro quo *profert* potius dicendum fuisse ostendunt *dat* 544, 548, 568, *formant* 545, *ueniunt* 560, *descendunt* 569: meam coniecturam adiuuat 564 *quos aeternis perfundit Aquarius undis*. pro *unda* anonymus Ell. noct. Man. p. 213 *urna*, ut u. 561, item Bentleius; sed Q. Cicero anth. Lat. Ries. 642 13 *liquor altus Aquari* dixit pro Aquario. Arietem igitur ferini trigoni ductorem impugnant contrarii trigoni signa Libra Gemini Aquarius quaeque sola praeterea humanam formam habet Virgo: ab eisdem quattuor hostibus impugnantur reliqua primi trigoni signa Leo 550 sq. et Sagittarius 560–2. quod non impune ferunt mares; Geminos enim 545 sq., Libram 554–6, Aquarium 564–6 uicissim impugnat Aries cum trigono: Virgini feminae parcitur **543 partus** anonymus Ell. noct. Man. p. 213 et Gronouius obs. II c. 5, **partes** libri. uide 548, 560 **545 pisces GL**[2], **piscis LM**. ordo est *et quae dant Pisces* Taurum impugnant contrarii trigoni signa Scorpius Cancer Pisces, praeterea Libra humani trigoni princeps et feris pecudibusque inimicissima, quarum nulli parcit exceptis Piscibus **at quos** Scaliger, **atque**

in Cancro genitos Capricorni semina laedunt
et Librae partus et quos dat Virginis astrum
quique sub auersi numerantur sidere Tauri.
Lanigeri communis erit rabidique Leonis
hostis, et a totidem bellum subscribitur astris.
Erigone Cancrumque timet geminique sub arcu
Centauri et Pisces et te, Capricorne, rigentem.

hos libri de Geminorum hostibus dixi ad 542 **547** Cancrum impugnant contrarii trigoni signa Capricornus Taurus Virgo, quibus cur Libra accedat ad 545 significaui **549 auersi** cod. Flor., **aduersi GLM** **550 rabidi** cod. Cusanus, **rapidi GLM** **551 et a** Gronouius obs. II c. 5, **sed** libri, quod qui distinctione mutata (*hostis. sed . . . astris* | *Erigonae : Cancrumque*) retinent Iacobus et Bechertus pro *at* accipere uidentur : simplicius Fayus 'id est *enim, quia*' *bellum subscribitur* eadem ratione qua Plaut. Poen. 800 *subscribam homini dicam*, Plin. ep. V 1 6 *ille cum ceteris subscripsit centumuirale iudicium*, dici posse minime liquet : expectes *bello* uel quod leniore mutatione efficitur ⟨*in*⟩ *bellum* Leo eosdem atque Aries hostes habet, nec plures nec pauciores, Librae trigonum cum Virgine, qua de re dictum est ad 542 **552 cancrum** Bentleius, **taurum** libri : II 658 *Taurus* excusum est pro *Cancer* in ed. Regiomontani. Virgo a Capricorno sui trigoni socio tamen ob diuersam naturam impugnatur u. 553 eumque uicissim impugnat u. 563 ; non temere ergo credenda est hostem habere Taurum, eiusdem trigoni tertium, praesertim cum uu. 627 sq. inter signa quae amica sorte ferantur commemorentur haec duo, Virgo et Taurus : *Virgineos partus, quicumque creantur Tauro, complecti cupiunt*, etsi *saepe queruntur.* nam quae Pingraeus tamquam similis inconstantiae exempla adscribit, Libram Scorpium u. 502 animo complexam, u. 559 fugantem, Geminos Piscium u. 493 amatores, u. 568 hostes, in eis nihil esse repugnantiae ad u. 485 ostendi, ubi docui uersibus 493 et 502 non amicitiam significari sed rem ab amicitia diuersissimam amorem, de quo astrologis et Manilio conuenire uidetur cum Francisco duce de Larochefoucauld : *si on juge de l'amour par la plupart de ses effets, il ressemble plus à la haine qu'à l'amitié.* Tauri in locum apte succedit contrarii trigoni signum Cancer a Virgine impugnatus u. 548

552 553 gemini Regiomontanus **centauri***, **geminum . . . centaurum** libri. *sub arcu* pro *cum arcu* uel quod u. 241 habetur *in arcu* positum cur Latinum esse credam non uideo, aliter enim dicitur *sub onere, sub armis* : sub arcu Centauri Scorpius est, *in cuius caudam contento derigit ictu* | *mixtus equo uolucrem missurus iamque sagittam* I 269 sq. *sub arcu*, τὸν ὑπὸ τοῦ τόξου : ita Ouid. met. I 19 sq. *pugnabant . . . mollia cum duris, sine pondere habentia pondus*, τοῖσ ἄνευ βάρουσ, Sall. Cat. 3 2 *quae sibi quisque facilia factu putat, aequo animo accipit, supra ea ueluti ficta pro falsis ducit*, Tac. Germ. 28 2 *inter Hercyniam siluam Rhenumque et Moenum amnes Heluetii, ulteriora Boii, Gallica utraque gens, tenuere*, Cic. orat. 4 *non Homero soli locus est . . . aut Pindaro, sed horum uel secundis uel infra secundos*, phaen. 221 sq. *ille . . . ante Canem, Graio Procyon qui nomine fertur* ; prorsus eodem modo *Engonasin* pro ὁ ἐν γόνασιν et Manilius V 646 et ante eum iam Graeci dixerunt, Arat. phaen. 65 sq. ἀλλά μιν αὔτωσ | Ἐγγόνασιν καλέουσι : uide etiam quae ad u. 269 adlata sunt. itaque Virginem impugnant praeter ferinum Capricorni

maxima turba petit Libram, Capricornus et illi
aduersus Cancer, Iuuenis quod utrimque quadratum est
quaeque in Lanigeri numerantur signa trigonum.

sidus contrarii trigoni signa Pisces Cancer Scorpius, quibus omnibus ipsa rursus bellum infert **554–562** sic fere in codicibus et editionibus habentur: *maxima turba petit Libram, Capricornus et illi* | *aduersus Cancer, Chelis quod utrumque quadratum est,* | *quaeque in Lanigeri numerantur signa trigonum.* | *Scorpios in totidem fecundus creditur hostis:* | *aequoreum iuuenem, Geminos, Taurum atque Leonem,* | *Erigonen Libramque fugit metuendus et ipse.* | *quique Sagittari ueniunt de sidere partus,* | *hos Geminis nati . . . depressisse uolunt.* Scorpius totidem hostes habere dicitur, quot habet Libra. at huic V tribuuntur, Capricornus Cancer Aries Leo Sagittarius, illi VI, Aquarius Gemini Taurus Leo Virgo Libra; VI autem non sunt totidem quot V. quare Gronouius obs. II c. 5 hoc excogitauit artificium, ut ex 559 *Libramque fugit metuendus et ipse* (ubi *ipsi* scripsit) sextum Librae hostem Scorpium eliceret (in quo eum non plane falsum fuisse postea uidebimus) poetamque faceret sic dicentem, 'V sunt Librae hostes, totidem Scorpii, scilicet Aquarius Gemini Taurus Leo Virgo Libra, cuius V hostibus, quod suo loco dicere oblitus sum, ipse addendus est Scorpius, ut fiant VI.' his nugis omissis Bentleius aliam numeri aequandi rationem iniit *Taurum atque* u. 558 in *rabidumque* mutato. sed omnes praeteriit, quod est tamen manifestum, non post uerba *metuendus et ipse* subsistere orationem uerum usque ad finem insequentis uersus continuari, *quique . . . ueniunt* u. 560 sic cum superioribus cohaerere ut 549 *quique . . . numerantur*, 556 *quaeque . . . numerantur*, 569 *quique . . . descendunt*; neque enim ullius signi hostes alterius hostibus per *que* particulam adiunguntur, sed nouo enuntiato aut *at* coniunctio praeponitur (545, 564) aut nulla. itaque Sagittario adiecto VII fiunt Scorpii hostes, ut noui Librae hostes inueniendi sint duo, quorum alterum Scorpium futurum ex u. 559 colligitur. hi latent sub uerbis ad sententiam mire abundantibus *Chelis quod utrumque quadratum est*, quae cum ad praecedentia Capricorni Cancrique nomina referantur debebant esse *quorum uterque Chelis quadratus est* **555 iuuenis** (♒ is) *, **chelis** (♎ is) libri **utrimque** *, utrumque libri: illud nusquam a Manilio positum est quin librarii alterum substituerint credibile est in uersu longiore notam Aquarii pro nomine exaratam posteaque pro Librae nota habitam esse, quemadmodum C.C.A.G. VI p. 100 13 (Heph. Theb. II 22) ♒ scriptum est ubi requiritur ♎: similem ob causam *Gemini* ex II 629, *Caprum* ex IV 745 excidisse putanda sunt; *quadrata* compendio notatum quid passum sit uidimus ad u. 290. *Iuuenis* proprie pro Aquario positum est IV 385, 709, 797, aliter II 406, 492, 558, 566, V 487, 505. de genetiuo uide II 576 *utriusque trigona*, Firm. II 22 5 *Arietis quadratum est signum Cancer.* Aquarii utrimque quadrata signa sunt Taurus et Scorpius, quos a Libra uicissim impugnari ex uu. 544 et 559 constat **556 quaeque** Regiomontanus, quique libri ex 549 uel 560, quod quid habeat soloeci Bechertus adeo non intellegit ut defensionem se scribere opinetur cum haec adnotat, 'scil. Leo et Sagittarius.' putat ergo poetas Latinos sic locutos, 'Leo et Sagittarius signa in Arietis trigonum numerantur,' fortasse etiam 'sic fratres Helenae sidera te regant' *in trigonum*, ad trigonum efficiendum: *trigono* Scaliger, inuito ut opinor Manilio Libram impugnant contrarii trigoni signa Aries Leo Sagittarius et ex quinque reliquis feris quattuor, Taurus Cancer Scorpius Capricornus; quibus septem hostibus

Scorpios in totidem fecundus creditur hostis;
aequoreum iuuenem, Geminos, Taurum atque Leonem.
Erigonen Libramque fugit metuendus et ipse,
quique Sagittari ueniunt de sidere partus.
hos Geminis nati Libraque et Virgine et Vrna
depressisse uolent. naturae lege iubente
haec eadem, Capricorne, tuis inimica feruntur.
at quos aeternis perfundit Aquarius undis
in pugnam Nemeaeus agit totumque trigonum,

ipsa uices reddit **557** *fecundus in hostis* ut IV 124 *fecundis in uellera lanis.* inuisam beluam sibi hostes parere poeta dicit eadem ratione qua Vergilius Aen. X 204 *quingentos in se Mezentius armat* **558** *aequoreus iuuenis* Aquarius appellatur etiam V 505; nempe *infestas, olim quas fugerat, undas* | *Deucalion paruam defundens indicat urnam*, Germ. phaen. 561 sq. **559 Erigonē L, Erigone G, Etrigone M** *metuendus et ipse*, ipse uicissim metuendus Erigonae Libraeque, non omnibus, ceteris enim praeter Taurum non repugnat **559–561** interpunxi: uulgo *ipse.* | *quique . . . partus,* | *hos* **560 sagittiferi L²**, item **569**, quam formam omnes praebent II 513, alteram I 691, II 211, 280; *Sagittifero* II 267, 500, sed cogente metro Scorpium impugnant Taurus signum oppositum et eius ex trigono Virgo cessante Capricorno (qui ferina impellente natura cum Scorpio sociatus Virgini bellum infert), item humani trigoni signa Libra Gemini Aquarius, quibus cur par ferarum Leo et Sagittarius sese adiungant causa nulla apparet praeter libidinem uersibus 539 sq. significatam **561 libra GL², libram LM** *Vrna* pro Aquario Lucanus IX 537

562 uolent M, uolunt GL propter *ueniunt* et *feruntur*, nisi fallor: uide 550 *erit* **naturae** Scaliger, **natura et** libri; sed nulla praeterquam naturae lex hoc fieri iubet: *naturae lege* bis praeterea ponitur, I 671, V 380 Sagittarium, ut ad 542 dixi, idem qui Arietem et Leonem hostes impugnant, contrarii trigoni signa Gemini Libra Aquarius accedente ut solet Virgine. quae ut Capricorno quoque inimica sint cum positio non faciat (nam Librae trigonum ei contrarium non est, Virgo adeo trigoni ratione consors), naturae tamen lege iubente feram humana aggrediuntur. recte igitur post *uolent*, non, quod uulgo fit, post *iubente*, orationem distinxit F. Iunius cum codice suo Palatino

565 in M, ad GL: nihil interest **nemeaeus** Gronouius obs. II c. 5, **nemeus GL** et ut uidetur **M**, quibuscum cod. Venetum consentire Bentleius testatur neque aliter accipienda sunt quae de eo tradit Gronouius, ante quem edebatur *ueniens agitat* *agit*, prouocat, ut Liu. VI 15 7 *Latinos Hernicosque, quos falsis criminibus in arma agant* (patres Romani) *trigonum* nominatiuus, non enim Librae Geminorumque sed Aquarii hostes hic commemorandi sunt, de quibus dixi ad 542. cadit ergo prior e duabus explicationibus a Gronouio prolatis, 'aut traiectio est, ut intelligas, quos caelestibus undis Aquarius rigat, seu qui sub Aquario nascuntur, iis et toti trigono (quod sub unius iuuenis, Aquarii nempe, uirtute est) Leonem et turbam ferarum pugnam intentare.' neque magis stare potest altera, 'aut unus ille iuuenis, sub cuius uirtute turba ferarum censetur, est semifer Centaurus,' cui recte Pingraeus opposuit Aquarium passim, Centaurum nusquam iuuenem appellari: in primis conferendus est u. IV 357 *summas Centaurus retinet iuuenale per astrum.*

turba sub unius iuuenis uirtute ferarum.
Piscibus exortos uicinus Aquarius urguet
et gemini fratres et quos dat Virginis astrum
569 quique Sagittari descendunt sidere nati.
579 per tot signorum species contraria surgunt
corpora totque modis totiens inimica creantur.
idcirco nihil ex semet natura creauit
foedere amicitiae maius nec rarius umquam.

Iacobo Becherto Breitero non puto me iniuriam facere suspicando homines sermonis Latini non peritissimos *sub unius iuuenis uirtute* pro *infra unius iuuenis uirtutem posita* accepisse. quod cum paulo doctioribus non liceat, corrigendus locus uidetur ad exemplar uersus IV 34 *tresque sub unius fratres uirtute iacerent*, et aut pro *iuuenis* ponendum participium, uerbi causa *lugens*, (nam hominis notionem satis effert uirtutis nomen), aut lacuna statuenda huiusmodi : ⟨*turpi terga fuga trepidoque datura pauore*⟩ *turba* 567 piscibus exortos Scaliger, pisces exortus libri. *piscib;* uisum est *piscis* et pro accusatiuo habitum, quemadmodum Horatii codices serm. I 8 29 *manes* exhibent pro eo quod Porphyrionis lemma seruauit *manibus elicerent animas responsa daturas.* exortus sideris occasusue mentio hinc aliena est 569 sidere nati GL², sidera muti LM Pisces impugnat signum oppositum Virgo, ex humano trigono Gemini et Aquarius (cum ceteris feris Libra bellum inferat), item Sagittarius, cuius in Pisces ut in Scorpium odium ratione caret 570–578 quaere ante 536 580 totiens Bentleius, quotiens libri incondita oratione (nam alio *tot*, alio *quotiens* refertur), sententia ineptissima ; neque enim, quia, quotiens (uelut bis in anno) inimici creantur, multis modis creantur, idcirco aut multi inimici sunt aut rara amicitia inimicitiae cum animi sint, non corporis, suspicari possit aliquis *corpora* peruagato errore scriptum esse pro *pectora*, quod nomen pari condicione uersu 544 positum est quodque et Heinsius et Bentleius in Ouid. met. III 58 restituerunt, *ultor uestrae, fidissima pectora* (*corpora* libri), *mortis.* sed obstant suspicioni 603 sq. *discordia . . . corpora*, 653 *corpora . . . amica* ; ut appareat Manilium *corpora* pro capitibus siue hominibus dixisse, quod certis condicionibus alii quoque fecerunt, uelut Liuius passim *libera corpora*, Horatius carm. I 35 2 sq. *imo tollere de gradu* | *mortale corpus*, non ut de membris cogitaret 582 foedere Ieuerus Lucani a C. F. Webero editi uol. I p. 389, pectore libri, *pignore* Burmannus senior ad Petron. c. 123 u. 229 (illius ed. 231). *pectore amicitiae*, quod Huetius *pectore amico* interpretatur, non magis Latinum est quam quod Catullo 77 5 sq. librarii tribuerunt, *eheu nostrae crudele uenenum* | *uitae, eheu nostrae pectus amicitiae*, ubi editores *pestis.* Latine Martialis IX 14 2 *fidae pectus amicitiae*, cui cur Stat. silu. IV 4 102 sq. *almae* | *pectus amicitiae* non adiciam docebit F. Leo in indice schol. Goetting. ann. 1892-3 pp. 15 sq. Ellisio ad Catullum haec omnia similia uidentur, sicut etiam Heyo thes. ling. Lat. I p. 1898 35 sq. ; nec dubito quin futurus sit qui huc trahat u. 4 carminis semibarbari anth. Lat. Ries. 719ᶠ (P.L.M. Baehr. IV p. 111) *ut uacet indomitum pectus amicitiae* neque intellegat ordinem esse *uacet amicitiae*, datiuo casu. scio equidem plerisque Vergilium similiter locutum uideri buc. IV 24, *herba ueneni* ; is uero dixit rectissime *fallax herba ueneni*,

unus erat Pylades, unus qui mallet Orestes
ipse mori; lis una fuit per saecula mortis,
alter quod raperet fatum, non cederet alter;
[et duo qui potuere sequi uix noxia poenis
optauitque reum sponsor non posse reuerti
sponsoremque reus timuit ne solueret ipsum]
perque tot aetates hominum, tot tempora et annos,

hoc est quae uenenum fallat siue dissimulet, ut docui in Classical Review an. 1900 pp. 257–9. iterum *foedera* pro *pectora* restitutum est II 676; *foedus amicitiae* multi commemorant, uelut Catull. 109 6, Ouid. trist. III 6 1, Sil. XVII 75, Stat. silu. IV 6 93, Dracont. epithal. 2: adde Man. II 605 *fidei rarum foedus*, III 122 *coniungens foedus amicos*, Mart. I 93 5 sq. *iunctus uterque sacro laudatae foedere uitae, | famaque quod raro nouit, amicus erat.* de uniuersa sententia uide Cic. Lael. 15 *ex omnibus saeculis uix tria aut quattuor nominantur paria amicorum*, de fin. I 65 *fictae ueterum fabulae . . . in quibus tam multis tamque uariis, ab ultima antiquitate repetitis, tria uix amicorum paria referuntur, ut ad Orestem peruenias profectus a Theseo*; ulterius progrediendo Plutarchus de amic. mult. 2 quinque parium summam confecit **583–585** non tam ad praecedentia spectant (neque enim, si solis Orestae Pyladique certamen incidit, uter pro altero moreretur, inde efficitur raram esse amicitiam, ut Theseus et Pirithous, Achilles et Patroclus, ceteri, quibus hoc non contigit, propterea amici non fuerint), sed illud comprobant, quod u. 591 dicetur, Fortunam, quamuis per tot annos calamitate tamquam obrussa adhibita ueram amicitiam exquirat, uix usquam inuenire. itaque haud scio an librario ab *umquam* 582 ad *usquam* 591 delapso tres illi uersus 589–591 ante 583 exciderint et ibi reponendi sint **583 erat** Voss. 390, **erit GLM**, quem soloecismum a Fayo sublatum reduxit Bechertus **584 lis** supra scr. man. 1 **G**, **leuis GLM** inducente fortasse Hor. carm. III 27 37 *leuis una mors est* **586–588** deleui, quibuscum una 583–5 et 589–94 delendos significauit anonymus Ell. noct. Man. p. 214. Damonis et Phintiae cum poeta commode oblitus esset, stulte meminerat interpolator; qui historiae succurrere contentus sermonis complexum sententiarumque rationem adeo non curauit ut correctionem per *et* particulam adnecteret neque sibi eadem opera mutandum esse sentiret ter positum *unus*, tum uu. 587 sq. a poetae consilio aberrans, qui paucitatem amicorum demonstrat, in laudes duorum Pythagoreorum effunderetur: his autem subicitur *perque tot aetates . . . Fortuna fidem . . . uix inuenit usquam.* et haec Manilii esse creduntur, quae unius hominis esse non possunt, qui quidem mediocriter insanierit **586** *duo* fuerunt *qui potuere sequi* Oresten et Pyladen. uerba *uix noxia poenis*, quae ex uersu 602 sumpta esse Bentleius suspicatus est. corrigendi interpretandiue conatus eiusmodi sunt ut adferri non debeant: recte ut uidetur Iacobus uersum excidisse statuit, quamquam ne sic quidem apparet quid illis tribus uocibus faciendum sit **587 reum sponsor** Regiomontanus, **rerum sponso M**, **reum sponso GL** **588 reus** Regiomontanus, **reum** libri. praeterea *sponsorique* Bentleius; qui quod talia quale est Plaut. rud. 390 sq. *eam ueretur, | ne perierit* apud Terentio posteriores negat reperiri, scripsit Caesar b.G. I 39 6 *se . . . rem frumentariam, ut satis commode supportari posset, timere dicebant*: nam aliena sunt Hor. carm. I

tot bella et uarios etiam sub pace labores,
cum Fortuna fidem quaerat, uix inuenit usquam.
at quanta est scelerum moles per saecula cuncta
quamque onus inuidiae non excusabile terris!
uenales ad fata patres matrumque sepulchra
* * * * *
imposuit Phoebus noctem terrasque reliquit.
quid loquar euersas urbes et prodita templa
et uarias pacis clades et mixta uenena
insidiasque fori, caedes in moenibus ipsis
et sub amicitiae grassantem nomine turbam?
in populo scelus est et abundant cuncta furoris.

17 24–6 *metues . . . Cyrum, ne . . . iniciat manus*, 35 9–14, II 8 21–4 **591** *fidem*, fidelem amicitiam, ut Ouid. trist. I 3 66 *o mihi Thesea pectora iuncta fide*: errant Fayus et Pingraeus. Ouid. ex Pont. II 3 23 sq. *diligitur nemo, nisi cui Fortuna secunda est; | quae simul intonuit, proxima quaeque fugat* **592 quanta est LM, quantae G** moles Voss. 390, **mores LM, mortes G**

593, quem uersum intellectu facillimum et Scaliger et Bentleius peruersis mutationibus deprauarunt, recte explicauit Gronouius obs. II c. 13 **594** 'patres quos nati sui mercede accepta ad exitium tradunt matresque a filiis necatae' Postgatius. uide III 8 *Hectora uenalem cineri* post hunc uersum aliquid intercidisse uidit Iacobus progr. Lubec. an. 1834 p. 16, quem recte etiam quae u. 595 de sole dicuntur potius ad Vergilii uerba georg. I 467 sq. *cum caput obscura nitidum ferrugine texit | impiaque aeternam timuerunt saecula noctem* et ad Caesaris occisionem rettulisse, quam, quae Fayi interpretatio fuit, ad Atrei facinus et cenam Thyestae, persuadent 601 *fas atque nefas mixtum* et 604 *pax est sublata per orbem* pariter ex illo Vergilii loco sumpta, 505 *quippe ubi fas uersum atque nefas, tot bella per orbem*. itaque uersu 594 non tam Scylla Nisi (quam regna paterna uendidisse dici a Propertio III 19 21 sq. pauci intellegunt) et Orestes Alcmaeonue significari uidentur, quam res Romanae quaeque per proscriptiones fiebant: uelut Plut. Sull. 31 6 *τῷ δὲ ἀποκτείναντι γέρασ δύο τάλαντα τῆσ ἀνδροφονίασ . . . κἂν πατέρα υἱὸσ ἀνέλῃ*

595 reliquit G, relinquit LM 596 *quid loquar*. his uerbis post commemorata parricidia quaeque solem abegerint scelera poeta ad paulo minus detestabilia facinora descendit; ut appareat non recte Postgatium silu. Man. p. 9 eique assensum Breiterum uersum 594 ad inferiorem locum detrusisse

598 *insidias fori*. Sen. dial. II 9 2 *inter togatos latrocinia* **599 grassantem G, crassantem LM.** multos nomine amicos re grassatores potius ac latrones **600 populo L, populos GM.** Iuu. XV 29–31 *uolgi scelus et cunctis grauiora coturnis; | nam scelus, a Pyrrha quamquam omnia syrmata uoluas, | nullus aput tragicos populus facit* *furoris*: Non. pp. 497 sq. *genetiuus positus pro ablatiuo . . . Lucilius satirarum . . . lib. VIII quarum et abundemus rerum et quarum indigeamus. abundans* participium cum genetiuo posuerunt Vergilius buc. II 20 aliique, cum ablatiuo Manilius I 858, itaque hoc loco *furore* cod. Flor. et ante Iacobum editores; sed poetae in talibus quam non sibi constiterint optime ostendit Ouid. amor. II

et fas atque nefas mixtum, legesque per ipsas
saeuit nequities; poenas iam noxia uincit.
scilicet, in multis quoniam discordia signis
corpora nascuntur, pax est sublata per orbem,
et fidei rarum foedus paucisque tributum,
utque sibi caelum sic tellus dissidet ipsa
atque hominum gentes inimica sorte feruntur.
  si tamen et cognata cupis dinoscere signa,
quae iungant animos et amica sorte ferantur,
Lanigeri partus cum toto iunge trigono.
simplicior tamen est Aries, meliusque Leone
prosequitur genitos et te, Centaure, creatos
quam colitur. namque est natura mitius astrum
expositumque suae noxae, nec fraudibus ullis,
nec minus ingenio molli quam corpore constans:
illis est feritas signis praedaeque cupido,
uenalisque animus non numquam excedere cogit
commoditate fidem, nec longa est gratia facti.

16 7 *terra ferax Cereris multoque feracior uuis* **601** *leges per ipsas saeuit*, ipsis legibus ad saeuitiam abutitur: recte Pingraeus **604 pax est** Regiomontanus, **pars et** libri **605 paucis** cod. Flor. et Bentleius, **pacis GLM** *fidei* pro anapaesto primus eorum quorum scripta supersunt Manilius posuit, ter genetiuo casu, II 605, 630, 955, semel datiuo III 107. Horatius et Ouidius *fide* dicebant; *fidēi* post Lucretium non inuenitur **606** ut ipsum sibi caelum, sic ipsa sibi tellus dissidet. perperam Bentleius *ipsi* **607** de *feruntur* uide ad II 188 adnotata **608–640** signorum amicitiae **610–624** primi trigoni signa **610 lanigeri GL**[2], **lanigerum LM**
612 613 primus recte distinxit et interpretatus est Bentleius. Aries melius prosequitur colitque Leonis Sagittariique partus quam ab eis uicissim colitur **614** *expositum suae noxae*, iniuriae sibi inlatae: Scaliger attulit Sall. Iug. 20 2 *quietus, inbellis, placido ingenio, opportunus iniuriae.* ceterum Breiteri causa adnotandum est *fraudibus ullis*, sicut apud Sallustium *placido ingenio*, ablatiuum esse quem dicunt qualitatis, Arietemque omnis fraudis expertem praedicari **615 constans** Bentleius, **constant GLM, constat** cod. Flor. pro *corpore* idem Bentleius *uellere*, quod est sane *molli* adiectiuo accommodatius; quamquam faciliore mutatione scriberetur *tergore*, ut Prop. II 26 6 *aurea quam molli tergore uexit ouis*, quem uersum Manilius imitatus uidetur IV 514–7 *Laniger . . . Phrixum . . . tergore uexit.* sed *corpore* requirunt paene et oppositum ingenii nomen et constandi uerbum; neque enim lana Aries constat **617 618** cogit eos commodi et utilitatis causa ius honestatis migrare. nam quod Bentleius *excedere fidem* Latine dici negauit nisi de eo quod maius esset quam ut credi posset, non satis respexit aut naturalem uerborum uim et multiplices potestates aut alia exempla diuer-

619a at, cum Lanigeri partus sub utroque *laborant*
uique urguente dolent amborum astuque, trigono 619b
non parcit; sed rara gerit pro tempore bella,
quod feritas utriusque minas praetendere cogit.
[plus tamen in duplici numerandum est roboris esse,
cui commixtus homo est, quam te, Nemeaee, sub uno.]

sarum notionum eisdem uocibus subiectarum, quae non nimis raro inueniuntur. uelut Vergilius Aen. VII 63 *nomen posuisse* pro *imposuisse*, VIII 329 *nomen posuit* pro *deposuit* usurpauit; *diuitias uincere* Sall. Cat. 20 12 dicitur qui eas sumptibus exsuperat, *diuitiarum uictor* Iug. 63 2 qui contemnit; Catull. 4 19 sq. *Iuppiter secundus* appellatur uentus sequens, Stat. Ach. I 48 sq. *secundi Iouis* nomine significatur Neptunus; in Ouid. amor. II 13 4 *cadit ira metu*, id est minor fit atque esse desinit, contra Prop. II 16 52 *fulminis ira cadit* eadem ratione qua Iuu. XIII 226 *iratus cadit in terras . . . ignis*; *Teucer* Hor. carm. I 7 21 sq. *Salamina . . . cum fugeret* inde profugus abiit in exilium, at qui Ouid. ex Pont. I 3 71 *pulsus Aristides patria Lacedaemona fugit* eo se contulit ibique perfugium habuit **619 cum LM, quin G** in librorum scriptura neque uniuersa constat oratio neque aut parcendi uerbum intellectum habet aut ferri potest *partus* singulari numero positum. itaque Bentleius tres uersus 619–621 eiecit: ceteri quae coniecerunt, omitto; ipse quid olim temptarim dicam ad 622. uerum cum in singulis uerbis nihil sit quod non ad sententiam, qualem expectamus, possit accommodari, omnia intacta seruanda uidentur et eorum quae desiderantur quaeque medio uersu 619 excidisse credibile est adiectione hunc in modum adiuuanda, *at, cum Lanigeri partus sub utroque* ⟨*laborant* | *uique urguente dolent amborum astuque*⟩, *trigono* | *non parcit.* Aries, si quando natos suos a Leone Sagittarioque premi uidet, ipse rursus eos aggreditur; sed raro tamen sese ad bellum accingit nec nisi cogente necessitate **620 parcit GL², parcet LM** **621 minas praetendere*, magis pro tempore** libri sine sensu, *animis contendere* Iacobus, qui solus in his tribus uersibus aliquid uidit: Postgatius, qui *magis pro tempore surgit* coniecit, *pro tempore* ita accipere uidetur quasi sit *certis temporibus*; est autem *prout tempus postulat.* *minas* etiam facilius in *magis* abire potuit quam quod haud raro cum hoc confunditur *minus*, uelut IV 110, Lucr. II 533, Caes. b.G. VIII 53 2, Ouid. her. XVII 102, Hor. epod. 8 17; *tempore* autem pro *tendere* scriptum est Nemes. cyn. 311, quamquam hoc loco mendum partim ex u. 620 ortum uidetur **622 623** loco extant alieno; *idcirco* enim u. 624 ad 619–621 refertur neque quicquam ad rem attinet haec diuersi in duobus signis roboris commemoratio, quae ut aliquo sententiae uinculo superioribus adnecteretur anno 1903 haec in uu. 619 sq. nouaui: *at, quia Lanigeri par uis roburque, trigono* | *non paret.* paulo minus incommode hi duo uersus uersui 618 subicerentur; quamquam sententia eorum potius ad 530–535 pertinet

622 inusitate additum *esse* ad nostrum sensum non minus abundat quam desideratur in Sall. Cat. 2 2 *coepere . . . maxumam gloriam in maxumo imperio putare.* scilicet hoc loco *numerare* nouiciam illam significationem adsciscit quae in simili putandi uerbo multo maturius orta antiquum usum paene aboleuit. utroque modo Graeci λογίζεσθαι dicunt **623** *cui commixtus homo est,* μειξομβρότῳ **nemeaee** Pucknerus, **nemeae L, nemee GM** *sub* a superioris uersus *in* non differt: uide I 782 sq. *uolucris . . . qui gestat in alite Phoebum,* V 381 *ipse deum Cycnus condit uocemque sub illo.* *uno,* simplici

idcirco et pax est signis et mixta querella.
quin etiam Tauri Capricorno iungitur astrum,
nec magis illorum coeunt ad foedera mentes;
Virgineos etiam partus, quicumque creantur
Tauro, complecti cupiunt, sed saepe queruntur.
quos *Gemini*que dabunt Chelaeque et Aquarius ortus
unum pectus habent fideique inmobile uinclum,
magnus et in multos ueniet successus amicos.
Scorpios et Cancer fraterna in nomina ducunt
ex semet genitos, nec non et Piscibus orti
concordant illis. saepe est et subdolus actus:
Scorpius aspergit noxas sub nomine amici;
at, quibus in lucem Pisces uenientibus adsunt,
his non una manet semper sententia cordi,
conmutant animos interdum et foedera rumpunt
ac repetunt, tectaeque lues sub fronte uagantur.

625-628 secundi trigoni signa **626** *magis* quam Arietis eiusque trigonorum **628** rationis, quae inter Virginem et Capricornum intercedat, nulla hoc loco mentio fit; sunt enim plane inimica, ut uu. 553 et 563 expositum est

629-632 tertii trigoni signa **629** **gemini** post *dabunt* Bentleius, post *quos* ego inserui; praue enim haec sententia per *que* particulam superioribus adiungitur: rectum erat *at.* pro II, Geminorum nota, scriptum suspicor *duos*, hoc autem propter *quos* intercidisse, sicut factum est in Sen. dial. VI 13 3 ⟨*duos*⟩ *quos sibi seruauerat extulit.* simili de causa *Caprum* omissum est IV 745; uide etiam II 290, 555 **chelaeque** Bentleius, **chelae et quos dat** libri uersu utcumque expleto; in quo additamento neque hiatus Manilianus est (nam de II 831 postea uidebimus) neque rationem habet mutatum uerbi tempus **630 uinclum GL, mundum M** **631** *magnus erit Geminis amor et concordia duplex* addidit Bonincontrius, qui Geminos deesse senserat; expulit Bentleius **632** *in multos successus amicos*, successus qui multos amicos comparet. simile est II 557 *in totidem fecundus . . . hostes*; alio modo dicitur Petr. 77 1 *tu parum felix in amicos es: nemo umquam tibi parem gratiam refert*

633-640 quarti trigoni signa **633** *fraterna in nomina ducunt*, faciunt ut fratres possint appellari **635** interpunxit Bentleius cum **L** est **G**, om. **LM** *actus* pro agendi ratione etsi plerumque aut ablatiuo casu aut plurali numero ponitur aut suspenso a se genetiuo rei actae indice, habet tamen thesaurus ling. Lat. similia, uelut Sen. de ben. VI 23 4 *quamquam maius illis propositum sit maiorque actus sui fructus quam seruare mortalia*, Quint. inst. VIII 6 11 *cum rebus sensu carentibus actum quendam et animos damus.* itaque superuacanea uidetur, nec tamen ideo falsa est, *astus* coniectura ab Heinsio ad Ouid. art. I 585 prolata, quam Huetius et Bentleius probarunt **640** exempla eius quod est *lues* multitudinis numero positi Neuius in formarum doctrina non consignauit Cypriano antiquiora *sub*

641 sic erit e signis odium tibi paxque notanda.
643 nec satis hoc, tantum solis insistere signis:
contemplare locum caeli sedemque uagarum.

fronte uagantur, 'sous un extérieur serein ils cachent des haines secrètes mais peu constantes' Pingraeus **641 e GM, et L, ex** cod Flor., quemadmodum II 484 omnes *ex signis*, cui loco cur 303 non adiciam ad eum uersum significatum est. alibi *ex se*, *ex semet*, *ex simili*, sed *e solido*, *e summo*; V 628 *e scopulis* **G**, *et* **LM** *sic*, secundum ea quae uersibus 520-640 tradita sunt. *e signis* cum ui dicitur, sequitur enim aliunde quam e signis odium pacemque notandi ratio **642**, qui hoc loco superest, illo desideratur, post **706** traieci

643-692 hunc locum ut nemo adhuc recte ceperit partim librariorum culpa factum est, tribus uersibus 684-6 aliunde inlatis; partim ipsius Manilii, qui dum consuetudine sua rem uersibus 654-80 exponendam nimis exornat tam longe a proposito aberrauit ut quorsum ei pertinerent obscurum redderet; partim editorum, qui cum irarum odiique mentionem uu. 650 et 652 factam et ultimum paragraphes uersum 692 *pacata infestis signa ut discernere possis* non satis attenderent, fefellit eos poetam in toto hoc loco etiamnunc de amicitiis inimicitiisque signorum disserere. itaque cum Scaliger in prima editione 643-51 et 681-92 singulis uersibus multifariam transpositis post 787 conlocasset, in secunda autem 683 ante 681, 687 post 690 traiecisset, utrobique multa perperam interpretatus, mox melius perspecta summae difficultatis sede Fayus Bentleius Iacobus Breiterus tres illos importunos uersus 684-6 (cum eisque Fayus et Bentleius 681-3, ille quidem ordine mutatos, Iacobus 683 solum, quem Breiterus delere maluit) ante 673 posuerunt, ut hoc diceretur, minorem numeri in duplicium simpliciumque signorum quadratis quam in tropicorum quadrato cardinis siue puncti tropici usum esse atque effectum, solum igitur Arietis quadratum legitimum esse; cuius discriminis ualde miri, quo fit ut duo ex tribus quadratis quadrata non sint, nullum aut apud Manilium aut apud ceteros astrologos uestigium est. tum non sine excusatione aliqua sed grauiter tamen in eo errant quod poetam uersibus 652 sqq. id agere putant ut quadratorum rationem lectoribus tradat, praepostero consilio, cum eam iam uu. 287 sqq. exposuerit. immo parenthesis loco haec interponuntur, ne forte plus aequo tribuamus eis mutationis uarietatisque causis quae uu. 643-51 significatae sunt; sed perspicuitati nocuit rem uerbis amplificandi studium et coloris poetici undecumque inducendi. itaque in tanto omnium errore singula peccata non reprehendam ac pleraque ne commemorabo quidem: tantum dicam breuissime quid his quinquaginta uersibus praecipiatur. illud igitur Manilius uult, praeter naturam uel singulorum signorum propriam uel plurium per schemata geometrica coniunctorum communem alias quoque respiciendas esse causas amicitiarum inimicitiarumque effectrices: eas partim in motu caeli per quattuor cardines et templa duodecim se circumagentis (qua de re uu. 788 sqq. dicetur) positas esse, partim in dodecatemoriorum ratione, quam statim uu. 693 sqq. explicaturus est **643** *solis*. non singula signa coniunctis per trigonum quadratumue signis opponit, sed haec quoque signorum nomine comprehendit: non signis tantummodo, inquit, insistere satis est, sunt enim praeter signa ipsa aliae res quae in eorum amicitiis inimicitiisque momentum faciunt, partes mundi et cardines cum planetis, nec minus dodecatemoria **644** *locum caeli* cur contemplari debeamus uu. 645-83 exponitur, in quo *sedem uagarum* non neglegendam

645 parte genus uariant et uires linea mutat.
nam sua quadratis ueniunt, sua iura trigonis
et quae per senos decurrit uirgula tractus
quaeque secat medium transuerso limite caelum;
651 distat enim surgatne eadem subeatne cadatne.
649 hinc modo dat mundus uires, modo deterit idem,
650 quaeque illic sumunt iras huc acta reponunt.
652 crebrius aduersis odium est, cognata quadratis

esse discimus ex 835 et 961–4 *stellae . . . uarias . . . locorum | efficiunt uires*; ut appareat non recte Bentleium in harum mentione haesisse, quas in signorum odiis amicitiisque momentum habere iam u. 401 legimus, *nunc foedus stellis, nunc et dictantibus iras*. restat scrupulus in omissa stellarum uoce; sed *uagas* sic appellare tam licuit astrologo, opinor, quam medico *quartanam*, lanio *bubulam* **645** *parte* siue regione caeli *genus* suum siue naturam *uariant* signa in orbem uoluentia: eodem modo *pars* dicitur II 916, 924, 932, ut intellegatur *mundi* *uires linea mutat* falso enarrant 'linea (trigoni quadrati cet.) mutat uires signorum,' proinde quasi hoc aut post 270–432 debuerit aut post 520–35, 570–8, 608–40 potuerit doceri. immo linea uel triangula uel qualiscumque suarum ipsa uirium mutationem subit pro parte mundi quam quoque tempore praeterit; ut hoc uersu et mox u. 649 id significetur quod postea uu. 856 sqq. magis declaratur, *omne quidem signum sub qualicumque figura | partibus inficitur mundi; locus imperat astris | et dotes noxamque facit; uertuntur in orbem | singula et accipiunt uires caeloque remittunt*. eodem modo u. 712 dicitur *astra . . . proprias mutantia uires* **646** *sua*, noua ac specialia pro consuetis et generalibus quadratorum trigonorumue legibus. similiter IV 504 sq. *in tempus quaedam* (signa) *mutantur et ortu | accipiunt proprias uires ultraque remittunt* **647** ordo est *et ei uirgulae, quae per senos tractus decurrit, eique, quae medium caelum secat, sua iura ueniunt*, hoc est hexagono et diametro **648 secat GL², secant LM** **651** ante **649** collocaui: post 650 iterum scriptum conicio, cum librarius a *quaeque* eius uersus ad eandem uocem u. 648 positam relapsus esset, deinde priore loco ac non, ut oportuit, inferiore expunctum. tribus mutationibus, *surgant subeant cadant*, sedi quam in codicibus obtinet aptum reddiderunt edd. uett., Bentleius deleuit tamquam ab eodem ac u. 644 interpolatore additum et ita quidem ut unam efficerent sententiam, *contemplare . . . sedem . . . uagarum, | distat enim surgatne eadem* (uaga stella) *subeatne cadatne*. ceterum uide I 181 *qua cadat et subeat caelum rursusque resurgat*

649 *hinc*, a conuersione u. 651 significata **650** quae signa alium caeli locum peruolantia inimica sunt, eadem in alium circumacta fiunt amica

652–683 his uersibus cauetur ne omnes omnino signorum linearumque uires positione mutata mutari credamus, confirmaturque uniuersam astrorum discriptionem in caeli motu tamen seruari, ut aduersis signis, si non semper, at certe saepius odium sit (652), cognati quadratis censeantur (652–72), amici trigonis (653, 673–80), proxima siue haerentia uicinis subscribant (681), tertia siue hexagona hospitibus (682). haec sic cohaerent; nisi quod quae de quadratis trigonisque dicuntur, ea intempestiua poetici ornatus accessione in tantum excreuerunt ut obscura facta sit sententiarum ratio et summa dis-

corpora censentur signis et amica trigonis.
nec ratio obscura est; nam quartum quodque locauit
eiusdem generis signum natura per orbem.
quattuor aequali caelum discrimine signant
in quibus articulos anni deus ipse creauit,
uer Aries, Cererem Cancer Bacchumque ministrans
Libra, caper brumam genitusque ad frigora piscis.
nec non et duplici quae sunt conexa figura
quartum quemque locum retinent: duo cernere Pisces
et geminos iuuenis duplicemque in Virgine formam
et duo Centauri licet uno corpora textu.

putationis **653** *censentur*, attribuuntur, in censum quadratorum referuntur. Sen. de ben. VII 4 3 *totus ager . . . reipublicae est, pars deinde suo domino quaeque censetur* de *corpora amica* dixi ad 580 **654 quodque G, quoque LM**

655 *generis*, non, ut II 151, sexus, qui in quadratis diuersus est atque alternus, sed naturae, cum quattuor tropica sint, duplicia quattuor, quattuor simplicia. schol. German. Breys. p. 107 8 sq. *quartum quodque eorum aut tropicum aut solidum aut biforme*, Paul. Alex. B *τροπικὰ δὲ ♈ ♋ ♎ ♑ . . . ἰσάριθμα δὲ τούτοισ τὰ στερεά, ἤγουν ♉ ♌ ♏ ♒, τῶν δισώμων ἰσαρίθμων αὐτοῖσ τυγχανόντων, ἅ ἐστι ♊ ♍ ♐ ♓. καὶ συναιρετικῶσ εἰπεῖν, ὅσα διὰ δ' διέστηκε, ταῦτα τὴν αὐτὴν τῶν ζῳδίων φύσιν ἐκδέχεται* **656–659** describitur tropicorum signorum quadratum, quae breuiter commemorantur II 178 sq. et 290–2, significantur etiam III 619–22 *signa | diuisum . . . tenent aequo discrimine caelum | quae tropica appellant, quod in illis quattuor anni | tempora uertuntur signis nodosque resoluunt* **657** de articulis uide II 430 **659** '*caper idemque piscis*. est enim pars caper, pars piscis' Scaliger. ut pro Aquario, iuuene urnam gerenti, aliquotiens *Iuuenis* dicitur, IV 385 et ceteris locis ad II 555 adlatis, semel II 406 *iuuenique urnaeque*, ita pro Capricorno, qui caper est in piscem desinens, II 179 *Capro* iterumque IV 745 ex Bentlei emendatione *Caprum* ponitur, hoc uersu *caper piscisque*; cui simile est anth. Lat. Ries. 761 71 (P.L.M. Baehr. V p. 382) *piscinus caper*. *genitus ad frigora* toleranda piscis est, cuius sanguis non calet: Appul. apol. 30 *piscis brutus et frigidus* **660–663** describitur duplicium signorum quadratum. Ludw. Maxim. p. 105 18 *δίσωμα Δίδυμοι Παρθένοσ Τοξότησ Ἰχθύεσ*, quibus ne quintus accederet, quem Manilius II 171 in binis ponit, Capricornus, hunc *διφυέσ* potius et *δίμορφον* appellabant, Ludw. Maxim. pp. 108 et 109. quattuor illa *κοινωνικά* uocantur C.C.A.G. I p. 166 13, *δίσωμα γὰρ ὄντα κατὰ φύσιν τὴν τῶν δυοῖν σωμάτων σύμφωνον κοινωνίαν παρέχουσιν*

661 sine ratione Bentleius recentium librorum scripturam *quartum quaeque*, quam Scaliger ed. 2 expulerat, reduxit nec tamen mutauit II 303 sq. *quinto quoque . . . loco*, 353 *sub quarto quoque*, 654 *quartum quodque*, alia similia. initio a primo quadrati signo ducto omnibus deinceps quartis locis inueniuntur duplicia **662** praue Scaliger cum plerisque *Geminos iuuenis*, cum appareat *geminos* non signi nomen esse sed idem significare quod uu. 661 et 663 *duo*; sed uix minus praue Fayus aliique *geminos Iuuenis*, quasi duos Aquarios cernere liceat. de duplici forma Virginis dictum est ad II 176

663 corpora cod. Flor., **corpore LM, in corpore G** **textu** Bentleius,

sic et simplicibus signis stat forma quadrata:
nam neque Taurus habet comitem, nec iungitur ulli
horrendus Leo, nec metuit sine conpare quemquam
Scorpius, atque uno censetur Aquarius astro.
sic quaecumque manent quadrato condita templo
signa parem referunt numeris aut tempore sortem
ac ueluti cognata manent sub foedere tali.
idcirco adfines signant gradibusque propinquis
accedunt unaque tenent sub imagine natos.
longior in spatium porrecta est linea maius
quae tribus emensis signis facit astra trigona.
haec ad amicitias imitantes iura gradumque

textum LM et suprascr. man. 1 **G, mixtum G.** ut hic *corpora textu* in *corpore textum*, sic Cic. phaen. 464 *lumina lapsu* in *lumine lapsum* mutatum est, nec raro similiter peccatur. Centaurum duo corpora habere aiunt astrologi, negat Breiterus, qui leuem Ellisii coniecturam tamquam suam profert: idem *licet* interpretatur 'obwohl,' *cernere* infinitiuum unde suspensum putet non dicit

664–667 describitur simplicium signorum quadratum. quamquam simplicia siue, ut II 158 appellantur, singula signa septem sunt numero, quorum haec quattuor ea sunt quae Graeci *στερεά* usurpant, uelut Sext. emp. *πρὸς ἀστρ.* 11 *στερεὰ δὲ ὑπειλήφασι Ταῦρόν τε καὶ τὸ διαμετροῦν, τουτέστι Σκορπίον, Λέοντα καὶ Ὑδροχόον*, quo nomine significari putatur perpetuus nec interruptus umoris siccitatis caloris frigoris tenor qui sole ea signa percurrente seruari soleat: Latini uertunt *solida*, ut Firm. II 22 8, anth. Lat. Ries. 640 2 (Auson. 382, Peip. p. 102), schol. German. Breys. p. 107 9 **665 nec iungitur G, nec pingitur L, ne ciugitur M** **666 compare** Doruillius ad Charitonem p. 372. **corpore** libri, *meruit sibi nectere* Bentleius. comitem Scorpius non habet nec tamen ideo quemquam metuit, cum satis per se formidulosus sit. *corporat* pro *comparat* praebet cod. Cantabr. saec. X in Culicis uersu 205 **667 censetur L²M, censentur GL.** *uno censetur astro* eodem modo dicitur quo *capite censi*: nihil census habet praeter unum astrum. III 127 *septima censetur saeuis horrenda periclis* **668** *quadrato templo* utrum idem sit quod 684 *in partes diuisi quattuor orbis* significetque caeli circuitum quadrifariam diuisum, an id ostendat quod C.C.A.G. I p. 154 2 sq. *τετράγωνον ζῳδιακὴν πλευράν*, non satis liquere dixi ad II 354 **669** *numeris* corporum uel duplicium uel simplicium; *tempore* anni cardinali siue tropico **671 gradibus** Dulcinius, **grauibus** libri

672 *accedunt*, sese adiungunt, ut eis prosint faueantque. uide 848 *succedit*

una sub imagine natos, natiua faciei similitudine insignes, quae cognationis index est. V 408 *institor aequoreae uaria sub imagine mercis*, Germ. phaen. 354 *intercepta perit nulla sub imagine forma*; adde Man. I 121, 839. Iacobus et Breiterus, cum fumosas maiorum imagines similiaque se legere meminissent nec Latine scirent, imaginis uoce, singulari numero posita, maiores significari uoluerunt; Bentleius *uno . . . ab sanguine*, Pingraeus *ab origine* nouauit, quibus coniecturis praepositionem certe sine causa mutari docebunt II 680. I 147, V 646 **675** *imitantes iura sanguinis*, Petr. 80 6 *uetustissimam con-*

sanguinis atque animis haerentia foedera ducunt,
utque ipsa ex longo coeunt submota recessu
sic nos coniungunt maioribus interuallis.
haec meliora putant, mentes quae iungere possunt,
quam quae non numquam foedus sub sanguine fallunt.
proxima uicinis subscribunt, tertia quaeque
hospitibus. sic astrorum seruabitur ordo,
683a quotquot cardinibus, *prona uertigine mundi*
naturae uires propriae uariante, mouentur. 683b
687 adde suas partes signis, sua partibus astra;

suetudinem putabam in sanguinis pignus transisse **676** **foedera** Marklandus ad Stat. silu. IV 4 102, **pectora** libri, uide II 582. *animis haerentia pectora* Fayus enarrat 'corda quae sibi mente iunguntur,' quasi ad homines se mutuo amantes trigona ducant. foedera animis et mentibus inhaerentia contraria ponuntur consanguinitatis foederi minus certo sanctoque quod u. 680 commemoratur **678** *interuallis*: eadem sede V 313 *interuallo*, III 538 *inuenturos* (immo *inuentores*), V 411 *argumentis*; accedit Graecum nomen *Oriona* I 387 et in uersu spurio IV 679 *Hellespontum* **680** *foedus fallunt* non cum Fayo 'mentiuntur amicitiam' interpretor sed ita dictum puto ut *fidem fallere*, *promissum fallere*: fallitur foedus quod non seruatur *sub sanguine*, in sanguinis communitate, consanguinitate complectente **681** *proxima*, hoc est haerentia (II 385) siue dodecagona, hominibus inter se *uicinis*, *tertia quaeque* (374) siue hexagona *hospitibus subscribunt*. proximis quod nullam gratiam additam esse uu. 385 sqq. didicimus, id hominum uita in uicinis haud raro comprobat: Palladius quidem de r.r. I 6 6 *tria mala* inquit *aeque nocent, sterilitas, morbus, uicinus.* quamquam Paulus Alexandrinus E 3 eis proximorum quae *ὁμόζωνα* sint uel *ἰσανάφορα* aliquid concedit communionis, *τὰ γειτνιῶντα ἑαυτοῖσ καθάπερ ὡσ ἐπὶ συνοικουρίασ ἐστὶ τεταγμένα* *subscribunt* idem ferme esse apparet quod 672 *accedunt*; suffragantur, fauent **682** *sic*, quemadmodum uu. 652–81 expositum est, *seruabitur* neque caeli per quattuor cardines conuersione mutabitur *astrorum ordo*, quo aduersa, quadrata, cetera deinceps, suas quaeque capiunt prouincias certisque hominum inter se societatibus adsignantur

683 **propriae** L, **proprie** GM, cuius loco requiri apparet, ad quod *uariante* referatur, substantiuum, exempli gratia *mundo*. uerum cum nec hoc nec quae praeterea ad sensum accommodate conici possunt ullam speciem habeant, quae autem coniecerunt, *serie* Bentleius, Iacobus *uirga*, a sententia aliena sint, aptissimum uero, modo reliqua ne discrepent efficiamus, *propriae* adiectiuum, intercidisse uidentur quaedam ad hunc modum, *quotquot cardinibus*, ⟨*prona uertigine mundi* | *naturae uires*⟩ *propriae uariante, mouentur*, quibuscum comparari possunt 712 sq. *uariant . . . astra* | *dodecatemoriis proprias mutantia uires.* cardines ei sunt qui uu. 788 sqq. enumerabuntur, de quibus III 90 *cardinibus . . . mouet diuina potentia mundum*, ablatiuo utrobique *per cardines* significante **684–686** ante 331 conlocaui, ubi uide adnotata **687** reputa, praeter signa, signorum partes siue dodecatemoria, item, praeter dodecatemoria, astra siue signa quibus singula dodecatemoria tribuuntur. *astra* enim a *signis* non diuersa esse probat locus huius simillimus IV 292–7

nam nihil in totum seruit sibi, mixta feruntur,
ipsis dant fines astris capiuntque uicissim.
quae mihi mox certo digesta sub ordine surgent.
omnibus ex istis ratio est repetenda per artem,
pacata infestis signa ut discernere possis.
 perspice nunc tenuem uisu rem, pondere magnam

hos tribuunt mores . . . bis sex . . . signa. | *sed nihil in semet totum ualet, omnia uires* | *cum certis sociant signis . . . conceduntque suas partes retinentibus astris*, id est ζῳδίοισ: adde 301 sq. *tribuunt denas in se coeuntibus astris* | *inque uicem ternis habitantur sidera signis*, ubi tribus uocibus una eademque res subicitur. non significantur igitur, quae raro Manilius *astra* appellauit, planetae quaeque de eorum dodecatemoriis uu. 738–48 tradentur

688 *nihil*, nullum signum, ut IV 294 *mixta* inter se ea dodecatemoriorum ratione quae uu. 696–721 exponetur **689 ipsis GL², i**psis L, ex ipsis M** uersum sic interpretatur Fayus, 'signa dant terminos'—ea uult dodecatemoria de quibus uu. 738–48 disseritur—'ipsis planetis, et uice uersa accipiunt.' atqui non accipiunt; et multum abest ut *fines* pro dodecatemoriis dici posse efficiatur ex uu. 699 et 747, ubi ambitum significat. utramque offensionem Bentleius *fines* in *uires* mutato uitauit; sed sub codicum **LM** lectionibus aliud latere uidetur, quod non expedio, nisi fuit *ipsis dant* $\overset{\textit{ex}}{\textit{in}}$ *se partis capiuntque uicissim* **690 mox certo** om. **M** spatio relicto. *mox*, uersibus 693 sqq. *certo sub ordine*, III 73 et 157 *ordine sub certo* **691** *omnibus ex istis* quae in uu. 645–51 et 687–90 significata sunt **692 pacata G, pacatam LM infestis G, infectis L, inferens M discernere** Pingraeus, **perdiscere** libri nulla uerborum structura, *dignoscere* Scaligero praeeunte Bentleius. scriptum fuerat ut uidetur *discerpere*, deinde transpositum *per*. Culic. 375 *conscelerata pia discernis uincula sede* **possis G, poscis LM 693–737** describuntur dodecatemoria, id est partes singulorum signorum duodecimae. Sext. emp. πρὸσ ἀστρ. 9 ἔνιοι δὲ καὶ ἕκαστον ζῴδιον εἰσ δωδεκατημόρια διελόντεσ . . . ἐπὶ Κριοῦ τὸ μὲν πρῶτον δωδεκατημόριον αὐτοῦ Κριόν τε καλοῦσι καὶ ἄρρεν, τὸ δὲ δεύτερον Ταῦρόν τε καὶ θῆλυ, τὸ δὲ τρίτον Διδύμουσ τε καὶ ἄρρεν· καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων μοιρῶν ὁ αὐτὸσ λόγοσ, C.C.A.G. I p. 93 ex Heph. Theb. διεῖλον δὲ καὶ ἕκαστον τῶν δωδεκατημορίων (id est ζῳδίων) εἰσ δωδεκατημόρια ιβ', ἑκάστῳ δύο ἥμισυ μοίρασ διδόντεσ, Ptol. tetr. p. 13 διεῖλον δέ τινεσ καὶ εἰσέτι τούτων (id est τῶν ὁρίων, quam doctrinam Manilius ignorat) λεπτομερέστερα τὰ τμήματα τῆσ οἰκοδεσποτείασ (quam planetae in signis exercent), τόπουσ καὶ μοίρασ ὀνομάσαντεσ· καὶ τόπον μὲν ὑποτιθέμενοι τὸ τοῦ δωδεκατημορίου (id est signi) δωδεκατημόριον, τουτέστι μοίρασ β' ἥμισυ. quam rem quod Manilius *pondere magnam* dicit, dissentit Ptolemaeus, qui ταῦτα inquit κενόδοξον ἔχοντα λόγον παρήσομεν, quocum facere uidentur ceteri, quorum opera extant, astrologi, apud quos rara horum quidem dodecatemoriorum mentio est, usus nullus **693** pro *perspice* L. Muellerus mus. Rhen. an. 1862 p. 190 *percipe* coniecit, quae mutatio ut u. 738 necessaria est ita hic ne bona quidem uidetur, cum res uisu tenuis perspici debeat, ut cognoscatur. uide etiam III 43 *nunc age subtili rem summam perspice cura*, ubi quominus eodem Muellero auctore *percipe* reponatur obstat additum *subtili cura*. nam quod neminem iuberi posse dicit rem aliquam perspicere, imperatiuus eius uerbi modus et IV 931 et passim apud

et tantum Graio signari nomine passam,
dodecatemoria, in titulo signantia causas.
nam, cum tricenas per partis sidera constent,
rursus bis senis numerus diducitur omnis;
ipsa igitur ratio binas in partibus esse
dimidiasque docet partes. his finibus ecce
dodecatemorium constans, bis senaque tanta
omnibus in signis; quae mundi conditor ille

optimos scriptores reperitur, uelut Cic. ad Q. frat. I 4 5 *perspice rem et pertempta* uisu GL², uis LM 694 passam G, passum LM *signari passam* omisso *se* pronomine, ut Hor. carm. I 2 43 sq. *patiens uocari* | *Caesaris ultor*, epist. I 5 15, 16 30, Sen. dial. IX 10 5 *includi ex toto non patiuntur*, pluriens apud Claudianum 695 dodecatemoria cod. Flor., duodecate moria G, duo decatemoria M, duo decathemoria L. item *duod-* GLM ceteris locis, 700, 712, 736, 740, 741, 746 titulo F. Iunius, titulos libri. *in* praepositio non minus commode abesse potuit quam *sub* IV 366 *nec tua sub titulis fallantur pectora notis* *causas*, uim et naturam nomine exprimendam, ut Plin. h.n. XV 51 *cetera* (malorum genera non e patriis sed) *e causis traxere nomen germanitatis cohaerentia et gemella, . . . orbiculata a figura orbis, . . . mammarum effigie orthomastia.* haud dissimiliter Man. IV 848 sq. *ipsa docet titulo se causa: ecliptica signa* | *dixere antiqui* 696 *tricenas per partis*, tricenis partibus. par exemplum non noui, neque enim plane simile est Sen. dial. XI 18 2 *cetera* (opera) *quae per constructionem lapidum et marmoreas moles aut terrenos tumulos in magnam eductos altitudinem constant.* idem IV 299 sq. sic effertur, *partibus astra* | *condita tricenis* 697 *bis senis diducitur*, per duodenas partes diuiditur 698 *ratio* (arithmetica, ut III 246) docet binas dimidiasque partes tricensimas inesse in singulis partibus duodecimis: nempe $30 \div 12 = 2\frac{1}{2}$ 699 om. G propter homoeoteleuton ecce*, esse LM. nulla in simili duorum uersuum exitu offensio est, cum maior intercedat distinctio, ut III 369 sq.; sed alias ob causas *esse* tollendum est, quae ad insequentem uersum exponentur. *ecce*, quod cum *esse* permutatum est in Martialis libris III 11 2, VI 25 8, IX 36 3, quattuor praeterea locis Manilius posuit, II 43, 775, IV 73, 82, nec dissimiliter usurpauit in carmine pariter didascalico Terentianus, 1687 '*infandum regina*': *datur locus ecce trochaeo*, 1897 *ecce uides* '*ta mugiunt*' *esse duos iambos* 700 constans*, constant libri, *his finibus esse* | *dodecatemorium constat* Bonincontrius. atqui quis non illud expectabat, 'tantum est dodecatemorium'? quis non hoc potius dici miratur, 'certum est dodecatemorium tantum esse,' tamquam in tali re adseueratione opus sit? accedit quod *constat* cum accusatiuo et infinitiuo, ut in prosa oratione usitatissimum est, ita neque apud Manilium extat neque praeter Ouidium apud ullum Augusteae aetatis poetam, ut dissuadente certe sententia non debeat ex coniectura inferri. quem restitui sensum, hic est: en tibi, quod quaeritur quodque perspiciendum dixi, dodecatemorium, hac constans mensura, eiusdemque mensurae in omnibus signis duodena tanta*, cuncta libri, quod nemo interpretum explicatione attigit, Pingraeus in enarratione omisit. *tanta* uisum est *cunta*, quo modo *cuncta* uulgo scribebatur. I 554 sq. *binis aequandum est signis: sex tanta rotundae* | *efficiunt orbem*

attribuit totidem numero fulgentibus astris,
ut sociata forent alterna sidera sorte,
et similis sibi mundus, et omnia in omnibus astra,
quorum mixturis regeret concordia corpus
et tutela foret communi mutua causa.
642 in terris geniti tali sub lege creantur;
707 idcirco, quamquam signis nascantur eisdem,
diuersos referunt mores inimicaque uota;
et saepe in peius deerrat natura maremque

zonae, Cic. phaen. 315 *sex tantae . . . partes* **702 numero** Regiomontanus, **numeros M, numeris GL.** *totidem numero astris*, astris quae itidem duodecim sunt **703 704** de *forent* duplici ui adhibito dixi ad I 784: simile est quod Luc. I 292 sqq. habetur, *in bellum prono tantum tamen addidit irae* | *accenditque ducem, quantum clamore iuuatur* | *Eleus sonipes*, ubi *tantum* primo substantiui uice, deinde aduerbii fungitur **705** *corpus*, zodiacum uniuersum **706** se mutuo tutarentur, cum communis eis causa esset **642** ante **707** conlocaui, ne illi *nascantur* deesset nominatiuus, qui ex praecedentibus peti non potest **707** minime apparet cur contra certam aequalium suorum consuetudinem, qua seruata ipse non minus sexiens, I 186, II 97, III 78, IV 510, 589, 652, *isdem* posuit pro spondeo, hoc uno loco poeta nulla cogente necessitate (potuit enim uel *in* uel *ab isdem* scribere) *eisdem* tribus syllabis extulerit: cuius mensurae nullum praeterea extat exemplum antiquius Iuuenalis uersu XIV 30 *ad moechum dat eisdem ferre cinaedis.* quamquam *eis* disyllabum semel in codicibus scriptum est II 744, iterum, ut uidetur, scribendum 542, fortasse etiam tertio loco, 377 **709 peius deerrat*, pecudes errat GL², pecudes errant LM natura GL, matura M** sed corr. una littera eodem quo II 744 *iura* in *cura*, I 439, II 337, IV 369 *iuncta* in *cuncta* errore mutata, altera transposita est. II 885 *in peiusque manent cursus.* saepe uno eodemque horoscopante signo mutatio fit in deterius, ut muliere geminos pariente duabusue breui temporis interuallo prolem enixis prior natus infans mas, posterior femina euadat; id quod nouo dodecatemorio succedente efficitur. uide praeter ea quae ad u. 693 adscripsi Vett. Val. pp. 27 sq. *τῶν μὲν ἀρρενικῶν ζῳδίων αἱ πρῶται β′ ἥμισυ μοῖραι ἔσονται ἀρρενικαί, αἱ δὲ ἑξῆσ β′ ἥμισυ θηλυκαί· τῶν δὲ θηλυκῶν ζῳδίων αἱ πρῶται β′ ἥμισυ θηλυκαί, αἱ ἑξῆσ ἀρρενικαί, αἱ δὲ ἑξῆσ θηλυκαί.* androgynorum significatio, quam Stoeberus et Iacobus sibi uisi sunt deprehendere, uerbis non inest. *in pecudes errat natura* Fayus enarrat 'natura (u.g. humana) degenerat in bestias,' ut poeta id omiserit quod maxime cuperet dicere; ac ne sic quidem aut recte aut tolerabiliter ferini hominum partus (etsi *saepe* fieri dicuntur IV 101–5, *permiscet saepe ferarum* | *corpora cum membris hominum: non seminis ille* | *partus erit; quid enim nobis commune ferisque?* | *quisue in portenti noxam peccarit adulter?* | *astra nouant formas caelumque interserit ora*; quippe tot urbis Romae saeculis ex tota Italia haud pauca eiusmodi portenta nuntiata et hostiis maioribus procurata erant) ex aequo comparantur cum re uulgari quaeque cottidie usu ueniat, sexus in infantibus sub eodem signo natis diuersitate. quod si id tantum significari putamus quod IV 374–7 sic effertur, *in tam multis animantum milibus, uno* | *quae ueniunt signo, tot sunt, quot cor-*

femina subsequitur: miscentur sidere partus,
singula diuisis uariant quod partibus astra,
dodecatemoriis proprias mutantia uires.
  nunc, quod sit cuiusque, canam, quoue ordine constent,
ne uagus ignotis signorum partibus erres.
ipsa suo retinent primas in corpore partes
sidera, uicinae subeuntibus adtribuuntur,
cetera pro numero ducunt ex ordine partes,
ultima et extremis ratio conceditur astris.
singula sic retinent binas in sidere quoque
dimidiasque *e*ius partes, et summa repletur

pora, mores, | . . . *confusique fluunt partus hominum atque ferarum,* scilicet sub uno eodemque signo et homines nasci et pecudes, isto pacto ratione caret errandi uerbum; neque enim ulla naturae erratio aut inconstantia in eo est, quod pecudibus pecudes, non homines, nascuntur. Bentleius uu. 709 710 deleuit tamquam ex IV 101 sqq. effictos **710 sidere** codd. Par. et Flor., **sidera GLM** ut 719 et passim. haec locutio, *sidera partus,* et haec sententia, *miscentur sidera quod uariant astra,* quibus placere possent nostra demum aetate extiterunt editores, Bechertus et Breiterus ab 713 nouam paragraphen ordiuntur **LM** (in **G** aliquid spatii est), quibus obtemperatum oportuit

713 quod M, quid GL **constent L** et cod. Venetus, **constet GM** canam, inquit, quod cuiusque astri dodecatemorium sit, primum in Ariete Arietis ipsius, secundum Tauri, cetera deinceps ceterorum. *cuiusque* una uox est, non, ut Iacobo uisum est, duae. *quae sint* (*sint* Voss. 18) Bentleius **M** nondum inuento, eadem sententia. Iacobus Bechertus Breiterus quod consensu edunt *quid sint* consensu praetermittunt explicare: quid sint dodecatemoria iam uu. 696–700 expositum est *quoue,* et quo. item IV 310 *ue* particula interrogatiuo pronomini subiecta uim disiunctiuam deponit, *nunc quae sint coniuncta quibus, quoue ordine, reddam*; ut III 276 pro tradito *quoque* non tam cum Regiomontano *quotque* scribendum putem quam *nunc age, quot stadiis et quanto tempore surgant* | *sidera, quotue cadant, animo cognosce sagaci*: certe in anth. Lat. Ries. 596 4 sq. (P.L.M. Baehr. IV p. 138) *discit genus . . . quoue modo . . . ualeat superare* imperite editores *quoque* substituunt. Vergilii in hac re consuetudinem inlustrauit Philippus Wagnerus quaest. Verg. XXXVI 5, Lucretii Munro ad I 57 **714 ne** L^2, **nec GLM** **715 suo** L^2, **sua GLM** **716 uicinae** Bentleius, **uicinis** libri, *uicinis subeuntes* Bonincontrius *adtribuuntur*: uide ad I 285 **717** *pro numero,* prout in signorum serie sese excipiunt, tertium, quartum, deinceps reliqua *ducunt,* sortiuntur **719 sidere** Bentleius, **sidera GLM,** *sidera quaeque* Vrb. 668 et edd. uett. sine sensu **720 eius** *, **sui** libri inuersis, quae hausta prima supererant, litteris, *sibi* Bentleius, quod minus aptum simplexque uidetur quam quod ipse posui. contrario errore *eius* pro *sui* scriptum memini in Cic. pro Mur. 62. *sui* Bentleio Pingraeoque exceptis omnes retinent, defendit nemo, quod paulo plus laboris habiturum erat. neque enim aut ad *quisque* pronomen u. 719 obliquo casu positum referri potest *sui* aut per prolepsin ad praedicatum adiungi; nam quas in

sortibus exactis triginta sidere in omni.
nec genus est unum, ratio nec prodita simplex,
pluribus inque modis uerum natura locauit
diduxitque uias uoluitque per omnia quaeri.
haec quoque comperta est ratio sub nomine eodem.

alieno corpore occupo, eae meae fiunt, mei non fiunt partes **721** *sortibus*, ut 743 *sortes*, minus proprie dicitur pro partibus signi tricensimis

722–737 alterum, quod Manilio uisum est, dodecatemoriorum genus: est autem, ut ad uu. 725 et 732 ostendam, nullum **723 inque modis GL², immodis L, innodis M.** non aptum esset *in nodis* **uerum** Scaliger, **rerum** libri, quod nulla addita explicatione retinent, qui talia solent, Stoeberus Iacobus Bechertus Breiterus. IV 303 sq. *sic altis natura manet consaepta tenebris | et uerum in caeco est multaque ambagine rerum* **724 diduxit** Scaliger, **deduxit** libri. non longas effecit uias sed uarias **725–737** hoc loco quid dicere debuerit poeta ac propemodum uoluerit, post miserrimos Scaligeri et Huetii (quibus fraudi fuerat *sententia* u. 731 falso scriptum) errores, optime perspexit Bentleius praeeunte Salmasio de an. clim. p. 542, idque ut reapse diceretur paene effecit delendo uu. 732–734; quibus exemptis restat in uu. 726–31 et 735–7 prorsus recte exposita ea dodecatemorii inueniendi uia qua Dorotheum Sidonium et Aegyptios usos esse accepimus. comm. Ptol. tetr. pp. 47 sq. *ἦσαν δὲ παρ' αὐτοῖσ (τοῖσ Αἰγυπτίοισ) τὰ μὲν δωδεκατημόρια τοιαῦτα· ἑκάστην μοῖραν ἣν ἐπεῖχεν ὁ ἀστὴρ ἐπολυπλασίαζον ἐπὶ τὸν ιβ' ἀριθμὸν, καὶ ἑκάστῳ ζῳδίῳ παρεῖχον μοίρασ λ', καὶ ὅπου δ' ἂν κατέληξεν, ἐκεῖνο ἔλεγον εἶναι τὸ δωδεκατημόριον. οὕτω καὶ ὁ Δωρόθεοσ ποιεῖ. αὐτὸσ δὲ* (ὁ Πτολεμαῖοσ) *οὐκ ἐπὶ τὸν ιβ' ποιεῖ, ἀλλά φησιν ὅτι ἑκάστῳ ζῳδίῳ μοίρασ παρέσχε β' ἥμισυ, καὶ ὅπου δ' ἂν κατέληξεν, ἐκεῖνο ἔλεγε τὸ δωδεκατημόριον εἶναι* (quae ratio apud Manilium prior est, uu. 713–21). *ταὐτὸ δέ φησι τῷ Δωροθέῳ.* eadem falsis admixtis traduntur Heph. Theb. I 18, C.C.A.G. I p. 154 (ex Antiochi thesauris), Firm. II 13 2–3. quoniam autem ne Pingraeus quidem uol. II pp. 310 sq. Bentlei mentem ex omni parte adsecutus est, exemplo rem declarabo. fac Lunam aliamue stellam in nono gradu Arietis constitisse. scire cupimus in cuius signi dodecatemorio constiterit. id inueniendi duplex uia est, altera ex uu. 713–21 colligenda, altera haec. 9 × 12 = 108 : da XXX Arieti, XXX Tauro, XXX Geminis: supersunt XVIII, ut numerus in Cancro destituat. ergo nonus gradus Arietis est in dodecatemorio Cancri. iam haec ad uersus 713–21 exigamus. Arietis in suo signo dodecatemorium continet gradus II cum dimidio, Tauri dodecatemorium totidem: fiunt V. Geminorum totidem: fiunt VII cum dimidio. Cancri totidem: fiunt X. ergo nonus gradus iterum in dodecatemorio Cancri reperitur. haec igitur Bentleius Manilio dicenda fuisse intellexit et, ut dicerentur, tantum non effecit eiectis uu. 732–4; sed repugnant uu. 722–5, in quibus non altera dodecatemorii inueniendi uia sed alterum dodecatemoriorum genus ac ratio promittitur; *ratio* autem hoc loco a genere non diuersum esse ostendunt 738 sqq., ubi eo nomine nouum significatur dodecatemorium, non nouus ante significati inueniendi modus. itaque ipse in culpa ponendus est poeta, qui uiam ad dodecatemorium perueniendi a Dorotheo monstratam adeo non cepit ut eam cum re longe diuersa, de qua ad u. 732 exponam, confunderet et in confusis certum dodecatemoriorum genus sibi uideretur agnoscere quod cum duobus aliis uu. 713–21 et 738–48 commemoratis

quacumque in parti nascentum tempore Luna
constiterit, numeris hanc ter dispone quaternis,
sublimi totidem quia fulgent sidera mundo.
inde suas illi signo, quo Luna refulsit,
quaeque hinc defuerant partes numerare memento.
proxima tricenas pariterque sequentia ducunt.

ex aequo poni posset 726 **quacunque . . . parti** Scaliger, **quacunque . . . parte** iam Regiomontanus, **quocũque . . . partu** libri. *parti* ablatiuus III 395 ex codicum scripturis perlucet atque etiam I 779 pro *partus* restituendus uidetur: apud Lucretium sex septemue locis seruatus est **tempore** cod. Flor., **tempora GLM** *Luna*, sicut in Firm. II 13 3 Sol, exempli causa pro quouis planeta ponitur (uide Ptol. tetr. p. 13 τοῦ δωδεκατημορίου καθ' ὃ ἔστιν ὁ ἀστήρ); sed ideo haec potissimum appellatur quia omnium plurimum ualet, ut maxime nostra intersit scire quo in dodecatemorio constiterit. Paul. Alex. I 4 ἡ κραταιοτάτη Σελήνη, Cic. de diu. II 91 *cum, ut ipsi dicunt, ortus nascentium Luna moderetur, eaque animaduertant et notent sidera natalicia Chaldaei, quaecumque Lunae iuncta uideantur*, Firm. IV 1 7 *in omni geniturae substantia ista pars magno opere requirenda, in qua est Luna constituta; quanto enim Luna uelocibus se agitationibus transfert et quanto se stellis omnibus celeri festinatione coniungit, tanto nos cursus eius diligenti debemus contemplatione colligere.* de Lunae dodecatemorio, quod quot quibusque sensibus dicatur in praefatione docui, multa hic somnia sua narrant Manilii interpretes: Manilius ea uerba nusquam posuit 727 *numeris ter quaternis dispone*, multiplica duodeciens 728 **quia L^2M, quae G, que L** **fulgent GL**, om. **M**, sicut III 200 *fulgens* extat in **M**, in **GL** omissum est. de lectione dubitari uetant II 742 *nam totidem praefulgent sidera caelo*, 702 *totidem numero fulgentibus astris* **729 730** 'et suas partes et quae hinc defuerant; ut in toto triginta partes primo signo tribuantur. esto Luna in XV parte Arietis: et istas XV ei tribuo, et alias XV quae defuerant: ut fiant XXX' Bentleius. *inde*, ex eo quem consummaueris partium numero, *illi*, in *quo Luna refulsit, signo numerare memento suas partes*, id est tot partes quota in parte eius Luna constitit, *quaeque hinc defuerant*, id est tot quot post hanc partem deesse uidebas ad iustam XXX partium summam efficiendam. hac tanta uerborum ui discentibus inculcat non minus XXX partes primo signo dandas esse, hoc est ab initio signi, non ab ea quam Luna occupauerit parte, distributionem incipere debere; praeuidit enim fore ut ea in re erraretur, sicut errauit Paulus Alexandrinus laudante et Manilium ob uitatum errorem uituperante Bouchaeo Leclercquio

730 quaeque cod. Monac., **qua et M, quae et GL**: fuerat *qua eq.* **hinc GL^2, hunc LM**, *huic* Voss. 18, quod uerum esse potest, si, ut III 491 *quae superent Phoebo partes* pro partibus quas Sol transgressus sit, ita *quae Lunae defuerant* pro illis quae Lunae transeundae restabant dici posse credimus **731 pariterque M, pariter* L, pariter GL^2** **sequentia** Regiomontanus, **sententia** libri **ducunt LM, ducit G**, *ducant* Bentleius in adnotatione praeter necessitatem, similiter enim modus uariatur III 420 *detrahitur*, 423 *ducito*, 424 *trade*, 426 *erit dicanda.* proxima signa tricenas partes ducunt (hoc est sortiuntur, ut 717), item sequentia 732–734, quibus remotis nihil deest, interpositis omnia perturbantur, deleuit Bentleius, ipse olim paucis mutatis post 744 traieci. nam aut falsa sunt quae uersibus 713–21 edocti sumus aut,

hic ubi deficiet numerus, tunc summa relicta
in binas sortes adiecta parte locetur
dimidia, reliquis tribuantur ut ordine signis.
in quo destituent, eius tum Luna tenebit
dodecatemorium signi; post cetera ducet
ordine quodque suo, sicut stant astra locata.

numerus ubi deficiet neque iam XXX partes supererunt, signum tenebimus cuius in dodecatemorio Luna constituta est, ut nulla possit esse relicta summa neque ulterius progredi distributio. his tribus uersibus continetur pars posterior rationis cuiusdam a Porphyrio isag. p. 194 traditae et in cod. Par. Gr. 2501 fol. 114 (C.C.A.G. VIII ii p. 50) aliis uerbis conceptae, qua ad Lunae dodecatemorium (quam rem Manilius, ut dixi, nusquam commemorauit) peruenitur: Porph. *τινὲσ δὲ ἄλλωσ λαμβάνουσι τὸ τῆσ Σελήνησ δωδεκατημόριον. ἰδὼν πόσασ τοῦ Ἡλίου ἀπέχει μοίρασ, ἐκ τούτων ὅσασ ἂν ἔχῃ τριακοντάδασ αἶρε, τὰς δὲ λοιπὰσ ἀνὰ δύο ἥμισυ ἀφ' οὗ ἂν ἀπέχῃ* (immo *ἐπέχῃ*) *ἡ Σελήνη ζῳδίου ⟨ἀποδίδου⟩*, cod. Par. *ἰδίωσ δὲ τὸ τῆσ Σελήνησ δωδεκατημόριον λαμβάνεται καὶ ἄλλωσ· τὰσ γὰρ τῆσ πρὸσ τὸν Ἥλιον ἀποχῆσ αὐτῆσ μοίρασ λαμβάνοντεσ, καὶ ὅσαι ἂν περιέχωνται αὐταῖσ τριακοντάδασ ἀφαιροῦντεσ, καὶ τὰσ λοιπὰσ ἀνὰ δύο ἥμισυ μερίζοντεσ, καὶ τὰσ ἐκ τούτου γενομένασ μερίδασ ἀπὸ τοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν ζῳδίου προσεκβάλλοντεσ, ὡσ ἀνωτέρω εἴρηται, τὸ τῆσ Σελήνησ δωδεκατημόριον λαμβάνουσιν.* eos qui hic inseruit, putandus est, cum in utraque ratione et Lunae nomen et numerum tricenarium positum uideret nec rem teneret, diuersa se et discrepantia coniungere non sensisse. hunc uero Manilium fuisse, ut paulo ante dixi, propter uu. 722–5 credendum est; etsi nec facile talia creduntur et contrarium potius suadet res a Lachmanno ad Lucr. V 679 notata, *reliquis* trisyllabum, quod praeter hunc uersum 734 apud Persium primum et extra saturam apud Silium Statium Martialem reperitur, cum Phaedrus in antiquo usu perstet. alioquin in his uersibus nihil est quod non Manilio conueniat: uide III 490 *hic ubi constiterit numerus*, 599 *donec deficiat numerus*, 260 sq. *apposita . . . hora | dimidia*, 487 sq. *adiectis . . . | quinque . . . summis*, 598 *bis sex adiectis messibus*; nam *locetur* pro *diuidatur*, in quo Bentleius offenditur, non magis mirum uideri debet quam u. 727 *dispone* pro *multiplica* 732 ubi L² pro uar. scr., tibi L²M, ibi GL 733 diuidatur in quinas dimidias partes siue semigradus, qui sunt partes singulorum signorum sexagesimae, zodiaci septingesimae uicensimae 734 dimidia M, dimidiam GL 735 quo Bentleius, qua libri destituent eius tum Bentleius, destituente iustum M, destituent te iustum GL 736 duo decathemorium M, duo decathemoriis L, duodecathe moriis G *cetera* dodecatemoria *ducet*, tenenda accipiet, legitimum orbem perficiens. 'uides iam antitheton, tum Luna illius signi dodecatemorium tenebit, post ceterorum signorum, pro cursu Lunae et signorum ordine' Bentleius 737 quodque*, quoque GLM, quaeque cod. Flor., quemadmodum II 435 *quae* plurale positum est ubi *quod* expectaueris; sed ab altera parte stant I 60 *sua cuique*, 80, II 819, III 71, IV 22, 698, 867. utrum hic factum sit, quod II 112, 528, 574, 654, IV 240, ut librarius aliquis *quod* et *quo* confunderet, inlicientibus etiam proximis ablatiuis, an, quod nusquam, ut Manilius in eam orationis formam incideret de qua Maduigius ad Cic. de fin. V 46 et Lachmannus ad Lucr. II 371 disputarunt quaque Verg. catal. 9 21 sq. traditur *ornabant . . . heroida . . . certatim diuae munere quoque*

haec quoque te ratio ne fallat, percipe paucis
(maior in effectu minor est) *e* partibus ipsis
dodecatemorii quota sit quod dicitur esse

suo, mihi dubium non est: lectores suo quisque (siue *quoque* dicendum est) iudicio utantur **suo sicut M, sicut L, uelut G** **stant GL, sunt M,** ut III 202 *ordine naturae sicut sunt cuncta locata*; sed facilius librarii illud in hoc mutabant, ut Verg. catal. 13 25, Mart. VIII 21 11, Sen. Herc. Oet. 470 (adde Ouid. trist. V 10 12 a me correctum), et ipse **M** III 508 *sint* exhibet pro *stent*. dodecatemoriorum astrorumque ordinem eundem esse uu. 713 sqq. expositum est ceterum quae post Pingraeum de hoc loco disputata sunt refutatione non indigent. Iacobus enim progr. Lubec. an. 1834 pp. 19–22 de Lunae dodecatemorio garrire perstat, cumque uu. 735 sq. eadem, quae Bentleius, ediderit, *eius tum Luna tenebit | dodecatemorium signi*, non haec uerba interpretatur sed, quae nusquam scripta sunt, illa, *in eo tum Lunae erit dodecatemorium signo.* quid quod *astra* u. 737 pro planetis accipiens, hos, quos astrologi aut septem aut demptis Sole Lunaque quinque esse uoluerunt, sex facit? nam *cetera* praeter Lunam *astra* (sic enim uerba coniungit) quinque illa intellegit quae u. 742 commemorantur, Solem e rerum natura eximens. plerosque Iacobi errores, quos nouis eisque foedissimis, etiam in arithmeticis, insuper auxit, amplexus est Breiterus: Bechertum, dum mordicus tenet Gemblacensis menda, quid mirum nihil effecisse nisi quod deliranti conueniret? **738–748** hunc locum, qui est de semigradibus siue sexagesimis signorum partibus inter quinque planetas distributis, ceteri astrologi ignorant, qui quotiens *ἀστέροσ δωδεκατημόριον* commemorant longe aliud intellegunt, de quo quaedam dixi in praefatione. aliquid tamen similitudinis habet *μοιρῶν* siue *μονομοιριῶν* ratio a Ptolemaeo tetr. p. 13 breuiter et contemptim significata, plenius exposita ab eius enarratore p. 48 et paulo aliter a Paulo Alexandrino C 4—D, *περὶ ἧσ δεσπόζουσιν οἱ ζ′ ἀστέρεσ μονομοιρίασ κατὰ ζῴδιον*, qua septem (non quinque) planetis singulae signorum partes tricensimae repetita serie attribuuntur. ceterum cur dodecatemorii nomine appelletur pars signi sexagesima obscurum non erit rem paulo curiosius reputanti quam ab interpretibus factum est. cum enim unaquaeque stella in unoquoque signi cuiusuis dodecatemorio unum possideat semigradum, in toto signo duodecim semigradus possidet, ut unus semigradus pars sit duodecima non signi ille quidem sed eius in signo regni quod illi stellae concessum est **738** *haec*, quae uersibus 741–4 exponetur *fallat*, fugiat **percipe** Lucianus Muellerus mus. Rhen. an. 1862 p. 190, **perspice GL, perspicere (et fallit) M.** perspiciendi actio nec paucis fit nec multis: multis paucisue traditur doctrina et percipitur. *percipe paucis* Lucretius IV 115, 723, *percipe* Manilius II 927, III 37, IV 586, 818 **739 minor est GL²M, minorem L.** quamuis minor, quaeque paucis tradi possit, in effectu tamen maior est; opinor, quia planetae plus pollent quam signa. II 822 *effectu minor in specie* (*species* libri, *speciem* et *usum* Bentleius) *sed maior in usu*, III 644 *proxima in effectu* (*in infectum* libri: fortasse utrobique scribi praestat *in effectum*) **e * (uel de), quod libri.** *e* cum post *ē* (eo enim compendio *est* notatum fuisse ex duplici codicum scriptura colligitur) excidisset, numeros utcumque expletos esse conicio; minus facile *de* in *qđ* abiturum erat. quod *e* scripsi, non *ex*, de ea re uide ad II 395

740 741 inuerso ordine M sed corr. **740 duo decathemorii LM, duodecathemoriis G.** Graeci nominis genetiuus in duplex *i* exiens non minus recte habet quam bis positum *cybii* apud Martialem, XI 27 3 et 31 14, qui in Latinis pari cum

dodecatemorium. namque id per quinque notatur
partis; nam totidem praefulgent sidera caelo
quae uaga dicuntur, ducunt et singula sortes
dimidias uiresque in eis et iura capessunt.
in quo quaeque igitur stellae quandoque locatae

Manilio cura antiquum morem retinet, nisi excipiendum est in uersu obscuro XI 2 2 lectum *Fabricii*. *Palladii* Vergilio Aen. IX 151 suppositum non numero   **quota** *, **quod GLM**, **quid L**[2]. pro *quota* exarabant *quoda*, unde facile fiebat *quod*. ita III 420 *quod ademitur* **LM** pro *quota demitur*, V 29 *quoda* **LM**, *quod* **GL**[2], Mart. IX 35 8 *quod* EXAC pro *quota*, Sen. dial. VI 14 1 *quod enim* libri pro *quota enim*, Iuu. III 61 *quod a portio* cod. Par. 8072   haec uulgo sic scribunt, *quod partibus ipsis* | *dodecatemorii quid sit*, interpretantur autem cum soloecismo *quia in ipsis dodecatemorii partibus est aliquid*, sententia inepta ac potius nulla; neque enim in dodecatemorii partibus id est, quod quaeritur, sed ipsum pars est dodecatemorii   *esse* ad nostrum sensum abundat atque adeo cum sententiae detrimento dicendi uerbo adici uidetur, sed ita Lucilius lib. IX ap. Non. p. 428 *hoc, quod dicimus esse poema*, Cicero in Arateis n.d. II 105 *extremusque adeo duplici de cardine uertex* | *dicitur esse polus* et *altera apud Graios Cynosura uocatur*, | *altera dicitur esse Helice*, 109 *Arctophylax, uulgo qui dicitur esse Bootes*; nec minus Latinum est quod huius libri u. 285 interpolator posuit *quae praecedunt, dextra esse feruntur*   **741** recte per se illa *percipe quota sit* excipit *namque*, sed dure eiusdem significationis similisque formae uocabulum *nam* proximo uersu subicitur, ut scribendum suspicer *nempe*, quod cum *namque* librarii permutarunt Ouid. met. II 474, 664, her. XVII 223, Luc. IV 228, fortasse Prop. I 3 37. qua uoce quod Manilius praeterea non usus est, item semel eam Vergilius posuit georg. III 259   *per quinque notatur partis*, dodecatemorio in quinque partes diuiso definitur, quinta dodecatemorii pars est   **742** *totidem*, subtractis scilicet, quae proprio nomine lumina, *φῶτα, φωστῆρεσ* appellantur, Sole et Luna   **743** *sortes dimidias*, semigradus, ut 720 *dimidias partes*, 733 sq. *parte dimidia*   **744 uires L**[2]**M**, **om. GL**   **que** cod. Flor., **qui GLM**   **in eis GL**[2], **in*eis L**, **niueis M**   **iura** Vrb. 668, **cura GLM**   *eis* praeter hunc uersum apud bonae aetatis poetas non uidetur extare; sed uide 707 quaeque ad 377 et 542 adnotaui

745 quo quaeque *, **quocūque** libri: uix recte scriberetur *quinque*. Cic. de diu. II 89 *uim quandam esse aiunt signifero in orbe, qui Graece ζῳδιακόσ dicitur, talem, ut eius orbis unaquaeque pars alia alio modo moueat inmutetque caelum, perinde ut quaeque stellae in his finitimisque partibus sint quoque tempore*, ibid. 17 *uident . . . quo in signo quaeque errantium stellarum quoque tempore futura sit*. Verg. Aen. VII 400 *ubicumque* duo libri pro *ubi quaeque*, Stat. Theb. XI 183 *ubicumque* omnes, *ubi quaeque* ex Vergilio Heinsius, Man. II 435 *quaecunque* **GL** pro *quae cuique*. Maduigius ad Cic. de fin. V 60 '*quaecumque*' inquit 'interrogatiuum non esse, nec dici Latine *uidebo, quaecumque sint notitiae*, pueri norunt,' Lachmannus ad Lucr. V 311 '*cumque* nisi cum relatiuis coniunctum lingua Latina non agnoscit.' at quod nosse putantur pueri id aut ignorarunt aut obliti sunt Manilii editores ad unum omnes ne Bentleio quidem excepto; ut uenia parata sit Horatii interpretibus Adolfo Kiesslingio et Luciano Muellero, qui *gesserit* carm. I 6 4 coniunctiuum esse docent, in his, *scriberis . . . hostium uictor, . . . quam rem cumque . . . miles te*

dodecatemorio fuerint spectare decebit;
cuius enim stella in fines in sidere quoque
inciderit, dabit effectus in uiribus eius.

duce gesserit, comparantque carm. IV 14 17–9 *spectandus . . . quantis fatigaret ruinis.* idem Muellerus cum recte Priap. 68 31 sq. pro *e quibus ut scires quicumque ualentior esset | haec es ad arrectos uerba locuta procos* reponeret *qui quoque*, sententiae tantummodo uitio offensus est, soloecismum praetermisit, sicut etiam Prop. I 10 19 sq. *Cynthia me docuit semper quaecumque petenda | quaeque cauenda forent*, ubi non minus recte scripsit *quae cuique*, cum Rothsteinius *quaecumque* interrogatiuum se defendere opinetur adlatis III 21 5 sq., in quo loco *quacumque* relatiuum est: *omnia sunt temptata mihi, quacumque fugari | possit* (immo *posset*)*; at ex omni me premit ille deus*, hoc est *omnes temptaui rationes, quibuscumque fugari posse uidebatur*, quibus plane similia sunt quae bis apud Lucretium leguntur V 190 sq. et 425 sq. *consuerunt . . . omnia pertemptare | quaecumque inter se possent* (*possint* libri priore loco) *congressa creare.* quid quod Heinsius parem soloecismum in Ouidii uersum her. XIII 60 intulit et Bentleio probauit, *et sequitur regni pars quotacumque sui*, cum in libris recte esset *quota quemque*? sed illud magis miror, uiros sermonis Latini et Heinsio et Bentleio peritiores Lambinum et quem recte monentem modo audiuimus Lachmannum non haesisse in Lucretii uersibus VI 84 sq. *sunt tempestates et fulmina clara canenda, | quid faciant et qua de causa cumque ferantur*, qui locus eodem quo Manilianus modo curandus uidetur, ut scribatur *quaeque*, nisi forte praestat *cuncta.* nam in Lucr. IV 380 sq. *nam, quocumque loco sit lux atque umbra, tueri | illorum est* et VI 738 sq. *nunc age, Auerna tibi quae sint loca cumque lacusque | expediam quali natura praedita constent* illa *quo* et *quae* relatiua sunt *quandoque* et hic et ubicumque apud Manilium extat unum uocabulum est, ἑκάστοτε, aduerbium uidelicet eadem ratione qua *ubique* quaque ipsum *quisque* pronomen formatum similiterque in distributione adhibitum, ut idem ualeat quod in Ciceronis locis supra adlatis *quoque tempore.* ponitur autem, prorsus ut *quisque* et *ubique*, modo cum interrogatiuo, III 164 *nunc, quibus accedant signis quandoque, canendum est*, 296 *iam facile est tibi, quod quandoque horoscopet astrum, | noscere*, 560 sq. *docui, per singula tempora, uitae | quod quandoque genus ueniat*, Cic. de or. III 212 *scire, quid quandoque deceat, prudentiae* (est), modo cum relatiuo, Man. III 483 sq. *nascens . . . astrum, | quod quandoque uadis emissum redditur orbi*, I 811 sq. *corpus . . . per omne | quidquid ubique nitens* (ita nunc scribo pro *nitet*) *uigeat* (subiunctiuo pari condicione Manilius usus est II 814, IV 249) *quandoque, notandum est*, Liu. XXXIV 56 13 *uti L. Cornelius . . . milites scriberet . . . dimittendique ei, quos eorum quandoque uellet, ius esset.* quod cum Scaliger quasi per nebulam uidisset et semel atque iterum hoc *quandoque* 'Manilianum' esse dixisset, peruerse obnixus Huetius ceteris quinque locis *et quando* significari contendit, plane pari iure ac si quis Hor. carm. II 13 13 *quid quisque uitet* pro *quid et quis uitet* accipi iubeat: uno, III 484, obmutuit **746 duodecathemorio GL²**, **duodecima temorio M** et ut uidetur **L** **fuerint G**, **fluerint LM** **747 stella** Bentleius, **stellae** libri, elisione apud Manilium rarissima, de qua dixi ad I 323 **fines in** Scaliger, **fine sint** libri, qui error effecit ut et *stella* et *inciderit* ex singularibus fierent pluralia. finium nomen et hic et u. 689 dodecatemorii ambitum significat, cum apud Firmicum II 6 et alibi pro Graecorum ὅρίοισ ponatur, quae Manilius ignorat **748 inciderit** Bentleius, **inciderint** libri *in uiribus eius*, eius uiribus

undique miscenda est ratio per quam omnia constant.
uerum haec posterius proprio cuncta ordine reddam;
nunc satis est docuisse suos ignota per usus,
ut, cum perceptis steterit fiducia membris,
sic totum corpus facili ratione notetur
et bene de summa ueniat post singula carmen.
ut rudibus pueris monstratur littera primum
per faciem nomenque suum, tum ponitur usus,

praedita: *pro* Bentleius, nec male scriberetur *sub* cuius dodecatemorii in fines siue ambitum in quoque signo stella inciderit, eius dodecatemorii in uiribus potius quam in suis effectus dabit; quapropter, ut ait uu. 745 sq., spectare decebit quo in dodecatemorio stellae locatae fuerint. Saturni stella ipsa per se maligna est, cum autem in Iouis aliquod dodecatemorium siue in Ariete siue in alio signo incidit, Iouis naturam quodam modo induit, ut ex maligna salutaris fiat ac prospera. Bentleius sic interpretando, 'cuius dodecatemorii in fines stella inciderit, dabit illud effectus suos pro uiribus eius stellae,' sensum inuertit: hoc si uoluisset poeta non *quo in dodecatemorio stellae locatae fuerint* dixisset uerum *quae stella in quoque dodecatemorio.* retentis *stellae* et *inciderint* quam absurda oriatur sententia uide apud Bechertum **749** *undique miscenda*, obseruationibus undique collectis efficienda. quod Bentleius quid sit *miscere rationem* nescire se profitetur, multo minus quid sit *undique miscere*, prorsus eodem modo dicitur I 310 *mixta ex diuersis . . . uiribus astra*, Cic. de off. III 119 *nec uero finis bonorum, qui simplex esse debet, ex dissimillimis rebus misceri et temperari potest.* eadem *mixtura* siue σύγκρασισ (Sext. emp. πρὸσ ἀστρ. 42) commemoratur III 587 *mox ueniet mixtura suis cum uiribus omnis*, significatur III 66 *undique uti fati ratio traheretur in unum.* Firm. II 18 3 *scienda sunt haec autem omnia, ut, cum ad apotelesmata uenerimus, cuncta miscentes et temperantes, sententias nostras fideli ueritatis ratione firmemus* **750 proprio GL, proprior M** **cuncta GL^2,** om. **LM** quae se posterius redditurum promittit, nusquam extant **752** cum iam partibus doctrinae singillatim perceptis plane confidere coeperis

753 *notetur* pro *animaduertatur* potius quam pro *designetur* positum uidetur, cum in superiore uersu de discente ac non de docente sermo sit **755–758** Breiterus comparat Quint. inst. I 1 25 sqq. **756 per L^{2}M, et G, t L** **tum ponitur** Scaliger, **componitur** libri magister primum ipsos ductus R litterae in ceris exarat, deinde nomine appellat *er*, tum irritatam canem imitando usum siue sonum pueris monstrat. Quint. I 1 24 *neque . . . mihi illud . . . placet, . . . ut litterarum nomina et contextum* (hoc est ordinem quem nos dicimus alphabeticum, ne Iacobsohno credas thes. ling. Lat. IV p. 695 41–3) *prius quam formas paruuli discant. obstat hoc agnitioni earum, non intendentibus mox animum ad ipsos ductus, dum antecedentem memoriam secuntur,* 25 *donec litteras, qui instituuntur, facie norint, non ordine* **757 tunc libri**

'cuinam alii rei *coniuncta* est syllaba?' Bentleius. nulli sane; sed ipsa coniungendo efficitur, qua ui ut saepius *iungere* (uelut Ter. Maur. 288 *syllabarum, quas duabus iungimus uocalibus*, Quint. inst. I 5 68 *iunguntur* (uocabula) . . . *ex duobus Latinis integris, ut 'superfui'*) ita non numquam *coniungere* ponitur. Varr. l.L. V 88 *cohors . . . in uilla ex pluribus tectis*

tum coniuncta suis formatur syllaba nodis,
hinc uerbi structura uenit per membra legendi,
tunc rerum uires atque artis traditur usus
perque pedes proprios nascentia carmina surgunt,
singulaque in summam prodest didicisse priora
(quae nisi constiterint primis fundata elementis,
764 ecfluat in uanum rerum praeposterus ordo
763 uersaque quae propere dederint praecepta magistri),

coniungitur ac quiddam fit unum, r.r. III 4 3 *ex eis tertii generis uoluit esse Lucullus coniunctum auiarium*, Cic. de inu. I 17 *simplex* (causa) *est, quae absolutam in se continet unam quaestionem . . .: coniuncta ex pluribus quaestionibus, in qua plura quaeruntur*, de fin. II 44 *cum Epicuro autem hoc plus est negotii, quod e duplici genere uoluptatis coniunctus est* (scilicet Epicureus bonorum finis); a quibus ratione non differunt quae passim inueniuntur *societatem foedus conubia nuptias* siue *coniungere* siue *iungere*. de miscendi uerbo similiter adhibito dixi ad u. 749. exemplorum supra positorum Probstius in thes. ling. Lat. quartum neglexit, reliqua tria nullo discrimine alienissimis immiscuit, de significatione nusquam monuit '*nodos* syllabae dixit, qua notione Ausonius (413 38, Peip. p. 272) *trinodem dactylum*' Scaliger. Cic. orat. 222 *his . . . singulis uersibus* (quattuor dicit *membra* ex quibus constet *ambitus* siue *περίοδοσ*) *quasi nodi apparent continuationis, quos in ambitu coniungimus* **758 hinc L², hic GLM** **uerbi** Bentleius, **uerbis** libri praue geminata *s* littera, quo seruato Iunius *legenti*, Huetius *legendo* coniecit. qui syllabam ex litteris formare modo didicit puer, is deinde ex syllabis uerbum, non ex uerbis enuntiatum, struere docendus est; qua de re cum hoc uersu agatur, singulare *uerbi* conuenit singularibus *littera* et *syllaba* **membra** Scaliger, **uerba** libri: idem error in Marciano Ouid. met. XIV 148, Leidensi Iuu. X 198, Propertii codicibus II 34 22 hinc struitur uerbum, quod per membra sua, hoc est syllabatim, discipulo legendum est. nondum *per uerba* legit qui syllabis componendis uerbum struit, sed is demum qui structis iam uerbis sermonem conectit. Quint. I 1 31 *tunc ipsis syllabis uerba conplecti et his sermonem conectere incipiat* **759** *rerum* singulis uocibus subiectarum *uires* ac potestates, id est interpretatio uerborum. Quint. I 1 34 sq. *illud non paenitebit curasse, cum scribere nomina puer, quemadmodum moris est, coeperit, ne hanc operam in uocabulis uulgaribus et forte occurrentibus perdat. protinus enim potest interpretationem linguae secretioris, quas Graeci γλώσσασ uocant, dum aliud agitur, ediscere et inter prima elementa consequi rem postea proprium tempus desideraturam* *artis* grammaticae, ut Ouid. trist. IV 10 15 sq. *protinus excolimur teneri, curaque parentis | imus ad insignes urbis ab arte uiros.* Quint. I 4 1 *primus in eo, qui scribendi legendique adeptus erit facultatem, grammaticis est locus* **761 summam** Bentleius, **summa** libri, quod non intellego, quamuis Fayus *in summa* interpretetur *summatim*. Cic. ad Att. VII 13 1 *etiam ad summam profectum aliquid puto* **762 constiterint GL²** et ex corr. **M, constiterunt LM** **764** ante **763** posuit Breiterus, quam emendationem imprudentem se atque inuitum fecisse ostendit ipse uerba sic distinguendo, *ordo*, | *uersaque, quae* cet.; sensus est enim *effluantque praecepta, quae magistri uersa* (ordine non recto) *dederint* **effluat** codd. Par. et Flor. et

sic mihi, per totum uolitanti carmine mundum
erutaque abstrusa penitus caligine fata,
Pieridum numeris etiam modulata, canenti
quoque deus regnat reuocanti numen in arte*m*,
per partes ducenda fides et singula rerum
sunt gradibus tradenda suis, ut, cum omnia certa
notitia steterint, proprios reuocentur ad usus.
ac, uelut, in nudis cum surgunt montibus urbes
conditor et uacuos muris circumdare colles
destinat, ante manus quam temptet scindere fossas
feruit opus (ruit ecce nemus, saltusque uetusti
procumbunt solemque nouum, noua sidera cernunt,
pellitur omne loco uolucrum genus atque ferarum
antiquasque domos et nota cubilia linquunt,

in **L** manus recentissima, **et fluat GL**, **ut fluat M**, quorum alterutro seruato nec transpositis uersibus scribi poterat haud absurde u. 763 *perdas* (*perdunt* Regiomontanus) *quae propere* cet. recepto *effluat* Bentleius *uel sua praepropere* coniecit, in quo non ualde placet ter intra duos uersiculos positum *prae*: contra Iacobus *uersa* interpretatus est *si euersa erunt* (debuit saltem *sint*), ut idem in protasi ac post in apodosi diceretur **765 mundum GM**, **mundi L** **766** *abstrusas penitus . . . harenas* Lucanus dixit v 604, *insidias* Cicero leg. agr. II 49, idem de dom. 25 *dolorem*, acad. II 32 *ueritatem*, ut ad nihilum recidat Bentlei cauillatio *eruta penitus* coniungentis; quamquam ne hoc quidem uituperare debuit **767 canenti** cod. Flor., **canendi GL**, **cauendi M** **768 artem** Immischius apud Bechertum, **artis** iam Bonincontrius, **arte** libri, *quaque . . . ab arce* Regiomontanus. certe *reuocanti numen* nihil significabit donec dixeris aut unde numen aut quo reuocetur **769** *ducenda fides*, adquirenda, nisi fallor, efficiendum ut fides habeatur et, ut ait u. 752, perceptis membris stet fiducia. Gratt. 400 sq. *solacia . . . traxere fidem*
770 ut Prucknerus, **et** libri **771 reuocentur** Regiomontanus, **reuocantur** libri. haec *et . . . reuocantur* Iacobo Becherto Breitero probata esse, nec minus 900 *quae tibi posterius magnos reuocantur ad usus*, sua sponte intellegitur
772–787 ordo est *ac*, *uelut*, *cum surgunt urbes*, *ante*, *quam manus temptet scindere fossas*, *feruit opus* etc., *sic mihi materies primum tradenda est* **772 cum surgunt** Scaliger, **consurgunt** libri **urbes** Vrb. 668, **orbes GLM** **773 conditor** cod. Cusanus, **conditur GLM** **774** *manus* in *manu* mutauit Scaliger, recte, si u. 775 *opus* accusatiuus esset et uerbum cum eo coniunctum ad *conditor* referretur; id quod sensit Bentleius, Iacobus et Breiterus non senserunt **775 feruet** Woltierus de Man. poet. an. 1881 p. 86, **uertit** libri sine sensu, *uersat* Bentleius, ut intellegeretur *mente*, *animo*, *consilio*. Woltierus adfert Verg. georg. IV 169 *feruet opus*, Aen. I 436, Aetnae 169, quorum locorum primo scidas Vaticanas *feruit* exhibere adnotauit Ellisius noct. Man. p. 63. *ferŭĕre* constanter Vergilius, apud Manilium uerbum non extat. etiam uersu 778 apparet imitatio loci Vergiliani georg. II 209 *antiquasque domos auium* **778 et nota GL**[2], **notaque M** et procul dubio **L**, qui nunc

ast alii silicem in muros et marmora templis
rimantur, ferrique rigor per tempora nota
quaeritur, hinc artes, hinc omnis conuenit usus),
tunc demum consurgit opus, cum cuncta supersunt,
ne medios rumpat cursus praepostera cura,
sic mihi conanti tantae succedere moli
materies primum rerum, ratione remota,
tradenda est, ratio sit ne post irrita neue
argumenta nouis stupeant nascentia rebus.
ergo age noscendis animum compone sagacem
cardinibus, qui per mundum sunt quattuor omnes

erasus est **779 templis** Scaliger, **templi** libri **780** *per tempora nota* nondum explicatum est, nam impudenter faciunt qui sibi credi postulant *tempora* hoc uno loco neque praeterea usquam significare *temperamenta.* neque tam de temperando quam de effodiendo ferro sermonem esse indicio est illud *rimantur*, ut recte Stoeberus *ferri rigorem* pro *ferro* accepisse uideatur conlato Verg. georg. I 143 *tum ferri rigor atque argutae lammina serrae . . . uenere*: similiter Lucretius I 492 *rigor auri*, VI 953 et 1001 *ferri uim*, V 1242 *argenti pondus plumbique potestas.* itaque quaerendum censeo num *tempora*, quomodo IV 205 cum *pondera*, Ouid. her. XIX 165 cum *robora*, Germ. phaen. 402 cum *cetera*, passim autem cum *pectora* et *corpora* confusum est, sic hoc loco scriptum sit pro *pignora*, hoc est certa indicia quibus ferrum sub terra occultum prodatur: uide Plin. n.h. XXXIV 142 *ferri metalla ubique propemodum reperiuntur . . . minimaque difficultate adgnoscuntur colore ipso terrae manifesta.* ita Aetn. 135 sq. *certis tibi pignera rebus | atque oculis haesura tuis dabit ordine tellus*, 459 sq. *saxum | certa . . . uenturae praemittit pignora flammae* **781 hinc** priore loco **L^{2}M**, **huic G**, **hu**c** (non uidetur fuisse *hunc*) **L.** ab alia parte artes, ab alia usus conuenit. *huc . . . huc* Scaliger, Fayo certe et Breitero prudentior, qui *hinc* temporis esse crediderunt **omnis GL**, om. **M. 784 conanti** Marklandus ad Stat. silu. II 4 32, **cunctanti** libri, *tentanti* Scaliger ed. 1. minime cunctatur, sed operose aditum struit. conandi uerbum pari condicione positum est III 4, I 561 : ex *conata* Ciris u. 323 factum est *contata*, pro *percontor* passim *percunctor* scriptum **785** interpunxit Bentleius **786** *ne sit* Fayus, quem ordinem cur poeta deseruerit non satis apparet **787** ne his parum prouisis argumenta initium sumentia praepediantur nouis rebus necopinato exorientibus obmutescantque. ita Ouidius amor. II 6 47 *nec tamen ignauo stupuerunt uerba palato.* haec quomodo Fayus eique assensus Breiterus interpretentur, apud ipsos quaere **788–807** enumerantur quattuor mundi (rectius dicas zodiaci) cardines siue κέντρα : horoscopus, occasus (δύσισ, δῦνον), medium caelum (μεσουράνημα), imum caelum (ἀντιμεσουράνημα, ὑπόγειον). Firm. II 15 1 *in genituris cardines sunt quattuor, ortus, occasus, MC, IMC, quae loca a Graecis solent appellari his nominibus: anatole, dysis, mesuranema, hypogeon.* hos quattuor cardines, quae puncta sunt nec magnitudinem ullam habent, Scaliger et plerique cum quattuor principalibus templis siue τόποισ tricenas zodiaci partes aequantibus confundunt, de quibus postea poeta dicturus est, uersibus 918–958, et de uiribus eorum longe alia traditurus **789** qui, quattuor

dispositi semper mutantque uolantia signa:
unus ab exortu caeli nascentis in orbem,
qua primum terras aequali limite cernit,
alter ab aduersa respondens aetheris ora,
unde fugit mundus praecepsque in Tartara tendit;
tertius excelsi signat fastigia caeli,
quo defessus equis Phoebus subsistit anhelis
reclinatque diem mediasque examinat umbras;

numero, per mundum dispositi sunt (hoc est certis interuallis positi), idque omnes et semper, ut nullus umquam loco moueatur **790** *mutant*, ipsi immobiles uice perpetua alia signa dimittunt, alia accipiunt, quemadmodum ager dominos mutat; nam de effectibus cardinum nondum agitur. idem dicitur de templis pariter immobilibus uu. 959 sq. *quae peruolat omnis* | *astrorum series* **791** *ab exortu* respondens, quod participium ex u. 793 praecipitur. respondent inter se horoscopus et cardo occidentalis *nascentis in orbem*, surgentis in harum gentium conspectum: uide i 383 *nascuntur sidera in orbem* (*orbe* libri) quaeque ibi attuli; praeterea iii 537 *caeli . . . nascentis*, 608 *nascens horoscopos* **792 qua LM, qui G**, quod cum Scaliger cupidius, ut multa, ex Gemblacensi intulisset, tenuissetque re parum attenta Bentleius cum Pingraeo, suo iure expulit Iacobus, nec tamen efficere potuit ut Bechertus cogitare mallet quam Gemblacensi addictus uiuere. nempe *primum*, *qui* recepto, sensu destituitur, cum cardo immobilis sit neque terras cernere aut incipiat aut desinat: primum eas ex plano (hoc enim significat *aequo limite*) cernit caelum eo reuolutum nascensque. huic uersui respondet 794 *unde fugit mundus* etc.: uide etiam 827 sq. *exortum, qua primum sidera surgunt,* | *unde dies redit,* iii 590 sq. *primo sub cardine . . . qua redit in terras mundus,* i 43–5 *oriente sub ipso . . . qua mundus redit*

794 praeceps GL, princeps M **795 signat GL², signa LM** **fastigia** cod. Monac. et Regiomontanus, **uestigia GLM** probantibus Iacobo et Breitero, qui plantarum et capitis quae sint discrimina nesciunt. non uestigia excelsi caeli, quae nulla ne cogitari quidem possunt, signare credebatur tertius cardo, *summi qui regnat culmine caeli* (810), sed fastigia: ii 813 *fastigia summa*, 881 *fulgentis . . . fastigia caeli*, iii 216 *fastigia mundi*, 506 *summi fastigia caeli*. *fastigia* et *uestigia* passim in codicibus permutari dixi ad i 616: exemplis ibi collatis adde iii 625 ubi Vrb. 667 *uestigia* pro ceterorum *fastigia*, Iuu. vi 14 ubi Par. 8072 saec. ix *fastigia* pro *uestigia* exhibet **796** *qua* Breiterus, ut sciamus eum *quo* in i 308 et ii 729 non quod caperet seruasse sed quod dormitaret **anelis** cod. Monac., **habenis GLM**. *equis Oriens . . . anhelis* bis Vergilius, georg. i 250 et Aen. v 739; Ouidius met. iv 633 sq. *pontus . . . qui Solis anhelis* | *aequora subdit equis et fessos excipit axes*, Silius i 209 *ubi fessus equos Titan immersit anhelos* **797 reclinat *, declinat** libri, sicut Lydiae 14 *declinarit* codd. plerique contra metrum pro *reclinarit; discernit* Bentleius. neque subsistendi umbrasque examinandi notionibus congruit medium interiectum declinandi uerbum, neque reapse declinat diem Phoebus in cardine constitutus qui (811) *medium tenui partitur limite mundum*, etsi de templo cardinali, quod xxx gradus continet, rectissime dicitur 918 sq. *qua summa accliuia finem* | *inueniunt, qua*

ima tenet quartus fundato nobilis orbe,
in quo principium est reditus finisque cadendi
sideribus, pariterque occasus cernit et ortus.
haec loca praecipuas uires summosque per artem
fatorum effectus referunt, quod totus in illis
nititur aeternis ueluti compagibus orbis;
quae nisi perpetuis alterna sorte uolantem
cursibus excipiant nectantque in uincula, bina
per latera atque imum templi summumque cacumen,
dissociata fluat resoluto machina mundo.
  sed diuersa tamen uis est in cardine quoque,
et pro sorte loci uariant atque ordine distant.

principium decliuia sumunt, satis recte etiam 799 sq. de imo cardine *in quo principium est reditus . . . sideribus*, quae tamen nondum redeunt. Soli meridiano ea conueniunt quae de meridiano circulo legimus I 635 *discernitque diem sextamque examinat horam*, Maneth. II 109 sqq. *ὅσ μὲν γάρ θ' ὑψοῦ θοοῦ οὐρανοῦ ἐστήρικται | ἠῴην οἶμον καὶ δείελον Ἠελίοιο | κρίνων καὶ θνητοῖσιν ἄγων βαιὴν λύσιν ἔργων.* itaque quemadmodum Mart. III 67 6 sq. *hora lassos | interiungit equos meridiana* sic hoc loco Sol anhelis equis ad medium caelum enisus reclinare diem et paulisper requiescere dici mihi uidetur, quod contra Horatius epod. 17 24–6 *nullum a labore me reclinat otium . . . neque est | leuare tenta spiritu praecordia.* uide etiam Stat. Theb. V 85 sq. *Sol operum medius summo librabat Olympo | lucentes, ceu staret, equos*, Luc. IX 528–30 (sub tropico Cancri) *nil obstat Phoebo, cum cardine summo | stat librata dies; truncum uix protegit arbor: | tam breuis in medium radiis conpellitur umbra*, unde Bentleius discere potuit quae essent *mediae umbrae.* non tanti est exscribere aegr. Perdic. 59 sq. et anth. Lat. Ries. 253 131-3 **798** *fundato nobilis orbe*, I 366 *nobilis et mundi nutrito rege Capella* **799** **cadendi** cod. Cusanus et in **L** manus recentissima, **canendi GL, cauendi M** **800** I 636 *paribus spatiis occasus cernit et ortus* circulus meridianus **803** **aeternis** Bentleius, **et heris M, aetheriis GL.** mirum foret, nisi aetherii essent caeli cardines: expectatur epitheton quod stabiles eos esse indicet et bene orbem fulcire **804 805** ordo est *nisi alterna sorte excipiant orbem perpetuis cursibus uolantem*, ut sensit Fayus, a quo Pingraeus desciscere non debuit. etiam liberius uerba collocata sunt I 453–5 et locis ibi adlatis **805** interpunxit Bentleius. *in uincula*, ita ut fiat *δέσισ* siue uinctura, quod nomen usus non comprobauit **806** de *templi* uide ad II 354 adnotata **807** Lucr. V 96 *ruet moles et machina mundi*, Luc. I 79 sq. *totaque discors | machina diuolsi turbabit foedera mundi* **808–840** redduntur cardinum uires **809** *ordine* dignitatis; qua de re antequam aliorum astrologorum placita referam, praemonendum est eos, etiam ubi *cardines* et *κέντρα* appellant, non tam de his quam de *τόποισ* siue templis ea continentibus cogitare. igitur ut Manilius sic Ptolemaeus tetr. p. 33 MC primum ponit, sed proximum horoscopum (nam IMC, cum in illo capite tantum de apheticis locis agatur, necessario seponitur), tum autem, post *τὸν ἀγαθὸν δαίμονα* (Man. II 881–90), occasum; ubi comm. p. 110 *καὶ τοῦτο ἐναντίωσ τῷ Δωροθέῳ· ἐκεῖνοσ γὰρ προτίθησι τὸν ὡροσκόπον, οὗτοσ δὲ τὸ μεσουράνημα.* horoscopum praefert

primus erit, summi qui regnat culmine caeli
et medium tenui partitur limite mundum;
quem capit excelsa sublimem Gloria sede
(scilicet haec tutela decet fastigia summa),
quicquid ut emineat sibi uindicet et decus omne
adserat et uarios tribuendo regnet honores.
hinc fauor et species atque omnis gratia uulgi,
reddere iura foro, componere legibus orbem
foederibusque suis externas iungere gentes
et pro sorte sua cuiusque extollere nomen.

Hephaestio I 12 *καλοὶ . . . τόποι . . . πρῶτοσ μὲν ὁ ὡροσκόποσ, δεύτεροσ μεσουράνημα, τρίτοσ ὁ ἀγαθὸσ δαίμων, τέταρτοσ ἡ ἀγαθὴ τύχη* (Man. II 891–904), *μετὰ τούτουσ τὸ δῦνον, εἶτα τὸ ὑπόγειον*, sed idem II 19 (C.C.A.G. VI p. 98) de Dorotheo contraria tradit ac maxime cum Manilio conuenientia, *τῶν κέντρων προτάττει τὸ μεσουράνημα, δεύτερον τὸ ὑποχθόνιον, τρίτον τὸν ὡροσκόπον, τέταρτον τὸν κλῆρον τῆσ τύχησ* (qui perperam inter cardines refertur, cum athlum sit, Man. III 96). *τοῦ γὰρ δύνοντοσ οὐ μνημονεύει.* Firmicus quid de principatu censuerit ex II 18 2 *horoscopus praecedit occasum, medium caelum imo caelo praeponitur* et ex VI praef. *primi cardines horoscopum mediumque caelum possident, secundi IMC occasumque suscipiunt* non apparet, apparet autem ex II 19 11 *decimus locus* (qui MC continet) . . . *principalis est et omnium cardinum potestate sublimior* et III 1 18 *MC in omnibus genituris possidet principatum* **812–819** Paul. Alex. N decimum ab horoscopo templum, quod hunc cardinem continet, *σημαίνει . . . τὸν περὶ πράξεωσ καὶ δόξησ καὶ ἀξιώματοσ καὶ συστάσεωσ καὶ προεδρίασ λόγον*, Sol autem ibi constitutus *ἀρχικοὺσ καὶ ἐπιδόξουσ καὶ ἐμπράκτουσ καὶ προφανεῖσ ἄνδρασ ἀποδείκνυσι*, C.C.A.G. II p. 197 30 ex Dorotheo *τὸ δὲ μεσουράνημα πράξεισ . . . καὶ δόξαν* (*ἔλαχε*), Vett. Val. p. 179 24 *ι' πράξεωσ δόξησ προκοπῆσ*, item p. 335 19 **813** inclusi in parenthesin, qua absente Fayus et Pingraeus ita locum enarrare coguntur quasi aut *fastigia* singulare aut *uindicet adserat regnet* pluralia sint. *tutela* dubitari potest utrum ea sit quam Gloria gerit an ipsa eo nomine significetur Gloria, numen tutelare

814 decus cod. Flor., **deus GLM** **omne** Voss. 18, **omni GLM** ordo est *ut sibi uindicet quidquid emineat.* hyperbati exempla ad I 58 collegi: simillime Vergilius georg. II 227 *rara sit an supra morem, si, densa, requires.* rectius indicatiuus poneretur, *quidquid eminet*; sed uide IV 249–51 *quidquid et argento fabricetur, quidquid et auro, . . . tua munera surgent*, I 812 *quidquid ubique nitens uigeat quandoque, notandum est* **815 regnet L², reget GLM**

816 omnis Regiomontanus (nam Becherti silentio, cum de **GLM** Cusano Voss. 390 fallax sit, de cod. Flor. non credo), **omni** libri Paul. Alex. N 2 stella Veneris hic posita certis condicionibus *ὑπὸ ὄχλων εὐφημουμένουσ καὶ δημοχαρεῖσ καὶ περιωνύμουσ ἀποδείκνυσιν* **817** *orbem* nimium esse ratus Bentleius in *urbem* mutauit, atque apud Paul. Alex. N Luna hic noctu constituta *διοικητὰσ πόλεων* facere dicitur, quibus conuenit etiam *reddere iura foro*, quod in Gallico praefecto urbis commemorat Statius silu. I 4 47; quamquam non sane legibus ferendis praefectus urbem componit **819** ordo est *extollere nomen* (inclarescere) *pro sua cuiusque sorte*, ‘qu'on se fait un nom proportionné à son rang et à sa condition’ Pingraeus; in quibus quominus

proximus, est ima quamquam statione locatus,
sustinet aeternis nixum radicibus orbem,
effectu minor in specie sed maior in usu.
fundamenta tenet rerum censusque gubernat,
quam rata sint fossis, scrutatur, uota metallis
atque ex occulto quantum contingere possit.
tertius atque illi tollens in parte, nitentem

quemque poneretur obstabat quod uerbi infinitiui subiectum, quo *sua*, sicut u. 818 *suis*, referendum est, tantum in animo cogitatur. sed etiam sine eiusmodi causa *cuiusque* ponitur, ubi expectabatur *quodque*, in Cic. de fin. v 69 *eis . . . officiis, quae oriuntur a suo cuiusque genere uirtutis*, cuius loci Maduigius difficilem et operosam excogitauit explicationem **820** interpunxit Fayus **821 aeternis** Scaliger ed. 1 et Bentleius, **alternis GL**, **alterius M.** miror Scaligerum postea *alternis* defendisse collatis 804 sq., proinde quasi, quia quattuor cardines alterna sorte orbem excipiunt, propterea imus cardo alternis eum radicibus sustineat **nixum** codd. Par. et Monac., **mixtum GM** et corr. ex **muxtum** ut uidetur **L.** ne hoc quidem, *alternis mixtum radicibus orbem*, nimis absurdum uisum est Becherto **822 specie** Scaliger, **species** libri, *speciem . . . usum* Bentleius fortasse recte, quamquam aliter dicitur v 152 sq. *nec in usum tegmina plantis* | *sed speciem* (ubi libri *specie*). uide ad II 739 adnotata **823–825** Firm. II 19 5 *quartus ab horoscopo locus* (qui hunc cardinem continet) . . . *ostendit nobis . . . patrimonium, substantiam, fundamenta . . . et quidquid ad latentes et repositas patrimonii pertinet facultates*, Paul. Alex. L 4 *ἔστι δὲ ὁ τόποσ περὶ ἐγγείων καὶ θεμελίων . . . σημαντικόσ*, ubi certis condicionibus constitutus Saturnus planeta *πλουσίουσ δείκνυσι . . . καὶ εὑρημάτων δοτὴρ γίγνεται*, C.C.A.G. II p. 197 31–3 (ex Dorotheo) *τὸ δὲ ὑπόγειον τοὺσ κρυφίουσ τόπουσ τοῦ σώματοσ καὶ θεμέλια καὶ κτίσεισ καὶ ἀγορὰσ* (*ἔλαχε*), Vett. Val. p. 335 3–5 *ὁ δὲ δ′. . . περὶ μυστικῶν ἢ ἀποκρύφων καὶ θεμελίων καὶ κτημάτων καὶ εὑρημάτων τόποσ* **824 825** del. Bentleius **824 rata L²M, rara GL** **scrutatur** Regiomontanus, **scrutantur** libri propter *sint*. Sen. Oed. 372 *scrutemur unde tantus hic extis rigor*. sed incerta emendatio est, mire enim cardo non, quemadmodum III 110 et 125 sortes tertia et sexta, edocere aut monere quid futurum sit, sed scrutari dicitur, quod mathematicorum opus est **825 possit** Scaliger, **possis** libri, sed *contingere* cum accusatiuo qui sic pro *adipisci* siue *lucrari* posuerit non reperio; nam in Val. Fl. IV 620 (cui uersui miro errore I 378 adiungit Lommatzschius thes. ling. Lat. IV p. 715 19) *optatam dabitur contingere pellem* similibusque inest usque ad propositum finem perueniendi notio huic loco minus apta. alterum commendant III 109 sq. *contingant praemia quanta* | *edocet*, 124 sq. *quanti* | *contingant usus monet*, 68 sq. *quicumque . . . casus* | *humana in uita poterant contingere* **826** pro **tollens** uere ut uidetur **pollens** Scaliger (ita *totius* libri pro *potius* v 298); reliqua emendatio incerta est. etenim quod Scaliger lenissima sane mutatione *aeque illi* scripsit, iure Bentleius quaerit quorsum sic pertineat *in parte*, quod nimis inepte Stoeberus pro *aliqua tenus* accipi iubet; unde ipse anno 1903 hanc proposui orationem, *in parte, nitentem* | *quae tenet exortum*, cui tamen aduersantur III 180 sq. *cardine . . . qui tenet exortum* et II 837 *occasumque tenens* (cardo). accedit ut Manilius in quarto semipede longam syllabam non eliserit, datiui autem *aeque* aduerbio adiuncti

qui tenet exortum, qua primum sidera surgunt,
unde dies redit et tempus describit in horas,
hinc inter Graias horoscopus editur urbes,
nec capit externum proprio quia nomine gaudet.
hunc penes arbitrium uitae est, hic regula morum,

nullum certum exemplum in lexica relatum sit. nihilo magis satis facit lectio quam Iunio teste in cod. Pal. extantem (nam de Bonincontrio fallitur) multi editores receperunt *aequali*, pariter in *atque illi* deprauata II 233; nam quae interpretationis causa ualde inter se diuersa adscripserunt Bentleius ('quia cardines orbem diuidunt in quattuor partes aequales') et Breiterus ('mächtig in der gleichen Stellung, nämlich als *cardo*'), eorum neutrum his uerbis, *aequali pollens in parte*, significari potest **828 unde** Scaliger, **una** libri

redit Regiomontanus, **dedit** libri ut I 335 **describit** cod. Cusanus, **describet GLM.** dies tempus ab ortiuo cardine ductum ordinat certa forma imposita, ut fiat horarum series. non dissimiliter III 539 *parte quod ex illa describitur hora diebus*, id est ordinantur horae definitae. hoc loco non minus atque illo initii significatio, *unde*, lineae ducendae magis quam rei in plures partes digerendae notioni conuenire uidetur, ut dubitare cogar quam recte Bechertus (quod in eo mireris qui V 669 *ex uno uarius discribitur usus* necessariam lectionem a Matritensi suppeditatam spernat) *discribit* coniecerit; qualis dubitatio oritur etiam in Liu. I 19 6 *ad cursus lunae in duodecim menses describit annum* similibusque. discribendi uerbum apud Manilium duobus praeter V 669 locis in **M** seruatum est, IV 742 (ubi accedit **L**) *certis discripta nitent regionibus astra* et V 734 *per ingentis populus discribitur urbes*; duobus restituit Buechelerus mus. Rhen. an. 1858 pp. 602 sq., IV 587 *quattuor in partes caeli discribitur orbis*, 701 *humana est signis discripta figura* **horas LM, aras G** **829 hinc GL, hic M**, quo dissoluitur oratio. *hinc*, ob causas uu. 826–8 commemoratas *editur* sic pro *appellatur* poni ego solus miror, ceteri ne admonitione quidem rem dignam iudicant III 103 *peregrinas inter uersantibus urbes* **830 nec LM** et supra scr. man. 1 **G, haec G** **externum M, extremum GL** **quia L^{2}M, qua GL**

nomine cod. Monac., **numine GL^{2}M, minime L** *proprio*, id est Graeco: III 40–2 *et, si qua externa referentur nomina lingua,* | *hoc operis, non uatis, erit: non omnia flecti* | *possunt, et propria melius sub uoce notantur* **831–834** Firm. II 14 3 *uitae locus est in eo signo in quo est horoscopus constitutus*, 19 2 *in hoc loco uita hominum et spiritus continetur, ex hoc loco totius genituae fundamenta noscuntur*, Paul. Alex. L—L 2 τῶν δεκαδύο τόπων . . . ἀρχὴ καὶ πρωτοστάσιόν ἐστιν ὡροσκόποσ, δι' οὗ πάντα τὰ πρὸσ τὸν ἄνθρωπον συντείνοντα πράγματα καταλαμβάνονται. ζωῆσ γὰρ καὶ πνεύματοσ ὁ ὡροσκόποσ δοτὴρ καθέστηκεν, ὅθεν οἴαξ καλεῖται, Vett. Val. p. 334 22 τὸ δὲ α' ζωὴ καὶ ὑπόστασισ τῶν χρόνων καὶ τὸ ψυχικὸν πνεῦμα

831 penes *, tenet GLM, *hic tenet* cod. Flor. et omnes paene editores. Hor. art. 72 *quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi*, Tac. Germ. 11 1 *ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est*, ann. XIII 56 1, Liu. III 63 9, XXIII 23 4, Sen. de ben. I 12 1 **est** post *uitae* collocaui, post *morum* libri. *uitai* Bentleius, quod quid haberet uitii docuit Lachmannus Lucr. p. 161, ipse scribendum ratus *uitale*; Breiterus sententiae adeo neglegens fuit ut *nunc t. a. uitae, nunc r. m. est* proponeret. uersus in caesura hiantes apud Manilium non inueniuntur nisi tam aperte mendosi ut etiam ab eis, qui, ut hic Iacobus et Bechertus, ipsum hiatum sibi eripi nolunt, corrigantur: II 629 *quosque dabunt Chelae et quos dat Aquarius ortus*, IV 848 *ipsa docet titulos causae:*

fortunamque dabit rebus, ducetque per artes,
qualiaque excipiant nascentis tempora prima,
quos capiant cultus, quali sint sede creati,
utcumque admixtis subscribent uiribus astra.
ultimus, emenso qui condit sidera mundo
occasumque tenens submersum despicit orbem,

ecliptica signa, ubi una littera transposita scripserim *titulo se causa*. nam de hiatu illo in syllabis *m* littera terminatis quem u. I 795 admissum multi credunt, IV 661 nemo, nunc non loquor *regula morum* in exitu hexametri posuerunt Martialis XI 2 3 et Ausonius epigr. 9 7 (Peip. p. 320): adde Pers. V 38 *adposita intortos extendit regula mores* **833** interrogatio pendere uidetur a decernendi notione ex praecedentibus petenda. similem etsi non plane parem libertatem habent III 135 sq. *in quo sortimur mores et qualibus omnis* | *formetur domus exemplis*, 146–8 *continet omnis* | *uotorum effectus et, quae sibi quisque suisque* | *proponit studia atque artes, haec irrita ne sint.* de sententia uide quae ad 841 sqq. dicentur **834** *capiant*, accipiant, ut V 396 *tali capiens sub tempore uitam* *quali sede*, excelso an humili loco

835 *astra*, planetae; hi enim eodem sensu *subscribere* dicuntur III 128 *si male subscribunt stellae per signa locatae* et passim ab astrologis *μαρτυρεῖν*, uelut Maneth. VI 619 sq. *εἰ . . . Θοῦροσ . . . μαρτυρέοι*, II 390 *ὑπ' ἄστρων μαρτυρίῃσιν*, Firm. III 1 4-7 *testimonium perhibent*, quibus omnibus significatur stellas ita esse constitutas ut in geniturae formam geometricam referri possint, maxime per trigonum tetragonum diametrum. sic fit illa, quam Manilius dicit, uirium admixtio: Maneth. II 399-401 *ἀληθείην πᾶσαν βροτέου βιότοιο* | *σύγκρασισ διέκριν', ἐπιμαρτυρίαι τε φαεινῶν* | *ἄστρων ἀλλήλοισ χώροισ θ', ὑπὲρ ὧν γεγάασιν*, III 227 *ἤδη καὶ σύγκρασιν ἀείσω μαρτυρίασ τε.* in Firm. V 1 continentur *simplicia cardinum decreta sine alicuius planetae testimonio*, 2 *horoscopi decreta cum omnium planetarum societate.* ceterum, quod hoc uersu de solo horoscopo monetur, id non minus ualet in tres reliquos cardines; quemadmodum in loco qui est de duodecim athlis, III 96–159, septiens commemoratur planetarum testimonium, quinquiens omittitur *utcumque*, cum in codicibus qui tum noti erant scriptum esset *utrimque*, Scaliger ed. 1 coniectura restituit, quam postea confirmarunt Gemblacensis et ceteri boni libri, quamque etiam sine illis satis et sententia tuebatur et II 963, III 119, 141: apud Huetium plus potuit odium atque inuidia **837** *despicit* in *dispicit* mutari uoluit Lachmannus in nota disputatione ad Lucr. IV 418, quia *despicere* cum accusandi casu non coniungeretur nisi in significatione contemptus; ad quam regulam correxit, partim ex codicibus, Lucr. IV 418, Verg. Aen. I 224, georg. II 187, Ouid. met. II 178, III 44, VII 223, fast. IV 569, Colum. I 6 23. restant Ouid. met. XI 552 sq. *spoliisque animosa superstes* | *unda uelit uictrix sinuataque despicit undas*, Luc. I 458 *populi, quos despicit Arctos*, V 638 sq. *quantum Leucadio placidus de uertice pontus* | *despicitur, tantum nautae uidere trementes* | *fluctibus e summis praeceps mare*, VI 748 sq. *indespecta tenet uobis cui Tartara, cuius* | *uos estis superi*, Sil. XII 488 *e tumulis subiectam despicit urbem*, Sen. n.q. VII 12 3 *Saturnus aliquando supra Iouem est et Mars Venerem aut Mercurium recta linea despicit*, quorum locorum in nullo aut contemptus significatur aut substitui potest dispiciendi uerbum; quare ne in eis quidem quae Cic. de r.p. III 14 leguntur, *si quis illo Pacuiano inuehens alitum*

pertinet ad rerum summas finemque laborum,
coniugia atque epulas extremaque tempora uitae
otiaque et coetus hominum cultusque deorum.
  nec contentus eris percepto cardine quoque :
interualla etiam memori sunt mente notanda
per maius dimensa suas reddentia uires.

anguium curru multas et uarias gentis et urbes despicere et oculis conlustrare possit, commendauerim *dispicere*. nam Phaedr. II 5 10 omitto, ubi *despicit* ex coniectura scribitur **838–840** Paul. Alex. M 2 *τὸ δὲ ζ′ ἀπὸ ὡροσκόπου* (quod hunc cardinem continet) *σημαίνει τὸν γαμοστόλον . . . καὶ τὴν τοῦ θανάτου ποιότητα . . . ἔστι δὲ . . . τὴν πρεσβυτικὴν ἡλικίαν ἐμφαῖνον*, M 3 *τὰσ προκοπὰσ ὀψὲ τοῦ χρόνου χαρίζεται* **838** *rerum summas* ita dicitur ut Quint. inst. V 10 17 *ordo rerum tribus momentis consertus est, habent enim omnia initium, incrementum, summam, ut iurgium, rixa, deinde caedes* **839 coniugia atque** Vrb. 668, **coniugiatque atque M, coniugeatque L, coniungitque GL²** et editores ante Bentleium. Firm. II 14 3 (locus est) *coniugis in septimo* (horoscopi signo), 19 8 *ex hoc loco qualitatem et quantitatem quaeramus nuptiarum*, 20 2 (septimus locus appellatur) *coniunx*, Vett. Val. p. 335 11 *τὸ ζ′ γαμοστόλοσ τῆσ γενέσεωσ* *extrema tempora uitae*. Porph. isag. p. 202 *ἡ δὲ δύσισ τὴν τελευταίαν* (*ἡλικίαν δηλοῖ*), Luc. VII 380 sq. *ultima fata* | *deprecor ac turpes extremi cardinis annos*, Sen. Tro. 52 *mortalis aeui cardinem extremum premens* **841–855** describuntur quattuor interualla siue *τεταρτημόρια* cardines dirimentia. Paul. Alex. D 2–3 *τεταρτημόριον . . . τὸ ἀπὸ τῆσ ὡροσκοπούσησ ἕως τῆσ μεσουρανούσησ . . . σημαίνει τὴν πρώτην ἡλικίαν, λέγω δὲ τὴν νεότητα· τὸ δὲ δεύτερον . . . ἀπὸ τῆσ μεσουρανούσησ μοίρασ ἕωσ τῆσ δυνούσησ . . . σημαῖνον τὴν μετὰ τὴν νεότητα ἡλικίαν, ἥτισ ἐστὶ μέση· τὸ δὲ τρίτον τεταρτημόριον ἀπὸ τῆσ δυνούσησ μοίρασ ἕωσ τῆσ ὑπογείου . . . σημαῖνον τὴν τοῦ γήρωσ ἡλικίαν· τὸ δὲ τέταρτον τεταρτημόριον ἀπὸ τῆσ ὑπογείου μέχρι τῆσ ὡροσκοπούσησ μοίρασ . . . σημαῖνον τὴν πρεσβυτικὴν ἡλικίαν ἕωσ τῆσ τοῦ θανάτου τελευτῆσ*. ceterum cum uitae aetates his quadrantibus adsignat parum sibi constat Manilius, qui u. 833 tempora prima nascentes excipientia horoscopo, at nunc u. 845 aetatem primam et nascentes annos primo quadranti tribuit, item u. 839 extrema tempora uitae occidentali cardini, nunc uero 854 sq. seros annos labentemque diem uitae tremulamque senectam quarto quadranti. multo magis sibi repugnat Paulus, qui de cardinibus et uitae temporibus inferiore loco haec tradit, L 2 *ὡροσκόποσ . . . σημαίνει . . . τὴν τῆσ νεότητοσ ἡλικίαν, ἥτισ ἐστὶ πρώτη*, N *μεσουράνημα . . . ἀπὸ μέσησ ἡλικίασ τὰσ ἐνεργείασ ἐνδεικνύμενον*, M 2 *κέντρον δυτικὸν τὴν πρεσβυτικὴν ἡλικίαν ἐμφαῖνον*, L 3 *ὑπόγειον . . . σημαῖνον τὴν τοῦ γήρωσ ἡλικίαν καὶ τὴν τοῦ σώματοσ περιστολὴν καὶ τὰ μετὰ θάνατον πάντα*, quibus paria fere docet Porphyrius isag. p. 202 *ὁ μὲν ὡροσκόποσ δηλοῖ τὴν πρώτην ἡλικίαν, τὸ μεσουράνημα τὴν μέσην, ἡ δὲ δύσισ τὴν τελευταίαν, τὸ δὲ ὑπὸ γῆν κέντρον τὸν θάνατον καὶ τὰσ μετ᾽ αὐτὸν γιγνομένασ εὐδοξίασ ἢ ἀδοξίασ* **841 quoque** cod. Par., quod cum Bonincontrio recepit Fayus, **quoquam GL, quoda M.** *quisquam* sic pro *ullus* quinquiens Lucretius, semel Valerius Flaccus posuit ; sed *ullo* non minus quam *quoquam* respuit sententia. nemo enim post quattuor cardines cum singulis cuiusque uiribus uu. 789–840 enumeratos monendus erat ne *ullo* ex eis percepto contentus esset ; atque isto pacto sic pergi debebat, 'reliqui etiam notandi sunt.' immo hoc dicitur, ne quattuor quidem cardinibus singillatim perceptis adquiescendum esse sed insuper discenda interualla. **843 satis**

quicquid ab exortu summum curuatur in orbem,
aetatis primae nascentisque adserit annos.
quod summo premitur deuexum culmine mundi
donec ad occasus ueniat, puerilibus annis
succedit teneramque regit sub sede iuuentam.
quae pars occasus infra est imumque sub orbem
descendit, regit haec maturae tempora uitae
perpetua serie uarioque exercita cursu.
at, qua perficitur cursus redeunte sub imo,
tarda supinatum lassatis uiribus arcum
ascendens, seros demum complectitur annos
labentemque diem uitae tremulamque senectam.

improprie interualla maiora dicuntur cardinibus, qui magnitudinem habent nullam 845 Fayus *primae nascentisque aetatis*, Pingraeus *primae aetatis nascentesque* coniungit, duriore uterque oratione. simplex et fortasse uera est Bentlei coniectura *aetatem primam*, quod ob male intellectum *nascentis* mutari potuit 848 *succedit* ut II 672 *accedunt*, nisi forte significatur hunc quadrantem ordine subire et pueriles annos excipere **iuuentam GL^2, iuuenta LM** **849 quae** Regiomontanus, **qua** libri: 893 *quae* **G**, *qua* **M** **infra est** Bentleius coniectura non certa, **inter** libri **imumque L, imum quam G, minumque M** **850 regit hoc maturae L^2, haec** cod. Flor. aliique, **maturae (-e GL) regit GLM.** ne haec quidem certa lectio est, uideturque labes aliqua in uersus 849 et 850 medios inuasisse **851 perpetua (=p̄p-et-ria=et-p̄p-ria)** Bentleius, **et propria LM, at propria G.** 'nec coniunctio *et* locum hic habet, nec *propria serie* quid sit quisquam explicauerit' Bentleius. indigna relatu sunt quae Fayus Pingraeus Iacobus inter se diuersissima interpretationis loco protulerunt; Breiterus nihil protulit **852 at GL^2, t LM** quarta circuli pars non *sub imo* sed ab imo redit; imum autem (quod Iacobi causa dicendum est, qui *sub redeunte imo* intellegit) neque redit neque sub eo cursus perficitur. frustra edd. uett. *quae perficitur cursu redeunte*, nec melius Bentleius *quadrante sub imo*, nullus est enim imus quadrans. inuentus est qui proponeret *redeuntis ab imo*, inuentus etiam qui reciperet; qui enarraret non est inuentus. equidem scribendum suspicor *redeunte sibimet*, quemadmodum I 630 colurus *iterum coit ipse sibi memor unde profectus*; etsi rectius sane circulus quam ultimus eius quadrans sibi redire dicitur. *sibimet* in fine hexametri habetur IV 439, non ergo erat cur Marklandus ad Stat. silu. II 6 16 de ea re dubitaret; quamquam in Statiano uersu, *qui sponte sibique | imperiosus erat*, non Marklandus sed ante eum Heinsius uerum inuenerat, *sibi ipse* **856–967** absolutis quae de quattuor cardinibus et de quattuor eorum interuallis dicenda putauit poeta ad nouum locum tractandum pergit qui est περὶ τῶν δώδεκα τόπων siue περὶ τῆσ δωδεκατρόπου, expositum illum a Paul. Alex. L—O 2, Sext. emp. πρὸσ ἀστρ. 12–20, Firm. II 19 et utrimque uicinis capitibus, Vett. Val. p. 179. hos τόπουσ Manilius uariis nominibus appellat *loca* (II 899, 909, 927, 948, 962, 967, III 608), *partes mundi* (II 857, 912) uel *caeli* (II 966, III 583) uel sine genetiuo *partes* (II 916, 924, 932), *sedes* (II 863, 867, 922, 956), *regiones* (II 865), *sortes* (II 872 et nisi fallor III 604), *templa* (II 959, III 583, 586, 614), etiam parum

omne quidem signum sub qualicumque figura
partibus inficitur mundi; locus imperat astris
et dotes noxamque facit; uertuntur in orbem
singula et accipiunt uires caeloque remittunt.
uincit enim natura genus legesque ministrat

proprie *astra* (II 882). sunt autem circuli *δωδεκατημόρια* tricenas *μοίρασ* continentia, quorum quattuor ea, quae principalia loca uocantur, cardines mundi in se positos habent, sed quanam in parte sui positos, id uero ambigitur. Heliodorus in C.C.A.G. IV p. 82 *περὶ δὲ τοῦ μερισμοῦ καὶ τῆσ διακρίσεωσ τῶν τοιούτων ιβ' τόπων πολλή τισ ἐγένετο διάλεξισ καὶ ἀμφιβολία τῶν ἀστρολόγων· οἱ μὲν γὰρ τὸ ζῴδιον αὐτὸ οὗ ἡ μοῖρα εὑρίσκεται ὡροσκοποῦσα ἢ μεσουρανοῦσα τόπον ὅλον ἀποφαίνονται . . . ἕτεροι δὲ* (quos Aegyptios esse tradit comm. Ptol. tetr. p. 109 fin.) *ἑκατέρωθεν τῆσ ὡροσκοπούσησ μοίρασ ιε' λαμβάνοντεσ καὶ τῆσ μεσουρανούσησ ὁμοίωσ τοὺσ τόπουσ περιγράφουσι . . . τῶν παλαιῶν δέ τισ, . . . ἀφορμὴν λαβὼν τὸ τῷ θειοτάτῳ Πτολεμαίῳ ἐν τῷ περὶ χρόνων ζωῆσ ῥηθὲν ὅτι τὸν ὡροσκοποῦντα τόπον ἀπὸ ε' μοιρῶν τῶν προαναφερομένων τῆσ ὡροσκοπούσησ μοίρασ δεῖ λαμβάνειν, μέθοδον ἐκτίθησι.* Ptolemaei uerba haec sunt, tetr. p. 33, *τὸ περὶ τὸν ὡροσκόπον δωδεκατημόριον, ἀπὸ πέντε μοιρῶν τῶν προαναφερομένων αὐτοῦ ὁρίζοντοσ μέχρι τῶν λοιπῶν καὶ ἐπαναφερομένων εἴκοσι πέντε*, ad quem locum Porphyrius isag. p. 202 fin. *τούτων δὲ ἕκαστοσ τῶν ιβ' τόπων λαγχάνει τὰσ προανηνεγμένασ μοίρασ ε' καὶ τὰσ ἐπαναφερομένασ κε'.* quarta opinio ab his omnibus diuersa Firmici est, qui cardinem in prima loci extremitate ponit, II 19 2 *primus . . . locus ab ea parte, in qua fuerit horoscopus, uires suas per residuas partes XXX extendit . . .* 3 *secundus locus . . . accipit initium a XXX horoscopi parte et uires suas per XXX residuas partes extendit.* sed his principalibus locis quae priora sunt et a dextro posita (ea scilicet ratione qua Aries Tauro prior eique dexter dicitur) *ἀποκλίματα* et interdum *καταφοραί* (uelut Firm. III 5 5) et *προαναφοραί* (uelut Paul. Alex. O, C.C.A.G. VIII ii p. 67 3) appellantur, posteriora uero et sinistra *ἐπαναφοραί* et non numquam *ἀναφοραί* (uelut Sext. emp. *πρὸσ ἀστρ.* 20, Vett. Val. p. 232 27, Firm. III 5 3). numerantur autem loca apud plerosque sinistrorsum ab horoscopo, ut qui ipsum horoscopum continet primus locus uocetur, secundus *ἐπαναφορά* eius, *ἀπόκλιμα* duodecimus **856** *figura*, *σχήματι γενέσεωσ*, nisi fallor, ut III 169 *ne falsa uariet genitura figura*, quo sensu *forma* ponitur I 60, III 178. ita Firmicus II 8 2 *figurae stellarum* (idem IV 5 *in qualicumque schemate*), corp. gloss. Lat. v 395 49 *thema*, *figura* **857** interpunxit Regiomontanus *partibus* duodecimis, *τόποισ* *inficitur*: Firm. II 20 5 *si . . . maliuolae stellae uel ibidem constitutae uel de quadrato uel de diametro haec eadem infecerint loca*, IV 19 37 (dominus geniturae) *licet sit ad nocendum paratus, ex bonarum stellarum testimonio gratia quodam modo inficitur*, VI 32 (p. 184 med. in ed. Pruckn. 1551) *patris dominus . . . ex sua natura locum inficit*; neque dissimile est Man. II 357 *aera infectum* **859 caelo GL, cardo M.** nouas uires a caelo accipiunt eique cedunt ac remittunt suas: 960 *ducitque et commodat illis* | *ipsa suas leges*, ducit ab illis leges eorum **860** *uincit natura genus* Fayus et Pingraeus interpretantur 'natura loci uincit naturam astrorum,' ut nescias utrum neglegentiam magis admireris, qua poeta duas res, locum et astra, quas inter se opponi uellet, nullo uerbo significarit, an cum hac neglegentia coniunctam ineptam in una eademque notione diuersis uocabulis impositis exornanda diligentiam. idem enim ualere *naturam* et *genus*, neque illud minus quam hoc astrorum esse, ostendunt II 416 *uincit*

finibus in propriis et praetereuntia cogit
esse sui moris, uario nunc ditia honore,
nunc sterilis poenam referentia sidera sedis.
quae super exortum est a summo tertia caelo,
infelix regio rebusque inimica futuris
et uitio fecunda nimis; nec sola, sed illi
par erit, aduerso quae fulget sidere sedes
iuncta sub occasu. neu praestet, cardine mundi

natura locum et 645 *parte genus uariant.* neque tamen uerum esse potest, quod Iacobus sententia, ut ait, iubente scripsit, *positura*; positura enim neque fines proprios habet neque morem suum. sententiae satisfaciet *natura* ⟨*loci*⟩

862 ditia (= **diua**) Bentleius, **diues** libri **863 referentia** Bentleius, **que ferentia** libri **sedis LM, seclis G**, quod mendum Scaligerum aliosque transuersos egit. sed Scaligero nemo uitio dabit quod Bentlei emendationes non prior inuenit: inuentis qui uti nolunt, carent excusatione; quorum solus Iacobus aliquid quod non absurdum esset effecit, *nunc diues . . . nunc sterilis poenamque serens in sidera sedis.* nam ex Breitero, qui cum *referentia* reciperet *diues* seruauit (*uario nunc diues honore,* | *nunc sterilis, poenam referentia sidera sedis*), quaerendum est quam poenam sedis uario honore diuitis referant sidera praetereuntia, morem eius coacta induere. sterilis ea sedis, si quam forte praetereunt, poenam referunt, ipsa facta sterilia: contra honore ditia fiunt, quotiens in contrariae naturae locum inciderunt **864–880** commemorantur quattuor illa loca quae auctore Firmico II 17 *pigra et deiecta esse dicuntur ob hoc, quod nulla cum horoscopo societate iunguntur*, id est quod lineae ab eis ad horoscopum ductae neque diametrae sunt neque aut trigoni aut tetragoni aut hexagoni latera efficiunt. sunt enim ab horoscopo secundus sextus octauus duodecimus **864–866** locus duodecimus. Paul. Alex. O *τὸ ιβʹ ἀπὸ ὡροσκόπου καλεῖται κακὸσ δαίμων, προαναφορὰ τοῦ ὡροσκόπου,* Sext. emp. *πρὸσ ἀστρ.* 15 *τὸ προαναφερόμενον τοῦ ὡροσκοποῦντοσ ζῳδίου, ἐν τῷ φανερῷ ὂν* (id est supra terram), *κακοῦ δαίμονόσ φασιν εἶναι,* 18 *τοῦ ὡροσκοποῦντοσ ζῳδίου τὸ ἀπόκλιμα καλεῖται κακὸσ δαίμων,* Firm. II 19 13 *hic locus a Graecis cacos daemon appellatur, a nobis malus daemon . . . uitia etiam in hoc loco et aegritudines inuenimus,* Maneth. VI 36 sq. *προτέρῳ . . . ὥρησ ζῴω . . . δαίμονα τόν τε κακὸν πρότεροι φῶτεσ καλέσαντο,* 151 *ὕπερθ' ὥρησ χαλεπῷ ἐν δαίμονι* **867** locus sextus. Paul. Alex. M *τὸ ϛʹ ἀπὸ ὡροσκόπου καλεῖται κακὴ τύχη καὶ ποινὴ καὶ πρόδυσισ καὶ ἀπόκλιμα φαῦλον,* Sext. emp. 16 *τὸ μετὰ τὴν δύσιν ἐν τῷ ἀφανεῖ ποινὴν καὶ κακὴν τύχην, ὅπερ καὶ διάμετρόν ἐστι τῷ κακῷ δαίμονι,* 19 *τοῦ δύνοντοσ τὸ ἀπόκλιμα κακὴ τύχη,* Firm. II 19 7 *mala fortuna appellatur . . . in hoc signo causam uitii ac ualitudinis inueniemus,* Doroth. Sidon. (C.C.A.G. VI p. 108) 222–5 *μηδὲ Σεληναίησ ἐπὶ δαίμονοσ οὐλομένοιο* (id est *κακοῦ*) | *ἠὲ τύχησ* (scilicet *οὐλομένησ*), *ὅπερ ἕκτον ἀφ' ὡρονόμοιο, βεβώσησ* | *ἄρχοιο ξενίησ· ἡ γὰρ τόδε πῆμα φυτεύει* | *ἠὲ δυσεργείην ἢ καὶ βιότῳ τινὰ λώβην* *par.* dissentit Firmicus II 18 2 *mala fortuna, id est VI ab horoscopo locus, malo daemoni, id est XII ab horoscopo loco, praeponitur* *sidere* quouis ibi constituto: ita III 603 *signum nascens a cardine primum*; quamquam, cum nullus locus ullo tempore sidus aliquod non transmittat, aliquando pro ipso loco dicitur *astrum* (II 882) uel *signum* (Firm. II 16 2) **868** *iuncta sub occasu,* nullo interuallo occasui

utraque praetenta fertur deiecta ruina.
porta laboris erit: scandendum est atque cadendum.
nec melior super occasus contraque sub ortu
sors agitur mundi: praeceps haec, illa supina

subiecta **praestet GL, prestit M** interpunxi. 'ac, ne haec sexta sedes praestet duodecimae, utraque pariter cardine mundi deiecta fertur, κέντρου ἀποκεκλικυῖα, ita ut ruinam ob oculos habeat'; haec enim δύσεωσ, illa ὡροσκόπου ἀπόκλιμα uocatur. Firm. VI praef. *sextus autem et duodecimus ab horoscopo locus . . . caduca humilitate deiectionis impugnatur*, C.C.A.G. V iii p. 123 32 ἐν ἑνὶ τῶν δύο φαύλων ἀποκλιμάτων, τῷ ἕκτῳ δηλονότι καὶ τῷ δωδεκάτῳ. *praetenta ruina*, quae uerba imaginis absoluendae causa addita sunt, plane ut Pers. IV 49 *si puteal multa cautus uibice flagellas*, melius abessent; nam duodecima sedes, etsi artis uocabulo ἀπόκλιμα dicitur et deiecta habetur, a cardine uicino non deorsum sed sursum tendit: quae duarum sedum differentia u. 870 indicatur. *fertur* utrum *uocatur* an *it* significet mihi non constat. horum uersuum explicationes a Scaligero Huetio Fayo aliisque certatim prolatae scatent erroribus; qui partim *praestet cardine* accipiunt pro *praestet cardini*, partim *cardinem mundi* interpretantur horoscopum, quem ex u. 826 scire potuerunt unum dumtaxat et dignitate tertium esse ex quattuor mundi cardinibus. Bentleius uersum deleuit **870 porta** Scaliger, **orta LM, ora GL^2**, quod isto modo pro regione siue sede non dicitur. *porta laboris erit*, utraque inuenietur porta esse, qua adeatur labor uel adscendendi uel in praeceps descendendi. scandunt signa per duodecimum locum, cadunt per sextum: uide 884 sq. *altius insurgit . . . in peiusque manent cursus.* ᾅδου πύλη siue *inferna porta* secundus locus dicitur, Paul. Alex. L 2, Vett. Val. p. 68 9, 179 13 (πύλαι 180 33), Firm. II 17, 19 3, quae Manilio causa fuisse potest cur hac uteretur imagine **871** *super occasus* positus est octauus locus. Firm. II 19 9 *hic locus epicataphora dicitur, est autem piger locus*, Sext. emp. 15 τὸ ἐρχόμενον ἐπὶ τὴν δύσιν ἀργὸν ζῴδιον καὶ ἀρχὴν θανάτου (καλοῦσι), 19 τοῦ δύνοντοσ . . . ἡ ἐπαναφορὰ ἀργόν, Paul. Alex. M 4 τὸ η' ἀπὸ ὡροσκόπου καλεῖται ἀργόν

contra, διαμετροῦσα *sub ortu* secundus locus est. Firm. II 17 *qui in secundo ab horoscopo signo constituitur . . . locus inferna porta dicitur uel anaphora*, 19 3 *est autem piger locus ab horoscopo alienus*, Sext. emp. 17 τὸ ἐπιφερόμενον τῷ ὡροσκόπῳ ἀργόν, ὃ πάλιν διαμετρεῖ τῷ ἀργῷ, 18 τοῦ ὡροσκοποῦντοσ ἡ ἐπαναφορὰ ἀργόν, Paul. Alex. L 2 τὸ β' ἀπὸ ὡροσκόπου καλεῖται βίοσ καὶ ᾅδου πύλη καὶ ἐπαναφορὰ τοῦ ὡροσκόπου, Vett. Val. p. 179 13 β' βίοσ, ᾅδου πύλη haec duo loca quod sexto et duodecimo non meliora dicit, refragatur Hephaestio I 12, qui postquam decem commemorauit, οἱ δὲ λοιποὶ δύο, inquit, ὅ τε ἕκτοσ καὶ δωδέκατοσ, κάκιστοι, item Firmicus II 17 *nouissima uero sunt malae fortunae et mali daemonis* **872 supina M, superna GL**, *superne* Scaliger, quam coniecturam ceteris adeo probauit ut solus Bechertus *superna* receperit, *supina* nemo; atqui hoc uerum et necessarium est. quid enim apertius quam proprie *praeceps* de epicataphora dici, occasui uicina, qui 948 sq. *ruentem praecipitat mundum*, proprie *supina* de anaphora, in ea caeli parte posita quae 853 sq. *tarda supinatum lassatis uiribus arcum ascendit*? uide praeterea Lucr. IV 441 *sursumque supina reuerti*, Ouid. med. fac. 40 *nec redit in fontes unda supina suos.* contra in *praeceps* et *superna* siue *superne pendens* nulla contrariorum oppositio est, cum ea sors, quae superne pendet, uel maxime praeceps sit. *haec* igitur ad prius, *illa* ad posterius referendum est, sicut

pendens aut metuit uicino cardine finem
aut fraudata cadet. merito Typhonis habentur
horrendae sedes, quem Tellus saeua profudit,
cum bellum caelo peperit nec matre minores
extiterunt partus. sed fulmine rursus in aluum
conpulsi, montesque super rediere cadentes,
cessit et in tumulum belli uitaeque Typhoeus.
ipsa tremit mater flagrantem monte sub Aetna.

Ouid. trist. I 2 23 sq. *pontus et aer, | fluctibus hic tumidus, nubibus ille minax* nec raro alibi. quae autem sequuntur, *aut . . . aut . . .*, pariter ad utramque pertinent: utrique duplex obuersatur periculum, aut enim tacto, ᾧ ἐπιφέρεται, uicino cardine finem habebit et esse desinet, aut, si forte eum non tetigerit, expectato fulcro fraudata cadet neque ubi consistat inueniet. nugas nugatorie exornat **874 cadet GL, cadat M,** *cadit* Huetius. non cadunt sed, si fraudatae erunt, casurae sunt; quemadmodum metuere finem, non habere, dicuntur *Typhonis* has *sedes* esse praeterquam apud Manilium non legi **875** *horrendi* Bentleius, quod quam facile in *horrendae* abiturum fuerit apparet; sed uide III 127 *septima* (athlorum sedes) *censetur saeuis horrenda periclis*

876 *nec matre minores*, et matre non minores, uide ad I 656. Vell. Paterc. II 88 2 *nec minora consequi potuit* pro *et c. p. non minora* **877 extiterunt** Vrb. 668, **extiterint GL, exstiterint M, exstiterant** Regiomontanus; ac plusquam perfectum cum praeterito ex aequo positum satis defendunt I 774 sq. *qui fabricauerat illum | damnatusque suas melius damnauit Athenas* similiaque: accedit ut haec perfecti forma correpta paenultima apud Manilium non extet, quod an. 1882 adnotauit A. Cramerus de Man. eloc. p. 31. sed multo et procliuiore et frequentiore uitio *-ĕrunt* quam *-erant* in *-erint* mutari solet, neque intellegitur cur poeta in opere didascalico Lucretium Vergilium Ouidium sequi noluerit. nam Persii et Iuuenalis saturae scriptorum causa diuersa est; quamquam ne in satura quidem Horatius a correptione abstinuit, abstinuit in carminibus. ea ut semel Manilium usum puto, ita semel usus est Lucanus, et in cognato quidem uerbo, IV 771 *steterunt*

aluum Bentleius, **altum** libri. III 5 sq. *in excidium caeli nascentia bella | fulminis et flammis partus in matre sepultos*. Bentlei emendationem qui spernunt, spreuerunt autem plerique, Manilium non norunt **878** *conpulsi, montesque rediere*: uide ad I 85. *cadentes* accusatiuum, *super* praepositionem putant, quod mihi minime constat collato V 95 *immissos ignes super ipse secutus* **879** *tumulum*, sepulcrum: Typhoei et bellum et uita sub Aetna sepulta sunt. cum in usu esset *sepelire bellum*, uelut Aetn. 204 *neue sepulta noui surgant in bella gigantes*, Cic. imp. Pomp. 30, Vell. Paterc. II 129 4, unus Horatius ausus est dicere *bello sepulcrum condere*, epod. IX 23-6 *nec Iugurthino . . . bello . . . neque Africani* (sic certa emendatione Maduigius, *Africanum* et *Africano* libri) *cui super Karthaginem | uirtus sepulcrum condidit*; quem hoc uersu Manilius aemulatus est non nimis feliciter. de uitae tumulo uide V 178 *cuius et ante necem paulatim uita sepulta est* **880 flagrantem** Scaliger, **flagrantis GL², fraglantis LM**: nempe semel scripto *m* supererat *mater flagrante*, quod confestim emendatum ierunt. Hygin. fab. 152 (schol. Stat. Theb. II 595) *Typhonem . . . qui cum flagraret montem Aetnam . . . super eum*

at, quae fulgentis sequitur fastigia caeli
proxima, neue ipsi cedat, cui iungitur, astro,
spe melior, palmamque petens uictrixque priorum

imposuit. pluralem (sic enim accipiunt) retinent Iacobus Bechertus Breiterus, Iacobus quidem addito ex consuetudine sua mendacio, 'plures partus, nunc flagrantis sub Aetna, tellus peperit' **monte sub aethna L²**, **montes subetna M**, **monte** ceteris omissis **GL** **881-917** describuntur quattuor ea loca de quibus Firmicus II 16 1 *post ortum, occasum, medium caelum, imum caelum alia sunt in genituris quattuor loca quae sequentem et secundam habent potestatem, id est Dea, Deus, Bona fortuna ac Bonus daemon, quae a Graecis hactenus nominantur, Thea, Theos, Agathe tyche, Agathos daemon.* sunt autem ea quae uel per trigonum uel per hexagonum cum horoscopo coniuncta sunt, tertius quintus nonus undecimus **881-890** undecimus locus. Sext. emp. 15 τὸ . . . ἑπόμενον . . . τῷ μεσουρανοῦντι, ἀγαθοῦ δαίμονοσ, 18 τοῦ μεσουρανήματοσ . . . ἡ ἐπαναφορὰ ἀγαθὸσ δαίμων, Paul. Alex. N 4 τὸ ια' ἀπὸ ὡροσκόπου ἀγαθὸσ δαίμων καλεῖται, τόποσ Διὸσ ὑπάρχων . . . ἀγαθῶν ἐλπίδων ἐστὶ σημαντικόσ, Firm. II 19 12 *undecimus locus . . . appellatur . . . a nobis Bonus daemon uel Bonus genius, a Graecis Agathos daemon . . . est autem locus Iouis* **881 at quae fulgenti** Scaliger, **fulgentis** Bentleius, **atque refulgentis** (refulentis **M**) libri **caeli** Bentleius, **caelo** libri *sequitur fastigia caeli*, ἕπεται τῷ μεσουρανήματι, cuius ἐπαναφορά est. III 601 *quod fuerit laeuum praelataque signa sequetur.* eadem ratione duodecimus locus horoscopum praecedere dicitur III 611 et Maneth. VI 36 προτέρῳ ὥρησ ζῴῳ **882 neue** cod. Flor., **nec GL, non M**, non bene, nisi scribatur *cedit. neue* ita adhibetur ut u. 868 **cui iungitur** Huetius, **qui fungitur** libri. quis astro fungatur, scit Iacobus, 'cardo' uidelicet 'qui praesens regnat'; sciunt Bechertus et Breiterus, idemque Iacobum ignorare sciunt, Iouem enim in hac sede habitantem significari: quid sit omnino *astro fungi* nemo e tribus edisserit, qui astrone ipsi fungantur nescio, interpretis munere non funguntur *astro*, sicut 905 *astra*, improprie ponitur pro loco, sede, templo, quemadmodum Firmicus II 16 2 et alibi *signum*, Graeci haud raro ζῴδιον et ζῷον dixerunt, uelut Paul. Alex. L 2 de secundo loco ἐν τούτῳ τῷ ζῳδίῳ. Manilius I 551 *signum* usurpauit pro XXX gradibus. astrum, cui haec sedes iungitur, decimus locus est, caeli fastigia continens; cui ne cedere putemus undecimum, hunc spe meliorem esse docemur. ordo autem uerborum hic est: quae sedes fastigia caeli sequitur, proxima eis et (ne ipsi, cui iungitur, astro cedat) spe melior, ea palmam petens uictrixque priorum altius eis insurgit. undecimum locum bonitate proximum decimo esse dicit Hephaestio I 12 καλοὶ δέ εἰσι τόποι . . . πρῶτοσ μὲν ὁ ὡροσκόποσ, δεύτεροσ μεσουράνημα, τρίτοσ ὁ ἀγαθὸσ δαίμων **883** *spe melior* quam decima sedes, quae cum in summo sit constituta quod speret non habet. nimis absurde Fayus et Breiterus huic templo laudi dari putant quod deiectis locis et horrendis Typhonis sedibus spe melius sit. Paul. Alex. supra ἀγαθῶν ἐλπίδων ἐστὶ σημαντικόσ, C.C.A.G. II p. 158 29 ια' . . . ἐλπίδων χρηστῶν *que . . . que* inter se referuntur **priorum M, piorum GL.** *priores* dicuntur duodecimus locus et qui horoscopum continet primus, eadem ratione qua horae diei ab oriente numerantur quaque Sextus πρὸσ ἀστρ. 13 initio ab horoscopo sumpto μεσουράνημα appellat τὸ ἀπ' ἐκείνου τέταρτον ζῴδιον idemque 15 duodecimo loco commemorato pergit τὸ δὲ μετὰ τοῦτο, ἑπόμενον δὲ τῷ μεσουρανοῦντι, ἀγαθοῦ δαίμονοσ et ipse Manilius II 905 nonum locum *post* decimum esse dicit; cui non obstat quod u. 881 undecimus decimum *sequi* dicitur, hoc est quasi

altius insurgit: summae comes addita finis,
in peiusque manent cursus nec uota supersunt.
quocirca minime mirum, si proxima summo
atque eadem integrior Fortunae sorte dicatur

cursu eum comprendere conari **884** mutaui distinctionem. uulgo *insurgit, summae comes addita finis ;* | *in* etc., nisi quod peritiores Regiomontanum secuti *fini* scripserunt, genetiuo Iacobis Bechertis Breiteris relicto; *summa* autem *finis* uel pro cardine uel pro decima sede accipitur. sententiam loci Huetius Pingraeo plaudente, assentiente etiam Bentleio, hanc esse docet, undecimae sedi, quae summae comes ac uicina sit, cursus in peius manere nec superesse uota ; ita inquam, undecimae, quae spei plena ad caeli culmen uersus insurgit neque umquam eo peruentura est: hocine est in peius ferri? hocine quod uotis expetas non habere? exponit poeta cur undecima sedes ne decimae quidem cedat et quo nomine ei praestare uideatur : scilicet *summae* sedi *comes addita* est *finis*, *πέρασ* supra quod scandi nequeat, ut ulterius progredienti descendendum sit neque quicquam, quod amplius optari possit, relinquatur. constat enim decimam sedem priore sui parte accliuem esse, posteriore decliuem, de qua 918 sq. *arce . . . in caeli, qua summa accliuia finem* | *inueniunt, qua principium decliuia sumunt.* spe igitur, ut iam dixit, melior est undecimus locus; quocirca (uu. 886-8, quos Huetium nondum legisse credas cum istam interpretationem proferret) minime mirum est si *ἀγαθῷ δαίμονι* dedicatur. ceterum hic semel Manilius finis nomen feminino genere adhibuit, nam I 825 sq. *coeptaque incendia fine* | *subsistunt* mendum habere omnes agnoscunt, quod nescio an sic tolli possit ut una mutata littera scribatur *coeptu . . . fine*, eo loquendi genere quo Plautus Men. 859 *osse fini*, Cato r.r. 28 2 *radicibus fini*, Ouidius met. X 536 *fine genu* (hoc enim pro ablatiuo habeo) **886** *summo* nomen substantiuum; *summae* (sedi, ut 884) Bentleius **887 integrior** *, **interior** libri, quo Scaliger significari uult nullam propiorem esse, qui sensus neque inest illi adiectiuo neque praecedente *proxima* locum habet; prorsus peruersa sententia Bonincontrius *inferior*, cum multo minus inepte *uixque eadem inferior* scripturus fuerit. undecima sedes integrior est decima, quae culmen adepta inclinatur et gloriae minutionem patitur **fortunae** Bentleius, **ueneranda** libri. hoc duplicem ob causam uerum esse nequit; nam et inepte sors, qua sedes tutelae suae dicatur, ipsa ueneranda dicitur, et requiritur, qui dicandi uerbo subiciatur tutelamque significet, datiuus: non sane aut *uenerandae* aut *uenerando*, quae leues ac futtiles Iacobi et Breiteri coniecturae sunt, sed cui apte adiungi possit *felix* epitheton. iam cum Graeci hunc locum *ἀγαθοῦ δαίμονοσ* esse uoluerint, *felix* autem in deis fato fortuna eodem fere quo *bonus* sensu dicatur (uelut Verg. buc. V 65 *sis bonus o felixque tuis*), quaerendum uidetur quod idem declaret Latine quod Graece *δαίμων*. quae uox quomodo conuerti deberet dubitare se significauit Cicero Tim. 11 *quos Graeci δαίμονασ appellant, nostri, opinor, lares*, dubitanter etiam Appuleius de deo Socr. 151 *genium* ponit, idem de Plat. 206 *genios et lares*, Martianus II 154 *medioximos*, 163 *manes*, nec minus uariant glossae, C.G.L. II 126 57 *manes δαίμονεσ*, IV 327 13 *daemon larua*, III 8 57 *genius δαίμων*, 167 57 *bonus genius ἀγαθὸσ δαίμων*, quod idem Firmicus posuit loco supra adlato. sed cum apud poetas Graecos multis locis *δαίμων* idem paene ualeat quod *τύχη*, *εὐδαίμων* autem Graece dicatur qui Latine *fortunatus*, facile quis suspicetur Manilium scripsisse *Forti ueneranda dicatur q. t. f.*, id est Forti felici, ut sedem ipsam

quoi titulus Felix. censum sic proxima Graiae
nostra subit linguae uertitque a nomine nomen.
Iuppiter hac habitat: uenerandam crede regenti.

uenerandam esse perhiberet, quemadmodum II 875 et III 127 horrendas alias; quam coniecturam anno 1903 secutus sum. nunc Bentlei mutationem specie parum commendabilem ita probo ut *fortunae* nomen, quod u. 890 positum quid habeat incommodi postea uidebimus, huc retrahendum censeam, unde cum librario a *fort-* ad *fort-* aberrante excidisset et in margine scriptum mox, ut fit, alienum locum occupasset expulso quod in u. 890 fuisse conicio *uenerandā*, hanc uocem, item margini appictam, manco uersui 887 supplendo uicissim adhibitam esse non incredibile est. nam quod sic undecimae sedi *Fortuna felix*, decimae u. 927 κατ' ἐξοχήν *Fortuna* nomen est, itidem sedes his e regione oppositae quinta et quarta similibus inter se titulis *Daemonie* et *Daemonium* appellantur uu. 897 et 938. ceterum cauendum est ne pro certo ducamus ἀγαθοῦ δαίμονοσ nomen, quod apud Manethonem non extat, iam Manilii temporibus undecimae sedi inditum esse, qui in templorum appellatione ut multa propria habet, ita multa ignorare uidetur quae a posterioris aetatis astrologis traduntur **888 quoi** Scaliger, **quod** libri *felix* feminini generis est, ut masculini *aestiuom* in I 571 *aestiuom medio nomen sibi sumit ab aestu* (alter circulus, cui nomen est aestiuo). caret ambiguitate Ouid. met. XV 96 *uetus illa aetas, cui fecimus aurea nomen* **sic** Bentleius, **si** libri. sic reddendo Latina lingua, cuius egestatem accusat Lucretius, proxime accedit ad Graecae copiam et diuitias. Phaedr. app. Perott. 28 1–4 *fiber,* | *Graeci loquaces quem dixerunt castorem* | *et indiderunt bestiae nomen dei,* | *illi, qui iactant se uerborum copia*, Germ. frag. VI (G.L.K. III p. 417) *qui⟨dni te⟩ diuite lingua,* | *Graecia, praecurram potiusque triangula* (quam τρίγωνα) *dicam?* (*cur diuite* cod., quod correxi in Classical Review 1900 p. 39). male pro *censum* Regiomontanus *sensum* edidit, sic enim non *linguae* sed *uerbi* dicendum erat **889 uertit** Scaliger, **uirtuti** libri **890 hac** Regiomontanus, **hoc** libri. *hac* sede: minus probabiliter Dulcinius *hic.* C.C.A.G. IV p. 97 10 τοῦ ἐνδεκάτου, ὅσ ἐστι Διὸσ τόποσ. hunc locum Iouis esse consentiunt Paulus et Firmicus supra laudati, qui etiam in eo cum Manilio concinunt quod Phoebo siue Soli nonum adsignant; tertium Phoebes siue Lunae esse Manilio adsentitur Paulus Firmico tacente; Venerem in decimo Manilius, Paulus et Firmicus in quinto collocant, Saturnum hi in duodecimo, ille in quarto; Mercurio Manilius primum locum attribuit, Paulus et Firmicus nullum, Marti hi sextum, nullum Manilius. hactenus de septem deis planetarum praesidibus; quibus accedit apud Manilium in secundo et octauo loco constitutus Typhon, unde pessimum cometarum genus nomen habet: praeterea Ditis ianua a Manilio septimus, ᾅδου πύλη a Paulo secundus locus appellatur **uenerandam** *, **fortunae** libri: de mutatione dixi ad 887 **crede regenti** Scaliger, **credere genti** libri haec duo enuntiata, *Iuppiter hac habitat: fortunae crede regenti*, nulla inter se ratione conexa sunt; itaque Breiterus in Fleck. annal. uol. 139 p. 694 *regentis* coniecit, Immischius apud Bechertum *fortunam.* mihi cur Ioui eiusue nescio cui fortunae confidere tam subito edicto iubeamur non apparet: expectabam potius, quid de Iouis praesidio ad templi laudem redundaret; qualem sententiam restitui. hanc sedem, inquit, uenerandam esse tibi persuadeat summus qui eam gubernat deus. Germ. phaen. 687 *omnem ornatum uenerandae numine puppis*, hoc est Argonis ob numen quod ei inest uenerandae

huic in peruersum similis deiecta sub orbe
imaque submersi contingens culmina mundi,
aduersa quae parte nitet, defessa peracta
militia rursusque nouo deuota labori
cardinis et subitura iugum sortemque potentem
nondum sentit onus mundi, iam sperat honorem.
Daemonien memorant Grai, Romana per ora
quaeritur inuersus titulus. sub corde sagaci

891–904 quintus locus. Paul. Alex. L 4—M *τὸ ε΄ ἀπὸ ὡροσκόπου καλεῖται ἀγαθὴ τύχη, Ἀφροδίτησ τόποσ ὑπάρχων . . . ἔστι δὲ ἐπαναφορὰ τοῦ ὑπογείου κέντρου*, Sext. emp. 16 *τὸ ἐρχόμενον ὑπὸ γῆν ἀγαθὴν τύχην (φασὶν εἶναι), διαμετροῦν τῷ ἀγαθῷ δαίμονι*, 19 *τοῦ ἀντιμεσουρανήματοσ . . . ἡ ἐπαναφορὰ ἀγαθὴ τύχη*, Firm. II 16 2 *Bona fortuna in quinto ab horoscopo signo collocatur, qui locus a Graecis Agathe tyche dicitur*, 19 6 *appellatur autem Bona fortuna, quia locus est Veneris*; qui longe omnes a Manilio discedunt **891** *in peruersum similis*, contrariam quandam similitudinem habens, qualis est imaginis aqua repercussae, *ante oculus fuerit qui dexter, ut idem | nunc sit laeuus, et e laeuo sit mutua dexter*, ait Lucretius; simillime Appuleius apol. 15 de speculo *imagines . . . retro expressae contrauersim respondeant.* nempe *διαμετρεῖ* quinta sedes undecimae. alio sensu Seneca dial. VII 5 2 *malo suo atque in peruersum sollers*; magis huc pertinet eiusdem n.q. I 5 14 *seruata similitudine in peius* **892 contingens culmina** Scaliger ed. 1, **contingent fulmina** libri: *fc* litteras scriba pro *ft* habuit et ordine inuertit. *submersi culmina mundi*, *τὸ ἀντιμεσουράνημα*: 'submersus quoque mundus suum habet culmen aeque ac noster, quia *supraque uidetur Ipse sibi.* ita supra II 806 *per latera atque imum templi summumque cacumen*' Bentleius. Scaligeri coniecturam Bentleius et ante eum Fayus recepit, ipse *fulmina* retinere maluit, fulmenta siue fulcimina interpretatus; ad quae Bentleius 'nihil quicquam potuit uel doctius uel absurdius.' absurdius aliquid neque minus doctum Iacobus p. 208 commentus est, ut quae Tuscos infera fulmina appellasse et terra erumpere, non a sideribus uenire, arbitratos esse, alios autem, qui subtilius ista consectati infera esse negarent, a Saturni sidere proficisci putasse Plinius refert n.h. II 138 sq., ea seorsum ab utrisque sentiens in imum caeli cardinem transferret et a Manilio hoc uersu significari opinaretur **893 aduersa quae G, aduersaque L, diuersa qua M** *nitet* sidere quolibet praetereunte, ut II 867 *aduerso quae fulget sidere*, 910 *aduersa nitens* **894** *militia* pro quouis opere strenue peracto, hic in praeceps descendendi, ponitur: II 20, III 106, IV 145, 404 **896 onus** Scaliger, **opus** libri

897 *Grai* qui significentur nescio, nam Paulo et Sexto auctoribus *ἀγαθὴν τύχην* hunc locum appellari iam adnotaui, quibus accedit Vett. Val. p. 335 6 *τὸ ε΄ . . . ἀγαθῆσ τύχησ τόποσ* **898 inuersus *, inuersu M, in uersu GL.** non in uersu magis quam in prosa quaeritur ac desideratur titulus per ora Romana inuersus siue Latine redditus. idem de horoscopo dicitur II 830, de dodecatemoriis 694, in uniuersum III 40–2: adde Ser. Samm. 632–4 *quod Graecis hemitritaeon | uulgatum uerbis: hoc nostra dicere lingua | non potuere ulli, puto, nec uoluere parentes.* *uertere* et *conuertere* sic uulgo ponebant, uelut Verg. georg. III 147 sq. *cui nomen asilo | Romanum est, oestrum Grai uertere uocantes* et Man. II 889; *inuertere* non plane dissimili modo usurpauit Tacitus ann.

conde locum numenque dei nomenque potentis,
quae tibi posterius magnos reuocentur ad usus.
hic momenta manent nostrae plerumque salutis
bellaque morborum caecis pugnantia telis,
uiribus ambiguam geminis casusque deique
nunc huc nunc illuc sortem mutantis utraque.

XV 63 7 *scriptoribus pleraque tradidit, quae in uulgus edita eius uerbis inuertere supersedeo*, id est paraphrasi uertere. *inuerso* cod. Cusanus et plerique Bentleio priores, quod quo referatur cuiusue sit generis nescio: uoluerunt opinor *inuersae* **900 reuocentur** Bentleius, **reuocantur** libri ut supra 771 *reuocantur ad usus* et pari condicione III 44 sq. *quae tibi praecipuos usus monstrata ministrat* | *et certas dat in arte uias*, ubi ueri indicium *det* seruauit **L**

901 902 salutem morbosque qui quinto templo adsignarit praeter Manilium non inueni: ceteri huic liberos, quos Manilius primo, attribuunt, Paul. Alex. M σημαίνει τὸν περὶ τέκνων λόγον, Vett. Val. p. 179 18 ε′ τέκνων τόποσ, comm. Ptol. tetr. p. 158 fin. τὸν δὲ πέμπτον τόπον οἱ Αἰγύπτιοι ἀφωρισμένωσ τοῖσ τέκνοισ παρεῖχον, Firm. II 19 6 *ex hoc loco filiorum numerus et generis qualitas inuenitur*, qui *ualitudinis* nomine sextum appellari iubet 20 2 in eoque inueniri dicit *causam uitii ac ualitudinis* 19 7; qua de re plura dicam ad u. 908 inter **902** et **903** litteris maiusculis pro titulo scripta uerba **per tanta pericula mortis** exhibet **M**; unius uersus spatium uacat in **L**, qui etiam primam uersus 903 litteram, tamquam noui capitis principem, rubricatori reliquit; ea in **G** maiore forma insignis est. quae in **M** eiusque apographis seruata sunt Breiterus de emend. Man. p. 17 uersus 952 particulam esse coniecit: certe huius loci sententiae nihil uidetur deesse. quamquam possit aliquis suspicari sub illo *mortis* latere Martis nomen, cui deo Manilium nullam sedem tribuisse dixi ad 890; nam et bellorum et ambiguae sortis mentio in Ἄρηα ἀλλοπρόσαλλον quadrat, qui etiam pestilentiae auctor est Soph. O.t. 190 **903 ambiguam** cod. Venetus, **ambiguum GL, ambiguium M** **geminis LM, geminum G** casus Bentleius, **causas GM, causai** nisi fallor **L, causae L**[2]. mutationis exempla attuli in libri I editione, p. lvi. *casusue deusue* Verg. Aen. IX 211, Ciris 279, Ouid. met. XIV 162, *casusne deusne* Verg. Aen. XII 321, *forsque deusque* Ouid. fast. II 782, *siue . . . casus siue . . . ira deorum* trist. V 3 13, *casus . . . numenue deorum* Culic. 193 **904 utraque LM, utramque G.** *utraque* aduerbium ter posuit Lucretius, IV 86, 291, VI 517 sq. *uemens imber fit, ubi uementer utraque* (ἑκατέρωθι) | *nubila ui cumulata premuntur et impete uenti*; ex Plin. n.h. II 79 relatum est *utralibet*. hic, inquit, manent momenta salutis et bella morborum, id quod geminis fit uiribus casus et dei, hac atque illac ambiguam sortem nunc in melius nunc in deterius mutantis. plerique *utramque* receperunt, ut plura eis mutanda fuerint; ex quorum coniecturis duae sunt commemoratione non indignae, altera Bentlei, *uiribus ambigua in geminis*, Breiteri altera, *uiribus ambiguum geminis casusne deine* (id est, incertum utrum casus an dei), qua tamen efficitur ut uires iam non geminae sint; nam *geminis* pro ancipitibus et in utramque partem ualentibus Latine dici non puto: geminae uires quae sint intellegitur ex Ouid. met. XII 496 sq., ubi Centaurus *quid* inquit *membra immania prosunt*, | *quid geminae uires*, equi atque hominis **905–909** nonus locus. Paul. Alex. M 4—N τὸ δὲ θ′ ἀπὸ τοῦ ὡροσκόπου σημαίνει τὸν περὶ θεῶν λόγον . . . Ἡλίου καλούμενοσ τόποσ, Heph. Theb. I 12 ὁ ἔννατοσ τόποσ ὁ καλούμενοσ

sed medium post astra diem curuataque primum
culmina nutantis summo de uertice mundi
aethra Phoebus alit; sub quo quae corpora nostra
concipiunt uitia et fortunam, ex uiribus eius

θεόσ, Sext. emp. 15 *τὸ δὲ προάγον τοῦ μεσουρανοῦντοσ . . . θεόν* (*φασιν εἶναι*), 19 *τοῦ μεσουρανήματοσ τὸ ἀπόκλιμα θεόσ*, Vett. Val. p. 63 15 sq. *θεοῦ Ἡλίου τόποσ, τὸ προμεσουράνημα, θ' ἀπὸ ὡροσκόπου*, Firm. II 16 2 *Deus uero . . . dicitur . . . IX ab horoscopo signum; hic locus a Graecis Theos dicitur*, 19 10 *nonus locus . . . est . . . dei Solis locus. in hoc loco hominum sectas inuenimus; est autem de religionibus et peregrinationibus* **905** ordinem uerborum cepit Bonincontrius, *astra post medium diem curuataque primum culmina mundi summo de uertice nutantis*: ita collocatae praepositionis exempla collegi ad I 245, uelut III 521 *numerari signa per horas*. *astra* plurali numero ut I 626 et aliis locis pro signo, sic hoc uersu ponitur pro parte mundi cum sideribus quibuslibet ibi forte constitutis; quo nomine cur uti maluerit quam sedem templumue appellare, ad u. 907 planum fiet. Scaligeri coniectura *castra* minime opus est, quamuis eam haud absurdam esse demonstrent Auson. 369 26-8 (Peip. p. 96) *ubi signiferae media in regione cohortis* | *septimus accepit limes rutilantia flammis* | *recto castra situ*, id est solis stationem. quod post medium caelum haec nona sedes sita esse dicitur, de ea re dixi ad u. 883: contraria ratione Paul. Alex. M 4—N *ἔστι δὲ . . . προμεσουράνημα, εἰ ἀπὸ δύσεωσ ἐπὶ ἀνατολὴν βαίνει τισ*. ceterum *culmina* haud minus quam *diem* a praepositione ac non a uerbo suspensum est; nam curuata primum culmina mundi de summo uertice, hoc est de cardine, nutantis in decimo templo posita sunt, in quo (918) *principium decliuia sumunt* **907 aethra** *, **aethera** libri, qui error in codicibus quibusdam Verg. Aen. III 585 et Stat. Theb. V 583 inuenitur et passim in glossariis **alit** *, **aut GLM** (ita anth. Lat. Ries. 217 22 codices partim *alit* partim *aut*), *amat* cod. Pal., *habet* Regiomontanus. pro *aethera* F. Iunius *aethere* substituit dignissima quae Fayo et Becherto placeret coniectura: uerendum erat scilicet ne templum medio caelo proximum in terra aquaue positum putaretur. minus inepte Scaliger *atria*, ipse olim *sedem* conieci. noni templi astra Phoebus ibi praeses collocatus alere fingitur splendore suo; ita enim, splendorem, Seruius *aethram* interpretatur ad Verg. Aen. III 585 sq. *nec lucidus aethra* | *siderea polus*, qua uoce solis lumen significauit Ennius ann. XVI apud Macrobium Sat. VI 4 19 *interea fax* | *occidit oceanumque rubra tractim obruit aethra*; solem autem *alere lucis pabulo* | *conuexa cuncta* Epicureis uideri refert Auienus or. mar. 655 sq., qui Arat. 1356-8 haec habet Manilianis non dissimilia, *nunc igneus istud* | *astrum adolet flammis, alii nunc aurea Titan* | *lumina miscetur* **quo quae** *, **quoque** libri, ut 924 *perque*; *quo quoque* cod. Monac. et editores plerique **908 909 concipiunt . . . decernunt** *, **decernunt . . . concupiunt (concupiuit L) GLM**, **concipiunt** cod. Flor.: similiter locum inter se mutarunt *iterum se* et *reuocatus* IV 619 et 620. sub quo Sole (quod utrum *ubique* an *interdiu* significet in medio relinquo) quae uitia quamque fortunam corpora nostra concipiunt, ea uitia eamque fortunam ex eiusdem Solis uiribus decernunt noni loci astra: uide II 748 *dabit effectus in uiribus eius*. corpora nostra nihil quicquam decernunt, *uitia* autem ad *concipiunt* referendum esse (sicut coniuncta habentur Cic. legg. III 32, Sen. n.q. III 15 4 et 20 1, ep. 78 8 et 83 26) intellexit Bentleius, 'quo agnito' inquit 'nullus *τῷ decernunt* relictus erat locus.'

decernunt. Deus ille locus sub nomine Graio
dicitur. huic aduersa nitens, quae prima resurgit
sedibus ex imis iterumque reducit Olympum,
pars mundi fuluumque nitet mortisque gubernat;

immo inueniendus alius; ut enim deus et fatum, sic astra decernere dicuntur, apud posteriores quidem astrologos frequentissime, uelut Firm. III 5 20 *in septimo loco Sol ab horoscopo constitutus maxima uitia et ualitudines decernit.* quamquam Manilium hac oratione, *uitia decernunt*, usurum fuisse non puto, nisi una adfuisset alter accusatiuus *fortunam*, quale nomen prorsus recte cum illo uerbo coniungi satis probant Luc. V 203 sq. *an nondum numina tantum | decreuere nefas?* et Val. Fl. III 374 *decretusne uenit fato pauor?* adde Auson. 313 6 (Peip. p. 408) *certa si decreta sors est, quid caueri proderit?* contra non tam usitate *fortunam concipiunt* quam *uitia concipiunt* dicitur, sed itidem hoc illud secum trahit. *corporis fortunam* in eunucho appellauit Quintilianus inst. VII 9 2. ceterum his uersibus significari uidentur quae Graeci *σίνη καὶ πάθη σωματικά* uocant sextoque loco tribuunt, Heph. Theb. II 13 (C.C.A.G. VI p. 97), comm. Ptol. tetr. p. 137, Paul. Alex. M, Vett. Val. p. 335 8, in quo etiam Firmicus II 19 7 *causam uitii ac ualitudinis* inueniri dicit, etsi idem ib. 13 uitia et aegritudines in duodecimo loco ponit. haec autem corporum nostrorum uitia non tanto opere differre credas a morbis u. 902 in quinto templo commemoratis ut in aliam suamque sedem referenda fuerint huic loco cum Scaliger se nullam opem adferre posse professus esset, Bentleius in remedio adhibendo artis oblitus est; coniunctis uero Iacobi (*declinant*) et Ellisii (*quo quia*) coniecturis tolerabilis saltem efficitur oratio et sententia, *sub quo quia corpora nostra | declinant uitia et fortunam ex uiribus eius | concipiunt, Deus ille locus . . . dicitur* **909** Graio *θεοῦ* nomini subest Latina appellatio *Deus* **910–917** tertius locus. Sext. emp. 17 *τὸ δὲ ἀποχωροῦν ἀπὸ τοῦ ἀντιμεσουρανήματοσ ὡσ ἐπ' ἀνατολὴν θεάν* (*φασιν εἶναι*), *διαμετροῦν τῷ θεῷ*, 19 *τοῦ ἀντιμεσουρανήματοσ τὸ ἀπόκλιμα θεά*, Paul. Alex. L 3 *τὸ δὲ γ' ἀπὸ ὡροσκόπου . . . καλεῖται . . . θεὰ, τόποσ Σελήνησ*, Vett. Val. p. 67 12 *τρίτοσ τόποσ θεᾶσ Σελήνησ.* Firm. II 16 2 *Dea est tertius ab horoscopo locus . . . hic locus a Graecis . . . Thea dicitur*, 19 4 *huic loco Dea nomen est.* *ἀγαθὸν ἀπόκλιμα* esse dicitur a Paulo l.l., contra C.C.A.G. I p. 157 10–12 (ex Antiocho) cum secundo sexto octauo duodecimo inter *τοὺσ ἀχρηματίστουσ τόπουσ* recensetur; item Heph. Theb. I 12 *κακόσ* dicitur nec tamen *κάκιστοσ* **910 huic** Regiomontanus, **huc** libri **911 iterum GL**, **uerum M** que add. L[2], om. **GLM** probante, ut fuit antiquarius paulo cupidior, Scaligero, quem concinnitatis et sententiae memor reprehendit Bentleius **912** *nitere* haec pars mundi modo dicta est u. 910, ea ratione qua uu. 867 et 893 aliae nitere et fulgere dicuntur siderum praetereuntium lumine. sed neque cur post duos uersiculos hoc iterum inculcetur apparet, et omnes nugas exsuperat fuluus iste color sedis quam nemo umquam oculis usurpauit, cui frustra Bentleius alium substituit *furuum* scribendo. praeterea admirationem habet *mortis* in hoc templo commemoratio, quam plerique (uelut Paul. Alex. M 4, Firm. II 19 9) in octauo, Manilius ipse uu. 951 sq. in septimo reponit; neque admodum ueri simile uidetur ut hic poeta *mortis* accusandi casu posuerit, quod in Verg. Aen. X 854 solus Mediceus exhibet (scilicet praecedente *omnis*), Palatinus et Romanus *mortes*. expectaueris fere *fratrumque uices mentisque*, quod illis respondeat quae uu. 934 sq. habentur *patrios . . . casus | fortunamque senum*; nam uulgus astrologorum,

et dominam agnoscit Phoeben, fraterna uidentem
regna per aduersas caeli fulgentia partes
fataque damnosis imitantem finibus oris.
huic parti Dea nomen erit Romana per ora,
Graecia uoce sua titulum designat eundem.
arce sed in caeli, qua summa accliuia finem
inueniunt, qua principium decliuia sumunt,
culminaque insurgunt occasus inter et ortus
suspenduntque suo libratum examine mundum,
adserit hanc Cytherea sibi per sidera sedem
et uelut in facie mundi sua collocat ora,

qui cum Manilio quartum templum *γονέων* esse uolunt, tertium adsignant *ἀδελφοῖσ*, Paul. Alex. L 3, Vett. Val. p. 179 15, Firm. II 14 3, 19 4, 20 2; de fraterna autem Phoebi Phoebesque necessitudine in proximis uersibus sermo est **914** *fraterna regna*, sedem nonam : Sext. emp. l.l. *διαμετροῦν τῷ θεῷ*

915 imitantem GL, mutantem M : Ouid. met. XV 199 sq. *annum . . . aetatis peragentem imitamina nostrae.* commentarii instar sunt uerba Pauli Alex. I 4 *Σελήνη . . . αὔξησιν καὶ μείωσιν τοῦ παντὸσ ποιεῖται, διὰ τῆσ ἰδίασ εἰκόνοσ τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον ἐν ἀνωμαλίᾳ δεικνυμένη.* *fata* igitur sunt mortalium, pariter cum domina eorum Luna damnis obnoxia, quam non nulli eandem ac *Τύχην* esse credebant, uelut Aegyptii a Macrobio Sat. I 19 17 commemorati. satis recte Pingraeus 'qui, perdant peu à peu sa lumière vers la fin de sa révolution, est une image des derniers instans de la vie,' etsi non finis tantum uitae significatur. hunc uersum Scaliger non explicat, delet Bentleius; Fayi Stoeberi Iacobi Breiteri deliramenta non adfero. quamquam alios etiam futuros suspicor qui, cum III 197 *Phoeben imitantem lumina fratris* legerint, fata quoque fratris Lunam damnis suis imitari uelint neque aut a me aut a Bentleio se doceri patiantur solem non decrescere pro *oris* Bonincontrius *orbis*, quod non commendat Pauli *εἰκόνοσ* **918–958** describuntur quattuor principalia loca, in quibus positi sunt quattuor mundi cardines. Scaligeri errorem, haec loca cum ipsis cardinibus confundentis, plerique suum facere maluerunt quam uerba poetae legere **918–928** locus decimus. Firm. II 19 11 *decimus locus . . . a nobis medium caelum . . . appellatur . . . in media parte totius mundi constitutus*, Paul. Alex. N *τὸ δὲ δέκατον ἀπὸ ὡροσκόπου καλεῖται μεσουράνημα καὶ διμοιρία τῆσ ἄνω μερίδοσ*, Sext. emp. 13 *μεσουράνημα δὲ τὸ ἀπ' ἐκείνου (ὡροσκόπου) τέταρτον* (scilicet si a laeua numeraueris) *ζῴδιον σὺν αὐτῷ ἐκείνῳ* **918 accliuia** cod. Flor., **decliuia GLM** **920 culmina** Scaliger, **culmine GL, cul muic M**

inter et GL²M, et inter L **921 libratum M, librarum GL** **922 sedem GL², sedent M** et ut uidetur **L**. Venerem ab aliis (Paul. Alex. L 4, Firm. II 19 6) non in decimo sed in quinto templo positam esse dixi ad u. 890 *per sidera*, in signifero circulo, ut II 162, 488; uide etiam 352 *per signa* quaeque ibi adlata sunt **923 uelut in** Huetius, **ueluti libri** **facie** Bentleius, **faciem libri** **sua GL², sui LM** *faciem mundi* ad Venerem relatum nolo defendere comparatis Drac. Med. 497 *o mundi facies pulcherrima*, *Titan* et anth. Lat. Ries. 389 43 *sol facies mundi caelique uolubile templum.* *uelut in facie mundi* de parte meridiana optime dici ostendit Varro l.L. VII 7 *eius*

per quae humana regit. propria est haec reddita parti
uis, ut conubia et thalamos taedasque gubernet:
haec tutela decet Venerem, sua tela mouere.
nomen erit Fortuna loco, quod percipe mente,
ut breuia in longo conpendia carmine praestem.
at, qua subsidit conuerso cardine mundus
fundamenta tenens, auersum et suspicit orbem

templi (hoc est caeli) *partes quattuor dicuntur, . . . antica ad meridiem, postica ad septemtrionem*, unde etiam C.G.L. II 17 7 *antica μεσημβρία* **924 per quae** cod. Flor., **perque GLM** *humana* cum Pingraeo interpretor res humanas; Fayus ex uersu superiore *ora* audiri uoluit, sed qui *πρόσωπον* humanum Veneris dominationi adsignarit non noui praeter Vett. Val. p. 3 31, Manilius autem istum locum, qui est de partibus corporis inter planetas distributis, non attigit **haec M, hac GL** **reddita** GL^2, **redita LM** **925 ut . . . gubernet** Scaliger sequente ut par erat Bentleio, **et . . . gubernat** libri. illo modo, *haec uis, ut gubernet*, loquebantur Latini: barbarorum est, Iacobi Becherti Breiteri, eam sententiam sic efferre, *haec uis: gubernat.* eodem errore II 770 sq. *et . . . reuocantur* libri pro *ut . . . reuocentur* **conubia GL, coniugia M**, quod minus usitatae uocis glossema est: ita C.G.L. IV 36 13, 497 27, V 280 5 *conubium coniugium*, IV 222 16 *conubia coniugia* de hoc templo Paul. Alex. N *γάμου . . . δηλωτικὸν καθέστηκεν*: matrimonium plerique septimo adsignant, sicut ipse Manilius II 839 in ea sede posito cardini; huic decimo loco ea tribui solent quae Manilius II 812–9 summo cardini tribuit, gloria et honores **926 decet** cod. Flor., **docet GLM**, quorum utrum Scaligero Bentleio Pingraeo, utrum Iacobo Becherto Breitero placuerit, iam non magis docendi sunt lectores quam Venus sua tela mouere docenda erat. II 813 *haec tutela decet fastigia summa* **927 quod . . . mente** cod. Monac., **quo . . . mentem GLM**, quod qui seruant, partim inepte *mentem* pro poetae consilio accipiunt, partim uitiose pro ingenio loci ac natura. quid dicatur satis ostendunt uu. 898–900, inani et ipsi uerborum sonitu insignes **928 praestem** Scaliger, **praestent GLM**, quod *quae percipe* requirit, **praestet** cod. Flor. fortasse recte. traditam scripturam retinent Iacobus et Bechertus, quos praecedens duxit sectarius ueruex Stoeberus ita interpretatus, 'ut compendiaria docendi ratio praestet, i.e. praecellat uel extantior sit, in carmine longo'; quasi uero breuiloquentiae praestantia in nostra decimi templi cognitione uertatur **929–938** locus quartus. Firm. II 19 5 *quartus ab horoscopo locus, id est IMC, . . . ostendit nobis parentes*, Paul. Alex. L 3–4 *τὸ δὲ δ′ ἀπὸ ὡροσκόπου . . . σημαῖνον τὴν τοῦ γήρωσ ἡλικίαν . . . ἔστι δὲ ὁ τόποσ . . . περὶ γονέων . . . σημαντικόσ*, Vett. Val. p. 179 16 *δ′ . . . πρεσβύτερα πρόσωπα*, p. 335 3 *ὁ δὲ δ′ γονέων περὶ ζωῆσ . . . τόποσ*, C.C.A.G. V ii p. 133 18 *ἐν τῷ ὑπὸ γῆν κέντρῳ, ἐν τόπῳ πατέρων* **929 at** L^2, **ad LM, aut G** III 623 *emutant conuerso cardine mundum*, I 449 *in conspectum redeuntia cardine uerso.* nullus e quattuor cardinibus significatur, sed is in quo mundus uertitur **930 auersum***, **aduersum** libri, ut II 153, 201, 366, 549, III 403, V 140: alterum nusquam seruatum est nisi IV 521 et in **M** I 264. quodcumque suspicitur despicitur adspicitur, id necessario spectanti aduersum est, nisi forte uisum obliquat: illud imi mundi proprium est, quod orbem suspicit auersum, id est posticam terrae partem. eam uero septentrionalem esse docet Varro

ac media sub nocte iacet, Saturnus in illa
parte suas agitat uires, deiectus et ipse
imperio quondam mundi solioque deorum,
et pater in patrios exercet numina casus
935a fortunamque senum. | titulus, quem Graecia fecit, 937b

ad u. 923 laudatus, septentrionalis autem imus cardo uocatur, *βόρειον κέντρον*, quia *διὰ τὴν ἔγκλισιν τῆσ σφαίρασ πάντοτε τὸ ὑπόγειον βορειότερον πίπτει* (Paul. Alex. L 3–4), sicut *κέντρον νότιον* (ib. N) ei oppositus summus, *uelut in facie mundi* collocatus **suspicit** cod. Flor., **suscipit GL, inscipit M** **931** Saturno non quartum sed duodecimum locum a Paulo (O) et a Firmico (II 19 13) attributum esse dixi ad 890. nam alia res est quod Pauli scholiastes L 4 Saturni stellam in hoc quarto loco *χαίρειν* siue gaudere memorat **932 suas agitat GL, sua fatigat M** **934 935** C.C.A.G. II p. 161 15 *προσώπων δὲ κυριεύει* (ὁ Κρόνοσ) *πατρικῶν καὶ πρεσβυτικῶν*, VII p. 214 13 ὁ Κρόνοσ . . . *σημαίνει* . . . *πατέρα* **935–937** sic fere circumferuntur:

935 fortunamque senum. prima est tutela duorum, 935
936 nascentum atque patrum, quae tali condita partest. 936
937 asperum erit templum. titulus quem Graecia fecit 937

(**936 nascentum GL²**, **nascendum LM** **partest** Scaliger coll. III 83 *pars operum, quae prima condita parte* (*arte* **M**, *sorte* Bentleius) *est*, **pars est** libri **937 erit templum M, erat tempus GL**) uerborum *prima est tutela duorum* Fayi interpretationem adscribo, quoniam eodem redeunt quae Scaliger et Pingraeus pluribus luserunt: 'hic locus primus est, qui sit tutela duorum, nempe natorum'—immo nascentium, quod longe aliud est—'et parentum.' quae ergo secunda, quae tertia significatur nascentium patrumque tutela? is enim locus, de quo uu. 946 sq. sermo erit, nec patres nec nascentes sortitus est, sed natos (nempe si qui futuri sunt eius qui nascitur) et parentum de natis uota. quis autem non miratur, cui sedi patres et *senes* modo adsignati sint, ei nunc patrum et *nascentium* tribui tutelam? sequuntur uerba intellectu carentia *quae tali condita pars est*, quibus Scaligeri emendatione sensus aliquis accedit, sed languidus et in illo *tali* paene ineptus. postremo asperum templum cur futurum sit (nam *erat tempus* ne qui retinet quidem defendit) plane non apparet, neque enim patres potissimum aduersa fortuna conflictari solent; unde Scaliger *asper et attentus* coniecit, quod adscita interpolatorum librorum scriptura *titulum cui* ad Saturnum referebatur, donec Iacobus bonorum codicum lectionem reduxit. is autem uersum 936 cum praecedentis insequentisque dimidiis, *prima* . . . *templum*, eiecit, quibus remotis cetera optime cohaerent. sed quod illa a margine uenisse arbitratur, prius quaesitum oportuit unde in marginem uenissent; nam nimis leuiter fictum est quod Breiterus ea pro glossemate ad uu. 946 sq. adscripta esse dicit; neque enim aut ullo ibi glossemate opus erat aut glossema esse potest *asperum erit templum.* equidem solum u. 936 suppositicium duco, eo consilio additum ut illa *prima est tutela duorum* utcumque intellegi possent; quem qui finxit, fefellit eum non solum quartum sed omnia duodecim templa ad *nascentes* pertinere, quaeque in singulis reposita sunt, parentes nati, salus morbi, coniunx mors, ea omnia esse *nascentium.* reliqua uersuum dimidia, *prima est tutela duorum* et *asperum erit templum* (*erat tempus*), unde uenisse uideantur, mox dicetur. ceterum Bechertus lacunam post 936 statuendo effecit ut in illo uersu seruari posset *pars* (*patrum. quae tali condita pars est* . . .), difficultates, quas supra exposui, non remouit **937ᵇ quem LM, quae G** **fecit** cod. Flor., **feci GLM**

Daemonium signat *dignas* pro nomine uires.
nunc age surgentem primo de cardine mundum
respice, qua solitos nascentia signa recursus
incipiunt, uiridis gelidis et Phoebus ab undis

938 *Daemonium* huius partis titulus apud alios non reperitur, neque huc traho quod Valens p. 2 18 et p. 67 5 in Saturno *δαιμονισμοῦ* et in quarto templo *δαιμονίων* mentionem facit **dignas** * (quod utrum post *signat* an ante collocatum ob similes litterarum ductus exciderit nihil interest), **que suas** libri, quae scriptura tot uitiis laborat ut unde accusationem exordiaris dubites. atque illud quidem leue est, quod deest, cui *signat* per *que* coniunctionem adnectatur, uerbum ; hoc enim plerique recte omitti posse dicent collato II 471, prudentiores fortasse *Daemoniumst* scribi malent, quod promptum est sequente *si-*. sed *suas* quo referrent habebant ueteres editores, qui cum libris interpolatis *titulum cui* legebant in uersu praecedenti, ut Saturnus sententiae subiectum esset : nunc aut sine sensu titulus suas uires signare dicitur, aut difficili artificio ex superioribus arcessendum est de quo hoc praedicetur. porro una consistere nequeunt *suas* et *pro nomine*, quod Fayus et Pingraeus ita interpretantur quasi scriptum sit *per nomen* uel sine praepositione *nomine*. aut enim (quae illorum enarratio est) nomine ac titulo eae uires signantur quae templi propriae sunt (uide Claud. 46 2 *merito signatas nomine uires* torpedinis), aut signantur uires pro nomine, hoc est tales ut nomini conueniant (uide Man. V 743 *pro numero uires*) : qui suas signat pro nomine uires, is suarum uirium signandarum rationem adhibet nomini conuenientem, quod absurdum est. itaque *suas* adiectiuum duplici uitio insigne cum eoque coniunctionem et ipsam molestam sustuli, idque substitui loquendi genus quo *dignus* et *pro* sic componuntur ut alterutrum abundare uideatur, cuius certa exempla sunt Cic. in Caec. diu. 42 *timeo quidnam pro offensione hominum . . . dignum eloqui possim*, Sall. Cat. 51 8 *si digna poena pro factis eorum reperitur*, Lucr. V 1 sq. *dignum . . . carmen | condere pro rerum maiestate*, Sil. XII 387–9 *non equidem innumeras caedes totque horrida facta | sperarim tanto digne pro nomine rerum | pandere*, XIII 58 sq. *non haec, Tydide, tantae pro laudis honore | digna paras* ; ex eodem genere est Cic. pro Rosc. Am. 33 *quem pro dignitate ne laudare quidem quisquam satis commode posset* et ipsius Manilii IV 732 *mores pro sorte pares*. ac fortasse etiam hoc loco scribendum erat *Daemonium⟨st⟩ signatque paris pro nomine uires* ; sed illud quod posui magis commendat V 134 *dignas ad fulmina uires*. Daemonium igitur titulus quartae sedi additus uires signat eo nomine non indignas. ceterum minime ignoro haec *signat dignas*, quia coniectura inuenta sunt, horribilia accidere auribus multorum qui in uerbis librorum fide traditis talia ne animaduertunt quidem : uelut neminem offendunt Verg. georg. IV 355 *tristis Aristaeus*, Ouid. her. XIX 44 *pingui tinguere*, Luc. IX 792 *succendit tenditque*, Priap. Verg. 1 3 sq. *ligneus ignem | hic deus ignauis*, neminem mox u. 941 *uiridis gelidis* **939–947** locus primus. Firm. II 19 2 *primus est locus illa pars in qua horoscopus est constitutus* **940 solitos . . . recursus** Bentleius, **solido . . . recursu** libri, ad quales lectiones solidusne sit Stoeberi et Becherti recursus ex ipsis melius quaesieris ; certe tam solitus est quam suis lotae ad uolutabrum luti **941** *uiridis* Stoebero praeeunte reuocauit Iacobus, cum Scaliger et Bentleius cum Dulcinio *udus* exhibuissent, quo apte significatur quam Statius Ach. II 290 appellauit *nondum excusso rorantem*

942 enatat et fuluo paulatim accenditur igne
937ᵃ asperum iter temptans,|Aries qua ducit Olympum. 945ᵇ
943 haec tua templa ferunt, Maia Cyllenie nate,

lampada ponto. sed *uiridis* eo quod sequitur *fuluo* defenditur, de quo adiectiuo Gellius II 26 11 *fuluus autem uidetur de rufo atque uiridi mixtus in aliis plus uiridis in aliis plus rufi habere*; solem autem uiridem uiderunt Cleomedes II 1 72 (ὁ ἥλιοσ) ἄλλοτε ἀλλοῖοσ ἡμῖν φαντάζεται . . . ἔστι δὲ ὅτε καὶ ποικίλοσ ἢ χλωρόσ et Lydus ostent. 9 6 μέλασ δὲ ἢ ὑπόχλωροσ ἀνατέλλων . . . χειμῶνασ δηλοῖ. caelum certis condicionibus uiride dixerunt Lydiae poeta 39 *sidera per uiridem redeunt cum pallida mundum* et Plinius n.h. XVII 74 *custodita temperie ut uiridi caelo serantur ac sine aura* de *et* tertia sede posito uide I 619 **inter 942 et 946 libri haec ferme exhibent:**

943 haec tua templa ferunt, Maia Cyllenie nate, 943
944 o facies signata nota, quod nomen et ipsi 944
945 auctores tibi dant artes qua ducit Olympum 945

ego priorem uersus **937** partem, posteriorem uersus **945**, uersui **943** praeposui, tum uersum **945** suppleui adiecta posteriore parte uersus **935**. Bentleius **944** et **945** deleuit, cui ceteri assensi sunt **937ᵃ iter temptans *, erit templum M, erat tempus GL**, ut in archetypo fuisse uideatur *templus* pro *temptās*, sicut III 614 *temptatum* pro *templum.* de *it-er* in *er-it* mutato similibusque dixi in praefatione lib. I p. lvii et ad I 336. Ouid. met. II 63 sq. de sole oriente *ardua prima uia est et qua uix mane recentes* | *enituntur equi*, fast. III 415 sq. *sextus ubi Oceano cliuosum scandit Olympum* | *Phoebus.* expectaueris potius *arduum* quam *asperum*, sed hoc *molli cliuo* (Verg. buc. IX 8, georg. III 293) contrarium est et saepe cum altero coniugatur, Sen. dial. IV 13 1 *nec . . . arduum in uirtutes et asperum iter est: plano adeuntur*, Cic. pro Sest. 100 *uiam . . . asperam atque arduam*, Liu. XLIV 3 3 *ardua et aspera* (uia), XXI 30 10 *quicquam adeo asperum atque arduum uideri, quod inceptum moretur*, Caton. apud Prisc. G.L.K. II 87 17 *asperrimo atque arduissimo aditu*, Varr. r.r. II 10 3 *montium arduitatem atque asperitatem*, Corn. Seu. apud schol. Luc. IX 402 *ardua uirtuti longoque per aspera nisu* | *eluctanda uia est*, Sil. XV 102–4 *ardua saxoso perducit semita cliuo.* | *asper principio . . . prosequitur labor*; adde eiusdem IV 603 sq. *perque aspera duro* | *nititur ad laudem uirtus interrita cliuo. iter temptat* de sursum enitente Hor. carm. III 2 21 sq. *uirtus, recludens inmeritis mori* | *caelum, negata temptat iter uia*, Verg. georg. III 8 sq. *temptanda uia est, qua me quoque possim* | *tollere humo.* elisio haec duriuscula bis praeterea apud Manilium inuenitur, V 536 *alterum et alterius*, 735 *proximum equester* **945ᵇ aries *, artes libri**: sic V 102 *artes* **M** pro *aries*, contra IV 244 *aries* **L** pro *artes.* Arietem cetera sidera ducere Manilius dixit II 34 *Lanigerum uicto ducentem sidera ponto*, III 278 *nobile Lanigeri sidus, quod cuncta sequuntur*; de eodem schol. Germ. Breys. pp. 80 et 143 *Nigidius hunc Arietem dicit ducem et principem esse signorum* **943 nate GL², fate L** (in quo supra *maia* duae tresue litterae erasae sunt, quarum prima *l* fuisse uidetur), om. **M**, ut paene suspiceris, quemadmodum in Stat. Theb. VI 699 libri plerique *Maia nate* exhibent ubi Puteaneus *create*, id est *crete*, seruauit, item hoc uersu fuisse *Maia sate Cyllenaee*; atque hoc, *cillenee*, nescio quo casu comparet in Vrb. 668. *Cyllenaeus* (praue in omnibus paene editionibus *Cylleneus*) hexametrum claudit Catull. 68 109, Hor. epod. 13 9, Ouid. art. III 147, met. XI 304, Germ. frag. IV 137, Auien. Arat. 1116; sed pro substantiuo

944 *pro* facie signata nota, quod nomen et ipsi
945ª auctores tibi dant. | una est tutela duorum: 935ᵇ

poni solet *Cyllenius*, qua forma Manilius usus est I 30, 871, II 440. idem V 7 *Maia natum*, ut Hor. serm. II 6 5 *Maia nate*, Ouid. met. II. 685 sq. *Maia | natus*: *Maia satus* Stat. Theb. II 1 primum templum, ortiuum cardinem continens, haud inepte poeta Mercurio, perpetuo Solis comiti, tribuere uidetur, sed alium, cui idem placuerit, non reperio; etsi Paulus L 2 haec habet, *ἐν δὲ τούτῳ τῷ τόπῳ μόνοσ ὁ τοῦ Ἑρμοῦ ἀστὴρ παρὰ πάντασ τοὺσ ἀστέρασ χαίρει*, et Porphyrius isag. p. 204 *τὴν πρώτην χαράν* esse dicit *ὅταν ὁ Ἑρμῆσ ἐμπέσῃ εἰσ τὸν ὡροσκόπον* ceterae autem stellae in eis templis constitutae sint quae deis earum praesidibus Paulum et Firmicum adsignasse memoraui ad u. 890 **944 945**, quos Scaliger silentio transmiserat, deleuit Bentleius ut spurios et prorsus inexplicabiles, 'quae enim *facies*? qua *nota*? quod *nomen*?' Bentleio adstipulati sunt Pingraeus Iacobus Bechertus Breiterus; atqui talia haud temere ab interpolatoribus confinguntur **944 pro facie** *, **o facies libri**: duae litterae in margine interierunt, una ex sequenti uoce geminata est. primus locus faciei suae nitenti (II 826 sq. *nitentem . . . exortum*) siue fulgenti (III 200 *fulgens horoscopus*) conuenienter signatus est nota siue titulo, quod (hoc est quam notam) nomen ipsi quoque Mercurio auctores imponunt. ea nota siue mauis id nomen *Στίλβων* est. Erat. catast. 43 *πέμπτοσ δὲ (ἀστὴρ) Ἑρμοῦ, Στίλβων, λαμπρὸσ καὶ μικρόσ . . . Στίλβων δὲ καλεῖται διὰ τὸ φαντασίαν τοιαύτην αὐτὸν ποιεῖν*, schol. Germ. Breys. p. 184 *Mercurii sidus, quod Graece Stilbon, id est splendidus, dicitur, colore radians.* sed hoc titulo primum templum signatum esse non magis aliunde nouimus quam quarto Daemonium et quinto Daemonien nomen fuisse. in *notae* uoce inest ueriloquii significatio: Cic. top. 35 *quam Graeci ἐτυμολογίαν uocant . . . nos . . . notationem appellamus, quia sunt uerba rerum notae. itaque hoc idem Aristoteles σύμβολον appellat* (de sens. 1 11 *τῶν ὀνομάτων ἕκαστον σύμβολόν ἐστιν*), *quod Latine est nota.* in Priap. 68 3 sq. *rudis hic dominum totiens audire legentem | cogor Homeriacas edidicique notas* non Aristarcheae dicuntur notae sed uocabula cum significationibus, sequuntur enim haec, *ille uocat, quod nos psolen, ψολόεντα κεραυνόν | et, quod nos culum, κουλεόν ille uocat.* sic notandi uerbo usi sunt, ut originem nominum attendi iuberent, Cicero phaen. 249 in galaxia, *lacteus hic, nimio fulgens candore, notatur* (hoc est uero nomine appellatur, quod aduersus Grotii mutationem tuetur Auien. Arat. 945) et Ouidius fast. I 327 sq. in Agonalibus *παρὰ τὸ ἀγωνιᾶν* dictis, *an, quia praeuisos in aqua timet hostia cultros, | a pecoris lux est ipsa notata metu.* similiter Horatius *indicium* posuit pro nomine naturam rei declarante, art. 49 *indiciis monstrare recentibus abdita rerum.* huc pertinet etiam pseudoLucian. de astrol. 4 *ἐν δὲ καὶ οὐνόματα αὐτέοισι* (planetis) *ἐπέθεσαν, οὐκ οὐνόματα, ὅκωσ ἐδόκεον, ἀλλὰ σημήια*

945ª *auctores* qui de eis rebus scripserunt, ut Cic. de or. I 240 *ad auctores confugisse* et passim. hic cum in libris sequerentur *artes qua ducit Olympum*, Scaliger duplici mutatione, *auctores tibi dant artis quae ducit Olympum*, absurdam lucratus est sententiam; nulla enim ars Olympum ducit, neque in IV 267 sq., *mundi faciem sedesque mouebit | sidereas caelumque nouum uersabit in orbem* (sub Aquario natus), de uero caelo agitur sed de fabricata sphaera qua utebantur astrologi, uelut Horos Propertianus IV 1 75 sq. *haut ego uates | nescius aerata signa mouere pila.* hemistichii alio translati in locum succedere iussi posteriorem uersus 935 partem, quam aliis delendam uideri supra dixi. credibile est scribam, cum ante tres uersiculos *temptANS* exarasset, delapsum

946 in qua fortunam natorum condidit omnem
natura, ex illa suspendit uota parentum.
unus in occasu locus est super. ille ruentem
praecipitat mundum terris et sidera mergit,

esse ad *dANT* et ad *una* (*prima*) *est tutela duorum* perrexisse, tum errore animaduerso huic uersui, postquam eo peruenit, omissa uerba *aries* (*artes*) *qua ducit olympum* appictis transpositionis notis intulisse, ne paginam rasura deformaret; eas autem notas hoc loco oblitteratas, illo seruatas, causam fuisse cur *asperum iter temptans prima est tutela duorum* sua sede mota sint, quamquam ea quo casu ante u. 938 reiecta sint non apparet **935**[b] **una** *, **prima** libri: illud *ı*, hoc $\overset{a}{\imath}$ scribebatur. multo parcius in carminibus quam in prosa oratione librarii has notas ponebant, sed supersunt in **L** satis multae, uelut IV 446 *vıı*, 465 $\overset{a}{iii}$, 469 $\overset{a}{vi}$, 470 $\overset{a}{iii}$, $\overset{a}{viii}$, 471 $\overset{ti}{xx}$, 472 $\overset{a}{v}$, 478 $\overset{a}{vi}$, $\overset{a}{v}$, 479 $\overset{a}{v}$, 481 $\overset{am}{iii}$, 484 *x*, 489 $\overset{o}{v}$, $\overset{a}{vii}$, 492 $\overset{ti}{xx}$; 494 cum prima manus *vıı*, hoc est *septem*, scripsisset, altera *a* supra addidit, ut fieret *septima*. non dissimili errore *ima* III 597 in *prima* mutatum est. consentaneum erat haec duo, fortunam natorum et uota parentum pro natis suscepta, sub una eademque tutela reponi

946 *qua* tutela. hoc ut retineri posset effeci eis quae in superiore uersu nouaui: alioquin cum Bentleio *quis* (scilicet *templis*) scribendum erat et u. 947 *illis*. nam Iacobus sui simillimus est cum *illo* seruato scribit *quo* adicitque 'i.e. cardine,' quod nomen neque adest et, si adesset, prauum esset, quoniam non de cardine poeta sed de sede siue τόπῳ loquitur. liberalius agit Breiterus, 'erg. cardine oder templo,' quasi nihil intersit; atqui ne *templum* quidem positum est, sed plurali numero *tua templa*. ceterum natorum fortunam natura in quinto loco, non, ut Manilio placuit, in primo, plerisque astrologis condidisse uidebatur, qua de re dixi ad 901 sq.; etsi τὴν τῆσ νεότητοσ ἡλικίαν Paulum ab horoscopo repetere ad 841–55 adnotaui. sed Manilius fortasse dei potius quam loci tutelam significat, Mercurius enim Vett. Val. p. 4 10 κύριοσ . . . τέκνων νεωτέρων et C.C.A.G. II p. 178 15 αἴτιοσ . . . τέκνων νεωτέρων dicitur, idemque ib. 34 πρόσωπα σημαίνει νέα, neque immerito, qui παιδείασ fuerit inuentor **947** **illa** Scaliger, **illo** libri **948–958** locus septimus. Paul. Alex. M 2 τὸ δὲ ζʹ ἀπὸ ὡροσκόπου σημαίνει . . . τὴν τοῦ θανάτου ποιότητα (scholiastes M 3 καὶ τέλη ζωῆσ), C.C.A.G. II p. 158 24, unde suppletur damnum Valentis IV 12 (p. 179 21), ζʹ γάμου θανάτου, sed eodem capite ηʹ θανάτου cum Valente, sicut etiam Firmicus II 19 9 ex octauo loco *mortis qualitatem* inueniri dicit, qui ib. 8 ex hoc septimo loco quaeri iubet *qualitatem et quantitatem nuptiarum*. utrumque, *coniugia . . . extremaque tempora uitae*, occiduo cardini, qui hoc templo continetur, Manilius tribuit II 839 **949** *terris* sine causa Bentleius in *tenebris*, ad insequentia trahendum, mutauit, quem, quod in erratis non adeo grauate faciunt, sequuntur Iacobus et Breiterus. multo sane saepius undae quam terrae pro horizonte nominantur, ut magis usitate locutus sit Ouidius met. IV 91 sq. *lux . . . praecipitatur aquis* et fast. IV 164 *Scorpios in uiridis praecipitatur aquas*, Ausonius (Peip. pp. 98 sq.) 376 11 *sidera praecipitas pelago* et 377 21 sq. *salo mergens sollemnia signa Nouember | praecipitat*; sed illud posuerunt Germanicus phaen. 598 sq. *Bootes | in terras abit* et alibi, Cicero phaen. 435 *Orion fugiens commendat corpora terris*, Manilius V 722 *stellae terris sua lumina condunt* **mergit** Bentleius, **mersit GLM**, *mersat* cod. Flor. *mergi* sidera dicuntur III 343

tergaque prospectat Phoebi, qui uiderat ora :
ne mirere, nigri si Ditis ianua fertur
et finem uitae retinet
hic etiam ipse dies moritur, tellusque per orbem

(celeris in umbras), 416 (ad umbras), v 28 (in undas), Cic. phaen. 381 (unda), 416, Germ. phaen. 22 (sub undas), 287 (Oceano), 314 (in undas), 525 (sacris undis), 592, 607, 659 (altis undis), 685, 712 (undis), Catull. 66 88 (alto Oceano), Ouid. fast. I 656, II 78 (in liquidas aquas), III 406, IV 388 (aequore), art. I 410 (aequorea aqua), met. VII 324 (in Hibero flumine), Sen. H.f. 26 (Oceano, item H.O. 489 et 781), Luc. III 251, IV 282, VIII 174 (undis), IX 541 (profundo), idemque Lucanus IV 54 *mergenti sidera caelo* posuit pro hac ipsa caeli parte de qua loquitur Manilius : mersandi uerbo, quod proprie de eis dicitur quae umorem combibunt (uelut Verg. georg. III 446 sq. *udis aries in gurgite uillis | mersatur*), boni poetae post Horatium fere abstinuerunt, in quibus Manilius, neque quisquam, quantum obseruaui, in sideribus eo abusus est Auieno antiquior, apud quem quater sic positum legitur in Arateis. haec omnia cum scire potuerint, nisi ignorare maluissent, Iacobus Bechertus Breiterus Italorum coniecturam non dubitant Bentlei emendationi anteferre ; Ellisius noct. Man. p. 77 uiro sermonis Latini perito ultro obloquitur, 'inutile est Bentleianum *mergit* : unice uerum *mersat*,' cuius iudicii confirmandi causa unum locum adfert quem ex contemptissimo scriptore, Martiano Capella, in lexica relatum inuenit. ceterum occasione oblata moneo in Ouid. amor. III 1 57 sq. *quid, cum me* (Elegian) *munus natali mittis, at illa | rumpit et adposita barbara mersit aqua* non *mersat*, uerbum per se satis aptum, ex Ehwaldi coniectura Ouidio inferendum esse sed pariter scribendum *mergit* 950 terga Scaliger, terra libri. 'Orizon occiduus, qui Phoebi surgentis ora uiderat, eiusdem occidentis terga prospectat' Scaliger

951 Verg. Aen. VI 127 *atri ianua Ditis*, Gratt. 70 *praeceps ianua Ditis.* non hanc sedem sed secundam a plerisque *ᾅδου πύλην* et *infernam portam* appellari adnotaui ad II 870. ceterum mutaui interpunctionem ; nam *ne mirere*, quod editores ita accipere uidentur quasi uetantis sit, quomodo intellegendum esset ad I 557 et II 201 significaui. quamquam fortasse haec praestat oratio : *ora. neu mirere, si Ditis ianua fertur, hic etiam ipse dies moritur* 952 *finem uitae*, *τέλη ζωῆσ* schol. Paul. Alex. supra laudatus uersum suppleuit Boniucontrius *Martique locatur* adiciendo, cui stellae sedem deesse animaduerterat ; magis apte *mortique locatur* posteriores, quae uerba in Gemblacensis marginem post Bentleium inlata sunt, recenti manu scripta in Voss. 18 : interpolationem sustulit Iacobus. particulam uersus post 902 in M seruatam, per tanta pericula mortis, Breiterus iam anno 1854 huc pertinere coniecerat ; is autem de emend. Man. p. 17 *mortis* abiecto *per tanta pericla* proposuit (quae nulla a poeta significata sunt), in editione uero peius etiam scripsit *et finem retinet per tanta pericula mortis.* ipse conieci *et finem uitae retinetque repagula mortis*, in quibus *retinet* *ἀπὸ κοινοῦ* positum est ut *uiuit* in IV 179 *pecorum spolio uiuitque rapinis*, cuiusmodi alia ad II 29 collegi. pro *repagula* anth. Lat. Ries. 197 9 cod. Salmasianus *recula* exhibet, *arculis* pro *repagulis* unus liber Cic. de diu. I 74, *que* autem et *pe* frequenti errore commutantur ; itaque *per pericula* scriptum conicio, deinde, ut species aliqua metri efficeretur, insertum *tanta* 953 hic Bentleius, hinc libri tellus *, terras libri, quo

subripit et noctis captum sub carcere claudit.
nec non et fidei tutelam uindicat ipsi
pectoris et pondus. tanta est in sede potestas
quae uocat et condit Phoebum recipitque refertque,
consummatque diem. tali sub lege notandae
templorum tibi sunt uires; quae peruolat omnis
astrorum series ducitque et commodat illis
ipsa suas leges, stellaeque ex ordine certo,

retento cum *captum* uersu insequenti ferri non posse intellegerent, Scaliger in *captas*, Bentleius in *caelum* id mutandum coniecit, qui huiusmodi enarrationes, 'dies terras eripit per totum orbem, eumque orbem noctis carcere claudit,' imperitis hominibus, Iunio Fayo Iacobo, reliquerunt. sed ne Scaligeri quidem et Bentlei scripturae uitio carent; nam etsi dies moriendo terras subripere tam recte dicitur quam dixit Silius XII 647 *abstulerat terras nigrantibus Hesperus umbris*, apparet tamen huic imagini non conuenire adiectum *per orbem*, id est (nam sic necessario accipiunt) in omnibus terrarum partibus. immo tellus diem, ut captum tenebris claudat, subripit per latera sua orbiculata uel, quomodo III 325-7 loquitur, *per conuexa . . . fastigia terrae,* | *quam tereti natura solo decircinat orbem* | *in tumidum.* sic I 230-3, *quia per teretem deducta est terra tumorem*, propterea luna, dum eam circumit, *fertur in orbem* | *uentris*: adde I 219 sq. *medioque tumore* | *eripiunt terrae caelum* **955** fidem in hoc templo collocatam apud alios non inuenio **ipsi** Breiterus in Fleck. annal. uol. 139 p. 697, **ipsam** libri nulla cum ui. IV 356 *decem partis Nepa uindicat ipsi*, hoc est *sibi*, 312 *Aries primam partem sibi uindicat ipsi*, II 189 et IV 710 *sibi uindicat*, II 814 *sibi uindicet*, ut nusquam desit datiuus

956 *pectoris pondus*, 'sages conseils' Pingraeus: equidem propter *fidei* id pondus intellego quod nulla diu femina habet, Prop. II 25 22 **957** *uocat* ad se et *condit* siue sepelit. haec ad mortis potestatem in septima sede repositam spectant, ad fidei tutelam quae sequuntur, *recipit* et *refert*, hoc est receptum reddit. nam quod Scaliger non occasum sed horoscopum Phoebum referre dicit, horoscopus solem nobis referre non posset nisi ab occasu relatum acciperet. nec recte Bentleius ad antipodas Phoebum relatum intellegit, quorum nulla in poetae uerbis inest significatio **958 consummat LM, consumat G,** *consumit* codd. Par. et Flor. et editores ante Bentleium, qui cum librorum **LM** lectionem non nosset *continuat* scripsit, ut de contraria terrae parte cogitaretur. Sen. dial. V 36 1 *faciebat hoc Sextius, ut consummato die, cum se ad nocturnam quietem recepisset, interrogaret animum suum* **tali** Vrb. 668, **talis GLM** **lege LM, nocte** GL^2, unde **sorte** Bentleius, sicut I 110 habetur *quasque uices ageret certa sub sorte notauit*, ubi item *lege* edd. uett., quod idem fere ualet: de *nocte* pro *sorte* scripto uide ad II 222. hoc probo; neque enim in tam expedita scriptura, *sub lege*, quae uerba totiens recurrunt (II 111, 379, 642, III 237, 390, 411, IV 330, 431), facile quisquam haesurus erat, nedum *nocte* repositurus: *lege* autem pro absurdo illo *nocte* substituere in promptu erat, praesertim si cui in memoriam rediisset uel II 642 *tali sub lege* uel IV 408 *hac tibi . . . sunt lege notandi* **959 quae** Bentleius, **quas** libri propter *uires* **960** *astrorum*, signorum zodiaci *ducit* a templis leges eorum *et commodat illis* suas, ut u. 859 astra *accipiunt uires* a caelo *caeloque remittunt* **961** *stellae*, planetae, de quorum per templa dispositorum effectibus multa docent

ut natura sinit, lustrant, uariasque locorum
efficiunt uires, utcumque aliena capessunt
regna et in externis subsidunt hospita castris.
haec mihi sub certa stellarum parte canentur;
nunc satis est caeli partes titulosque notasse
effectusque loci per se cuiusque deosque.

Paulus L—O 2 et Firmicus in tertio mathesis libro. idem II 20 2 *per haec loca totius genituraε substantia quaeritur, quae cum diligenter inspexeris animoque conceperis et omnia commixta societate coniunxeris, animaduerte, quae stellae loca ipsa possideant* **963** *aliena regna* et *externa castra* intellegenda putaueris templa alterius planetae propria; uelut Mercurius si in alio quam primo ac suo templo (u. 943) sit constitutus, alios eum effectus reddere consentaneum est: quamquam, cum Marti nullum templum attributum sit, apparet quid haec explicatio habeat difficultatis. dodecatemoria planetarum uersibus 738–48 commemorata, cum signorum ac non templorum partes sint, minus apte hic significarentur; et specie tantum similia sunt quae Firmicus habet II 20 7 *inspice etiam, quae stella in quo loco constituta cuius stellae domicilium uel fines possideat, et, si in aliena domo fuerit constituta, inspice dominum ipsius, quem locum genituraε possideat*, domiciliorum enim siue οἴκων et finium siue ὁρίων doctrinam, quam Firmicus II 2 et 6 exposuit, Manilius ignorat. sed fortasse hoc uult, uagis stellis, cum certa sede careant, omnia regna, omnia castra, id est totum signorum templorumque orbem, aliena atque externa esse. quam explicationem ueram puto; nam alioqui non aliena tantum regna sed etiam propria commemorari debebant **964** subsidunt **LM**, subsistunt **G** non minus bene, sed maior sequenda est auctoritas. Caes. b. G. VI 36 4 *magna uis iumentorum, quae in castris subsederant*, Verg. Aen. XI 915 *considunt castris*. *sidere* de stellarum institionibus posuit Germanicus frag. II 19 sq. *nunc igne citato | festinare putes, nunc pigro sidere somno* *hospita* neutro genere ad *stellae* relatum neminem adhuc editorum aduertit, quod ne quis miretur, sciat plerosque Bentleio priores, in quibus ipsum Scaligerum, u. 961 cum codd. recc. *ipse* edidisse nec sensisse soloecismum. sed cogitatur *sidera*, sicut in III 111 *iudiciorum opus in quarto natura locauit* menti poetae obuersabatur uelut *athlo*, etsi praecesserat *tertia . . . statio* u. 105. ita Lucr. VI 185–8 *hoc densis fit nubibus . . . ne tibi sit frudi quod nos inferne uidemus | quam sint lata* (scilicet *nubila*) *magis quam sursum extructa quid extent*, contra 214 sq. *fulgit item, cum rarescunt quoque nubila caeli; | nam cum uentus eas* (*nubes*) *leuiter diducit* etc.; adde Cic. Tim. c. 6 *ratus est . . . ipsum se contentum esse mundum . . . motum enim dedit caelo eum, qui figurae eius esset aptissimus . . . itaque una conuersione atque eadem ipse circum se torquetur.* sed Man. II 886 huc trahendus non est, ubi praecedente *proxima* nulla aberrandi dabatur occasio *castra* in re simili etsi significatione paulum diuersa Ausonius dixit 369 27 sq. (Peip. p. 96) *septimus accepit limes rutilantia flammis | recto castra situ*, hoc est sol per zodiacum iter faciens in septimo signo castra posuit **965** *stellarum parte*, ea parte carminis quae planetarum propria erit **967** effectus **GL²**, effectos **LM** plenam distinctionem in fine huius uersus primus Iacobus posuit; uirgulam, quam Scaliger tollere neglexerat, Bentleius pari neglegentia retinuit, qua ridicule decepti Fayus et Pingraeus *cui* u. 968 pro interrogatiuo habuerunt et *posuit* proinde interpretati sunt ac

[cui parti nomen posuit, qui condidit artem,
octotropos; per quod stellae diuersa uolantes
quos reddant motus, proprio uenit ordine rerum.]

si scriptum esset *posuerit* **968–970** deleui **968** cui Scaliger, qui libri **artem M, arcem GL** **969** octotropos G, octo tropos LM, *octo topos* Regiomontanus, in quo *topos* pro locis positum Salmasius merito inridet, probarunt tamen, adscito ex cod. Flor. *quos*, et Scaliger et Bentleius; Fayus et Iacobus cum *octotopos* ederent palimbacchium se pro dactylo exhibere non senserunt. multo doctius et prudentius Salmasius de an. clim. p. 187 *octatropon per quam* proposuit, quamquam in relatiui genere interpolatorem, ut opinor, non scribam correxit. sed nominatiuus casus cur mutaretur non erat, quem satis uindicant Ouid. met. XV 96 *uetus illa aetas, cui fecimus aurea nomen*, fast. I 331 *pecus antiquus dicebat agonia sermo* (in quo aberrant lexicographi), Suet. Claud. 24 *Gabinio Secundo . . . cognomen Cauchius usurpare concessit* similiaque. item iusto seuerius Scaliger '*diuersa uolare*' inquit 'qui Latine scit neque usurpabit neque probabit' iubetque scribi *uolentes*; nam illud etsi non rectissime dicitur (neque enim diuersi uolandi modi significantur sed uolatus in diuersas partes acti, ut plane requiri uideatur, quod Bentleius coniecit, *in diuersa*), habet tamen, quibus se tueatur, exempla a C. F. G. Muellero synt. nom. et acc. pp. 84 sq. adlata, Stat. Theb. XI 113 *diuersum abiere sorores* et Ach. II 158 (Scyreides) *obuia uersae.* quamquam uerum est ipsum Manilium pluralem adiectiui numerum pro aduerbio nusquam posuisse, rarissime singularem, uelut V 566 *aura . . . resonauit flebile* sed superest ut de uniuersa causa horum trium uersuum disputem et cur eos secluserim exponam. 'cui disciplinae astrologicae parti' inquit 'artis conditor nomen posuit octotropos.' hic Scaliger, homo simplex quique bis bina quot essent didicisset, 'mirum uero ὀκτάτοπον'—sic enim praue scribere solebat—'tantum dici, quae omnino δωδεκάτοποσ'—immo δωδεκάτροποσ—'sit'; quam ingenuam rectissimae dubitationis confessionem Bouchaeus Leclercquius astr. Graec. p. 276 inepta excipit cauillatione, 's'étonner n'est pas expliquer.' ipse quid putet esse explicare quattuor continuis paginis 276–9 palam facit, ubi tam manifesto poetae locum, quem nobis enarrare non erubescit, ipse ne legisse quidem deprehenditur, ut non refellendus sit sed notandus tantum et praetereundus. sed Scaliger suam ipse dubitationem sic eleuari posse putauit ut quattuor cardines (quod nomen pro locis principalibus non recte ponit) per se considerari diceret, neque aliter Salmasius 'si eximas quattuor cardines quae prima quattuor loca sunt, quaeque propter potestatem uidentur extra ordinem ponenda, reliqua octo loca dabunt τὴν ὀκτάτροπον,' Pingraeus 'ce sont les huit maisons intermédiaires entre les quatre maisons cardinales'; quod totum fictum est, nullo confirmatum auctore, nullo usquam uerbo a Manilio significatum: bella uero ratio, in locis numerandis principalia quattuor pro nullis haberi. Bechertus sua somnia narrare mauult, quae huiusmodi sunt: '*cui parti* i.e. illis octo castris, quibus dei praesunt: I. III. IV. VI. (? Martis quem om.) VII. IX. X. XI.' his omnibus nouiciis commentis omissis uideamus ecquid antiquitus de octotropo traditum sit. utramque nominis formam, ὀκτώτροποσ et ὀκτάτροποσ, pariter ignorant lexicographi: ego, ut hoc uno loco *octotropos*, item semel nec saepius ὀκτάτροποσ me legere memini, Vett. Val. p. 334 20, ubi obiter ea res commemoratur, ita ut de significatione uerbi nihil colligi possit: ἔστω ὁ λόγοσ περὶ τῆσ δωδεκατρόπου. ἐκ ταύτησ γὰρ καὶ ὁ 'Ασκληπιὸσ κινηθεὶσ συνέταξε τὰ πλεῖστα καὶ ἕτεροι δὲ πολλοὶ Αἰγυπτίων τε καὶ Χαλδαίων.

ὁμοίωσ δὲ καὶ τὴν ὀκτάτροπον. quae qualis fuerit ex nullo praeter Firmicum auctore discimus, qui II 14 *de octo locis* haec tradit, 3 *uitae locus est in eo signo, in quo est horoscopus constitutus, spei uel pecuniae in secundo horoscopi signo, fratrum in tertio, parentum in quarto, filiorum in quinto, ualitudinis in sexto, coniugis in septimo, mortis in octauo. quae omnia initium ab horoscopo facientes hac nominum definitione signauimus: uitae, spei, fratrum, parentum, filiorum, ualitudinis, coniugis, mortis.* haec autem octo loca eadem sunt quae in dodecatropo a primo ad octauum numerantur, Firm. II 19 2–9, 20 2, ut appareat octotropon nihil esse nisi dodecatropon cui quattuor ultima loca detracta sint; ea uero Manilius non detraxit, sed de nono uu. 905–9, de decimo 918–28, de undecimo 881–90, de duodecimo 864–6 exposuit. falsus igitur fuit qui Manilianae dodecatropi descriptioni octotropi nomen conuenire ratus hos tres uersus adiecit: absurde idem de planetis id promisit quod Manilium modo u. 965 promisisse non animaduerterat, absurdissime uero oratione per enuntiatum relatiuum continuata effecit ut stellae aut octotropi nomen aut partem doctrinae peruolare dicerentur. tali autem poetae *octŏtropos* non minus condonandum censeo quam *Arctophylăca* ei qui uersum I 565 Manilio supposuit

In libri I editione anno 1903 emissa haec corrigantur

137 *aut* pro *seu* positi exemplum non debui ex Verg. Aen. XII 686 petere, ubi ordo huiusmodi est, *auolsum uento uel, si imber proluit aut soluit uetustas, imbre prolutum solutumue uetustate.* succedat igitur Aetnae uersus 114

381 sic potius locus enarrandus fuit: regna illa, nobis non transita, ex uno sole commune lumen diuersasque umbras ducunt, uersoque caelo laeua cadentia signa et dextros ortus spectant

436 immo hic ordo est: qualis aluus, ad fatum Cepheidos adueniens, undis, quas fluctuando fecerat, pontum ultra litora expulit. uide V 579–81 *grauidus iam surgere pontus | coeperat et longo fugiebant agmine fluctus | impellentis onus monstri*, etiam Val. Fl. III 475, ubi *fluctus* sunt quos Hercules remigando excitauerat

443 Cleomedis uerba quae adferre uolui haec sunt, I 4 20 τὰσ ὑπὸ ταῖσ ἄρκτοισ ζώνασ

INDEX

GLASGOW: PRINTED AT THE UNIVERSITY PRESS BY ROBERT MACLEHOSE AND CO. LTD.